

Journal of Chandrakasemsarn

จันทรเกษมสาร

ปีที่ 30 ฉบับที่ 01 (มกราคม - มิถุนายน 2567)

Vol.30 No.01 [January - June 2024]

ISSN (Online) : 2651-1975, ISSN (Print) : 0858-0006

"Lullabies in Thai Esan Culture no.5"
ผลงานของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์เทวรินทร์ พันทวี

วารสารจันทร์เกษมสาร มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม ปีที่ 30 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2567

บรรณาธิการแถลง

วารสารจันทร์เกษมสาร มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม ปีที่ 30 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน) พ.ศ. 2567 เป็นวารสารระดับชาติ ซึ่งปัจจุบันอยู่ในฐานข้อมูลของศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1 วารสารฉบับนี้ได้นำเสนอบทความทั้งหมด 10 เรื่อง โดยแบ่งเป็นบทความวิชาการ 1 เรื่อง และบทความวิจัย 9 เรื่อง โดยมี 8 บทความหลักที่สะท้อนถึงชุมชนในมิติที่มีความพิเศษแตกต่างกัน ออกไปภายใต้หัวข้อ *ความพิเศษแห่งท้องถิ่น (Local Specialty)* ดังนี้

บทความวิชาการ เรื่อง “ศิลปะตกแต่งกับการสร้างความร่วมมือเพื่อแหล่งท่องเที่ยวชุมชนบทรณีศึกษาตลาดโบราณร้อยปี ชุมชนคู้งสำเภา อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท” ที่ได้นำศิลปะและการออกแบบมาใช้ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้กับชุมชน โดยผู้เขียนได้ศึกษาและสำรวจพื้นที่ชุมชนคู้งสำเภา อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท และทดลองสร้างกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศิลปะหลายรูปแบบ และต่อยอดสู่กิจกรรมที่กระตุ้นเศรษฐกิจชุมชน ได้แก่ กิจกรรมสตรีตอาร์ต กิจกรรมสร้างสรรค์เมนูอาหารด้วยวัตถุดิบท้องถิ่น กิจกรรมเขียนภาพทิวทัศน์-วิถีชีวิตชุมชน

บทความวิจัย เรื่อง “กระบวนการขับเคลื่อนศักยภาพวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหัตถกรรมจากเสือกกบ้านห้วยตาด อำเภอนาด่าง จังหวัดเลย” ที่ได้สะท้อนให้เห็นกระบวนการขับเคลื่อนศักยภาพวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหัตถกรรมจากเสือกกบ้านห้วยตาด อำเภอนาด่าง จังหวัดเลย เพื่อผลักดันให้ชุมชนมีรายได้ที่ยั่งยืน

บทความวิจัย เรื่อง “แผนผังสายธารคุณค่าของกิจกรรมดำน้ำตื้นในจังหวัดตรัง” ที่ได้วิเคราะห์และนำเสนอแนวทางการปรับปรุงแผนผังสายธารคุณค่าของกิจกรรมดำน้ำตื้นในจังหวัดตรัง เพื่อที่จะเป็นประโยชน์กับผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องในการปรับปรุงและพัฒนากิจกรรมดำน้ำตื้นในจังหวัดตรังต่อไป

บทความวิจัย เรื่อง “โมเดลการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับข้าวเหนียวเขียว 8974 เชียงราย” ที่ได้นำแนวคิดการปลูกข้าวแบบ Eco Rice แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG และแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวเขียว 8974 จังหวัดเชียงราย เพื่อยกระดับคุณภาพของห่วงโซ่อุปทานของการปลูกข้าวเหนียว ทำให้เกิดความยั่งยืนแก่เกษตรกรในการแก้ไขปัญหาการผลิตในระดับต้นน้ำถึงปลายน้ำได้อย่างครบวงจร

บทความวิจัย เรื่อง “ประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของเมืองมินบุรี” ได้นำเสนอประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของเมืองมินบุรี และศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลานับแต่เริ่มต้นตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนต่าง ๆ ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์จนถึงการพัฒนาเข้าสู่สังคมผลิตข้าวและสังคมอุตสาหกรรมในปัจจุบัน

บทความวิจัย เรื่อง “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทลในจังหวัดเชียงใหม่ตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่” ที่ได้นำเสนอปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทลตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่ในจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงรูปแบบการบริหารงานและการพัฒนาการบริการของผู้ประกอบการธุรกิจโฮสเทลให้สอดคล้องกับวิถีปกติใหม่

บทความวิจัย เรื่อง “การบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรสู่การลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจ” ที่ได้พัฒนารูปแบบการจัดการแปลงปลูกสมุนไพรสู่การเพิ่มศักยภาพการผลิตและสร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรด้วยเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหยในพื้นที่ตำบลบึงทวาย อำเภอต่างอยจังหวัดสกลนคร โดยใช้วิธีการ PAR และ CBR เพื่อสร้างโอกาสให้ผู้มีรายได้น้อยให้มีรายได้เพิ่มขึ้นบนฐานทรัพยากรและความรู้ชุมชน

บทความวิจัย เรื่อง “บทบาทของผ้าทอในพิธีกรรมกินแขก-กุนตายเป็นคนไทในลุ่มน้ำโขง” ที่ได้สะท้อนบทบาทของผ้าทอในพิธีกรรมการแต่งงาน (กินแขก) และพิธีกรรมหลังความตาย (กุนตายเป็น) ที่ยังมีความผูกพันกับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่อาศัยอยู่ลุ่มแม่น้ำโขง 3 ชุมชน ในประเทศไทย ลาว และจีน

นอกจากนี้ ยังมีบทความวิจัยที่เป็นการศึกษาในมุมมองอื่น ๆ อีก 2 เรื่อง ที่เป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการ ประกอบไปด้วย

บทความวิจัย เรื่อง “การศึกษาสถานการณ์ปัจจุบันและสภาพปัญหาของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรต่อการดำเนินการตามกรอบความตกลงอาเซียน” ที่ได้นำเสนอสถานการณ์ปัจจุบันและสภาพปัญหาของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรของประเทศไทยต่อการดำเนินการตามกรอบความตกลงอาเซียนว่าด้วยกรอบการกำกับดูแลด้านยาแผนโบราณ (ASEAN Agreement on Regulatory Framework for Traditional Medicines)

บทความวิจัย เรื่อง “การวิเคราะห์เนื้อหาผลงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ทางเทคโนโลยีดนตรีของนักศึกษาระดับปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาดนตรีสากล มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม” ที่ได้มีการวิเคราะห์เนื้อหาผลงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ทางเทคโนโลยีดนตรีของนักศึกษาระดับปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาดนตรีสากล มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม เพื่อเป็นการนำองค์ความรู้ที่ได้ไปพัฒนาต่อยอดและสร้างองค์ความรู้ที่เป็นนวัตกรรมใหม่ได้

ทางกองบรรณาธิการขอขอบพระคุณเจ้าของบทความวิชาการและบทความวิจัยทุกท่านที่ให้ความสนใจลงเผยแพร่ในวารสารจันทรเกษมสาร รวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ในการพิจารณา กลั่นกรอง และให้ข้อเสนอแนะแก่เจ้าของบทความ เพื่อให้วารสารจันทรเกษมสารได้บทความที่มีคุณภาพสำหรับผู้ที่สนใจจะได้นำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณพัชญ์ปภา สว่างนุวัตรกุล
บรรณาธิการ

สารบัญ

หน้า

บทความวิชาการ

ศิลปะตกแต่งกับการสร้างความร่วมมือเพื่อแหล่งท่องเที่ยวชนบท กรณีศึกษาตลาดโบราณร้อยปีชุมชนคุ้มสำเภา อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท	<i>Decorative Arts and Collaboration for Rural Tourism Case Study of Centennial Market, Khung Samphao Community, Manorom District, Chainat Province</i>	A1
---	---	----

บทความวิจัย

กระบวนการขับเคลื่อนศักยภาพวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหัตถกรรมจากเสื่อกก บ้านห้วยตาด อำเภอนาดูน จังหวัดเลย	<i>Potential-Driven Process of Reed Mat Craft Community Enterprise Group of Huay Tard Village, Na Duang District, Loei Province</i>	R1
แผนผังสายธารคุณค่าของกิจกรรมดำน้ำตื้นในจังหวัดตรัง	<i>Value Stream Mapping of Snorkeling Activities in Trang Province</i>	R17
โมเดลการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับข้าวเหนียวเขี้ยวงู 8974 เชียงราย	<i>Sustainability Development Model for 8974 Glutinous Rice Chiang Rai</i>	R32
การศึกษาสถานการณ์ปัจจุบันและสภาพปัญหาของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรต่อการดำเนินการตามกรอบความตกลงอาเซียน	<i>Study of the Current Situation and Problems Faced by Entrepreneurs in the Herbal Product Manufacturing Industry Regarding the Implementation of the ASEAN Agreement</i>	R48
ประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของเมืองมินบุรี	<i>The History and Changes of Minburi</i>	R64
ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทลในจังหวัดเชียงใหม่ตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่	<i>Factors Affecting the Hostel Customers' Satisfaction in Chiang Mai under the New Normal Standard</i>	R80
การพัฒนารูปแบบการจัดการแปลงสมุนไพรและการสร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรสู่การตลาดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจของวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรพื้นที่ตำบลบึงทวาย อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร	<i>Developing a Management Model for Herbal Gardens and Creating Value Added Herbal Products to Reduce the Economic Disparities Dimension of Community Herbal Enterprises in Bueng Thawai, Sub-district, Tao Ngoi District, Sakon Nakhon Province</i>	R96
การวิเคราะห์เนื้อหาผลงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ทางเทคโนโลยีดนตรีของนักศึกษาระดับปริญญาบัณฑิตสาขาวิชาดนตรีสากล มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม	<i>A Content Analysis of Creative Research Works in Music Technology by Undergraduates Students in Western Music Program, Chandrakasem Rajabhat University</i>	R112
บทบาทของผ้าทอในพิธีกรรมกินแขก-กุนตายเป็นของคนไทในลุ่มน้ำโขง	<i>The Role of Woven Textiles in Marriage and the After-Death Rituals of Tai Ethnic Groups in the Mekong River Basin</i>	R128

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
รายนามผู้ทรงคุณวุฒิในการพิจารณาบทความ	A
หลักเกณฑ์การลงตีพิมพ์ในวารสารจันทร์เกษมสาร	B
คำแนะนำการเตรียมต้นฉบับ	C
เกี่ยวกับกองบรรณาธิการ	F

ศิลปะตกแต่งกับการสร้างความร่วมมือเพื่อแหล่งท่องเที่ยวชนบท กรณีศึกษาตลาดโบราณร้อยปี ชุมชนคู้งสำเภา อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท

ชัยณรงค์ อริยะประเสริฐ

สาขาวิชาการออกแบบภายใน คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ ผู้เขียนได้ทบทวนวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศิลปะและการออกแบบกิจกรรมการมีส่วนร่วมเพื่อแหล่งท่องเที่ยวชนบท” โดยศึกษาและสำรวจพื้นที่เป้าหมายและทดลองสร้างกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศิลปะหลายรูปแบบ เพื่อวิเคราะห์ผลของกิจกรรมที่สร้างความตระหนักให้ผู้มีส่วนได้เสียต่อยอดสู่กิจกรรมที่กระตุ้นเศรษฐกิจชุมชน ได้แก่ กิจกรรมสตอรี่อาร์ตสร้างจุดเช็คอิน กิจกรรมถ่ายภาพแฟชั่นคอลเลกชันกับรถโบราณ และสตอรี่อาร์ตกิจกรรมสร้างสรรค์เมนูอาหารด้วยวัตถุดิบท้องถิ่น กิจกรรมเขียนภาพทิวทัศน์-วิถีชีวิตชุมชน โดยนักท่องเที่ยวนอกจากการสังเกตและวิเคราะห์ผลการศึกษาพบว่า กิจกรรมศิลปะตกแต่งสตอรี่อาร์ตสร้างจุดเช็คอิน ในชุมชนริมน้ำเก่าแก่แห่งแรกของอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท สามารถสร้างการมีส่วนร่วมได้มากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับกิจกรรมทางศิลปะอื่นที่ผู้เขียนดำเนินการ เพราะกิจกรรมสตอรี่อาร์ตต้องได้รับความเห็นชอบและยินยอมให้ดำเนินการโดยเจ้าบ้าน ทายาท หรือผู้มีอำนาจ ในอสังหาริมทรัพย์ที่ศิลปินสนใจสร้างสรรค์ในพื้นที่ และด้วยผลของเทคโนโลยีสื่อสารในสังคมออนไลน์ท้องถิ่นสัมพันธ์ปัจจุบันทำให้ชุมชนในท้องถิ่นเกิดการตื่นตัว แบ่งปันและบอกต่อข้อมูลความแปลกใหม่จนกลายเป็นกระแสอย่างรวดเร็ว สร้างโอกาสให้ผู้เขียนสามารถขยายผลสู่การได้รับความร่วมมือทั้งในและนอกชุมชนร่วมกัน จัดตลาดนัดรองรับผู้สนใจแวะมาท่องเที่ยว กระทั่งสามารถได้รับการสนับสนุนสิ่งอำนวยความสะดวกจากหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นได้สำเร็จ โดยความร่วมมือนี้เป็นไปตามกรอบแนวคิดทฤษฎีทางเศรษฐกิจ CSV (Creating Shared Value) ที่เป็นการแบ่งปันคุณค่าร่วมกันระหว่างชุมชนเจ้าของพื้นที่และภายนอก

คำสำคัญ: ศิลปะตกแต่ง การสร้างความร่วมมือเพื่อแหล่งท่องเที่ยวชนบท ตลาดโบราณร้อยปี ชุมชนคู้งสำเภา

Decorative arts and collaboration for rural tourism Case Study of Centennial Market, Khung Samphao community, Manorom District, Chainat Province

Chainarong Ariyaprasert

Interior Design Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University

Abstract

In this academic article, the author reviewed the thesis on "Art and Design of Participatory Activities for Rural Attractions". By studying and exploring the target area through experimenting with various art-related activities to analyze the effects of activities which could have raised awareness among stakeholders towards activities that stimulating the community economy. Cosplay fashion photo shoot with vintage cars and street art, creation of dishes with local ingredients, and landscape painting activity-community life painted by tourists. From the observation and analysis of the results, it was found that street art activity had been ranked as the first check-in point in the old waterfront community of Manorom District, Chai Nat province, and could be regarded as the activity which generated the most participation in comparison to other artistic activities conducted by the author. The creation of street art required an approval and permission to be carried out by hosts, heirs, or real estate authority of the venue which artists were interested in creating the art on. Based on the effect of communication technology in social media, local relations could have been found established and this could also raise awareness among local communities. This could also base on the fact that sharing the new information had quickly become a trend which helped create more opportunities for authors to expand and gain cooperation both inside and outside the community. This cooperation led to an organization of flea market events to accommodate those who were interested in visiting. In addition, this operation had also successfully been supported by local government agencies. This collaboration was found to be based on the economic theory framework of CSV-Creating Shared Value.

Keywords: Decorative arts, collaboration for rural tourism, Centennial Market, Khung Samphao community

Received: 27 April 2023

Revised: 26 December 2023

Accepted: 29 March 2024

บทนำ

จากการทัศนศึกษาแหล่งท่องเที่ยวชนบทหลายพื้นที่ในเอเชีย สหรัฐอเมริกา และยุโรป พบว่า ศิลปะตกแต่งในปัจจุบันมิได้ตอบสนองเฉพาะการใช้สอยและความงามกายภาพ แต่ยังสามารถตอบสนองรองรับความคาดหวังทางประสบการณ์หลากหลายเชิงบริบทต่าง ๆ ได้ด้วย ตัวอย่าง เช่น การท่องเที่ยวเนิบช้าเชิงอาหาร (Slow Food Tourism) ซึ่งการใช้ศิลปะตกแต่งถูกนำมาใช้ผ่านการกำหนดสัดส่วนองค์ประกอบของวัตถุบิณฑภัณฑ์และวิธีปรุงแต่งให้เกิดเป็นรสชาติเฉพาะอย่างพิถีพิถันจากรุ่นสู่รุ่นกระทั่งกลายเป็นต้นแบบ ดันตำรับ ที่สะท้อนภูมิปัญญาและความยั่งยืนในการจัดการความไม่แน่นอนด้านวัตถุดิบ ส่วนผสมจากผลผลิต และเงื่อนไขต่าง ๆ ในแต่ละฤดูกาลอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ตั้งแต่เทคนิคการจับสัตว์ การเพาะเลี้ยง การถนอมอาหาร การเพาะปลูกพืชผัก การเก็บเกี่ยวผลผลิต เทคนิคการทำให้เจริญเติบโตงอกงาม รวมไปถึงการใช้เวลาว่างในวิถีชีวิตเพื่อสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่จับต้องได้ทางอาหาร เครื่องดื่ม ขนม และเพื่อสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น ดนตรี การละเล่นพื้นบ้าน เพื่อตอบสนองกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม ล้วนเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่มีความเป็นไปได้ ในการนำมาวิเคราะห์หาโอกาสในการเป็นอำนาจละมุน (Soft Powers) ซึ่งผลที่ได้จะเป็นโอกาส ในการสร้างความน่าสนใจให้กับวิถีชีวิตชนบทจนเกิดเป็นระบบนิเวศ และห่วงโซ่อุปทานของสินค้าและบริการเชิงประสบการณ์ชนบทใหม่ ๆ ช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนที่มีทำเล และมีศักยภาพต่อการกระจายรายได้ไปยังผู้มีส่วนได้เสียที่เกี่ยวข้องโดยร่วมกันสร้างสรรค์กิจกรรมเพื่อเชื่อมโยงกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชน การปรับแต่งผลผลิตสินค้า และระบบบริการรองรับ เพื่อนำเสนอประสบการณ์ที่น่าสนใจ และสนับสนุนความยั่งยืนในการท่องเที่ยวชนบท ซึ่งจะเป็นการสร้างนวัตกรรมทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนเยื่อนจากผู้สนใจทั้งภายในและภายนอก นอกจากนี้แหล่งท่องเที่ยวชนบทยังเป็นจุดหมายปลายทางที่สำคัญของปลายน้ำในระบบห่วงโซ่คุณค่า ที่ต้องการระบบการจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ ตั้งแต่ต้นน้ำและกลางน้ำที่ต้องพึ่งพาอาศัยและพัฒนาขึ้นร่วมกัน โดยประยุกต์แนวคิดธุรกิจการสร้างสรรคเชิงแบ่งปันคุณค่าธุรกิจคู่สังคม (Creating Shared Value: CSV) เพื่อนำไปสู่การสร้างสรรคแหล่งท่องเที่ยวชนบทให้เป็นไปตามผลลัพธ์เป้าหมายที่กลับมาเยือนซ้ำ

ในอดีตที่ผ่านมา ชนบท หมายถึง ส่วนที่อยู่นอกเขตเมืองหรือเขตเทศบาล มีความหนาแน่นประชากรต่ำกว่าในเมือง ประชากรเป็นแบบเดียวกันในลักษณะเชื้อชาติ และความรู้สึก ความแตกต่างทางสังคมและการแบ่งชั้นทางสังคมน้อย แต่จากการศึกษาชนบทปัจจุบันของ กนกวรรณ พวงประยงค์ และ สานิตย์ หนูนิล (2561) พบว่า เทคโนโลยีการเข้าถึงข้อมูลความรู้และข่าวสารทางสังคม การแลกเปลี่ยนและแบ่งปันความรู้ทำให้ชนบทมีวิถีชีวิตสมัยใหม่ เปลี่ยนไปจากสังคมชนบทดั้งเดิม ซึ่งมีหลายปัจจัยที่ใช้กำหนดวิถีการดำเนินชีวิตของสังคมชนบท

สมัยใหม่ โดยปัจจัยที่กำหนดวิถีดำเนินชีวิตสังคมชนบทสมัยใหม่มากที่สุด คือ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าหากระบบเศรษฐกิจชนบทสมัยใหม่ดี ระบบของวิถีชีวิตในสังคมชนบทสมัยใหม่ก็จะดีไปด้วย

จังหวัดชัยนาทถือเป็นจังหวัดภาคกลางตอนบน นับเป็นชนบทสมัยใหม่ ที่ถูกใช้เป็นทางผ่านสำหรับเดินทางและขนส่งสู่ปลายทางภาคเหนือของประเทศโดยทางหลวงแผ่นดิน จังหวัดชัยนาทมีประชากรน้อยและเศรษฐกิจมีภาวะหดตัว ไม่มีโรงพยาบาลและห้างสรรพสินค้า รายได้หลักมาจากภาคการเกษตร ทั้งที่ส่วนใหญ่อาศัยในเขตเมืองหรือเทศบาล ปัจจุบันมีสะพานและทางหลวงชนบทที่ได้มาตรฐานมากขึ้น สร้างโอกาสเข้าถึงพื้นที่ยังไม่ได้เป็นที่รู้จักคุ้นเคยของผู้คน ซึ่งการพัฒนาองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจมาท่องเที่ยว คือ การสร้างสิ่งดึงดูดใจ (Attractions) ในพื้นที่และสิ่งอำนวยความสะดวกรองรับการเดินทาง ตลอดจนต่อยอดสู่ยุทธศาสตร์การพัฒนานโยบายและแผนที่มือนาครองรับร่วมกับจังหวัดอื่นโดยรอบ จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจผู้คนในท้องถิ่นเพื่อสร้างการยอมรับ และสร้างกิจกรรมที่สอดคล้องเหมาะสมให้ประสบความสำเร็จโดยได้รับความร่วมมือจากผู้คน

จึงเป็นที่มาที่ทำให้ผู้เขียนบทความและคณะทำงานได้ริเริ่มกิจกรรมที่อาศัยศิลปะและการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมให้จังหวัดชัยนาทเป็นจุดสนใจให้กลายเป็นเมืองที่ต้องแวะมากยิ่งขึ้น โดยเริ่มสำรวจพื้นที่ ศึกษารูปแบบ และลักษณะของกิจกรรมทางสังคมที่ผู้คนในจังหวัดคาดหวัง ตลอดจนศึกษาลักษณะของศิลปะการออกแบบที่สามารถสร้างการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับบริบทของผู้คนตามกรอบแนวคิดชนบทสมัยใหม่ที่บททวน ด้วยการทดลองนำศิลปะและการออกแบบเพื่อทำให้เมืองทางผ่านเป็นแหล่งท่องเที่ยวชนบทเมืองที่ขับเคลื่อนสังคมในจังหวัดโดยเริ่มต้นดำเนินการกับกลุ่มเขยชัยนาทและกลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจจังหวัดชัยนาทจิตอาสาชื่อว่า “สวัสดีชัยนาท”

จากสวัสดีชัยนาท สู่สะพานมโนรมย์ สตรีทอาร์ตและตลาดโบราณร้อยปีคุ้มสำเภา

“สวัสดีชัยนาท” เป็นกลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจจังหวัดชัยนาทจิตอาสาผู้ร่วมกันสร้างสรรค์โดยใช้ทุนส่วนตัวจัดกิจกรรมตลาดนัดในพื้นที่ธรรมชาติที่ค้นหาพื้นที่ที่มีบุคลิกน่าสนใจ เช่น ป่าไผ่ชุมชน ตลาดโบราณ ชุมชนเก่าแก่ ริเริ่มโดยคุณกิตติพล คำนวนวิทย์ บัณฑิตศิลปะจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่ผันตัวเป็นพ่อค้าของสะสมที่ตลาดนัดรถไฟ จตุจักร มีภรรยาเป็นคนจังหวัดชัยนาท จึงตัดสินใจเปลี่ยนมาทำงานที่ภูมิภรณ์ของภรรยา ด้วยความที่ชื่นชอบรถเก่าและของสะสม จึงร่วมกับกลุ่มเพื่อนจัดงานขายของที่มีการตกแต่งภายในงานที่มีลักษณะเฉพาะตัวต่างจากตลาดนัดทั่วไป โดยใช้ชื่อว่า “ชัยนาทแดนสวรรค์” คือ ชื่อเพลงที่คุณวิชา เทศธรุณ นักร้องนำคณะสุเทพการบันเทิง ได้แรงบันดาลใจจากมารดาของตนซึ่งเป็นชาวชัยนาท

โดยเพลงนี้คุณวิชาได้สะท้อนถึงความรักและถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกคิดถึงคนรักที่มีอยู่ในทุกอำเภอของจังหวัดชัยนาทมาสร้างสรรค์เป็นเนื้อเพลงได้ในจังหวัดที่สนุกสนาน

เทศกาลชัยนาทแดนสวรรค์ถูกนำเสนอเป็นการจัดเป็นอีเวนท์ในจังหวัดชัยนาทหลายอำเภอ เช่น อำเภอวัดสิงห์ อำเภอมนิรมย์ และอำเภอเมือง เป็นต้น โดยประสบความสำเร็จและเป็นที่รู้จักมากขึ้น ประกอบกับการรวมตัวของเครือข่ายธุรกิจสินค้าอาหารและธุรกิจของคนรุ่นใหม่ในจังหวัดชัยนาทผ่านการติดต่อสื่อสารในสื่อสารสังคมออนไลน์มากขึ้น รวมถึงผู้เขียนบทความซึ่งเป็นเขยชัยนาทและอาจารย์มหาวิทยาลัยศิลปปะได้เริ่มมีส่วนร่วมนำเสนอกิจกรรมศิลปปะภายในงานช่วงปลายปี พ.ศ. 2562 โดยมีการเปลี่ยนชื่อจากชัยนาทแดนสวรรค์ มาเป็น “สวัสดีชัยนาท” เพื่อนำเสนอให้จังหวัดชัยนาทเป็นที่รู้จักสู่ภายนอกมากขึ้นเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจและสร้างการมีส่วนร่วมทั้งในและนอกพื้นที่ ผู้เขียนบทความจึงเกิดแนวคิดการจัดกิจกรรมศิลปปะตกแต่งสตรีตอาร์ต และกิจกรรมศิลปปะตกแต่งประเภทอื่น ได้แก่ กิจกรรมถ่ายภาพแฟชั่นคอสเพลย์กับรถโบราณและสตรีตอาร์ต กิจกรรมสร้างสรรค์เมนูอาหารด้วยวัตถุดิบท้องถิ่น และกิจกรรมเขียนภาพทิวทัศน์-วิถีชีวิตชุมชนโดยนักท่องเที่ยวก มาใช้ในการนำเสนอชุมชนที่มีศักยภาพการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมจัดกิจกรรมของผู้มีส่วนได้เสียทั้งภายในและภายนอก โดยสำรวจเปรียบเทียบศักยภาพของเส้นทางระหว่างถนนข้าวปลุก ตำบลนางสีห์-ท่าชัย ซึ่งถือเป็นเส้นทางเศรษฐกิจการเกษตรของจังหวัด กับเส้นทางเชื่อมโยงสิ่งอำนวยความสะดวกสนับสนุนการท่องเที่ยวระหว่างจังหวัดผ่านสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา-สะแกกรัง ที่ตำบลคู้สำเภา อำเภอมนิรมย์ ซึ่งเชื่อมสู่ตำบลท่าซุง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งเดิมถือเป็นจังหวัดชนบทภาคกลางตอนบน

จากการศึกษาประวัติเบื้องต้น พบว่า สะพานใหม่ที่เชื่อมจังหวัดชัยนาท สู่จังหวัดอุทัยธานีนั้นเกิดขึ้นทดแทนการสัญจรข้ามโดยเรือข้ามฟากและแพขนานยนต์ที่ใช้สัญจรของผู้คนเพื่อข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำสะแกกรัง ระหว่างผู้คน 2 กลุ่มน้ำ ในจังหวัดอุทัยธานี บ้านท่าซุงและบ้านคู้สำเภา มายาวนานกว่า 60 ปี ในยุคที่คนยังสัญจรทางน้ำ และยังไม่มีเขื่อนเจ้าพระยาในอดีตชุมชนคู้สำเภามีความร่ำรวยและเจริญรุ่งเรืองมากจากการขนถ่ายสินค้า เพราะใช้เป็นขึ้นदानเรือสำเภาสำหรับขนถ่ายสินค้าลงเรือเล็กเพื่อขึ้นไปยังแหล่งชุมชนอื่น ๆ โดยในชุมชนเองมีตลาดคู้สำเภา มีโรงภาพยนตร์และโรงแรมเคียงส่งาที่เก่าแก่กว่า 90 ปี ในอดีตมีท่าสำหรับผูกแพอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก มีเรื่องเล่าว่าศิลปินแห่งชาติราชินีลูกทุ่งของไทย ผ่องศรี วรนุช สมัยเด็กก็อาศัยในเรือนแพที่ผูกอยู่หน้าศาลเจ้ากวนอู้คู้สำเภาแห่งนี้เอง ชุมชนแห่งนี้เชื่อมต่อการสัญจรและความเจริญในทุก ๆ ด้าน เป็นท่ารถสองแถวไปสู่ชุมชนโดยรอบ ซึ่งประกอบไปด้วยสถานศึกษาแผนใหม่โดยโรงเรียนอุลิตไพบุลย์ชนูปถัมภ์ การรักษาพยาบาลแผนใหม่ที่ทันสมัยโดยโรงพยาบาลคริสเตียนมนิรมย์ที่รักษาโรคทั่วไปและที่สามารถรักษาโรคเรื้อรังที่ทันสมัยที่สุด

ของภาคกลางตอนบนตั้งแต่ พ.ศ. 2468 (ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นคลินิก และโรงเรียนนานาชาติ คริสเตียนมโนรมย์) และสถานีรถไฟที่อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์ ด้วยคุณค่าของชุมชนแห่งนี้ สร้างความสนใจแก่ผู้เขียนบทความในการทดลองจัดกิจกรรมศิลปะตกแต่งสถานที่ ประกอบด้วย กิจกรรมศิลปะสตรีตอาร์ต กิจกรรมนิทรรศการแสดงผลงานศิลปะการออกแบบร้านค้าและโฮมสเตย์ บ้านเก่าในชุมชนคุ้มสำเภา เพื่อสร้างจุดดึงดูดแก่นักท่องเที่ยว

ภาพที่ 1 ภาพโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์ตลาดและนิทรรศการศิลปะการออกแบบตกแต่ง ร้านค้ากิจกรรมศิลปะตกแต่งสตรีตอาร์ต และภาพผู้นำในชุมชนตำบลคุ้มสำเภา

โดยปัจจุบันกิจกรรมการนำศิลปะตกแต่ง หรือ Decorative Arts มาใช้สร้างภาพลักษณ์ความดึงดูดใจในสถานที่ มักใช้สาธารณศิลป์ประเภทที่เรียกกันทั่วไปว่า สตรีตอาร์ต (Street Art) มาทำหน้าที่ชุบชีวิตให้กับสถาปัตยกรรมในฐานะมรดกของเมือง จากบทความในเว็บไซต์ (สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2563) กล่าวไว้ว่าบ่อยครั้งที่ศิลปะสตรีตอาร์ตในชุมชนจะถูกนำมาใช้งานตกแต่งสถานที่ร่วมกับการใช้ศิลปะตกแต่งประเภทอื่นให้เกิดความสอดคล้องกับบริบทหรือเนื้อหา ของสถานที่ ศิลปะสตรีตอาร์ตจะสร้างมาจากความตั้งใจของศิลปินที่ต้องการให้สาธารณชนได้พบ และเข้าถึงงานของศิลปินโดยเกิดความเข้าใจในสิ่งที่เห็นหรือรู้สึกต่อชิ้นงานนั้น

ภาพที่ 2 ศิลปะตกแต่งสตรีตอาร์ตบนผนังที่พักอาศัย ได้รับอนุญาตดำเนินการในชุมชนคั้งลำเภา

สำหรับนักท่องเที่ยวทั่วไปในปัจจุบันมักใช้สตรีตอาร์ตเป็นจุดสำหรับการถ่ายภาพตนเอง โดยมีสตรีตอาร์ตเป็นฉากหลังที่เรียกกันว่า Selfie เพื่อทำการโพสต์ภาพและเช็คอินสถานที่นั้นในโซเชียลมีเดีย และการมีส่วนร่วมในการบันทึกเป็นภาพถ่ายก็พัฒนากิจกรรมเชิงสังคม ซึ่งการมีส่วนร่วมเกิดเป็นกิจกรรมการถ่ายภาพแฟชั่นการแต่งกายคอสเพลย์แฟนซี ในกิจกรรมศิลปะตกแต่งที่คั้งลำเภา นี้ เป็นแฟชั่นแนวย้อนยุค เพื่อทดลองตรวจสอบความสนใจและการมีส่วนร่วมของผู้คนในสังคมชนบทสมัยใหม่ โดยพบว่าได้รับความสนใจจากกลุ่มคนที่สะสมและชื่นชอบรถโบราณ กลุ่มถ่ายภาพและแต่งกาย นัดหมายร่วมกิจกรรมถ่ายภาพกับจุดเช็คอินสตรีตอาร์ต คั้งลำเภา ร่วมกับกิจกรรมที่จัดโดยผู้เขียนบทความด้วย

ภาพที่ 3 บรรยากาศกิจกรรมศิลปะถ่ายภาพแฟชั่นคอสเพลย์ เพื่อประชาสัมพันธ์ชุมชนคั้งลำเภา

ภาพที่ 4 กิจกรรมศิลปะตกแต่งสถานที่โดยรถโบราณให้เข้ากับบรรยากาศเพื่อกิจกรรมถ่ายภาพแฟชั่นคอลเลกชันประชาสัมพันธ์จังหวัดและตลาดโบราณร้อยปีคุ้มสำเภา

ศิลปะการวาดภาพสตรีตอาร์ตมักสร้างสรรค์โดยศิลปินที่ได้รับการฝึกฝนหรือมีความรู้ในเชิงศิลปะการวาดภาพ วัสดุอุปกรณ์การสร้างงานมีหลายอย่างแตกต่างกัน ด้วยความที่ต้องใช้ทั้งระยะเวลาและพื้นที่ในการทำงานมากกว่าศิลปะกราฟิตี้ งานสตรีตอาร์ตในชุมชนจึงสร้างขึ้นในพื้นที่ที่ได้รับการอนุญาต หรือได้รับการสนับสนุนให้สร้างงานขึ้นเป็นส่วนมาก เช่น กิจกรรมศิลปะสตรีตอาร์ตคุ้มสำเภา ได้รับอนุญาตจากเจ้าของสถานที่ในชุมชนเป็นรายปี โดยการทำโครงการและประสานงานจากผู้เขียนบทความที่เป็นเชชชนาตโดยได้รับความไว้วางใจในชุมชน

งานสตรีตอาร์ตในประเทศไทยถูกนำมาใช้เป็นต้นทุนในการต่อยอดสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์หลายรูปแบบ ใช้เป็นเครื่องมือปรับภูมิทัศน์ชุมชน พลิกฟื้นจากภาพความทรุดโทรมสู่ชุมชนที่สวยงาม สร้างแรงดึงดูดด้านการท่องเที่ยว สื่อสารอัตลักษณ์ชุมชน ปัจจุบันเรื่องราวที่ถูกสร้างขึ้นโดยสตรีตอาร์ตมากที่สุดในประเทศไทย คือ เรื่องราวที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของชุมชน โดยสตรีตอาร์ตจะทำหน้าที่สื่อสารคุณค่าทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชุมชนได้อย่างชัดเจนและเข้าใจได้ง่ายในหมู่นักท่องเที่ยวยุคใหม่ เนื่องจากสื่อในภาพสามารถจับความสนใจผู้คนในฐานะประสบการณ์ศิลปะในชุมชน ที่สามารถเข้าใจ สัมผัส และเข้าถึงได้ง่ายกว่าศิลปะวัตถุในพิพิธภัณฑ์ที่มีข้อกำหนด ดังนั้น สตรีตอาร์ตที่ได้รับการปรับปรุงพื้นที่และภูมิทัศน์หลายแห่งจึงเกิดผลพลอยได้ด้านการท่องเที่ยว เช่นเดียวกับศิลปะตกแต่งสตรีตอาร์ตในชุมชนคุ้มสำเภา อำเภอสรรคบุรี และในตัวอำเภอเมืองจังหวัดชัยนาท ที่ผู้เขียนบทความในนามกลุ่มสวัสดิ์ชัยนาทริเริ่มขึ้น

ภาพที่ 5 กิจกรรมสร้างจุดเช็คอินสตรีตอาร์ตอำเภอสรรคบุรีที่ประสานงานศิลปินกับสถานที่และชุมชน โดยผู้เขียนบทความในนามกลุ่มสวัสดิ์ชัยนาท

ภาพที่ 6 กิจกรรมสร้างจุดเช็คอินสตรีตอาร์ตตัวจังหวัด ประสานงานศิลปินกับสถานที่และชุมชนโดยผู้เขียนบทความในนามกลุ่มสวัสดิ์ชัยนาท

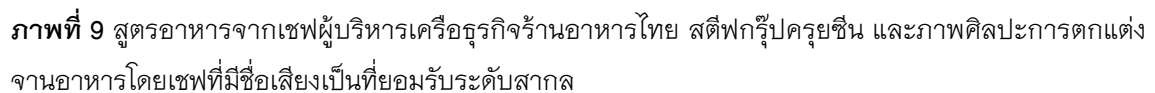
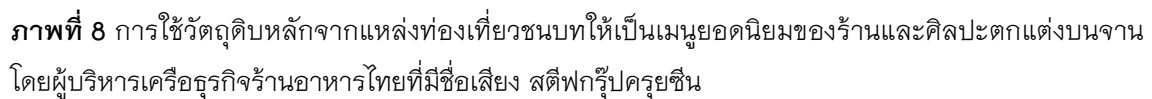
ศิลปะตกแต่งสถานที่ประเภทสตรีตอาร์ต ถูกนำมาใช้ในการสื่อสารข้ามวัฒนธรรมได้ง่ายกว่าสื่อประเภทอื่น การสื่อสารผ่านภาพทำให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงและเข้าใจพื้นที่การท่องเที่ยวที่ตนเองไปเยือนได้ง่ายขึ้น ทั้งในแง่วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ วิถีชีวิต และประวัติศาสตร์ความเป็นมา โดยไม่ต้องอาศัยความเข้าใจด้านภาษาหลาย ๆ พื้นที่ จึงอาศัยศิลปะแขนงนี้เข้ามาช่วยในการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของเมือง เพื่อปรับให้พื้นที่เหล่านั้นกลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวถือเป็นการ ชูชีวิตพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวให้กลับมามีชีวิตและเป็นมรดกท้องถิ่นที่สำคัญได้อีกครั้ง

การทดลองทางศิลปะที่ถูกนำมาใช้เพื่อสร้างจุดดึงดูดการท่องเที่ยวอีกอย่าง คือการทำอาหารและเครื่องดื่ม เพื่อหาความเป็นไปได้ในการสร้างความน่าสนใจให้แหล่งท่องเที่ยว

ชนบทผ่านการท่องเที่ยวเชิงอาหาร (Gastronomic/Food Tourism) ซึ่งอาหารเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งสำหรับการท่องเที่ยวในรูปแบบที่เน้นประสบการณ์ จากการทบทวนวรรณกรรม การท่องเที่ยวเชิงอาหาร โดย ญาณภา บุญประกอบ และคณะ (2560) พบว่า อาหารสามารถเสริมสร้างประสบการณ์การท่องเที่ยวได้ โดยเป็นสิ่งดึงดูดใจได้ดี แต่สิ่งสำคัญที่นักท่องเที่ยวต้องเผชิญ คือ การลิ้มลองรับประทานอาหารท้องถิ่นในจุดหมายปลายทางที่ไม่คุ้นเคย แม้ว่าจะถูกดึงดูดให้สนใจอาหารท้องถิ่นเพียงไรก็ตาม แต่ปัญหา คือ ช่องว่างในการสื่อสาร และความรู้ที่จำกัดของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับอาหารท้องถิ่นที่มีต่อข้อห่วงใยเกี่ยวกับมาตรฐานสุขอนามัย ในขณะที่มีคำถามถึงบทบาทในการเตรียมรับนักท่องเที่ยวของร้านอาหารในท้องถิ่นสำหรับอาหารเพื่อนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่ไม่คุ้นเคย โดยเสนอให้มีคำอธิบายที่ร้านอาหารเพื่อแสดงการใช้วัตถุดิบและวิธีปรุงเพื่อเป็นสื่อกลางระหว่างนักท่องเที่ยวกับอาหารท้องถิ่น และเพื่อใช้พิจารณาความถูกต้องของอาหารและประสบการณ์การทำอาหารที่หลากหลายของสถานประกอบการ (Cohen & Avieli, 2004) เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้เขียนบทความคิดออกแบบวิธีศึกษาศิลปะด้านอาหารนี้ โดยความร่วมมือระหว่างผู้เชี่ยวชาญด้านอาหาร 2 แขนง จากผู้บริหารเครือข่ายธุรกิจร้านอาหารไทยที่ประสบความสำเร็จ และจากเชฟชื่อดังจากสถาบันอาหารที่มีชื่อเสียง โดยใช้วัตถุดิบคุณภาพจากชนบทจังหวัดชัยนาทเพื่อสร้างสูตรอาหารที่โดดเด่นที่น่าสนใจ และสูตรอาหารสำหรับนักท่องเที่ยวที่คุ้นเคย โดยผู้เขียนบทความมีส่วนร่วมทั้ง 2 วิธีสร้างสรรค์อาหาร ตั้งแต่การวิเคราะห์ความคุ้นเคยของผู้บริโภคที่มีผลต่อวัตถุดิบ รสชาติประเภทอาหารและวิธีการนำเสนอในการจัดจาน ถือเป็นประสบการณ์ที่มีคุณค่ายิ่ง

ภาพที่ 7 วัตถุดิบคุณภาพจากชนบท และกิจกรรมการตลาดสร้างสรรค์อาหารโดยความร่วมมือของเชฟและทีมผู้ช่วยร่วมกับคณะผู้เรียนในสถาบันการทำอาหารที่มีชื่อเสียง

กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติการวาดภาพบรรยากาศสถานที่ท่องเที่ยวโดยกลุ่มนักท่องเที่ยวรูปแบบเนิบช้า ที่ชื่นชอบการท่องเที่ยวด้วยการวาดภาพเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตและผู้คนเป็นการผ่อนคลาย โดยเทศบาลตำบลคิ่งสำเภ โดยได้รับคัดเลือกให้เป็นกิจกรรมท่องเที่ยวของสมาชิกในกลุ่มบางกอกสเก๊ตเซอร์ ภายหลังการปิดประเทศจากภาวะโควิด-19 ไปเกือบ 2 ปี ระหว่างวันที่ 3-4 ธันวาคม พ.ศ. 2565 โดยร่วมจัดในช่วงเทศกาลกาแฟกราฟฟิชั่นนาทโดยกลุ่มสวัสดีชัชนาท

ภาพที่ 10 การประชาสัมพันธ์กิจกรรมวาดภาพนิรรมย์ชยันนาทโดยกลุ่มบางกอกสเก็ตเชอร์
หมายเหตุ: จาก กลุ่มบางกอก สเก็ตช์เชอร์ส (Bangkok Sketchers Group), (2563)

ภาพที่ 11 กิจกรรมท่องเที่ยววาดภาพโมนิรย์ชัยนาทโดยกลุ่มบางกอกสเก็ตเซอร์

ศิลปะตกแต่งสถานที่นำไปสู่ความร่วมมือสร้างแหล่งท่องเที่ยวชนบทด้วยตนเอง

จากการสรุปผลการเปรียบเทียบกิจกรรมศิลปะตกแต่งกับการมีส่วนร่วม ผู้เขียนบทความพบว่า กิจกรรมศิลปะสตรีตอาร์ตตกแต่งสถานที่จำนวน 13 จุด ในชุมชนริมน้ำตำบลคู้งสำเภามีประสบความสำเร็จมากที่สุดในการสร้างการมีส่วนร่วมและขยายผลสู่กิจกรรมตลาดนัดและมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวจุดเช็คอินและท่องเที่ยวตลาดกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชนได้มากที่สุด เพราะเป็นชุมชนแรกของจังหวัดชัยนาทที่มีกิจกรรมสตรีตอาร์ต ภาพการวาดระบายสีด้วยสเปรย์ของศิลปิน ถูกจัดทำเป็นคลิปสั้น ๆ นำเสนอลงเพจของชุมชน การแบ่งปันและบอกต่อบรรยากาศระหว่างทำงานของศิลปินถูกเผยแพร่อย่างรวดเร็ว รายการโทรทัศน์ สำนักงานท่องเที่ยวจังหวัด และผู้สื่อข่าวท้องถิ่น ต่างเดินทางเข้ามาเยี่ยมชมระหว่างทำงาน ชุมชนตื่นตัวและสร้างความคาดหวังการใช้ประโยชน์ต่อสาธารณศิลป์ที่เกิดขึ้น ชุมชนเกิดการรวมตัวโดยร้องขอเทศบาลเพื่อเดินไฟประดับชุมชนตลอดความยาวถนนจนถึงหน้าเทศบาล เจ้าของสถานที่ส่วนใหญ่ในชุมชนสงวนความขัดแย้งเพื่อร่วมกันจัดกิจกรรมตกแต่งสถานที่ ชุมชนเก่าแก่ให้ความร่วมมือกับกลุ่มธุรกิจภายนอกที่เข้าพื้นที่ร่วมกันตกแต่งจัดตลาดโบราณร้อยปีคู้งสำเภในช่วงสุดสัปดาห์ของปลายเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2562 เพื่อแนะนำจุดเช็คอินสตรีตอาร์ตคู้งสำเภาสู่สาธารณชนในฐานะแหล่งท่องเที่ยวใหม่ของจังหวัด ด้วยเสน่ห์ของศิลปะตกแต่งสถานที่สตรีตอาร์ตของเมืองกับบรรยากาศเนิบช้าของชุมชนบ้านริมน้ำชนบทที่เงียบสงบ ร่วมกับกิจกรรมจากผู้คนในชุมชนและกลุ่มธุรกิจจิตอาสาจากสวัสดิ์ชัยนาท เข้าร่วมกิจกรรมจัดตลาดนัดอาหารขนมและเครื่องดื่ม โดยผู้ขอเช่าแบ่งปันหน้าบ้านกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย ร่วมจัดกิจกรรมแสดงดนตรีเปิดหมวก การแสดงนกและสัตว์เลี้ยง สามารถดึงกิจกรรมศิลปะจากกลุ่มเด็กในชุมชนทางน้ำสาคร และกลุ่มคนรักจักรยาน มาเข้าร่วม เจ้าของสถานที่ในชุมชนเปิดการแบ่งปันพื้นที่ใช้สอยบ้านเก่าโดยเปิดเป็นหน้าร้านชั่วคราวสำหรับร่วมกิจกรรมตลาดแสดงสินค้าและนิทรรศการศิลปะและจำหน่ายของที่ระลึก ซึ่งงานที่เกิดขึ้นมีลักษณะคล้ายกับการเอาแรงเอามือกันในวิถีสังคมชนบท ภายหลังจากกิจกรรมทางชุมชนได้จัดประชุมติดตามผลของกิจกรรมโดยได้ข้อสรุปชุมชนให้จัดทำตลาดช่วงวันเสาร์อาทิตย์ทุกต้นเดือนให้ตรงกับตลาดร้อยปีสรรพยา

นอกจากผลสำเร็จของกิจกรรมที่ขับเคลื่อนให้เกิดการมีส่วนร่วมจนสามารถสร้างตลาดโบราณร้อยปีคู้งสำเภได้แล้ว กิจกรรมศิลปะตกแต่งสตรีตอาร์ตชุมชนคู้งสำเภา ยังเป็นจุดเช็คอินท่องเที่ยวในบรรยากาศผ่อนคลายจากภาวะโควิด-19 ในช่วงจัดเทศกาลสงกรานต์ ปี พ.ศ. 2563 จากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการธุรกิจที่มีส่วนได้เสียในพื้นที่ ทำให้ทราบว่า คุณนพพร พูลแพ (กบ) ย้ายกลับภูมิลำเนาได้เกิดจุดประกายความคิดเชื่อมโยงการท่องเที่ยวชุมชนคู้งสำเภากับวิสาหกิจชุมชนริเซ่ฟาร์มขึ้น ซึ่งจากแรงบันดาลใจที่ได้รับจากศิลปะตกแต่งจุดเช็คอินสตรีตอาร์ตคู้งสำเภาผู้นำมาสู่การพัฒนาแนวคิดเรื่องแหล่งผลิตอาหารปลอดภัยสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรขึ้น

เป็นแห่งแรก ณ หมู่ที่ 1 ตำบลคู้สำเภา อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท โดยเริ่มปลูกพืชผักปลอดสารพิษ บนพื้นที่ 30 ไร่ โดยแบ่งปลูกพืชเกษตรอินทรีย์ 12 ไร่ และสร้างโรงเรือน ขนาด 8 x 40 เมตร 2 โรงเรือน สำหรับปลูกเมล่อนระบบ GAP (Good Agricultural Practice) โดยเปิดฟาร์มให้เป็นศูนย์การเรียนรู้การเกษตรเชิงอนุรักษ์และให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ซึ่งดูแลโดยกลุ่มแม่บ้านวิสาหกิจชุมชน ปรับแต่งบ้านในวิสาหกิจชุมชนให้เป็นเรือนพักแรม ชุดสระน้ำและลานขนาดใหญ่รองรับกีฬา กิจกรรมกลางแจ้งและสันหนาท่างน้ำ และลานกางเต็นท์ลักษณะวิสาหกิจการท่องเที่ยวชุมชน ทำให้ชุมชนมีระบบนิเวศน์เครือข่ายรองรับการท่องเที่ยวและสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น นอกจากนี้ในตัวชุมชนคู้สำเภาเอง จากผลของศิลปะตกแต่งจุดเช็คอินสตรีตอาร์ตในโลกสื่อสังคมออนไลน์ ทำให้คนในชุมชนเปิดใจมากขึ้นกับผู้มาเยือนจากภายนอกทำให้เกิดการปรับตัวเปิดรับมากยิ่งขึ้น หลายบ้านมีสมาชิกในครอบครัวย้ายกลับเข้ามาหลายหลังปรับตัวโดยเปลี่ยนแปลงการใช้เพื่อรองรับธุรกิจอาหาร เครื่องดื่ม และโฮมสเตย์มากขึ้น ตลอดจนชุมชนได้รับคัดเลือกให้เป็นพื้นที่สร้างสรรค์ในโครงการ “ลานมีสุข ณ คู้สำเภา” ต้นแบบลานสุขภาพใกล้บ้าน โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และมีส่วนร่วมระบายนีตตกแต่งลานกิจกรรมด้วยตนเองบริเวณหน้าเขื่อนเรียงหิน หน้าศาลเจ้ากวนอู คู้สำเภา รองรับวิถีชีวิตผู้คนหลายช่วงวัยซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการเริ่มต้นด้วยการได้รับความร่วมมือจากสมาชิกภายในชุมชนเพื่อสร้างสรรค์ สาธารณศิลป์เพื่อตกแต่งสถานที่ ได้นำพาไปสู่การเริ่มต้นพัฒนาความคิดและการปรับเปลี่ยนทัศนคติของผู้คนในชุมชน นำไปสู่การสร้างความร่วมมือกับภายนอกที่ตามมาหลายโครงการ เป็นการพัฒนาความคิดชุมชนเพื่อผลทางเศรษฐกิจด้วยการเปิดรับผู้มาเยือนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีชีวิตชุมชนชนบทสมัยใหม่ที่นำเสนอต่อไป

บทสรุป

ศิลปะตกแต่งจากเดิมใช้เพิ่มมูลค่า ในกรณีศึกษาชุมชนคู้สำเภา ได้กลายมาเป็นกลยุทธ์สำคัญในการขับเคลื่อนการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนโดยสร้างอัตลักษณ์ให้กับชุมชนในช่วงภาวะผ่อนคลาล็อคดาวน์ จนถึงช่วงเปิดประเทศหลังภาวะโควิด-19 กิจกรรมและผู้คนกระจายตัวทางเศรษฐกิจหมุนเวียนในพื้นที่จากภายนอกที่เข้ามาทั้งแบบระยะสั้น แบบชั่วคราว (Excursion Trip) และทั้งแบบแวะพักผ่อนระยะหนึ่ง (Overnight Trip) โดยสร้างจุดดึงดูดด้วยสภาพแวดล้อม และกิจกรรมต่าง ๆ ที่น่าสนใจ (Activities & Attractions) เพื่อทำกิจกรรมศิลปะต่าง ๆ เช่น สัรวจ ถ่ายภาพ และเช็คอิน เป็นต้น บนสื่อสังคมออนไลน์โดยกลุ่มคนทั้งในและนอกพื้นที่ร่วมกันจัดกิจกรรม ที่อาศัยศิลปะตกแต่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมศิลปะที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ที่ตามมาได้หลายโครงการ เช่น กิจกรรมการถ่ายภาพฟรีเวดดิ้ง กิจกรรมถ่ายภาพแฟชั่นคอลเลกชันกับสตรีตอาร์ตมโนรมย์คู้สำเภา กิจกรรมตกแต่งชุมชนด้วยของเก่าของสะสม และรถยนต์โบราณ

กิจกรรมเดินเที่ยวชุมชน ปั่นจักรยาน วาดภาพในชุมชนกับเพจบางกอกเสกซ์เชอร์ กิจกรรมศิลปะด้านอาหารสร้างสรรค์ และกิจกรรมวาดภาพโดยนักท่องเที่ยวเดินเข้า แต่ไม่มีกิจกรรมใดเลยที่สามารถสร้างการมีส่วนร่วมและสร้างความร่วมมือได้เท่ากับกิจกรรมศิลปะสตรีตอาร์ตตกแต่งสถานที่ เพราะศิลปะตกแต่งสถานที่นี้ได้ช่วยสร้างโอกาสให้กับการเป็นที่รู้จักในฐานะแหล่งท่องเที่ยวชุมชนใหม่ ทำให้เกิดระบบนิเวศและห่วงโซ่อุปทานใหม่ทางเศรษฐกิจจากสินค้าและบริการเชิงประสบการณ์ร่วมในพื้นที่กับชุมชนและพื้นที่อื่นโดยรอบ เพื่อรับการมาเยือนจากนักท่องเที่ยวผู้สนใจทั้งในและนอกท้องถิ่นต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ พวงประยงค์ และสณิษฐ์ หนูนิล. (2561). สังคมชนบทไทยสมัยใหม่กับปัจจัยกำหนดวิถีการดำเนินชีวิต. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 44(2), 34-64.
- กลุ่มบางกอก สเก็ตช์เชอร์ส (Bangkok Sketchers Group). (2022, 23 พฤศจิกายน). *การประชาสัมพันธ์กิจกรรมวาดภาพในร่มย่านนาทโดยกลุ่มบางกอกสเก็ตเชอร์*.
<https://www.facebook.com/groups/bksketchers/permalink/10162721176259517/>
- ญาณภา บุญประกอบ, จักรวาล วงศ์มณี, สิริพร เขตเจนการ และโยธิน แสงวงดี. (2560). อาหารพื้นถิ่นกับกลไกในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์: กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั่งจังหวัดชัยนาท. *วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี*, 11, 93-108.
- สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2563, 23 มกราคม). *สตรีตอาร์ต ชูชีวิตมรดกเมืองและสถาปัตยกรรม ศิลปะบนผนังที่ช่วยเพิ่มมูลค่าและสร้างพลวัตให้กับย่านและชุมชน*.
<https://www.asaexpo.org/post/street-art>
- Cohen, E., & Avieli, N. (2004). Food in tourism: Attraction and Impediment. *Annals of Tourism Research*, 31(4), 755-778.

กระบวนการขับเคลื่อนศักยภาพวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหัตถกรรมจากเลื้อกก บ้านห้วยตาด อำเภอนาดวง จังหวัดเลย

ไทยโรจน์ พวงมณี¹ นัยนา อรรถนารถ² พชรมณ ใจงามดี³ และ ศชสิทธิ์ เจริญสุข⁴

¹สาขาวิชาทัศนศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

²สาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์และภาษาอังกฤษ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

³สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

⁴สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบทวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหัตถกรรมจากเลื้อกกบ้านห้วยตาด และ 2) ศึกษากระบวนการขับเคลื่อนศักยภาพวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหัตถกรรมจากเลื้อกกบ้านห้วยตาด อำเภอนาดวง จังหวัดเลย ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จำนวน 15 คน ได้มาโดยวิธีการเจาะจง ดังนั้นนักพัฒนาชุมชน นักออกแบบและพัฒนา กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ผู้นำชุมชน และวัฒนธรรมอำเภอใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ประเด็นการสนทนากลุ่ม และประเด็นการประชุมเป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) วิสาหกิจชุมชนกลุ่มหัตถกรรมจากเลื้อกกบ้านห้วยตาด เกิดจากการรวมตัวกันของปราชญ์ท้องถิ่น ตั้งกลุ่มขึ้นเพื่อสร้างรายได้เสริมจากงานเกษตรกรรม ระยะแรกทำการทอเฉพาะเลื้อกก ต่อมาได้พัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ให้เป็นทางเลือกสำหรับผู้ซื้อและกลุ่มเป้าหมาย แต่เนื่องด้วยสถานการณ์โควิด 19 และสภาพทางเศรษฐกิจทำให้สมาชิกกลุ่มบางส่วนหยุดการผลิต ซึ่งด้านจุดแข็งของกลุ่ม คือ มีความคิดสร้างสรรค์ ผลิตงานต้นแบบได้จุดอ่อน คือ ผลิตภัณฑ์ขาดอัตลักษณ์ ส่วนความต้องการพัฒนา คือ ผลิตภัณฑ์ใหม่ ที่มีอัตลักษณ์ชุมชน และ 2) กระบวนการขับเคลื่อนศักยภาพกลุ่มหัตถกรรมจากเลื้อกกบ้านห้วยตาด ใช้กลยุทธ์การพัฒนาศักยภาพกลุ่มด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม มีขั้นตอน ดังนี้ ขั้นที่ 1 การประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สภาพปัญหา ขั้นที่ 2 การวิเคราะห์ SWOT analysis และ TOW matrix เพื่อกำหนดกลยุทธ์การขับเคลื่อนกลุ่ม ขั้นที่ 3 การตรวจสอบและประเมินกลยุทธ์การขับเคลื่อนกลุ่ม ขั้นที่ 4 การนำกลยุทธ์มาสู่การทดลองปฏิบัติการ และ ขั้นที่ 5 การติดตามและวิจารณ์ผลการพัฒนาด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของสมาชิกและเครือข่ายความร่วมมือ

คำสำคัญ: กระบวนการขับเคลื่อน ศักยภาพกลุ่มวิสาหกิจชุมชน การพัฒนาท้องถิ่น

Potential-Driven Process of Reed Mat Craft Community Enterprise Group of Huay Tard Village, Na Duang District, Loei Province

Thairoj Phoungmanee¹ Naiyana Ajanatorm² Pachramon Jaighamdee³ and Kotchasi Charoensuk⁴

¹Visual Arts Program, Loei Rajabhat University

²Library and English Program, Loei Rajabhat University

³Thai Language Program, Loei Rajabhat University

⁴Music Program, Loei Rajabhat University

Abstract

This research article was conducted with the aims to 1) study the context of the Reed Mat Craft Community Enterprise Group of Huay Tard Village, and 2) study the potential-driven process of reed mat craft community enterprise group of Huay Tard Village, Na Duang District, Loei Province. The method of participatory action research was employed in operationalization of this study with 15 informants obtained through purposive sampling technique including community developers, designers and developers, community enterprise group, community leaders, and district culture officers. Data collection process was equipped with interview, focus group conversation, and criticizing issue meetings. Then the data were analyzed using content analysis.

The results were as follows. 1) The reed mat craft community enterprise group of Huay Tard Village was established by the group of local scholars to create additional income from agricultural activities. First, the group activity was only weaving reed mats, then there was the development of new products as an alternative for target buyers. However, due to the Covid-19 situation and economic condition that some members had to stop producing the products. The strengths of the group were creativity and ability to produce the prototype, the weakness was lack of identity, and the need of development was new products with community identity. 2) The potential-driven process of the Reed Mat Craft group of Huay Tard Village was the strategy of potential development with participatory process consisted of following stages: Stage 1: meeting, exchanging, and learning about the problems; stage 2: using SWOT analysis and TOW matrix to set up the strategy for driving the group; stage 3: assessing and evaluating the potential-driven process of the group, stage 4: implementing the strategy into practice; and stage 5: following up and criticizing the development results by exchanging knowledge and learning with the participation of members and networks.

Keywords: Driven process, Potential of Community Enterprise, Local Development

Received: 30 May 2023

Revised: 18 January 2024

Accepted: 19 February 2024

บทนำ

หัตถกรรมจากกกเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้สืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น โดยผลงานแฝงไว้ด้วยความเชื่อ วิถีชีวิตและวัฒนธรรม ซึ่งมีการพัฒนาและปรับปรุงความรู้มาอย่างต่อเนื่องจนเกิดความชำนาญ และสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตสำหรับการดำเนินชีวิต (ปิยดา สุนทรปิยะพันธ์ และ ภัทรวดี อินทปັນตี, 2562) ปัจจุบันชาวบ้านได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสร้างรายได้ด้วยการตั้งเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพื่อร่วมกันแปรรูปผลิตภัณฑ์สำหรับการจำหน่าย โดยมีภาครัฐเข้าไปขับเคลื่อนและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จนเห็นผลการพัฒนาที่ครอบคลุมงานพัฒนาชุมชนที่ได้ดำเนินการอยู่ โดยเป้าหมาย คือ การเข้ารับการคัดเลือกเป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product: OTOP) ซึ่งกลุ่มได้ใช้มิติของกรมพัฒนาชุมชนใช้พิจารณา คือ 1) มิติการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิธีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ 2) มิติการสร้างนวัตกรรมและการต่อยอดไปสู่ผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ 3) มิติความยั่งยืนของผลิตภัณฑ์ และ 4) มิติส่งเสริมช่องทางการตลาด (ไทยโรจน์ พวงมณี และคณะ, 2565) อย่างไรก็ตามการพัฒนาศักยภาพกลุ่มต้องพัฒนาโดยองค์รวม เช่น กระบวนการผลิต คุณภาพผลิตภัณฑ์ และการตลาดด้วยกลยุทธ์และกิจกรรมที่ต่อเนื่องสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของภาครัฐในพื้นที่และประเทศ (สายฝน ไชยศรี และคณะ, 2566) ซึ่งกลุ่มส่วนใหญ่ได้พัฒนาศักยภาพบางด้าน เช่น ด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์จากทุนทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น จนมีรูปแบบใหม่และแตกต่าง (ประชิด ทิณบุตร และ นรชนก ทาสวรรณ, 2561) โดยมีจุดเน้นที่คุณภาพแบบบูรณาการศาสตร์ความรู้ สามารถใช้ความคิดสร้างสรรค์ และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือร่วมพัฒนากลุ่มให้ก้าวหน้าอย่างยั่งยืน

การพัฒนาศักยภาพกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในแต่ละพื้นที่นั้น ต้องใช้แนวคิด กลยุทธ์ กลวิธี และองค์ความรู้ที่แตกต่างกันไปตามบริบทของกลุ่ม โดยต้องมีการวิเคราะห์ปัจจัยภายในและภายนอก ด้วยวิธีการ SWOT analysis และ TOW matrix จากนั้นจึงสร้างกลยุทธ์เพื่อใช้ขับเคลื่อนและพัฒนากลุ่มต่อไป มีเป้าหมายสำคัญ คือ การยกระดับทักษะ คุณภาพ และยอดขายผลิตภัณฑ์ที่สูงขึ้น ผลิตภัณฑ์ได้มาตรฐานการผลิต สามารถสร้างงาน การสร้างรายได้และการยกระดับเศรษฐกิจฐานรากให้มีความยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ (สายฝน ไชยศรี และคณะ, 2566) ส่วนแนวคิดการบริหารจัดการที่เน้นการมีส่วนร่วม มีเป้าหมายให้สมาชิกได้พัฒนาตนเองและกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น มิติบุคลากรที่ต้องมีทักษะการผลิต มีความคิดแปลกใหม่ ทันสมัย เป็นแฟชั่น ละเอียดและประณีต อย่างไรก็ตามวิสาหกิจชุมชนที่ประสบความสำเร็จนั้นจะเริ่มการมีจุดมุ่งหมายเดียวกันด้วยความเชื่อที่ว่า “ทุกคนเป็นเจ้าของกลุ่ม” (ไทยโรจน์ พวงมณี และคณะ, 2565) การพัฒนาศักยภาพกลุ่มอย่างต่อเนื่องบนฐานคิดการเปลี่ยนแปลงที่เป็นขั้นตอน เน้นการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างการตระหนักรู้สู่ความเข้มแข็ง สร้างความร่วมมือร่วมใจพัฒนากลุ่มและผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพและมีคุณค่า (สุรพล พหลภาคย์ และคณะ, 2554) ดังนั้นแนวคิด

การพัฒนาศักยภาพกลุ่มวิสาหกิจชุมชนนั้น ผู้เกี่ยวข้องโดยเฉพาะสมาชิกกลุ่มจะต้องร่วมกันกำหนดกลยุทธ์ และการพัฒนาศักยภาพกลุ่มในมิติบริหารจัดการ มิติบุคลากร มิติผลิตภัณฑ์ และมิติตลาด โดยกลยุทธ์ที่ดีนั้นจะต้องสร้างความยั่งยืนบนฐานการมีส่วนร่วมให้กับกลุ่มได้ดำรงอยู่ต่อไป

บ้านห้วยตาด อำเภอนาดวง จังหวัดเลย เป็นหมู่บ้านที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นและทอเสื่อกก ภาครัฐเห็นโอกาสจึงได้จัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหัตถกรรมจากเสื่อกก บ้านห้วยตาด มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 ทำการผลิตเสื่อทอ กระเป๋า หมวก จำหน่ายพื้นที่อำเภอนาดวงและพื้นที่จังหวัดเลย ด้วยสถานการณ์โควิด 19 สภาพทางเศรษฐกิจ และพฤติกรรมกลุ่มผู้ซื้อเป้าหมายเปลี่ยนไป การบริหารกลุ่มไม่เป็นระบบ ผลิตภัณฑ์ไม่ทันสมัย ไม่มีแนวคิดและเรื่องราวที่เชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้นสมาชิกกลุ่มจึงต้องพัฒนาศักยภาพทุกมิติมีการขับเคลื่อนผ่านกิจกรรมพัฒนาการคิดสร้างสรรค์ การออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ให้แตกต่าง แปลกใหม่ และมีอัตลักษณ์ พร้อมทั้งจะดึงดูดใจกลุ่มผู้บริโภคเป้าหมาย จากที่กล่าวมาการขับเคลื่อนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหัตถกรรมจากเสื่อกกบ้านห้วยตาด ต้องใช้กระบวนการที่สอดคล้องกับสภาพของกลุ่มและความต้องการให้ดำเนินการที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของประเทศและจังหวัดเลย โดยทำให้ชุมชนสร้างรายได้สร้างสังคมกินดีอยู่ดีได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นการพัฒนาจึงต้องมีกลยุทธ์และกระบวนการทำให้กลุ่มสามารถขับเคลื่อน พัฒนาและต่อยอดการดำเนินงานได้อย่างยั่งยืน ทั้งนี้การศึกษากระบวนการขับเคลื่อนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหัตถกรรมจากเสื่อกก บ้านห้วยตาด อำเภอนาดวง จังหวัดเลย จะสามารถนำไปสู่การมีแนวทางขับเคลื่อนและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนอื่น ๆ ได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหัตถกรรมจากเสื่อกก บ้านห้วยตาด อำเภอนาดวง จังหวัดเลย
2. เพื่อศึกษากระบวนการขับเคลื่อนศักยภาพวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหัตถกรรมจากเสื่อกก บ้านห้วยตาด อำเภอนาดวง จังหวัดเลย

ขอบเขตของการวิจัย

กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จำนวน 15 คน ได้มาโดยวิธีการเจาะจง ซึ่งเป็นหน่วยงานและบุคคลที่เคยลงพื้นที่ไปพัฒนาศักยภาพกลุ่มให้มีความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนตามบทบาทหน้าที่การพัฒนาชุมชน ได้แก่ นักพัฒนาชุมชน วัฒนธรรมอำเภอ และผู้นำชุมชน จำนวน 3 คน ส่วนนักออกแบบ จำนวน 2 คน เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจด้านผลิตภัณฑ์ โดยผู้วิจัยประสานงานร่วมขับเคลื่อนผ่านกิจกรรมวิจัย นอกจากนี้มีสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชน จำนวน 10 คน ในฐานะผู้มีส่วนร่วมพัฒนาและขับเคลื่อนศักยภาพกลุ่ม โดยผู้วิจัยกำหนดเกณฑ์

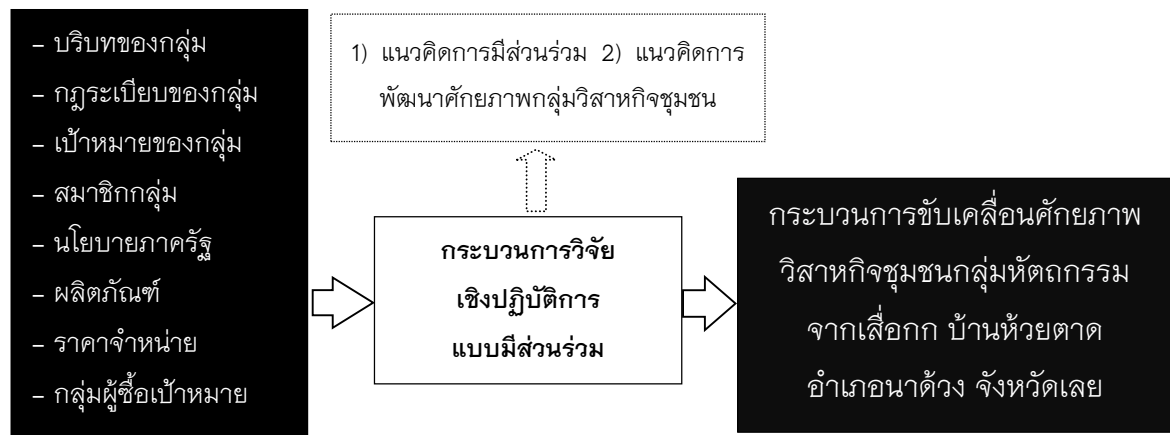
พิจารณา ดังนี้ 1) มีประสบการณ์เคยลงพื้นที่ส่งเสริมและพัฒนากลุ่มวิสาหกิจชุมชน 2) มีความรู้ความเข้าใจการดำเนินการกลุ่มวิสาหกิจชุมชน 3) สามารถให้ข้อเสนอแนะและข้อคิดเห็นการพัฒนาได้ และ 4) มีประสบการณ์เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ชุมชนมากกว่า 2 ปี

ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

1. **ตัวแปรต้น** ได้แก่ บริบทของกลุ่ม กฎระเบียบของกลุ่ม วัตถุประสงค์และเป้าหมายของกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม นโยบายภาครัฐ ผลผลิตภัณฑ์ ราคาจำหน่าย และกลุ่มผู้ซื้อเป้าหมาย

2. **ตัวแปรตาม** ได้แก่ กระบวนการขับเคลื่อนศักยภาพวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหัตถกรรมจากเปลือก 4 ด้าน คือ ด้านบริหารจัดการ ด้านบุคลากร ด้านผลิตภัณฑ์ และด้านการตลาด

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research, PAR) มีรายละเอียดดังนี้

เครื่องมือการวิจัย ผู้วิจัยสร้างเครื่องมือโดยการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงนำมากำหนดรูปแบบของเครื่องมือและประเด็นคำถามในแต่ละเครื่องมือที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย มีดังนี้ 1) แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างแบ่งออกเป็น 2 ตอน ตอนที่ 1 สถานภาพทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ตอนที่ 2 มีประเด็นดังนี้ การเริ่มตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน วัตถุประสงค์และเป้าหมาย จำนวนสมาชิก การได้มาของสมาชิก การเลือกคณะกรรมการบริหารจัดการกลุ่ม กฎระเบียบของกลุ่ม ความคาดหวังของสมาชิกที่มีต่อการดำเนินการของกลุ่มงบประมาณ และรายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ 2) ประเด็นการสนทนากลุ่ม มีดังนี้ ความต้องการพัฒนาศักยภาพของกลุ่ม และความคาดหวังของกลุ่มต่อการพัฒนาศักยภาพ 3) ประเด็นการประชุม

มีดังนี้ การสะท้อนผลและการดำเนินการพัฒนาศักยภาพกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ปัญหาและอุปสรรค การวิเคราะห์ SWOT analysis, TOW matrix และแนวทางการพัฒนาศักยภาพกลุ่ม 4) แบบสังเกต แบบไม่มีโครงสร้าง โดยผู้วิจัยกำหนดประเด็นให้ครอบคลุมการพัฒนาศักยภาพกลุ่มวิสาหกิจชุมชนดังนี้ ด้านบริหารจัดการ ด้านบุคลากร ด้านผลิตภัณฑ์ และด้านการตลาด และ 5) ประเด็นการวิจารณ์และการประเมินผลกระบวนการขับเคลื่อนกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้ส่งเครื่องมือให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน ประเมินประเด็นคำถาม เพื่อให้ข้อเสนอแนะความตรงเชิงเนื้อหา จากนั้นได้ทำการปรับแก้ไขตามที่ผู้ทรงคุณวุฒิให้ข้อเสนอแนะ

การรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูล 2 ส่วน คือ 1) การศึกษาเอกสาร ตามประเด็นที่ผู้วิจัยกำหนดจากสำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลยและฐานข้อมูลออนไลน์ 2) ข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการประสานไปยังกลุ่มเป้าหมายที่เป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพื่อขอให้เข้าร่วมกิจกรรมการวิจัย ส่วนกลุ่มเป้าหมายจากภาครัฐ ผู้วิจัยประสานงานไปยังหน่วยงานเพื่อขอรับการสัมภาษณ์ และเชิญเข้าร่วมประชุมระดมความคิดเห็น จำนวน 5 ครั้ง ดังนี้ ครั้งที่ 1 การสัมภาษณ์ โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง มีผู้ให้ข้อมูล จำนวน 5 คน ครั้งที่ 2 การประชุมระดมความคิดเห็น ใช้ประเด็นการประชุม มีผู้เข้าร่วม จำนวน 12 คน ครั้งที่ 3 การสนทนากลุ่มเพื่อตรวจสอบแนวทางขับเคลื่อนศักยภาพกลุ่ม มีผู้เข้าร่วม จำนวน 5 คน ครั้งที่ 4 การสนทนากลุ่ม ใช้ประเด็นการสนทนากลุ่ม มีผู้เข้าร่วม จำนวน 3 คน และครั้งที่ 5 การประชุมสะท้อน และวิจารณ์ผลการขับเคลื่อนศักยภาพกลุ่ม มีผู้เข้าร่วม จำนวน 12 คน โดยใช้พื้นที่กลุ่มจัดกิจกรรม

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและการลงพื้นที่บ้านห้วยตาด เก็บรวบรวมข้อมูลมาจัดระเบียบ โดยการแยกออกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นการวิจัยจากเครื่องมือวิจัย และวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากนั้นจึงสร้างตารางวิเคราะห์เนื้อหา โดยการแจกแจงตามประเด็นที่กำหนด จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย

1. บริบทวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหัตถกรรมจากเสือกก บ้านห้วยตาด อำเภอนาดวง จังหวัดเลย มีดังนี้

1.1 ความเป็นมาของกลุ่ม พบว่า วิสาหกิจชุมชนกลุ่มหัตถกรรมจากเสือกก บ้านห้วยตาด เลขที่ 283 หมู่ที่ 4 ตำบลนาดอกคำ อำเภอนาดวง จังหวัดเลย ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2542 ด้วยการส่งเสริมและสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดเลย โดยการทำ

ภูมิปัญญาด้านการทอเสื่อที่มีการผลิตในท้องถิ่นทุกครัวเรือนมาสู่การเข้าระบบกลุ่มวิสาหกิจชุมชน มีการแต่งตั้งประธาน คณะกรรมการและหน่วยงานที่ต้องเข้ามาเป็นพี่เลี้ยง โดยกลุ่มได้พัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง จนปัจจุบันได้แปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ เช่น กระเป๋าทอหลากหลายรูปแบบ จึงมีรายได้ระหว่าง 200-6,000 บาท ซึ่งกลุ่มได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐ เช่น พัฒนาชุมชน สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเลย และมหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ลงพื้นที่ไปส่งเสริมและพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ และพัฒนาผลิตภัณฑ์ ส่งผลทำให้กลุ่มมีทักษะการแปรรูปผลิตภัณฑ์ใหม่ และสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับกลุ่มการจัดการท่องเที่ยวและกลุ่มคลัสเตอร์ผ้าฝ้ายทอมือ (Cluster) จังหวัดเลยด้วยการนำผลิตภัณฑ์ไปจำหน่ายด้วย

1.2 การวิเคราะห์ SWOT Analysis พบว่า จุดแข็ง (Strength) กลุ่มมีประธานกลุ่มที่เข้มแข็งและมีทักษะการแปรรูปผลิตภัณฑ์ โดยประธานกลุ่มและสมาชิกมีการพูดคุยอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีการพัฒนางานสม่ำเสมอ ได้ให้ความสำคัญกับการใช้วัสดุในท้องถิ่นผลิตผลงาน และใช้กระบวนการคิดเชิงการพัฒนามาขับเคลื่อนกลุ่ม ส่วนจุดอ่อน (Weakness) ของกลุ่ม คือ สมาชิกให้ความสำคัญกับการผลิตน้อย และกลุ่มยังขาดเครื่องมือช่วยแปรรูปผลิตภัณฑ์ นอกจากนี้ ประธานกลุ่มเป็นผู้นำผลิตภัณฑ์ออกจำหน่ายในพื้นที่ โดยผลิตภัณฑ์ไม่สามารถทำเป็นสต็อก (Stock) เก็บไว้จำหน่ายได้ และพื้นที่การผลิตยังขาดความเป็นมาตรฐาน สำหรับโอกาส (Opportunity) พบว่า กลุ่มมีภาครัฐ เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเลย เข้ามาพัฒนาอย่างต่อเนื่อง มีสถาบันการศึกษาในพื้นที่จัดกระบวนการเรียนรู้อยู่เสมอ และยังมีสื่อสังคมออนไลน์ ช่วยประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง ด้านอุปสรรค (Threat) คือ สถานการณ์โควิด 19 และสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์ของผู้บริโภค

1.3 การวิเคราะห์ TOW metrixs พบว่า กลยุทธ์เชิงรุก (SO) นั้นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีผู้นำเข้มแข็ง มีการทำงานอย่างต่อเนื่อง (S1) สมาชิกได้พูดคุยกันอย่างต่อเนื่อง (S2) มีการพัฒนางานสม่ำเสมอ (S3) ใช้วัสดุในท้องถิ่น (S4) มีความคิดสร้างสรรค์และความคิดพัฒนา (S4) ซึ่งกลุ่มมีโอกาสที่จากหน่วยงานภาครัฐ และสถาบันการศึกษาได้ลงพื้นที่ไปพัฒนาศักยภาพให้เข้มแข็งขึ้น (O1, O2) และมีสื่อสังคมออนไลน์ช่วยกระจายข่าวสารผลิตภัณฑ์ (O3) ส่วนกลยุทธ์เชิงการแก้ไข (WO) พบว่า สมาชิกให้ความสำคัญกับการผลิตน้อย (W1) ขาดเครื่องมือใช้แปรรูปผลิตภัณฑ์ (W2) ไม่สามารถผลิตงานเป็นสต็อกไว้จำหน่ายได้ (W3) มีประธานกลุ่มเป็นผู้นำผลิตภัณฑ์ออกจำหน่าย (W4) เช่นเดียวกับพื้นที่การผลิตยังขาดมาตรฐานการผลิต (W5) ประเด็นนี้กลุ่มมีโอกาสที่ภาครัฐ และสถาบันการศึกษาลงพื้นที่ไปพัฒนาให้กลุ่มเข้มแข็งขึ้น (O1, O2) ด้านกลยุทธ์เชิงการป้องกัน (ST) พบว่า กลุ่มก็ยังมีศักยภาพจากการมีผู้นำเข้มแข็งและทำงานอย่างต่อเนื่อง (S1) สมาชิกพูดคุยกันอย่างต่อเนื่อง (S2) และมีการใช้ความคิดสร้างสรรค์และความคิด

พัฒนา (S4) ซึ่งสามารถที่จะแก้ปัญหาได้แม้ว่าจะอยู่ในสถานการณ์โควิด 19 (T1) สภาพทางเศรษฐกิจส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภค (T2) ส่วนกลยุทธ์เชิงรับ (WT) พบว่า สมาชิกให้ความสำคัญกับการผลิตน้อย (W1) ขาดเครื่องมือช่วยแปรรูปผลิตภัณฑ์ (W2) และไม่สามารถผลิตงานเป็นสต็อกไว้จำหน่ายได้ (W3) ซึ่งแม้ว่าจะอยู่ในช่วงสถานการณ์โควิด 19 (T1) และสภาพทางเศรษฐกิจส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภค (T2) กลุ่มได้วางแผนป้องกันและแก้ปัญหา

1.4 กลยุทธ์การขับเคลื่อนศักยภาพกลุ่มหัตถกรรมจากเสื่อกก ใช้กลยุทธ์เชิงแก้ไข (WO) จากการระดมความคิดได้ 1 กลยุทธ์ คือ กลยุทธ์การพัฒนาศักยภาพกลุ่มด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมพัฒนา 4 ด้าน มีรายละเอียดของกลวิธีและกิจกรรม ดังนี้

1.4.1 ด้านการบริหารจัดการ พบว่า มีกลวิธีและกิจกรรมการสร้างความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติ ได้แก่ 1) กิจกรรมทบทวนระเบียบกฎเกณฑ์ของกลุ่ม 2) กิจกรรมกำหนดบทบาทหน้าที่ของสมาชิก และ 3) กิจกรรมส่งเสริมให้สมาชิกเข้าร่วมประชุมและอบรมเชิงปฏิบัติการตามที่ภาครัฐและเอกชนจัดขึ้น

1.4.2 ด้านบุคลากร พบว่า มีกลวิธีและกิจกรรมอบรมพัฒนาศักยภาพ ได้แก่ 1) กิจกรรมพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ที่เชื่อมโยงกับกลุ่มลูกค้า และการเปลี่ยนแปลงของสังคม 2) กิจกรรมพัฒนาทักษะการทอ การสาน และการแปรรูปผลิตภัณฑ์ให้ประณีต เช่น การเลือกวัสดุ การย้อมสี การผลิต และการเก็บรายละเอียด 3) กิจกรรมพัฒนาทักษะการออกแบบและการผลิต 4) กิจกรรมการสืบค้นข้อมูลงานออกแบบในประเทศและต่างประเทศเพื่อเป็นแนวทางการพัฒนารูปแบบและสร้างวิถีคิดงาน และ 5) กิจกรรมพัฒนาทักษะการคิดและจินตนาการ

1.4.3 ด้านผลิตภัณฑ์ พบว่า มีกลวิธีและกิจกรรมอบรมพัฒนาศักยภาพ ได้แก่ 1) กิจกรรมออกแบบรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่เพื่อตอบสนองกลุ่มลูกค้าที่หลากหลาย 2) กิจกรรมสร้างแนวคิดและเรื่องราวให้กับผลิตภัณฑ์ที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรม วิถีชีวิต และความเชื่อความศรัทธาของชุมชน 3) กิจกรรมการผสมผสานวัสดุและเทคนิควิธีการที่หลากหลายสำหรับสร้างผลงาน และ 4) กิจกรรมทดลองผลิตผลงานที่มีความละเอียดและประณีต

1.4.4 ด้านการตลาด พบว่า มีกลวิธีและกิจกรรมอบรมพัฒนาศักยภาพ ได้แก่ 1) กิจกรรมสร้างช่องทางการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย 2) กิจกรรมการขายผลิตภัณฑ์ 3) กิจกรรมจำหน่ายและการประชาสัมพันธ์กับกลุ่มงานหัตถกรรมหรือกลุ่มการจัดการท่องเที่ยว และ 4) กิจกรรมนำเสนอและประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่นอกพื้นที่

1.5 การค้นหาแนวทางการขับเคลื่อนศักยภาพกลุ่มหัตถกรรมจากเสื่อกก พบว่า มีแนวทางการขับเคลื่อนจากภาครัฐและเอกชน ตามขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 ร่วมศึกษาสภาพและปัญหา และหาแนวทางพัฒนาศักยภาพกลุ่ม ขั้นที่ 2 ระดมความคิดเห็นหาแนวทางขับเคลื่อนศักยภาพกลุ่มประเด็น การบริหารจัดการ บุคลากร ผลิตภัณฑ์ และการตลาด ขั้นที่ 3 แสวงหา

กลวิธี และกิจกรรมขับเคลื่อนศักยภาพกลุ่ม ขั้นที่ 4 จัดกิจกรรมฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการตามกลยุทธ์และประเด็นการพัฒนา 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการบริหารจัดการ ด้านบุคลากร ด้านผลิตภัณฑ์ และด้านตลาด และ ขั้นที่ 5 การติดตามและประเมินผลการขับเคลื่อนศักยภาพกลุ่ม อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนกลุ่มที่เน้นการให้สมาชิกได้ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินงาน และร่วมประเมินผล จะสามารถทำให้เกิดความสำเร็จได้ ดังคำกล่าวที่ว่า “...การให้สมาชิกกลุ่มร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และหาแนวทางร่วมกันจะทำให้ได้เข้าใจถึงเป้าหมายของกลุ่มได้ชัดเจน เป็นจุดเริ่มต้นการปรับวิธีการแปรรูปผลิตภัณฑ์ได้จนมีคุณภาพและตอบสนองกลุ่มผู้ซื้อเป้าหมายได้เป็นอย่างดี...” (วรรณิ แสนมา, การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 มิถุนายน 2566)

1.6 การมองอนาคตกลุ่มหัตถกรรมจากเสือกก พบว่าต้องการให้กลุ่มเป็นแหล่งเรียนรู้และจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนที่โดดเด่น และแตกต่าง มีผลิตภัณฑ์ออกแบบใหม่จากกลุ่มเป็นผู้คิดสร้างสรรค์ด้วยกรรมวิธีการทอ สานและแปรรูปผลิตภัณฑ์ได้สอดคล้องกับตลาดและความต้องการของผู้ซื้อเป้าหมาย และเน้นการขับเคลื่อนให้ผลิตภัณฑ์เชื่อมโยงกับความเป็นแฟชั่น (Fashion) ดังคำกล่าวที่ว่า “...รูปแบบของผลิตภัณฑ์ปัจจุบันมีการพัฒนารูปแบบ วิธีแปรรูปที่ผสมผสานระหว่างการทอและการสานเข้าด้วยกันอย่างต่อเนื่อง ทำให้กลุ่มเป้าหมายติดต่อบริษัทเพื่อให้มีการผลิตขายเพิ่ม...” (ยุพา เนธิบุตร, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 สิงหาคม 2566) อย่างไรก็ตาม สมาชิกกลุ่มได้คาดหวังว่าภาครัฐในพื้นที่หรือนอกพื้นที่เข้ามาพัฒนากลุ่มด้วยงบประมาณและความรู้เพื่อสร้างมาตรฐานการผลิตสินค้าชุมชน เพื่อให้กลุ่มได้ก้าวไปเป็นผู้นำด้านการออกแบบการสาน การทอและการแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชนในจังหวัดเลย ดังคำกล่าวที่ว่า “...ตอนนี้กลุ่มขาดพื้นที่ผลิตและไม่มีเครื่องมือ อุปกรณ์สำหรับการจัดแสดงผลิตภัณฑ์ให้กับกลุ่มลูกค้าเป้าหมายได้เลือกซื้อ ถ้าภาครัฐมีงบประมาณสร้างห้องแสดงผลิตภัณฑ์และปรับปรุงพื้นที่การทำงานให้มีมาตรฐาน กลุ่มก็จะพัฒนาลู่พื้นที่การเรียนรู้และพื้นที่การท่องเที่ยวของอำเภอนาดังได้...” (มานพ คำน้อย, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 สิงหาคม 2566) อีกทั้งกลุ่มได้วางแผนพัฒนาเว็บไซต์ (Website) หรือร้านค้าออนไลน์เพื่อให้ง่ายต่อการเข้าถึงของกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย และพัฒนากลุ่มให้เป็นจุดท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมและธรรมชาติ

2. กระบวนการขับเคลื่อนศักยภาพวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหัตถกรรมจากเสือกก อำเภอนาดัง จังหวัดเลย ด้วยกลยุทธ์การพัฒนาศักยภาพกลุ่มด้วยการมีส่วนร่วมพัฒนา 4 ด้าน มีดังนี้

2.1 ต้นทาง เป็นการเตรียมความพร้อมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนก่อนที่จะเข้าสู่กระบวนการพัฒนาศักยภาพมีรายละเอียด ดังนี้ 1) การประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อสะท้อนสภาพของกลุ่มประเด็นการบริหารจัดการ บุคลากร การดำเนินงาน วิเคราะห์ผลิตภัณฑ์ งบประมาณ และการจัดจำหน่าย 2) การสะท้อนปัญหาการดำเนินการของกลุ่ม 3) การค้นหาแนวทางขับเคลื่อนและการพัฒนาการดำเนินการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนให้มีศักยภาพ และ 4) การอบรมเชิงปฏิบัติการ

พัฒนาทักษะการบริหารจัดการกลุ่ม การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่แตกต่างโดยใช้แนวคิดสร้างสรรค์ และสร้างเครือข่ายจำหน่ายผลิตภัณฑ์ สำหรับระยะนี้กิจกรรมพัฒนาศักยภาพกลุ่ม จะเน้นการเตรียมความพร้อมด้วยกิจกรรมการคิดวิเคราะห์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และอบรมและพัฒนาทักษะให้คงที่ขึ้น โดยกิจกรรมเน้นความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกและเครือข่ายให้ร่วมขับเคลื่อน ดังคำกล่าวที่ว่า “...กิจกรรมการวิเคราะห์สภาพ และค้นหาแนวทางขับเคลื่อนกลุ่ม ช่วยให้สมาชิกเห็นความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนความคิดแบบใหม่ เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยให้สมาชิกเห็นเป้าหมายปลายทาง อันจะส่งต่อความร่วมมือร่วมใจ และมีส่วนร่วมดำเนินงานตามบทบาทหน้าที่ของตนเองอย่างเต็มที่...” (วรรณิ์ แสนมา, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 สิงหาคม 2566)

ภาพที่ 2 แสดงการพัฒนาศักยภาพการออกแบบ การพัฒนาและการแก้ปัญหาตลอดโครงการ

ภาพที่ 3 แสดงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ระยะที่ 2 ทดลองวางตำแหน่งลายทอและลายสานใหม่

2.2 กลางทาง การทดลองปฏิบัติการตามกลยุทธ์การพัฒนากลุ่ม 4 ด้าน มีรายละเอียด ดังนี้ 1) ด้านการบริหารจัดการ พบว่า กลุ่มได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้การดำเนินการบ่อยมากขึ้น เมื่อจัดกิจกรรมหนุนเสริมที่ทำให้สมาชิกกลุ่มได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในหลายประเด็น โดยมีประธานกลุ่มเป็นผู้ดำเนินการเนื่องจากมีอายุน้อย มีความคล่องแคล่ว มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี สามารถเป็นตัวแทนเข้าอบรมและพัฒนาความรู้ทุกมิติอย่างต่อเนื่อง 2) ด้านบุคลากร พบว่า กลุ่มได้พัฒนาสมาชิกจนสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ตามความต้องการของกลุ่มผู้ซื้อเป้าหมาย การสร้างความแตกต่างด้วยการเปลี่ยนเทคนิควิธีการสาน การทอ การผสมผสานวัสดุ การลดทอนรายละเอียดของผลิตภัณฑ์

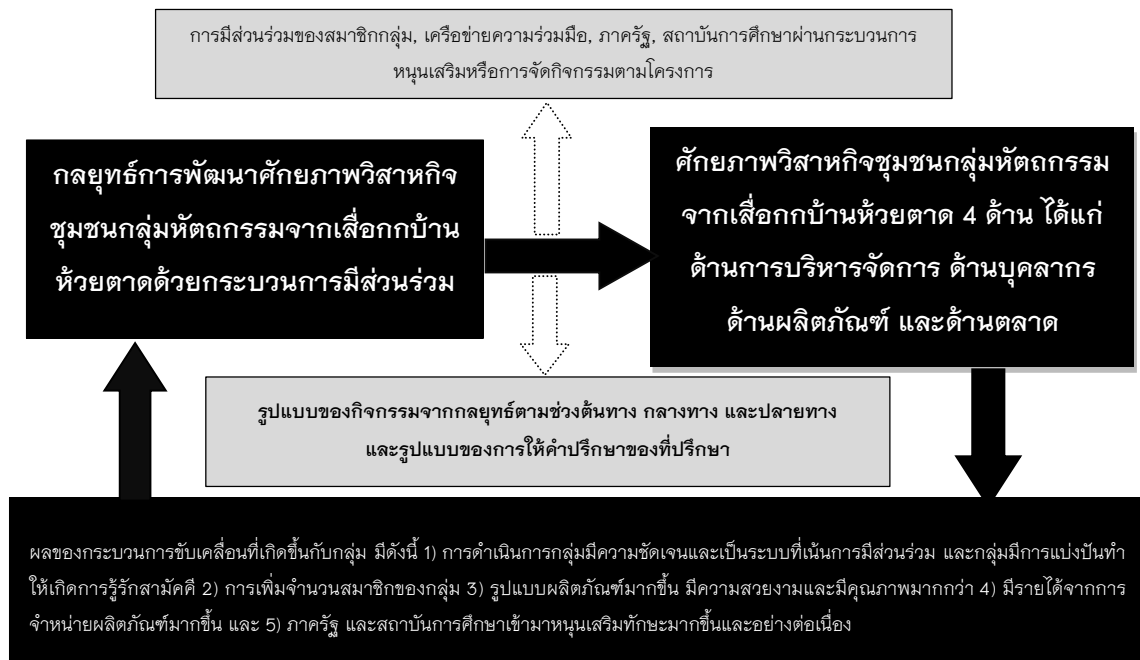
และงานสาน และได้ต่อยอดผลิตภัณฑ์ใหม่ได้ 3) ด้านผลิตภัณฑ์ พบว่า กลุ่มได้คิดสร้างสรรค์และทดลองแปรรูปผลิตภัณฑ์ใหม่ด้วยการผสมผสานเทคนิค เช่น งานสานร่วมกับงานถักและงานทอได้แก่ ผลิตภัณฑ์กระเป๋า ที่รองจาน กล่องทึชชู (ภาพที่ 2-3-4) และ 4) ด้านการตลาด พบว่า กลุ่มสร้างสื่อออนไลน์ประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์และสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับกลุ่มการจัดการท่องเที่ยว สำหรับผลการพัฒนาตามกลยุทธ์ พบว่า สามารถขับเคลื่อนกลุ่มได้ในระดับที่ดีขึ้น โดยเฉพาะการสร้างสมาชิกให้มีทักษะการคิดอย่างสร้างสรรค์ มุ่งนำผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สากล ที่สื่อสารถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น และพื้นที่ทางวัฒนธรรมได้ ดังคำกล่าวที่ว่า “...กิจกรรมขับเคลื่อนศักยภาพกลุ่มช่วยให้สมาชิกกลุ่มรับรู้ และเข้าใจวิธีการปฏิบัติงานได้ชัดเจนขึ้น ได้ทำความเข้าใจกับกลุ่มผู้ซื้อเป้าหมายและพฤติกรรมผู้บริโภคทั่วไป การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ราคาที่เหมาะสมกับการจำหน่าย การติดต่อสื่อสารและการออกแบบผลิตภัณฑ์ให้สวยงาม ซึ่งกิจกรรมการตลาดทำให้สมาชิกกลุ่มมีประสบการณ์ตรงมากขึ้น...” (มานพ คำน้อย, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 สิงหาคม 2566)

ภาพที่ 4 แสดงผลิตภัณฑ์ ระยะที่ 3 พร้อมกับการพัฒนาโลโก้ ฉลาก เป็นผลิตภัณฑ์หุ้มแก้วเก็บความร้อน ความเย็น กระเป๋าถือ และกล่องทึชชู

2.3 ปลายทาง การติดตามและประเมินผลการใช้กลยุทธ์ขับเคลื่อนกลุ่มเชิงคุณภาพแบบมีส่วนร่วม พบว่า โดยภาพรวมกลุ่มได้ร่วมพัฒนาระบบการดำเนินงานทุกด้าน โดยแต่ละด้านได้พัฒนาศักยภาพกลุ่มด้านความรู้ความเข้าใจ ด้านทักษะปฏิบัติงาน ด้านความคิดสร้างสรรค์ ด้านออกแบบที่แตกต่างกันไปตามสภาพและเงื่อนไขของกลุ่ม มีรายละเอียด ดังนี้ 1) ด้านการบริหารจัดการ ได้ทบทวนการบริหารจัดการกลุ่มโดยใช้บ้านประธานกลุ่มจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สะท้อนสภาพปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น และให้นำเสนอแนวทางพัฒนากลุ่มด้านบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม นอกจากนี้ยังได้กำหนดบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจน ได้ทดลองปฏิบัติงาน และได้แสวงหาตลาดสำหรับจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม ทั้งจากภาครัฐและเครือข่ายความร่วมมือ ได้แก่ กลุ่มคัลสเตอร์ (Cluster) สิ่งทอพื้นบ้านและกลุ่มการท่องเที่ยว 2) ด้านบุคลากร ได้เปลี่ยนแปลงความคิดอย่างเป็นระบบด้วยการค้นหาปัญหา หาแนวทางและทดลองพัฒนางาน ได้ค้นหาแนวทางและปรับปรุงเทคนิควิธีการทอ การสานและการแปรรูปผลิตภัณฑ์ ได้สืบค้นและหาแนวทาง

การแก้ปัญหาเชื้อรา โดยทดลองและสร้างบทสรุปเพื่อนำเสนอกับสมาชิกคนอื่น ๆ และได้ทดลองสร้างรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ที่ทันสมัยมีการสร้างเรื่องราวให้กับผลิตภัณฑ์ 3) ด้านผลิตภัณฑ์ได้ออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ด้วยการใช้สีสดใสย้อมเส้นกก ทดลองใช้เทคนิคการสาน การทอและการตัดเย็บ ได้ออกแบบที่เน้นประโยชน์ใช้สอยควบคู่กับความสวยงาม ผสมผสานแนวคิด ทศนคติ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอัตลักษณ์ และ 4) ด้านการตลาด ได้พัฒนาตราสินค้าขึ้นใหม่ มีรายละเอียดผลิตภัณฑ์ โลโก้ (Logo) ชื่อแบรนด์ (Brand) ส่วนช่องทางติดต่อสื่อสารและข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น ทอเลือกกันนั้น กลุ่มใช้เฟซบุ๊ก (Facebook) ช่วยเผยแพร่ผลิตภัณฑ์ และได้สร้างเครือข่ายจำหน่ายผลิตภัณฑ์กับกลุ่มจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่และนอกพื้นที่ด้วย (ภาพที่ 5)

ภาพที่ 5 แผนภาพผลการใช้แนวทางการพัฒนาศักยภาพวิสาหกิจกลุ่มหัตถกรรมจากเลือกกบ้านห้วยตาดผ่านกลยุทธ์การพัฒนาศักยภาพกลุ่มด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม

อย่างไรก็ดี ผลการใช้กลยุทธ์การพัฒนาศักยภาพกลุ่มด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมพัฒนาผ่านกลวิธีและกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้สมาชิกกลุ่มได้เปลี่ยนแปลงระบบความคิด การแก้ปัญหาวัสดุรูปแบบ มโนทัศน์ด้านความสวยงาม และความคิดสร้างสรรค์ ดังคำกล่าวที่ว่า “..การขับเคลื่อนกลุ่มอย่างต่อเนื่อง จะช่วยพัฒนาทักษะให้คิดต่อยอดผลิตภัณฑ์ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและฐานะความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้น ด้วยระบบการจัดการบุคคลและวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น ให้กลายเป็นสินค้าที่มีคุณภาพ มีอัตลักษณ์บ้านห้วยตาด ซึ่งเชื่อว่าจะสามารถจำหน่ายได้ดีทั้งตลาดภายในและต่างประเทศ...” (คำพลอย บุญครอง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 กรกฎาคม 2566) ส่วนรูปแบบ ราคา เทคนิควิธีการผลิต ประโยชน์และคุณค่าของผลิตภัณฑ์ที่ได้มีการวางแผนร่วมกัน จนสร้างการรับรู้ต่อสมาชิกได้ ทำให้ผลิตภัณฑ์ตอบสนองกลุ่มเป้าหมายได้

ดังคำกล่าวที่ว่า “...ผลิตภัณฑ์ได้พัฒนาและเปลี่ยนแปลงรูปแบบ เทคนิควิธีการ วิธีการคิด ไปมากกว่าเดิม ซึ่งเกิดจากการที่สมาชิกกลุ่มมีความเข้าใจถึงความต้องการและพฤติกรรมของผู้บริโภคเป้าหมายที่ชัดเจน เข้าใจแนวโน้มการออกแบบผลิตภัณฑ์ของโลก จึงสร้างผลงานที่โดดเด่นและแตกต่างกว่าที่เคยทำได้...” (ประหยัด สะตะ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 กรกฎาคม 2566) ทั้งนี้เกิดจากการใช้กลยุทธ์การมีส่วนร่วมของสมาชิก และภาคีเครือข่าย โดยมีรูปแบบของการให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่องทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จในการพัฒนา

สำหรับผลการประเมินผลการพัฒนากระบวนการขับเคลื่อนศักยภาพวิสาหกิจชุมชน กลุ่มหัตถกรรมจากเสื่อกกด้วยกลยุทธ์การพัฒนาศักยภาพกลุ่มแบบมีส่วนร่วม โดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 คน ด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม ใช้ประเด็นการประเมินเชิงคุณภาพ 4 ด้าน มีผลการดำเนินการ ดังนี้ ด้านการบริหารจัดการ พบว่า กลุ่มได้เปลี่ยนแปลงระบบงานระบบคนไปในทางก้าวหน้ามากขึ้น มีการประสานงานอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ มีความรักความสามัคคี และมีส่วนร่วมดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ด้านบุคลากร พบว่า กลุ่มได้เปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ของสมาชิกที่ชัดเจนขึ้น ได้มีการพัฒนาทักษะ ความคิดสร้างสรรค์และรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ให้สอดคล้องกับกลุ่มผู้ซื้อ เป้าหมายชัดเจนมากขึ้น ด้านผลิตภัณฑ์ พบว่า กลุ่มได้ทำการแปรรูปผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ที่หลากหลายขึ้นจากพื้นฐานการอบรม ทำงานได้รวดเร็ว สวยงาม แปลกใหม่ขึ้น จำหน่ายได้ในราคาสูงขึ้น และด้านตลาด พบว่า กลุ่มมี 2 ช่องทางการติดต่อสื่อสาร คือ จำหน่ายตามพื้นที่ที่รัฐจัดให้ และช่องทางออนไลน์ การรับงานและส่งผลิตภัณฑ์มีประสิทธิภาพขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยผู้วิจัยมีประเด็นการอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. บริบทของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มหัตถกรรมจากเสื่อกก บ้านห้วยตาด อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา พบว่า กลุ่มมีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมด้วยการนำมาสร้างมูลค่าเพิ่ม ด้วยการสอดแทรกแนวคิดด้านการออกแบบสร้างสรรค์เข้าไปช่วยทำให้กลุ่มมีการสร้างรายได้ ปิยะตา สุนทรปิยะพันธ์ และ ภัทรวดี อินทพันธ์ (2562) กล่าวว่า การขับเคลื่อนงานจักสานเพื่อ การอนุรักษ์และการบอกเล่าเรื่องราววิถีชีวิต วัฒนธรรม และวิธีการคิดผ่านงานจักสานเพื่อช่วย ให้มีการพัฒนางานให้มีคุณค่าและราคาสูงขึ้น อย่างไรก็ตามจุดอ่อนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนหัตถกรรมจากเสื่อกก คือ การขาดความคิดสร้างสรรค์เพื่อการออกแบบและพัฒนาารูปแบบของผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ตอบสนองตลาดและกลุ่มผู้บริโภคที่กว้างขึ้น ซึ่งกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมได้มีการใช้ กระบวนการคิดสร้างสรรค์ผ่านการเลือกเปลี่ยนเรียนรู้และการปฏิบัติการ จึงทำให้กลุ่มได้ฝึกทบทวน ร่วมเรียนรู้วิธีคิด วิธีแก้ปัญหา วิธีออกแบบ วิธีดำเนินการใหม่ ที่แตกต่างไปจากเดิม และได้มีการ นำเสนอความคิดเห็นจากการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ต่อนักวิจัยและผู้ทรงคุณวุฒิด้านออกแบบ

เพื่อขอแนวทางพัฒนาผลิตภัณฑ์เพิ่มเติมที่แตกต่างไปจากเดิม ซึ่งการได้วิธีคิดใหม่และนำไปทดลองปฏิบัติจะทำให้สมาชิกกลุ่ม ได้คิดสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ที่มีความสวยงาม สอดคล้องกับความต้องการของผู้ซื้อเป้าหมาย สอดคล้องกับ ประชิด ทิณบุตร (2560) ที่กล่าวว่า การดำเนินการพัฒนาศักยภาพวิสาหกิจชุมชนเพื่อให้สมาชิกกลุ่มร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมแก้ปัญหา และร่วมขับเคลื่อนได้นั้นนับตั้งแต่เริ่มต้นการพัฒนาศักยภาพและผลิตภัณฑ์โดยสร้างทักษะ และความเข้าใจ ไปถึงขั้นการสรุปและการประเมินผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา ซึ่งตลอดกระบวนการ จะช่วยสร้างประสบการณ์รับรู้ด้วยการเรียนรู้ การสังเกต การคิดสร้างสรรค์จากผู้เชี่ยวชาญ ตามแนวคิดการออกแบบ เช่น การลด การเพิ่ม การผสมผสานและการปรับเปลี่ยน จนสามารถสร้าง แนวคิดใหม่ที่เป็นรูปแบบเฉพาะตนเองและกลุ่มได้อย่างมีคุณค่าและความหมาย ดังนั้น ความรู้ ความเข้าใจจากการพัฒนาศักยภาพจึงอยู่ติดตัวสมาชิกกลุ่มตลอดไป อย่างไรก็ตามการบริหารจัดการ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนหัตถกรรมทอเสื่อจากกกบ้านห้วยตาดที่มีประสิทธิภาพนั้น ย่อมมาจากผู้นำกลุ่ม ที่มีการพัฒนาความรู้ความเข้าใจในการดำเนินการของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง มีทักษะคิดสร้างสรรค์ ผลงาน สามารถพูดสื่อสารได้ชัดเจน ดังนั้นเมื่อมีการจัดการประชุมหรือจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กันภายในกลุ่ม โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมก็จะทำให้สมาชิกกลุ่มคนอื่น ๆ ได้รับรู้และเข้าใจ การดำเนินการทุกมิติที่ชัดเจนร่วมกัน สอดคล้องกับ สุรพล พหลภาคย์ และคณะ (2554) กล่าวว่า การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม จะช่วยพัฒนาทักษะและต่อยอดความคิดสร้างสรรค์ เพื่อนำไปสู่การพัฒนากระบวนการผลิตได้อย่างเป็นระบบและมีอัตลักษณ์เฉพาะตัว

2. กระบวนการขับเคลื่อนศักยภาพกลุ่มหัตถกรรมจากเสื่อกกกบ้านห้วยตาด พบว่า การใช้กลยุทธ์การพัฒนาศักยภาพกลุ่มด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม พัฒนา 4 ด้าน แบ่งเป็น 3 ระยะ โดยแต่ละระยะจะสร้างองค์ความรู้ใหม่ และการต่อยอดให้มีศักยภาพในมิติของความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินงาน เพื่อนำไปกำหนดกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพกลุ่มให้ประสบความสำเร็จ และผลิตภัณฑ์ได้ไปรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) สำหรับการประสบความสำเร็จจากการใช้กลยุทธ์นั้นเน้นการติดตามและการให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง จึงทำให้สมาชิกกลุ่มได้เข้าใจการดำเนินงานอย่างชัดเจน โดยเฉพาะด้านผลิตภัณฑ์ที่จะทำให้ผู้ซื้อ เป้าหมายมีความสนใจและพึงพอใจในรูปแบบผลิตภัณฑ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้คิด และสร้างสรรค์ ดังคำกล่าวของ วาปี แสนมา (การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 กรกฎาคม 2566) ที่ว่า “...การขับเคลื่อนศักยภาพกลุ่มอย่างมีระบบจะทำให้กลุ่มร่วมมือร่วมใจกัน จึงช่วยอนุรักษ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป ได้พัฒนาความคิดและการสื่อสารผลิตภัณฑ์ได้เป็นอย่างดี...” สอดคล้องกับ สายฝน ไชยศรี และคณะ (2566) ที่พบว่า การขับเคลื่อนให้กลุ่มเปลี่ยนแปลงวิธีคิด นั้นจะต้องนำกลุ่มมาร่วมสะท้อนความคิด วิเคราะห์ให้รู้และเข้าใจปัญหา อุปสรรค หรือหาปัจจัย ที่ไม่สอดคล้องกับการดำเนินการของกลุ่ม ซึ่งจะทำให้กลุ่มได้คิดนำองค์ความรู้ใหม่มาวางแผน

พัฒนาศักยภาพกลุ่มให้สอดคล้องกับสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นการมีกลยุทธ์ที่ชัดเจนจะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการบริหารจัดการ การผลิต และรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ซื้อเป้าหมาย ประชิต ทิณบุตร และ นรชน ทาสวรรณ (2561) กล่าวว่า การขับเคลื่อนศักยภาพกลุ่มให้ประสบความสำเร็จนั้น ต้องวางแผนหนุนเสริมอย่างเป็นระบบ ใช้กลวิธีและกิจกรรมอบรม การศึกษาดูงาน การถ่ายทอดองค์ความรู้และกิจกรรมปฏิบัติการเพิ่มทักษะต้องสอดคล้องกับคุณลักษณะของกลุ่มและศักยภาพที่จะรับรู้เพื่อนำความรู้ใหม่ไปพัฒนาและขับเคลื่อนตนเองในอนาคต ดังนั้นการขับเคลื่อนกลุ่ม จึงต้องสร้างหลักการเฉพาะและเหมาะสมกับสภาพของกลุ่มที่จะนำไปปฏิบัติได้ ดังที่ วินัยธร วิชัยดิษฐ์ (2560) กล่าวว่า การพัฒนาศักยภาพกลุ่มวิสาหกิจชุมชนนั้นต้องอยู่บนหลักการ ดังนี้ 1) บริหารงานมุ่งเน้นคุณภาพ 2) บูรณาการและสร้างสรรค์ และ 3) สร้างเครือข่าย สำหรับมิติบริหารจัดการกลุ่มนั้น ต้องเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิก ชุมชนและเครือข่ายความร่วมมือ เพื่อให้กลุ่มได้พัฒนาและเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ร่วมกัน ได้พึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งผลจากการมีส่วนร่วมจากการวางแผน การปฏิบัติ การตรวจสอบ เพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพขึ้น ส่วนปัจจัยความสำเร็จนั้นมาจากการวางแผนเป็นระบบ มีปัจจัยภายในและภายนอกเข้ามาหนุนเสริมที่เน้นการมีส่วนร่วม สอดคล้องกับ สุรพล พหลภาคย์ และคณะ (2554) ที่กล่าวว่า การพัฒนาการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วม จะช่วยพัฒนาระบบงานที่มีประสิทธิภาพ โดยปัจจัยภายใน ได้แก่ สภาพแวดล้อม กลยุทธ์ กิจกรรม บุคลากร แผนธุรกิจ ราคา และการส่งเสริมการขาย ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ นโยบายและงบประมาณจากภาครัฐ

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. หน่วยงานภาครัฐสามารถนำกลยุทธ์การพัฒนาศักยภาพกลุ่มด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมพัฒนาไปปรับใช้ตามบริบทของพื้นที่และประเภทของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ซึ่งผู้จัดกิจกรรมตามกลยุทธ์นี้จะต้องสร้างความร่วมมือร่วมใจ การติดตาม และการประเมินที่เน้นการมีส่วนร่วม
2. หน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาชุมชน นำรูปแบบการเป็นที่ปรึกษาไปใช้ในการจัดกิจกรรม โดยกำหนดแผนงานการขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งที่ปรึกษาจะช่วยเสนอแนะแนวทางหรือแสวงหาวิธีการปรับปรุงให้การดำเนินงานของกลุ่มมีระบบและมีมาตรฐาน เพื่อช่วยให้มีการเปลี่ยนแปลงและเกิดความก้าวหน้า

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรวิจัยและพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมการพัฒนาศักยภาพกลุ่มวิสาหกิจชุมชนอย่างยั่งยืนโดยใช้แนวคิดทฤษฎีการโค้ช (Coaching) และแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์
2. ควรวิจัยขับเคลื่อนศักยภาพการออกแบบผลิตภัณฑ์ด้วยแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์

เอกสารอ้างอิง

- ไทยโรจน์ พวงมณี, คชสิทธิ์ เจริญสุข, พชรมณ ใจงามดี และณศิริ ศิริพริมา. (2565ก). การกำหนดแนวทางการพัฒนาศักยภาพกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ทอผ้าพื้นบ้านกลุ่มฝ้ายตุ่ย บ้านหนองบัว ตำบลภูหอ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา*, 4(2), 67-92.
- ไทยโรจน์ พวงมณี, จารุวัลย์ รักษ์มณี, มาริษา ภิรมย์แทน เดอ เบลส์ และสมิง ศรีกา. (2565ข). แนวทางการพัฒนาศักยภาพกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าบ้านก้างปลา ตำบลชัยพฤกษ์ อำเภอเมือง จังหวัดเลย. *วารสารวิจัยและพัฒนา*, 17(61), 89-98.
- ประชิด ทิณบุตร และนรรชนา ทาสวรรณ. (2561). การใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการออกแบบพัฒนาตราสัญลักษณ์และรูปลักษณ์บรรจุภัณฑ์สินค้าประเภทสมุนไพร สำหรับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในเขตพื้นที่กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนบน 2. *วารสารจันทร์เกษมสาร*, 24(47), 126-141.
- ประชิด ทิณบุตร. (2560). การออกแบบผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ถ่านดูดกลิ่นเชิงนิเวศเศรษฐกิจ สำหรับกลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนขนาดเล็กจังหวัดชัยนาท. *วารสารจันทร์เกษมสาร*, 25(44), 143-158.
- ปิยดา สุนทรปิยะพันธ์ และภัทรวดี อินทปันตี. (2562). การถ่ายทอดภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ด้านหัตถกรรมผลิตภัณฑ์จักสานกระจูดบ้านห้วยลึก จังหวัดสุราษฎร์ธานี. *วารสารจันทร์เกษมสาร*, 25(1), 61-75.
- วินัยธร วิชัยดิษฐ์. (2560). การจัดการความรู้กระบวนการผลิตและการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนต้นแบบเขตธนบุรีโดยชุมชนมีส่วนร่วม. *วารสารจันทร์เกษมสาร*, 23(45), 17-32.
- สายฝน ไชยศรี, สุวรรณี พรหมศิริ และวินัย รังสินันท์. (2566). การพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนกลุ่มปรับตัวสู่การพัฒนา (กลุ่ม D) ในจังหวัดปัตตานี. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา*, 18(1), 71-81.
- สุรพล พหลภาคย์, จุฑาทิพย์ พหลภาคย์ และนิยม บุญพิงค์. (2554). การวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อจัดตั้งกลุ่มอาชีพผลิตเห็ดโคนญี่ปุ่น ตามกระบวนการวิสาหกิจชุมชน. *วารสารจันทร์เกษมสาร*, 17(33), 31-41.

แผนผังสายธารคุณค่าของกิจกรรมดำน้ำตื้นในจังหวัดตรัง

จุติมา บุญมี¹ และ กันทิมาลย์ จินดาประเสริฐ¹

¹สาขาวิชาการจัดการการท่องเที่ยวและการโรงแรม คณะการท่องเที่ยวและการโรงแรม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อวิเคราะห์และปรับปรุงแผนผังสายธารคุณค่าของกิจกรรมดำน้ำตื้นในจังหวัดตรัง ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างเพื่อสัมภาษณ์เชิงลึก แบบมีเกณฑ์กับผู้ประกอบการนำเที่ยว 7 บริษัท และสัมภาษณ์แบบแนะนำต่อกับผู้ที่เกี่ยวข้องในกิจกรรมดำน้ำตื้น 34 คน วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลลักษณะการดำเนินงานของการจัดกิจกรรมดำน้ำตื้นโดยภาพรวมด้วยการวิเคราะห์คำหลัก เพื่ออธิบายให้เห็นลักษณะของกิจกรรม 3 ลักษณะ คือ 1) กิจกรรมที่มีมูลค่า 2) กิจกรรมที่จำเป็นแต่ไม่เพิ่มมูลค่า และ 3) กิจกรรมที่ไม่เพิ่มมูลค่า

ผลการวิจัย พบว่า ในการจัดกิจกรรมดำน้ำตื้นของจังหวัดตรัง มีกิจกรรมที่มีมูลค่าจำนวน 4 กิจกรรม คือ 1) กิจกรรมดำน้ำตื้น 2) การบริการอาหารและเครื่องดื่ม 3) การจัดรวมแพ็คเกจ และ 4) การบริการต่าง ๆ กิจกรรมที่จำเป็นแต่ไม่เพิ่มมูลค่า จำนวน 4 กิจกรรม คือ 1) การดูแลรักษาและบำรุงเครื่องใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ 2) การใช้เวลาไปโดยที่ไม่เกิดงาน 3) การจ้างช่างเครื่องประจำไปในเรือตามข้อบังคับ 4) สำนองค่าเครื่องเรือ และกิจกรรมที่ไม่เพิ่มมูลค่าจำนวน 5 กิจกรรม คือ 1) การบริการหรือรับจองกิจกรรมอื่นที่นอกเหนือจากโปรแกรม 2) การคุ้ยรายละเอียดต่าง ๆ นานาเกินไป 3) การสลับโปรแกรมในช่วงที่น้ำขึ้น 4) การเตรียมของและวัตถุดิบสำรองไว้มากเกินไป 5) การปฏิบัติหน้าที่บางอย่างที่เกินความจำเป็น ซึ่งผู้ประกอบการนำเที่ยวนำเสนอผลการศึกษาไปปรับใช้เพื่อปรับปรุงและเพิ่มมูลค่าในกระบวนการให้บริการของกิจกรรมดำน้ำตื้นให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: แผนผังสายธารคุณค่า กิจกรรมดำน้ำตื้น จังหวัดตรัง

Value Stream Mapping of Snorkeling Activities in Trang Province

Jutima Boonmee¹ and Kantimarn Chindaprasert¹

¹Master of Arts Program in Tourism and Hotel Management, Faculty of Tourism and Hotel Management,
Mahasarakham University

Abstract

The aim of this research was to analyze and optimize the value stream mapping (VSM) of snorkeling activities in Trang Province. A qualitative approach using a semi-structured interview method was employed by conducting interviews with 7 snorkeling companies and 34 individuals involved in the activities. The analysis and synthesis were conducted regarding the overall operational characteristics of snorkeling activities with domain analysis to illustrate three types of activities: 1) Value-Adding (VA) activities, 2) Necessary but Non-Value-Adding (NNVA) activities, and 3) Non-Value-Adding (NVA) activities.

The findings reveal that there are four VA activities in the snorkeling activities in Trang Province, which included: 1) snorkeling activities itself, 2) food and beverage services, 3) package arrangements, and 4) various service provisions. Additionally, there were four NNVA activities, namely: 1) maintenance and upkeep of equipment, 2) unproductive waiting time, 3) hiring regular machine operators as per regulations, and 4) reserving excess boat capacity. Furthermore, there were five NVA activities identified which include: 1) providing services or booking activities beyond the program, 2) excessive discussion of details, 3) program switching during rising water levels, 4) excessive preparation of reserves for equipment and raw materials, and 5) performing certain tasks that are unnecessary. These research findings could be utilized by operators to make improvements and increase the value-added services in the snorkeling activities. This, in turn, would probably enhance the efficiency and effectiveness of the service delivery process in snorkeling activities.

Keywords: Value Stream Mapping, Snorkeling Activities, Trang Province

บทนำ

ภาคการท่องเที่ยวทางทะเลและชายฝั่ง (Marine and Coastal Tourism) มีสัดส่วนทางเศรษฐกิจสูงถึง 26 เปอร์เซ็นต์ เมื่อเทียบกับสัดส่วนการใช้ประโยชน์ทางทะเลในรูปแบบอื่น และมีสัดส่วนจะเติบโตสูงขึ้นอีกมากกว่าปีละ 3.5 เปอร์เซ็นต์ ภายในปี ค.ศ. 2030 (พ.ศ. 2573) (Brumbaugh & Patil, 2017) ด้วยนโยบายสนับสนุนของภาครัฐที่สนับสนุนกิจกรรมทางการท่องเที่ยวทางทะเลอย่างต่อเนื่อง โดยเล็งเห็นความสำคัญของการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลให้มีประสิทธิภาพ คำนึงถึงผลกระทบ และข้อจำกัดต่าง ๆ ที่มีของการท่องเที่ยวทางทะเลในหลายประเด็น การออกกฎระเบียบและมาตรฐานในการดำน้ำ เนื่องจากการท่องเที่ยวทางทะเลมีความเสี่ยงสูง การสร้างความเชื่อมั่นให้กับนักท่องเที่ยวในการเดินทางมาท่องเที่ยวและทำกิจกรรมทางทะเลจึงมีความจำเป็น และกิจกรรมดำน้ำตื้น (Snorkeling) เป็นรูปแบบกิจกรรมหนึ่งของการท่องเที่ยวทางทะเลที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวทั่วโลก มีนักท่องเที่ยวสนใจและนิยมเดินทางไปท่องเที่ยวทั้งในชายฝั่งและเกาะที่มีภูมิประเทศสวยงาม เพื่อดำน้ำไปสำรวจโลกใต้ผิวน้ำ นอกจากความสนุกสนานและการสำรวจสิ่งมีชีวิตใต้ผิวน้ำที่นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์จากกิจกรรมนี้แล้ว กิจกรรมดำน้ำตื้นยังส่งผลทางเศรษฐกิจที่สำคัญในการเชื่อมโยงเครือข่ายกับภาคธุรกิจอื่น ๆ ในการให้บริการและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อมาท่องเที่ยวทางทะเล เช่น ที่พัก การขนส่ง อาหารและเครื่องดื่ม การประกันภัย และการใช้บริการของธุรกิจดำน้ำ เป็นต้น (World Tourism Organization, 2013) ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางทะเลที่สำคัญในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีพื้นที่ทางทะเลทั้งชายฝั่งอ่าวไทยและชายฝั่งอันดามัน เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่นำรายได้เข้าสู่ประเทศ ก่อให้เกิดการหมุนเวียนเงินตรา การสร้างอาชีพแก่ประชาชนในพื้นที่เป็นจำนวนมาก (คณะอนุกรรมการจัดการความรู้เพื่อผลประโยชน์แห่งชาติทางทะเล, 2562) และประเทศไทยยังได้รับการยอมรับว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางทะเลที่มีคุณภาพแห่งหนึ่งของโลก เนื่องจากมีแนวชายฝั่งที่ยาวถึงหลายพันกิโลเมตร และมีสิ่งมีชีวิตใต้ท้องทะเลที่หลากหลาย มีความอุดมสมบูรณ์และความสวยงาม ทำให้การดำน้ำตื้นเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวทางทะเลที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก (Sharafuddin, 2015) ประกอบกับการดำน้ำในประเทศไทย สามารถทำได้ตลอดทั้งปี โดยขึ้นอยู่กับฤดูกาลและความแตกต่างในแต่ละพื้นที่ ซึ่งสามารถแบ่งพื้นที่ดำน้ำออกเป็น 2 ฝั่ง คือ ฝั่งตะวันตก หรือทะเลอันดามัน ช่วงที่เหมาะสมแก่การมาดำน้ำมากที่สุด เริ่มจากเดือนตุลาคม ถึง เดือนเมษายน และทางฝั่งตะวันออก หรือทะเลอ่าวไทย ช่วงที่เหมาะสมแก่การดำน้ำเริ่มจากเดือนพฤษภาคม ถึง เดือนกันยายน (Tourism Authority of Thailand, 2020)

จังหวัดตรังนับเป็นจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยวดำน้ำตื้น ซึ่งมีโปรแกรมดำน้ำตื้น เกาะมุกด์-ถ้ำมรกต เกาะกระดาน เกาะแหวน และเกาะเชือก ที่ได้รับความนิยม โดยจากข้อมูล

จำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดตรังมีรายได้จากการท่องเที่ยวสูงถึง 9,028.01 ล้านบาท (สำนักงานสถิติจังหวัดตรัง, 2564) แต่เนื่องจากการมาดำน้ำตื้นในจังหวัดตรัง ทำได้แค่ช่วง 6 เดือนในช่วงปลอดมรสุม ทำให้ผู้ประกอบการนำเที่ยวขาดรายได้ในระหว่างที่ปิดให้บริการ และนอกจากนี้ยังพบว่าปัญหาและจุดอ่อนของการประกอบธุรกิจนำเที่ยวดำน้ำ คือ ปัญหาด้านการแข่งขันของราคาค่าบริการ เนื่องจากรายละเอียดของโปรแกรมดำน้ำส่วนใหญ่จะคล้ายคลึงกัน ภาวะการแข่งขันจึงสูงขึ้น โดยแต่ละบริษัทต่างลดราคาเพื่อให้สามารถขายสินค้าและบริการได้ ปัญหาที่ตามมา คือ ต้นทุนที่สูงขึ้นและกำไรที่ลดน้อยลง ส่งผลต่อคุณค่าของสินค้าและบริการลดน้อยลงด้วย (ซี มาสเตอร์มายด์, 2564) การสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวในด้านการลดต้นทุน การเพิ่มมูลค่า และการสร้างคุณค่าจึงมีความสำคัญ โดยการปรับรูปแบบการดำเนินงานที่เน้นการลดต้นทุนแต่ยังคงไว้ซึ่งคุณค่าของสินค้าและบริการนั้น จึงเป็นการสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันที่มีประสิทธิภาพมากกว่าด้วยการวิเคราะห์สายธารคุณค่า (Value Stream Mapping: VSM) ซึ่งเป็นการแยกแยะกิจกรรมที่มีมูลค่าและไม่มีความสำคัญ โดยวิเคราะห์ให้เห็นว่าแต่ละกิจกรรมนั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร (Langstrand, 2016; ภัฏจนันรี จิตต์ธนานันท์ และคณะ, 2560; ธรรมศักดิ์ ค่วยเทศ, 2560) การวิเคราะห์สายธารคุณค่า จึงมีความเหมาะสมต่อการนำมาวิเคราะห์ เพื่อให้องค์กรสามารถจัดการกับต้นทุนในการผลิตสินค้าและบริการ รวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่เกิดประโยชน์ เพื่อช่วยในการจัดระบบการให้บริการต่าง ๆ ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

นับเป็นจุดเด่นของการศึกษาที่นำการวิเคราะห์สายธารคุณค่ามาประยุกต์ใช้ ในการจัดกิจกรรมดำน้ำตื้น ซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวทางทะเลที่เป็นที่นิยมและสร้างมูลค่าสูงให้กับประเทศ ดังที่ Langstrand (2016) ได้เสนอแนะถึงความสำคัญของการวิเคราะห์ สายธารคุณค่าว่ามีประโยชน์ในการนำมาปรับใช้กับองค์กร เพื่อทำให้ทราบกระบวนการทั้งหมดของงาน และทราบในจุดที่เป็นอุปสรรคเพื่อปรับปรุงการดำเนินงานให้ดีขึ้น เช่นเดียวกับ ภัฏจนันรี จิตต์ธนานันท์ และคณะ (2560) ที่ชี้ให้เห็นประโยชน์ของการวิเคราะห์สายธารคุณค่าที่จะช่วยในการออกแบบงานต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยวิเคราะห์หาขั้นตอนกิจกรรมและเวลาที่ไม่เกิดคุณค่าออกมา นอกจากนั้น ธรรมศักดิ์ ค่วยเทศ (2560) ยังสนับสนุนถึงประโยชน์ของการนำสายธารคุณค่ามาปรับใช้ในภาคธุรกิจต่าง ๆ โดยเฉพาะจะทำให้สามารถเชื่อมโยงข้อมูลได้ตลอดทั้งห่วงโซ่อุปทานของภาคธุรกิจนั้น ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ทำให้สามารถวิเคราะห์กระบวนการได้ครอบคลุมครบทุกมิติ สร้างระบบการทำงานที่เหมาะสมได้เป็นอย่างดี

การวิเคราะห์แผนผังสายธารคุณค่าในครั้งนี้ จะช่วยให้ผู้ประกอบการนำเที่ยวได้นำข้อมูลกิจกรรมที่มีมูลค่าของกิจกรรมดำเนินไปปรับใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและมีความเหมาะสมกับบริบทของธุรกิจ ทั้งจะสามารถช่วยให้ผู้ประกอบการได้ลดต้นทุน สร้างกำไรที่เหมาะสม และสามารถส่งมอบสินค้าและบริการที่มีคุณค่าให้นักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์และปรับปรุงแผนผังสายธารคุณค่า (Value Stream Mapping: VSM) ของกิจกรรมดำเนินในจังหวัดตรัง

ขอบเขตของการวิจัย

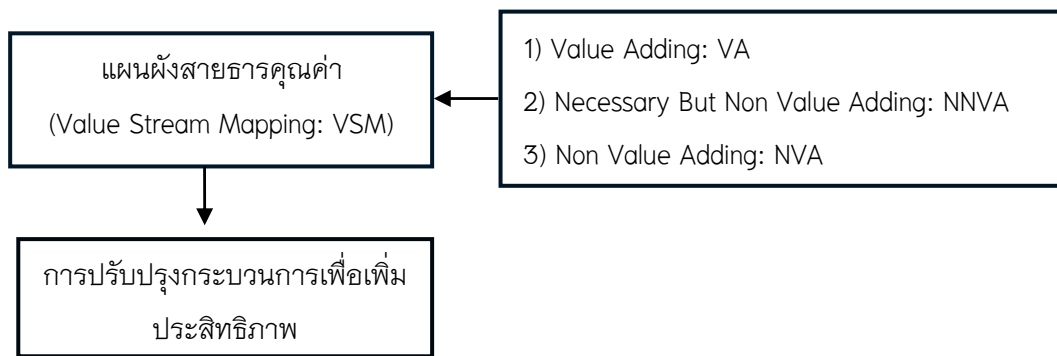
ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อสัมภาษณ์ข้อมูลสายธารคุณค่าของกิจกรรมดำเนินเลือกโดยใช้เทคนิคการเลือกตัวอย่างแบบมีเกณฑ์ (Criterion Sampling) ซึ่งผู้วิจัยกำหนดเกณฑ์คัดเลือกต้องเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องในกิจกรรมดำเนิน เป็นผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวดำเนิน ที่มีการเปิดดำเนินการมาแล้วมากกว่า 5 ปี เนื่องจากเป็นช่วงเวลาระยะยาว ที่ได้สั่งสมประสบการณ์ และมีรูปแบบการดำเนินงานที่เป็นที่ยอมรับ โดยมีความพร้อมในการจัดกิจกรรมดำเนิน จึงได้ผู้ประกอบการนำเที่ยว จำนวน 7 บริษัท

2. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อสัมภาษณ์เพิ่มเติมข้อมูลสายธารคุณค่าของกิจกรรมดำเนิน เลือกแบบแนะนำต่อกับผู้ที่เกี่ยวข้องในกิจกรรมดำเนิน ประกอบด้วย ภาครัฐ ภาคเอกชน ผู้ประกอบการ และชุมชน ซึ่งภาครัฐเกี่ยวข้องในการสนับสนุนด้านมาตรการ นโยบายและแนวปฏิบัติต่าง ๆ ภาคเอกชนและผู้ประกอบการอื่น ๆ เกี่ยวข้องด้านเครือข่ายสินค้าและบริการ และชุมชนเกี่ยวข้องในการจ้างงานและซื้อวัตถุดิบ สัมภาษณ์จนพบข้อมูลอิ่มตัว จำนวน 34 คน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

เป็นการศึกษาตามกรอบแนวคิดแผนผังสายธารคุณค่า ตามแนวทางของ Langstrand (2016) เป็นหลัก โดยศึกษาถึงลักษณะของกิจกรรมที่อยู่ในกระบวนการของการจัดกิจกรรมดำเนินที่พบได้ใน 3 ลักษณะ 1) มีมูลค่า (VA) 2) จำเป็นแต่ไม่เพิ่มมูลค่า (NNVA) และ 3) ไม่เพิ่มมูลค่า (NVA) มาวิเคราะห์ จากนั้นทำการปรับปรุงกระบวนการ โดยปรับลดกิจกรรมที่จำเป็นแต่ไม่เพิ่มมูลค่า และตัดกิจกรรมที่ไม่เพิ่มมูลค่าออกเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในกระบวนการ ตามแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

เครื่องมือการวิจัย

ออกแบบเครื่องมือโดยร่างข้อคำถามในแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) กำหนดประเด็นคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ตามกรอบแนวคิดแผนผังสายธารคุณค่า กิจกรรมที่มีมูลค่า กิจกรรมที่จำเป็นแต่ไม่เพิ่มมูลค่า และกิจกรรมที่ไม่เพิ่มมูลค่า ซึ่งผ่านการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือโดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 คน และผ่านการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน เพื่อให้การดำเนินการเก็บข้อมูลวิจัยเป็นไปตามคุณภาพและมาตรฐานสากล ในการสร้างความเข้าใจกับผู้ให้ข้อมูลและปกป้องสิทธิของผู้ให้ข้อมูลตลอดการวิจัย ตามเลขที่การรับรอง 330-338/2564 โดยก่อนนำเครื่องมือไปใช้มีการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation Technique) ด้านข้อมูล โดยทำการเก็บข้อมูลในเรื่องเดียวกันจากหลายแหล่งข้อมูล ได้แก่ ด้านเวลา ด้านสถานที่ และด้านบุคคล ทดสอบคุณภาพเครื่องมือโดยทดลองสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (กลุ่มทดลอง) จนพบข้อมูลอิ่มตัวที่จำนวน 5 คน เพื่อตรวจสอบคุณภาพของข้อมูล ว่าถ้าข้อมูลมาจากหลายแหล่ง ข้อมูลจะมีความเหมือนหรือต่างกันหรือไม่ เพื่อยืนยันผลของข้อมูลที่ได้จากผลการวิจัยว่ามีความเชื่อถือได้

การรวบรวมข้อมูล

ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างกับผู้ให้ข้อมูลทั้ง 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 ผู้ประกอบการนำเที่ยว จำนวน 7 บริษัท ซึ่งเป็นผู้ที่ขับเคลื่อนหลักในแผนผังสายธารคุณค่า ซึ่งคัดเลือกแบบมีเกณฑ์ (Criterion Sampling) และกลุ่มที่ 2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 34 คน ซึ่งเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องด้านเครือข่ายสินค้าและบริการในกิจกรรมด้านน้ำดื่ม ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน ผู้ประกอบการอื่น ๆ และชุมชน คัดเลือกแบบแนะนำต่อ (Snowball) จนพบความอิ่มตัวของข้อมูล (สุภาภรณ์ ประสงค์ทัน, 2563)

การวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนที่ 1 วิเคราะห์ข้อมูลสายธารคุณค่าของกิจกรรมด้านน้ำดื่ม ตามกรอบแนวคิด สายธารคุณค่า โดยแยกลักษณะกิจกรรม จัดแบ่งประเภทของกิจกรรมทั้ง 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) กิจกรรมที่มีมูลค่า (Value Adding: VA) เป็นกิจกรรมด้านสินค้าและบริการที่ส่งมอบแก่นักท่องเที่ยว เป็นกิจกรรมหลัก มีความสำคัญไม่สามารถตัดออกจากกิจกรรมได้ 2) กิจกรรมที่จำเป็นแต่ไม่เพิ่มมูลค่า (Necessary But Non Value Adding: NNVA) เป็นกิจกรรมด้านสินค้าและบริการที่ส่งมอบแก่นักท่องเที่ยว เป็นกิจกรรมที่ช่วยสนับสนุน มีความสำคัญแต่สามารถปรับลดได้ และ 3) กิจกรรมที่ไม่เพิ่มมูลค่า (Non Value Adding: NVA) เป็นกิจกรรมที่แทรกอยู่ในกระบวนการ ซึ่งไม่มีความสำคัญสามารถตัดออกจากกระบวนการได้ เมื่อได้ข้อมูลกิจกรรม ทำการรวบรวมข้อมูลที่มีลักษณะเดียวกันมาจัดหมวดหมู่ วิเคราะห์คำหลัก (Domain Analysis) เพื่อให้ได้ข้อมูลจากนั้นวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อสร้างข้อสรุปและเชื่อมโยงข้อมูลไปสู่กรอบแนวคิดที่ศึกษา โดยกิจกรรมที่มีมูลค่าจะให้ความสำคัญกับการเพิ่มประสิทธิภาพ (Optimize) กิจกรรมที่จำเป็นแต่ไม่เพิ่มมูลค่า จะทำการลดกิจกรรมตามความเหมาะสม (Minimize) และกิจกรรมที่ไม่เพิ่มมูลค่า จะทำการตัดออกจากกระบวนการ (Eliminate)

ขั้นตอนที่ 2 ทำการสังเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนที่ 1 เพื่อวางแผนผังสายธารคุณค่าในปัจจุบัน วิเคราะห์ประเด็นที่จะเพิ่มประสิทธิภาพหรือจะลดประสิทธิภาพ และตัดออกจากกระบวนการ ทำการปรับปรุงกิจกรรมและวางแผนผังสายธารคุณค่าในอนาคต โดยวางแผนผังสายธารคุณค่าตามสัญลักษณ์ที่กำหนดตามกรอบแนวคิดแผนผังสายธารคุณค่า เพื่อให้เห็นลักษณะของกิจกรรมทั้ง 3 ลักษณะที่มีความแตกต่างกัน เชื่อมโยงไปสู่การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อปรับปรุงและเพิ่มมูลค่าในกระบวนการ ให้สอดคล้องกับลักษณะของการให้บริการด้านน้ำดื่ม ซึ่งเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวทางทะเลที่ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการ จึงมีความเสี่ยงค่อนข้างสูง การให้บริการจึงเน้นความปลอดภัย และการบริการที่มีประสิทธิภาพ

ผลการวิจัย

1. ข้อมูลสายธารคุณค่าของกิจกรรมด้านน้ำดื่มในจังหวัดตรัง จากข้อมูลการให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ผู้ให้ข้อมูลให้ความเห็นไปในทิศทางเดียวกัน คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 80 ของข้อมูลที่มีความคล้ายคลึงกัน และพบข้อมูลที่มีความแตกต่างบ้างในบางลักษณะกิจกรรม เช่น การสำรองค่าเครื่องเรือ ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานะทางการเงินของแต่ละบริษัท โดยพบว่ากิจกรรมด้านน้ำดื่มมีครบทั้ง 3 กิจกรรม ประกอบด้วย 1) กิจกรรมที่มีมูลค่า (Value Adding: VA) จำนวน 4 กิจกรรม ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญไม่สามารถตัดออกไปจากกระบวนการได้ 2) กิจกรรมที่จำเป็นแต่ไม่เพิ่มมูลค่า (Necessary But Non Value Adding: NNVA) จำนวน 4 กิจกรรม ซึ่งเป็นกิจกรรม

ที่สามารถปรับลดได้ แต่ไม่สามารถตัดกิจกรรมออกไปจากกระบวนการได้ และ 3) กิจกรรมที่ไม่เพิ่มมูลค่า (Non Value Adding: NVA) จำนวน 5 กิจกรรม ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ไม่มีความสำคัญสามารถตัดออกจากกระบวนการได้ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1.1 กิจกรรมที่มีมูลค่า (Value Adding: VA) จำนวน 4 กิจกรรม ประกอบด้วย 1) กิจกรรมดำเนินงาน 2) การบริการอาหารและเครื่องดื่ม 3) การจัดรวมแพ็คเกจ และ 4) การบริการต่าง ๆ

1.2 กิจกรรมที่จำเป็นแต่ไม่เพิ่มมูลค่า (Necessary But Non Value Adding: NNVA) จำนวน 4 กิจกรรม ประกอบด้วย 1) การดูแลรักษาและบำรุงเครื่องใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ 2) การใช้เวลาไปโดยที่ไม่เกิดงาน 3) การจ้างช่างเครื่องประจำไปในเรือตามข้อบังคับ และ 4) สรรองค่าเครื่องเรือ

1.3 กิจกรรมที่ไม่เพิ่มมูลค่า (Non Value Adding: NVA) จำนวน 5 กิจกรรม ประกอบด้วย 1) การบริการหรือรับจองกิจกรรมอื่นที่นอกเหนือจากโปรแกรม 2) การคุ้ยรายละเอียดต่าง ๆ นานเกินไป 3) การสลับโปรแกรมในช่วงที่น้ำขึ้น 4) การเตรียมของและวัตถุดิบสำรองไว้มากเกินไป และ 5) การปฏิบัติหน้าที่บางอย่างที่เกินความจำเป็น

โดยผู้วิจัยได้แสดงข้อมูลที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งให้ข้อมูลไปในทางเดียวกัน จึงได้ยกตัวอย่างข้อมูลดังกล่าว ไว้ในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบลักษณะของกิจกรรมตามกรอบแนวคิดแผนผังสายธารคุณค่า

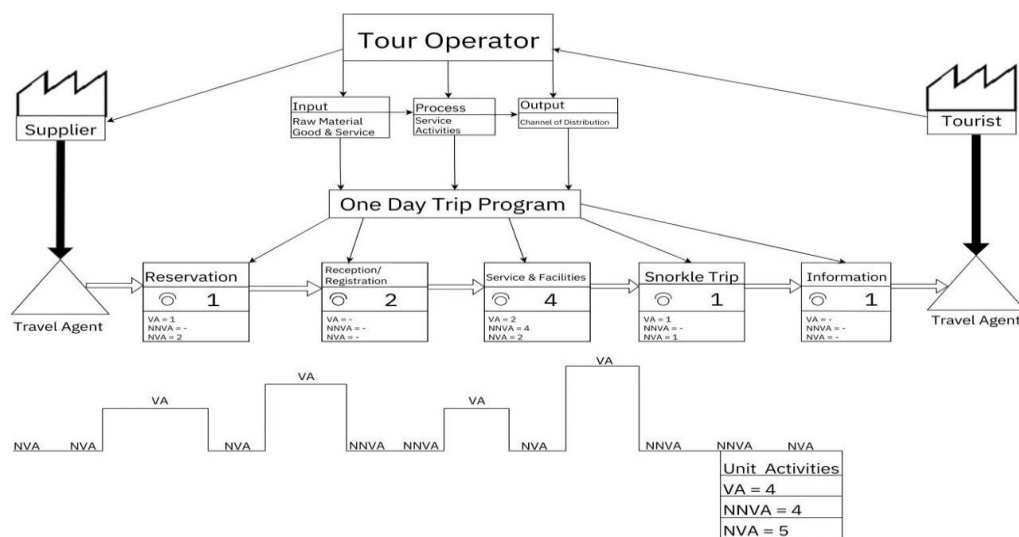
กิจกรรม	ตัวอย่างคำสัมภาษณ์
1. กิจกรรมดำเนินงาน (VA)	“...กิจกรรมดำเนินงาน 90 เปอร์เซ็นต์เลยที่ลูกค้าต้องการมาเที่ยว...” (A2 นามสมมติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 พฤศจิกายน 2564)
2. การบริการอาหารและเครื่องดื่ม (VA)	“...อาหารที่ลูกค้ารีเคสเลยก็จะเป็นแกงส้มปลากะพงรสดี...” (A3 นามสมมติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 พฤศจิกายน 2564)
3. การจัดรวมแพ็คเกจ (VA)	“...พาไปดำน้ำ ทานซีฟู้ด การันตีเรื่องห้องพัก ความสะดวกสบาย การจัดรวมแพ็คเกจเอาไว้...” (A4 นามสมมติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2564)
4. การบริการต่าง ๆ (VA)	“...ทุกกิจกรรมที่เราบริการให้ลูกค้าสบายใจ...” (A6 นามสมมติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 มกราคม 2565)
5. การดูแลรักษาและบำรุงเครื่องใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ (NNVA)	“...การดูแลและซ่อมบำรุงอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น เรือ อุปกรณ์ดำน้ำ...” (A7 นามสมมติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 21 มกราคม 2565)
6. การใช้เวลาไปโดยที่ไม่เกิดงาน (NNVA)	“...บางเรื่องเราคิดว่าไม่ต้องทำได้ อย่างเช่น มาหาข้อมูลตอบให้ลูกค้า มันควรมีข้อมูลอยู่แล้ว...” (A2 นามสมมติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 พฤศจิกายน 2564)

ตารางที่ 1 (ต่อ)

กิจกรรม	ตัวอย่างคำสัมภาษณ์
7. การจ้างช่างเครื่องประจำไปในเรือตามข้อบังคับ (NNVA)	“...จ้างช่างเครื่องประจำไปในเรือตามที่บังคับ คิดว่ากับต้นน้ำดูแลได้...” (A3 นามสมมติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 พฤศจิกายน 2564)
8. สำรองค่าเครื่องเรือ (NNVA)	“...สำรองค่าเครื่องเรือ ไว้ใช้ยามฉุกเฉิน ซึ่งมันต้องมีเอาไว้...” (A6 นามสมมติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 มกราคม 2565)
9. การบริการหรือรับจองกิจกรรมอื่นที่นอกเหนือจากโปรแกรม (NVA)	“...การรับจองรถรับส่ง ที่นอกเหนือโปรแกรม ทำให้เสียเวลาและเกิดปัญหาการจองบ่อย...” (A1 นามสมมติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 1 พฤศจิกายน 2564)
10. การคุยรายละเอียดต่าง ๆ นานเกินไป (NVA)	“...เวลาคุยรายละเอียดนานเกินไป ทำให้ลูกค้ารายอื่นเขาไม่อยากจะรอ...” (A2 นามสมมติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 พฤศจิกายน 2564)
11. การสลับโปรแกรมในช่วงที่น้ำขึ้น (NVA)	“...เราต้องสลับโปรแกรมในช่วงที่น้ำขึ้น ทำให้เสียต้นทุนด้านน้ำมัน ด้านเวลา และลูกค้ารู้สึกเบื่อหน่าย ต้องไปที่ไกลก่อนแล้วกลับมาที่ใกล้อีก...” (A3 นามสมมติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 พฤศจิกายน 2564)
12. การเตรียมของและวัตถุดิบสำรองไว้มากเกินไป (NVA)	“...บางที่เราก็เตรียมของที่สำรองไว้มากเกินไป...” (A4 นามสมมติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2564)
13. การปฏิบัติหน้าที่บางอย่างที่เกินความจำเป็น (NVA)	“...การปฏิบัติหน้าที่บางอย่างของเจ้าหน้าที่ เช่น มาตรวจค้น ตรวจจับนักท่องเที่ยวก่อนลงเรือบางที่มันก็มากเกินไป...” (A6 นามสมมติ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 มกราคม 2565)

จากตารางที่ 1 แสดงให้เห็นว่า กิจกรรมที่มีมูลค่า (Value Adding: VA) ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมหลักของบริษัทที่มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยบริษัทจะใช้กลยุทธ์ด้านการบริการมาเพิ่มประสิทธิภาพในการสร้างความสนใจแก่นักท่องเที่ยว ส่วนกิจกรรมที่จำเป็นแต่ไม่เพิ่มมูลค่า (Necessary But Non Value Adding: NNVA) จะเป็นกิจกรรมที่เพิ่มขึ้นมาจากกิจกรรมหลัก ซึ่งจะเกิดขึ้นต่อเนื่องจากกิจกรรมหลัก หากพิจารณาลักษณะของกิจกรรม มีความเกี่ยวข้องกับนโยบาย มาตรการ หรือระเบียบของการดำเนินา เช่น การดูแลรักษา ตรวจเช็คสภาพของเรือ การจ้างช่างเครื่องตามข้อบังคับของการออกเรือดำน้ำ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ไม่เกิดมูลค่าแต่จำเป็นต้องมีในกระบวนการ เนื่องจากเป็นข้อกำหนดด้านความปลอดภัย และความเชื่อมั่นในการเดินทางให้กับนักท่องเที่ยว จึงตัดออกไม่ได้ ส่วนกิจกรรมที่ไม่เพิ่มมูลค่า (Non Value Adding: NVA) เป็นกิจกรรมสนับสนุนที่เพิ่มขึ้นโดยขึ้นอยู่กับลักษณะของการบริหารจัดการของแต่ละบริษัทสามารถปรับเปลี่ยนให้มีความเหมาะสมได้ ซึ่งในแต่ละกิจกรรมล้วนส่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เน้นย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของกิจกรรม

ดำเนินาต้นต่อการขับเคลื่อนในภาคอุตสาหกรรมท่องเที่ยว เช่น ด้านเศรษฐกิจ กิจกรรมดำเนินาต้นนับว่าเป็นกิจกรรมหลักที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาใช้บริการ เป็นกิจกรรมที่มีมูลค่าของบริษัทจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อการเพิ่มประสิทธิภาพให้ดีขึ้น โดยพิจารณากิจกรรมอื่นที่มีมูลค่าประกอบด้วย เช่น การบริการอาหารและเครื่องดื่ม การจัดรวมแพ็คเกจ และการบริการต่าง ๆ เพื่อสร้างความประทับใจ ด้านสังคม การทำงานประสานกันกับผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายอย่างเป็นระบบด้วยความรู้ความเข้าใจ มีการแบ่งปันข้อมูลต่อกัน จะช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ลดความซ้ำซ้อนและเวลาในการประสานงานต่าง ๆ และด้านสิ่งแวดล้อม การมีข้อมูลในการวางแผนงานต่าง ๆ โดยเฉพาะการจัดการกับวัตถุดิบที่มีประสิทธิภาพ ส่งผลต่อการสนับสนุนให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า ในปริมาณที่พอดี ไม่เกิดของเสียที่เพิ่มขึ้น โดยผู้วิจัยได้นำข้อมูลดังกล่าวข้างต้นมาวาดแผนผังสายธารคุณค่าในปัจจุบัน เพื่อให้เห็นภาพรวมของการดำเนินงานของกิจกรรมดำเนินาต้น ภาพที่ 2

ภาพที่ 2 แผนผังสายธารคุณค่าในปัจจุบันของกิจกรรมดำเนินาต้น

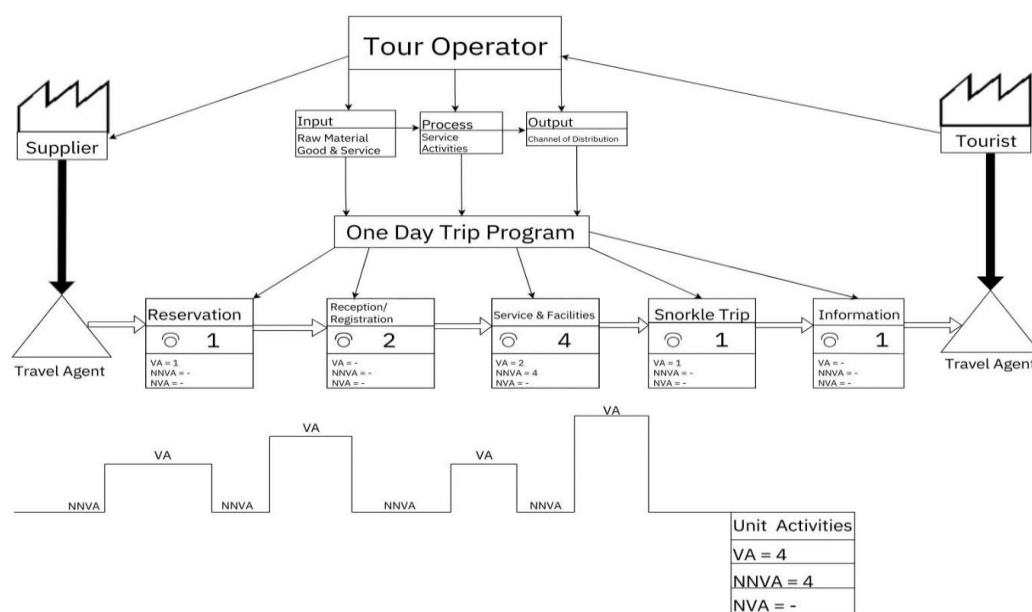
จากภาพที่ 2 เมื่อพิจารณาแผนผังสายธารคุณค่าในปัจจุบันของกิจกรรมดำเนินาต้น พบว่ามีกระบวนการซึ่งทำให้เกิดการขับเคลื่อนสินค้าและบริการไปสู่นักท่องเที่ยว โดยเกี่ยวข้องกับผู้จัดหา (Supplier) ผู้ประกอบการนำเที่ยว (Tour Operator) ซึ่งเป็นผู้ขับเคลื่อนหลัก และนักท่องเที่ยว (Tourist) โดยทั้งผู้จัดหา ผู้ประกอบการ และนักท่องเที่ยว มีส่วนขับเคลื่อนในกิจกรรมดำเนินาต้น โดยมีหน้าที่ขับเคลื่อนสินค้าและบริการ ผ่าน 5 กิจกรรมหลัก ได้แก่ 1) การจอง (Reservation) มีกิจกรรมย่อย 1 กิจกรรม คือ การตรวจสอบข้อมูลการจอง 2) การต้อนรับและการลงทะเบียน (Reception/Registration) มีกิจกรรมย่อย 2 กิจกรรม คือ การต้อนรับและการลงทะเบียน 3) การบริการและอำนวยความสะดวก (Services and Facilities) มีกิจกรรมย่อย 4 กิจกรรม คือ การบริการ การดูแลความปลอดภัย การบริการอาหารและเครื่องดื่ม และการประสานงานกับผู้ที่เกี่ยวข้อง

4) กิจกรรมดำน้ำตื้น (Snorkeling Trip) มีกิจกรรมย่อย 1 กิจกรรม คือ การนำเที่ยว และ 5) การให้ข้อมูลต่าง ๆ (Information) มีกิจกรรมย่อย 1 กิจกรรม คือ การให้ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และเมื่อได้ทำการวิเคราะห์กิจกรรมตามกรอบแนวคิดแผนผังสายธารคุณค่าพบว่า ในกิจกรรมหลักดังกล่าวยังมีกิจกรรมที่ไม่เพิ่มมูลค่าแทรกอยู่ภายในกระบวนการ ซึ่งสามารถวิเคราะห์ลักษณะของกิจกรรมเพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพ โดยกิจกรรมที่มีมูลค่า (VA) จำนวน 4 กิจกรรม สามารถเพิ่มประสิทธิภาพ (Optimize: O) โดยยกระดับคุณภาพสินค้าและบริการ และกิจกรรมที่จำเป็นแต่ไม่เพิ่มมูลค่า (NNVA) จำนวน 4 กิจกรรม สามารถปรับปรุงประสิทธิภาพ ด้วยวิธีการปรับลด (Minimize: M) และกิจกรรมที่ไม่เพิ่มมูลค่า (NVA) จำนวน 5 กิจกรรม สามารถปรับปรุงประสิทธิภาพ ด้วยวิธีการกำจัดออก (Eliminate: E) โดยผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นที่จะปรับปรุงตามกรอบแนวคิดของแผนผังสายธารคุณค่า ไว้ในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การกำหนดประเด็นการปรับปรุง

กิจกรรม	ประเด็นการปรับปรุง
1. กิจกรรมดำน้ำตื้น (VA-O)	เพิ่มความโดดเด่น ความแตกต่างให้กับกิจกรรม
2. การบริการอาหารและเครื่องดื่ม (VA-O)	ปรับรูปแบบการบริการให้มีความน่าสนใจ
3. การจัดรวมแพ็คเกจ (VA-O)	เพิ่มทางเลือก เพิ่มยอดขาย
4. การบริการต่าง ๆ (VA-O)	การบริการที่ตรงกับความคาดหวัง
5. การดูแลรักษาและบำรุงเครื่องใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ (NNVA-M)	ลดต้นทุนค่าดูแลบำรุงรักษา
6. การใช้เวลาไปโดยที่ไม่เกิดงาน (NNVA-M)	ปรับรูปแบบการทำงานให้เป็นระบบมากขึ้น
7. การจ้างช่างเครื่องประจำไปในเรือตามข้อบังคับ (NNVA-M)	ลดภาระค่าจ้าง เพิ่มทักษะให้กับพนักงานที่มีอยู่
8. การสำรวจค่าเครื่องเรือ (NNVA-M)	วางแผนค่าใช้จ่ายระยะยาว
9. การบริการหรือรับจองกิจกรรมอื่นที่นอกเหนือจากโปรแกรม (NVA-E)	ตัดขั้นตอนการบริการที่ไม่เกี่ยวข้อง
10. การคุ้ยขยะเสียดต่าง ๆ นานาเกินไป (NVA-E)	ลดเวลาการทำงาน ปรับลดเวลาในการสื่อสาร
11. การสลับโปรแกรมในช่วงที่น้ำขึ้น (NVA-E)	พัฒนากิจกรรมท่องเที่ยว เพิ่มคุณค่าให้กับสถานที่
12. การเตรียมของและวัตถุดิบสำรองไว้มากเกินไป (NVA-E)	มีข้อมูลการวางแผนจัดซื้อ การแปรรูปวัตถุดิบ
13. การปฏิบัติงานที่บางอย่างที่เกินความจำเป็น (NVA-E)	ลดการทำงานซ้ำซ้อน กำหนดขั้นตอนการปฏิบัติงานให้ชัดเจน

จากตารางที่ 2 ได้กำหนดประเด็นการปรับปรุง ซึ่งพบว่า ในกิจกรรมด้านน้ำดื่มยังมีกิจกรรมที่ไม่เพิ่มมูลค่า (NVA) อีก 5 กิจกรรม ซึ่งต้องกำจัดออก (Eliminate: E) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงาน ผู้วิจัยจึงได้นำข้อมูลดังกล่าวมาวาดสายธารคุณค่าในอนาคต (ภาพที่ 3) ซึ่งได้ตัดกิจกรรมที่ไม่เพิ่มมูลค่าออกไป ทั้งนี้แนวทางในการดำเนินงานในอนาคต เมื่อได้ทราบสายธารคุณค่าแล้ว ผู้ประกอบการด้านน้ำดื่มควรวางแผนการปรับปรุงเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพให้ดีขึ้น โดยในส่วนของกิจกรรมที่มีคุณค่า (VA) ปรับปรุงประสิทธิภาพด้วยการเพิ่มคุณค่าให้กับสินค้าและบริการ สร้างความโดดเด่นและความแตกต่างให้กับกิจกรรม ยกย่องคุณภาพการบริการให้ดีขึ้น ส่วนกิจกรรมที่จำเป็นแต่ไม่เพิ่มมูลค่า (NNVA) ควรหาวิธีการในการปรับลดขั้นตอนในการดำเนินงาน หรือหาวิธีการอื่นที่เหมาะสมมาปรับใช้ และกิจกรรมที่ไม่เพิ่มมูลค่า (NVA) ควรใช้วิธีการค้นหาความสูญเปล่าที่เกิดขึ้นในกิจกรรมนั้น และเพิ่มประสิทธิภาพตามลำดับต่อไป

ภาพที่ 3 แผนผังสายธารคุณค่าในอนาคตของกิจกรรมด้านน้ำดื่ม

อภิปรายผลการวิจัย

แผนผังสายธารคุณค่า (Value Stream Mapping: VSM) ของกิจกรรมด้านน้ำดื่มในจังหวัดตรัง เมื่อแยกตามลักษณะกิจกรรมประกอบด้วย กิจกรรมที่มีมูลค่า (Value Adding: VA) จำนวน 4 กิจกรรม ได้แก่ 1) กิจกรรมด้านน้ำดื่ม 2) การบริการอาหารและเครื่องดื่ม 3) การจัดรวมแพ็คเกจ และ 4) การบริการต่าง ๆ ซึ่งทั้ง 4 กิจกรรมที่กล่าวถึงนี้ เป็นกิจกรรมที่เป็นจุดเด่นของการให้บริการ เนื่องจากกิจกรรมด้านน้ำดื่มเป็นจุดดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยว และการบริการอาหารและเครื่องดื่มแบบบุฟเฟต์ระหว่างการเดินทางไปด้านน้ำ การขายแบบแพ็คเกจรวมทุกอย่างในรายการไว้ ตลอดจนการให้บริการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น นับเป็นจุดสำคัญที่ทุกบริษัท

นำมาเป็นจุดขายในการดึงดูดกลุ่มนักท่องเที่ยวเป้าหมายให้มาใช้บริการกิจกรรมด้านน้ำขึ้นของตรัง จะขาดกิจกรรมเหล่านี้ไม่ได้ เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่สร้างความแตกต่าง เมื่อเปรียบเทียบกับ การดำเนินน้ำขึ้นในพื้นที่อื่น ๆ ส่วนกิจกรรมที่จำเป็นแต่ไม่เพิ่มมูลค่า (Necessary But Non Value Adding: NNVA) จำนวน 4 กิจกรรม ได้แก่ 1) การดูแลรักษาและบำรุงเครื่องใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ 2) การใช้เวลาไปโดยที่ไม่เกิดงาน 3) การจ้างช่างเครื่องประจำไปในเรือตามข้อบังคับ 4) สำรอง ค่าเครื่องเรือ ถือเป็นกิจกรรมที่สำคัญเช่นเดียวกัน ในการสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมด้านน้ำขึ้น แต่ในบางครั้งบริษัทต่างเห็นว่าเป็นค่าใช้จ่ายที่ทำให้เกิดต้นทุนที่เพิ่มขึ้น สิ่งที่ได้ คือ การปรับลด ให้น้อยลง เพื่อควบคุมต้นทุนในการผลิตที่จะเกิดขึ้น โดยมีกระบวนการที่เหมาะสมมาช่วย ในการจัดการ และกิจกรรมที่ไม่เพิ่มมูลค่า (Non Value Adding: NVA) จำนวน 5 กิจกรรม ได้แก่ 1) การบริการหรือรับจองกิจกรรมอื่นที่นอกเหนือจากโปรแกรม 2) การคุ้ยขยะแยกต่าง ๆ นานเกินไป 3) การสลับโปรแกรมในช่วงที่น้ำขึ้น 4) การเตรียมของและวัตถุดิบสำรองไว้ มากเกินไป และ 5) การปฏิบัติหน้าที่บางอย่างที่เกินความจำเป็น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ หากวางแผน ในการดำเนินงานให้เป็นระบบ มีการบริหารจัดการที่ดี ก็สามารถตัดออกจากกิจกรรมได้ เนื่องจาก ไม่มีความจำเป็นในกิจกรรม นำไปสู่กระบวนการปรับปรุง โดยกิจกรรมที่มีมูลค่าสามารถเพิ่ม ประสิทธิภาพให้ดีขึ้น เน้นการยกระดับคุณภาพของสินค้าและบริการ สร้างความน่าสนใจในสินค้า และบริการ โดยเพิ่มทางเลือกที่ตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยว กิจกรรมที่ไม่เพิ่มมูลค่า แต่จำเป็น ปรับปรุงโดยการปรับลดออกแบบระบบการทำงานที่ลดขั้นตอน ลดเวลา และกิจกรรม ที่ไม่เพิ่มมูลค่าให้ตัดออก โดยออกแบบระบบการทำงานใหม่ ตัดกิจกรรมที่ไม่จำเป็น เพื่อเพิ่ม ประสิทธิภาพในการทำงาน

จากผลการวิจัยพอสรุปได้ว่า ในการดำเนินงานขององค์กร มักพบกิจกรรมที่มีทั้ง มีมูลค่า จำเป็นแต่ไม่เพิ่มมูลค่า และไม่เพิ่มมูลค่า โดยสัดส่วนของกิจกรรมที่ไม่เพิ่มมูลค่า จะมีมากกว่าเสมอ และองค์กรต้องมีค่าใช้จ่ายด้านต้นทุนกับกิจกรรมเหล่านั้นไป โดยเปล่าประโยชน์ อย่างไรก็ตามจากผลการวิจัย แสดงให้เห็นว่าผู้ประกอบการยังมีข้อจำกัด ในกิจกรรมที่ไม่เพิ่มมูลค่า ในส่วนของการสลับโปรแกรมในช่วงที่น้ำขึ้น ซึ่งเป็นกิจกรรม ที่ควรตัดออก แต่ด้วยเพราะในกระบวนการมีปัจจัยภายนอกในด้านสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ ทางทะเลที่แปรปรวน ซึ่งไม่สามารถควบคุมได้ การคำนึงถึงความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว เป็นสิ่งสำคัญ จึงเป็นข้อจำกัดของการวิจัยที่ไม่สามารถตัดในบางกิจกรรมออกได้ ทั้งนี้ การวิจัย โดยวิเคราะห์สายธารคุณค่า ทำให้ได้ทราบถึงกิจกรรมที่มี และการบริหารจัดการกับกิจกรรมเหล่านั้น ให้เกิดมูลค่าได้ สอดคล้องดังที่ International Labour Organization (2017) และนิพนธ์ บัวแก้ว (2552) ได้อธิบายถึงความสำคัญของการค้นหากิจกรรมที่ไม่เพิ่มมูลค่า ซึ่งเป็นสาเหตุของการทำให้เกิดความสูญเปล่าในงาน การเพิ่มต้นทุน และการเสียเวลาที่ไม่เกิดประโยชน์ให้กับองค์กร

และการวิเคราะห์แผนผังสายธารคุณค่า ทำให้สามารถแยกกิจกรรมที่สำคัญออกมาได้ ทำให้เข้าใจกระบวนการของงานว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร สอดคล้องดังที่ Langstrand (2016); กัญจน์รี จิตต์ธนานันท์ และคณะ (2560) และ ธรรมศักดิ์ ค่วยเทศ (2560) ได้สรุปถึงการคัดแยก กิจกรรมต่าง ๆ ออกมาเพื่อให้ทราบรายละเอียดของกิจกรรมที่เกิดขึ้น เช่นเดียวกับ Suhardi et al. (2019) ได้สรุปถึงประโยชน์ของการวิเคราะห์สายธารคุณค่าที่เพิ่มประโยชน์ให้กับองค์กรและพัฒนา ระบบงานให้เกิดความสมดุล ดังนั้น กิจกรรมดำนํ้าต้น ซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวทางทะเล จึงมีความจำเป็นที่จะต้องวิเคราะห์สายธารคุณค่า เพื่อดันหากิจกรรมที่มีมูลค่า มายกระดับ คุณภาพการบริการ เพื่อส่งมอบประสบการณ์และความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยวต่อไป

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

การวิจัยครั้งนี้ ได้ข้อมูลสายธารคุณค่าของกิจกรรมดำนํ้าต้น ซึ่งมีทั้ง 1) กิจกรรมที่มีมูลค่า (Value Adding: VA) ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญ ต้องเพิ่มประสิทธิภาพให้กิจกรรมนั้น ดีขึ้น โดยปรับปรุง หรือยกระดับคุณภาพของกิจกรรมเหล่านั้น เพื่อให้เกิดมูลค่าที่เพิ่มขึ้น (Value Adding) 2) กิจกรรมที่จำเป็นแต่ไม่เพิ่มมูลค่า (Necessary But Non Value Adding: NNVA) เป็น กิจกรรมที่สามารถทำการลดได้ตามความเหมาะสม โดยพิจารณาถึงความจำเป็นของกิจกรรมนั้น ส่งผลต่อการลดขั้นตอนการทำงานที่ซับซ้อน และ 3) กิจกรรมที่ไม่เพิ่มมูลค่า (Non Value Adding: NVA) สามารถตัดออกจากกระบวนการ ซึ่งช่วยให้เกิดการลดต้นทุนในการผลิต ลดเวลา และ การทำงานที่ซ้ำซ้อนได้ ผู้ประกอบการสามารถนำข้อมูลไปใช้ในการปรับปรุงและเพิ่มมูลค่า ในกระบวนการให้บริการของกิจกรรมดำนํ้าต้นให้มีประสิทธิภาพ โดยพัฒนาและยกระดับคุณภาพ การบริการในกิจกรรมดำนํ้าต้นให้น่าสนใจขึ้น โดยอาศัยกลยุทธ์ทางการตลาดมาช่วยเพิ่มความได้เปรียบในการแข่งขัน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาสายธารคุณค่าของกิจกรรมดำนํ้าต้น ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาทำให้ทราบถึงกิจกรรมที่มีมูลค่าและไม่มีความสำคัญของกิจกรรมดำนํ้าต้น เพื่อปรับปรุง ประสิทธิภาพในการให้บริการในกิจกรรมการท่องเที่ยว ในครั้งต่อไปผู้ที่สนใจศึกษาอาจนำกรอบ แนวคิดในการศึกษาครั้งนี้ ไปปรับใช้กับกิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ๆ เช่น การท่องเที่ยว โดยชุมชน การท่องเที่ยวเชิงอาหาร และการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- กัญจน์นรี จิตต์ธนานันท์, นุศราพร เกษสมบุรณ์ และนิวัฒน์ นัตสธพร. (2560). การใช้แผนที่สายธารคุณค่าเพื่อพัฒนากระบวนการเบิกจ่ายยาภายในโรงพยาบาลบรบือ จังหวัดมหาสารคาม. *วารสารเภสัชศาสตร์อีสาน*, 13(4), 50-62.
- คณะอนุกรรมการจัดการความรู้เพื่อผลประโยชน์แห่งชาติทางทะเล. (2562). *ทะเลและมหาสมุทรและผลประโยชน์ของชาติทางทะเล*. สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.
- ซี มาสเตอร์มายด์. (2564, 10 มกราคม). *Disruption in Diving วงการดำน้ำ ความตกต่ำ หรือ โอกาสใหม่*.
<https://www.seamastermind.com/single-post/2019/12/05/diving-disruption>
- ธรรมศักดิ์ ค่วยเทศ. (2560). การวิเคราะห์แผนผังสายธารคุณค่าของห่วงโซ่อุปทานข้าวไรซ์เบอร์รี่ในภาคเหนือ. *วารสารวิจัยรามคำแหง (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 20(2), 104-113.
- นิพนธ์ บัวแก้ว. (2552). *รู้จักกระบวนการผลิตแบบลีน (พิมพ์ครั้งที่ 9)*. สำนักพิมพ์สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น).
- สำนักงานสถิติจังหวัดตรัง. (2564, 28 มกราคม). *ข้อมูลนักท่องเที่ยวและรายได้จากการท่องเที่ยวของจังหวัดตรัง ปี พ.ศ. 2556-พ.ศ. 2560*.
http://trang.nso.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=245&Itemid=585&fbclid=IwAR0UbG4o0D021-udXZZxd1Z9-hFrWV3FwjkvTRoxeuLWDyTfIHJYO6bQ71E
- สุภาพรณ์ ประสงค์ทัน. (2563). *การวิจัยเชิงคุณภาพทางการท่องเที่ยว แนวคิดและวิธีวิจัย*. ศิริชัยการพิมพ์.
- Brumbaugh, R., & Patil, P. (2017, May 22). *Sustainable tourism can drive the blue economy: Investing in ocean health is synonymous with generating ocean wealth*.
<https://blogs.worldbank.org/voices/Sustainable-Tourism-Can-Drive-the-Blue-Economy>
- International Labour Organization. (2017). *Lean Manufacturing Techniques For Ready Made Garments Industry*. International Labour Organization.
- Langstrand, J. (2016). *An Introduction to Value Stream Mapping and Analysis*. Linköping University.
- Suhardi, B., Anisa, N., & Widyo Laksono, P. (2019). Minimizing waste using lean manufacturing and ECRS principle in Indonesian furniture industry. *Cogent Engineering*, 6(1), 1-13.
- Sharafuddin, M. A. (2015). Types of Tourism in Thailand. *e-Review of Tourism Research*, 12(3/4), 210-219.
- Tourism Authority of Thailand. (2020). *Wonderful Diving in Thailand*. Promotional Material Production Division, Marketing Services Department.
- World Tourism Organization. (2013). *Sustainable Tourism Governance and Management in Coastal Areas of Africa*. Spain: World Tourism Organization (UNWTO).

โมเดลการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับข้าวเหนียวเขียว 8974 เชียงราย

กษิต ใจผาวัง¹ เสริมศิริ นิลคำ² นิเวศ จินะบุญเรือง³ และ ศิริพรรณ จินะบุญเรือง³

¹สาขาการจัดการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

²สาขาจิตพลพัฒน์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

³สาขาการจัดการโลจิสติกส์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการดำเนินงานของเกษตรกรในเครือข่ายผู้ปลูกข้าวเหนียวเขียว 8974 จังหวัดเชียงราย ตามแนวคิดการปลูกข้าวแบบ Eco Rice แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และผลลัพธ์ความยั่งยืนที่เกิดขึ้น และ 2) ศึกษาความสัมพันธ์และการส่งผลของแนวคิดการปลูกข้าวแบบ Eco Rice แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ที่มีต่อผลลัพธ์ความยั่งยืนที่เกิดขึ้นของเกษตรกรในเครือข่ายผู้ปลูกข้าวเหนียวเขียว 8974 จังหวัดเชียงราย เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ โดยใช้แบบสอบถามสำรวจข้อมูลกับเกษตรกรที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายทั้งหมด จำนวน 92 ราย และดำเนินการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณเพื่อหาความสัมพันธ์และการส่งผลของตัวแปร

ผลการวิจัย พบว่า 1) เครือข่ายเกษตรกรมีการปลูกข้าวแบบ Eco Rice ภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยเป็นรูปแบบการปลูกข้าวแบบเกือบลูกสูงที่สุด รองลงมา ได้แก่ แบบส่งเสริม และแบบหมุนเวียน ตามลำดับ การดำเนินงานตามแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีการดำเนินงานด้านเศรษฐกิจสีเขียวสูงที่สุด รองลงมา ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจหมุนเวียน และด้านเศรษฐกิจชีวภาพ ตามลำดับ การดำเนินงานตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง มีการดำเนินงานด้านทุนทางสังคมสูงที่สุด รองลงมา ได้แก่ ด้านการตลาดเชิงสร้างสรรค์ และน้อยที่สุด ได้แก่ ด้านศักยภาพเครือข่ายทางสังคม ผลลัพธ์ความยั่งยืนที่เกิดขึ้น ภาพรวมเกิดขึ้นในระดับมาก โดยความยั่งยืนด้านสังคมมีค่าสูงที่สุด รองลงมา ได้แก่ ความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ และความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม ตามลำดับ และ 2) การปลูกข้าวแบบ Eco Rice ส่งผลทางบวกอย่างมีนัยสำคัญต่อการดำเนินงานตามแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG ที่ระดับ 0.47 และส่งผลทางบวกต่อการดำเนินงานตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ที่ระดับ 0.45 การดำเนินงานตามแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG ส่งผลทางบวกอย่างมีนัยสำคัญต่อการดำเนินงานตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ที่ระดับ 0.48 และส่งผลทางบวกต่อความยั่งยืนที่เกิดขึ้น ที่ระดับ 0.39 การดำเนินงานตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ส่งผลทางบวกต่อความยั่งยืนที่เกิดขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ที่ระดับ 0.42 ตามลำดับ

คำสำคัญ: การปลูกข้าวแบบนิเวศอนุรักษ์ การพัฒนาเศรษฐกิจ BCG เศรษฐกิจสร้างสรรค์ ความยั่งยืน ข้าวเหนียวเขียว 8974

รับบทความ: 29 ตุลาคม 2566

แก้ไขเสร็จ: 15 มกราคม 2567

ตอบรับบทความ: 27 กุมภาพันธ์ 2567

Sustainability Development Model for 8974 Glutinous Rice Chiang Rai

Kasidit Chaiphawang¹ Sermsiri Nindum² Siripan Jeenaboonreung³ and

Niwest Jeenaboonreung³

¹Management Faculty of Management Science Chiang Rai Rajabhat University

²Digital Multimedia Faculty of Management Science Chiang Rai Rajabhat University

³Logistics Management Faculty of Management Science Chiang Rai Rajabhat University

Abstract

This research was conducted with aims to 1) investigate the operational aspects of farmers following the Eco Rice cultivation model, the BCG economic development concept, and the creative economy concept; and 2) examine the sustainable outcomes of these three approaches on farmers in the network of 8974 Glutinous Rice Chiang Rai province. This survey research was conducted with 92 farmers who were members of the entire network. Data were collected through questionnaires, and multiple regression analysis was employed to examine the relationships and the impact of variables.

The research findings were as follows. 1) The overall adoption of the Eco Rice cultivation model within the agricultural network was found at a moderate level, with the highest adoption rate being for the Patronize Eco Rice model, followed by the Supportive and Augmentative models. The implementation of the BCG economic development concept was considered generally high, with the highest emphasis on the Green Economy, followed by Circular economy and Bio economy. The implementation of the creative economy concept was found at a moderate level, with the highest emphasis on social capital, followed by creative marketing, and the lowest emphasis on social network potential. The sustainability outcomes were considered generally high, with the highest sustainability being in the social dimension, followed by economic sustainability and environmental sustainability. The cultivation of Eco Rice was found to have a significantly positive impact on the implementation of the BCG economic development concept (0.47) and the creative economy concept (0.45). The implementation of the BCG economic development concept was also found to positively affect the implementation of the creative economy concept (0.48) and overall sustainability (0.39). Additionally, the implementation of the creative economy concept was found to have a significantly positive impact on overall sustainability (0.42).

Keywords: Eco Rice, BCG Model, Creative Economy, Sustainability, 8974 Glutinous Rice

Received: 29 October 2023

Revised: 15 January 2024

Accepted: 27 February 2024

บทนำ

ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา สิ่งแวดล้อมของโลกถูกทำลายจากกระบวนการผลิตแบบเดิมของมนุษย์ ประกอบกับประชากรโลกที่เพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้ความต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มขึ้นอย่างทวีคูณ โลกเสียความสมดุลระหว่างความต้องการของมนุษย์กับทรัพยากรที่มีอยู่ (ประชาคมวิจัยด้านเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว, 2561) ทำให้เกิดปัญหาภาวะโลกร้อนกระทบไปทั่วโลก ประเทศไทยก็เผชิญปัญหาสิ่งแวดล้อมเช่นเดียวกัน ทั้งการปล่อยของเสียสู่สิ่งแวดล้อม มลพิษฝุ่น PM 2.5 ทำให้รัฐบาลได้ส่งเสริมการนำแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจสีเขียว หรือ BCG โมเดลมาใช้ในการพัฒนาประเทศมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2564 เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะในอุตสาหกรรมเกษตรและอาหาร ที่ประกอบด้วยกลุ่มเกษตรกรที่ประสบปัญหาความยากจน รายได้ต่ำ ถึงแม้ที่ผ่านมารัฐจะได้มีการช่วยเหลือในหลากหลายรูปแบบ ทั้งการอุดหนุนงบประมาณ การให้ความรู้แก่เกษตรกร การส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อสร้างความเข้มแข็งแล้วก็ตาม ก็ยังไม่สามารถทำให้เกษตรกรก้าวข้ามความยากจนได้

ข้อมูลของจังหวัดเชียงราย พบว่า มีพื้นที่ในการปลูกข้าวสูงสุดเป็นอันดับ 2 ของภาคเหนือ (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2565) มีพื้นที่ในการปลูกข้าวทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียวทั้งจังหวัด จำนวน 1,293,948 ไร่ ในปี พ.ศ. 2565 โดยข้าวที่มีชื่อเสียงของจังหวัดเชียงราย ได้แก่ ข้าวเหนียวเขี้ยววู 8974 ซึ่งข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่ได้รับการยอมรับจากตลาด แต่เนื่องจากอุปสรรคด้านลักษณะของพันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตต่ำ อายุการเพาะปลูกนานกว่าข้าวสายพันธุ์อื่น ๆ ทำให้เกษตรกรลดพื้นที่ในการปลูกอย่างต่อเนื่อง (กษิตศ ใจผาวัง และคณะ, 2562ก) โดยจังหวัดเชียงรายได้มีการส่งเสริม พัฒนา และขึ้นทะเบียนข้าวเหนียวเขี้ยววู 8974 ให้เป็นสินค้าสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ประจำจังหวัดเชียงราย ในปี พ.ศ. 2560 และส่งเสริมให้เกษตรกรได้ขอใช้สิทธิเครื่องหมายสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ หรือเครื่องหมาย GI ดังกล่าวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2562 เป็นต้นมา มีการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวเขี้ยววู ครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2562 (กษิตศ ใจผาวัง และคณะ, 2562ก) โดยเริ่มต้นจากพื้นที่อำเภอแม่จัน และขยายผลไปยังพื้นที่อื่น ๆ ที่อีก 4 อำเภอ ในปี พ.ศ. 2563-2564 ได้แก่ อำเภอพาน แม่จัน แม่สาย และเชียงแสน และพัฒนาเป็นเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวเขี้ยววู 8974 จังหวัดเชียงราย ส่งเสริมให้เกษตรกรได้นำแนวคิดการปลูกข้าวแบบ Eco Rice หรือการปลูกข้าวแบบนิเวศอนุรักษ์ไปใช้ในการปลูกข้าว ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสามารถเพิ่มรายได้และลดต้นทุนการผลิตได้ (ปวีณา ลีตระกูล และคณะ, 2564) และแนวคิดนี้มีเป้าหมายที่สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG คือ การสร้างความยั่งยืนให้แก่เกษตรกรทั้งสามด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยแนวคิด Eco Rice มีส่วนช่วยลดต้นทุน เพิ่มรายได้ และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (ปวีณา ลีตระกูล และคณะ, 2564) ในขณะเดียวกัน แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG ก็มีความสัมพันธ์กับความยั่งยืน

ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างมีนัยสำคัญ (กษิตศ ใจผาวัง, 2564) ส่วนแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ได้มีการนำมาใช้เพื่อสร้างเกิดความเข้มแข็งในระดับกลางน้ำและปลายน้ำให้แก่ห่วงโซ่อุปทานทางการเกษตร โดยการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างสรรค์เป็นสินค้าหรือบริการต่าง ๆ ที่สามารถสร้างความยั่งยืนให้แก่ชุมชนได้ (กษิตศ ใจผาวัง, 2562ข)

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า แนวคิดทั้งสามประการนี้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อยกระดับคุณภาพของห่วงโซ่อุปทานของการปลูกข้าว ทำให้เกิดความยั่งยืนให้แก่เกษตรกร แก้ไขปัญหาการผลิตในระดับต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำได้อย่างครบวงจร ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะดำเนินการวิจัย โดยนำแนวคิดการปลูกข้าวแบบ Eco Rice แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG และแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวเขี้ยววง 8974 จังหวัดเชียงราย เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของทั้งสามแนวคิดกับความยั่งยืนที่จะเกิดขึ้นกับกลุ่มเกษตรกร และถอดบทเรียนเป็นองค์ความรู้ เพื่อเผยแพร่และขยายผลให้เป็นประโยชน์ต่อประเทศต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการดำเนินงานของเกษตรกรในเครือข่ายผู้ปลูกข้าวเหนียวเขี้ยววง 8974 จังหวัดเชียงราย ตามแนวคิดการปลูกข้าวแบบ Eco Rice แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และผลลัพธ์ความยั่งยืนที่เกิดขึ้น
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์และการส่งผลของแนวคิดการปลูกข้าวแบบ Eco Rice แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ที่มีต่อผลลัพธ์ความยั่งยืนที่เกิดขึ้นของเกษตรกรในเครือข่ายผู้ปลูกข้าวเหนียวเขี้ยววง 8974 จังหวัดเชียงราย

ขอบเขตของการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มประชากรในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คือ สมาชิกเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวเขี้ยววงแบบผสมผสานตามแนวคิด Eco Rice จังหวัดเชียงราย จำนวน 92 คน (ปวีณา ลีตระกูลและคณะ, 2564) โดยใช้ประชากรทั้งหมดเป็นกลุ่มตัวอย่างในการดำเนินการวิจัย

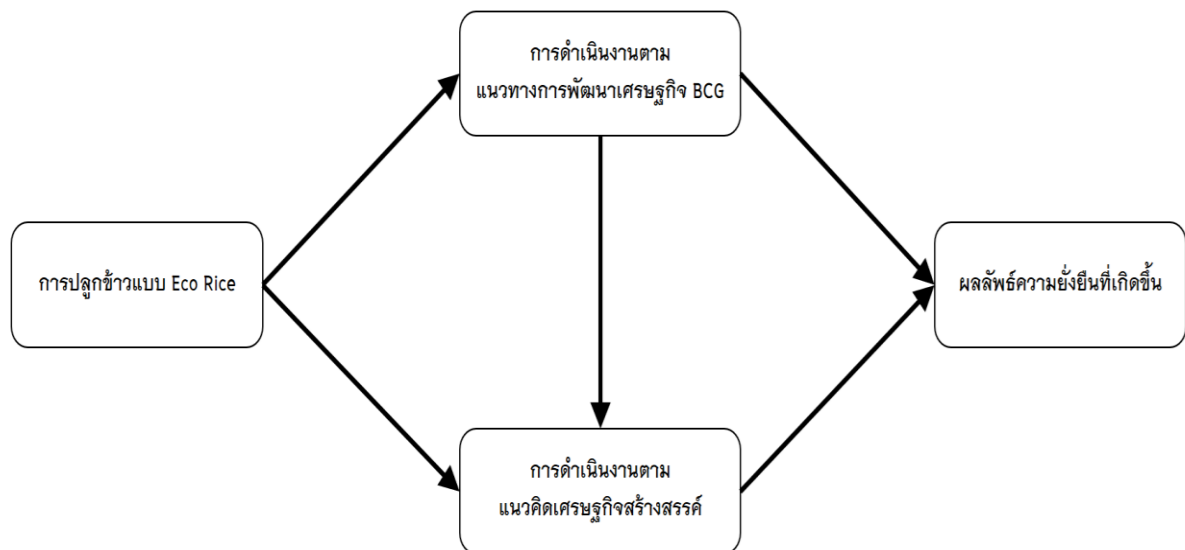
ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

1. **ตัวแปรต้น** ได้แก่ การดำเนินงานภายใต้แนวคิดการปลูกข้าวแบบ Eco Rice แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ของเกษตรกรในเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวเขี้ยววง 8974 จังหวัดเชียงราย

2. ตัวแปรตาม ได้แก่ ผลลัพธ์ความยั่งยืนที่เกิดขึ้นจากการประยุกต์ใช้แนวคิดการปลูกข้าวแบบ Eco Rice แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG และแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในการปลูกข้าวเหนียวเขี้ยวงู 8974 จังหวัดเชียงราย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดการทำการวิจัย โดยมีตัวแปรต้นและตัวแปรตาม ดังภาพกรอบแนวคิดในการวิจัย ด้านล่างนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

เครื่องมือการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ โดยใช้แบบสอบถามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการปลูกข้าวแบบ Eco Rice การดำเนินงานตามแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG และแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ผลลัพธ์ของความยั่งยืนที่เกิดขึ้นในการปลูกข้าวเหนียวเขี้ยวงู 8974 เชียงราย ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือโดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน ได้ค่า IOC เท่ากับ 0.92 และทดลองเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามกับเกษตรกรที่ปลูกข้าวในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ซึ่งไม่ใช่พื้นที่ในการดำเนินการวิจัย จำนวน 30 ราย วิเคราะห์ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.94 ก่อนจะนำไปเก็บข้อมูลจริงกับประชากรการวิจัยในครั้งนี้

การรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากสมาชิกทั้งหมดของเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวเขี้ยวงู 8974 จังหวัดเชียงราย ประกอบด้วย 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอพาน อำเภอแม่จัน

อำเภอเชียงแสน และอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ตั้งแต่ตุลาคม พ.ศ. 2565 – พฤษภาคม พ.ศ. 2566 ด้วยตนเอง

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลจากการวิจัย ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติการวิจัย ได้แก่

1. สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ จำนวน ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน
2. สถิติเชิงอ้างอิง ได้แก่ ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ โดยมีการแปลงผลค่าเฉลี่ย สำหรับข้อมูลการวิจัยที่เป็นข้อคำถามแบบประเมินค่า Rating Scale ระดับ ตั้งแต่ 1–5 คะแนน ใช้การแปลงค่า ดังนี้ 1.00–1.80 น้อยที่สุด 1.81–2.60 น้อย 2.61–3.40 ปานกลาง และ 3.41–4.20 มาก 4.21–5.00 มากที่สุด

ผลการวิจัย

การปลูกข้าวของเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวเขียว 8974 จังหวัดเชียงราย มีการปลูกข้าวแบบ Eco Rice หรือการปลูกข้าวแบบนิเวศน์อนุรักษ์ ภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\mu = 2.73$, $\sigma = 1.18$) โดยการปลูกข้าวแบบเกื้อกูลมีการดำเนินงานสูงสุด (การทำนาที่มุ่งเน้นลดต้นทุนและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้วยการผลิตสารสกัดชีวภาพ สารอินทรีย์เพื่อใช้ทางการเกษตร การลดและเลิกใช้สารเคมีเพื่อรักษาสีสิ่งแวดล้อม) ($\mu = 3.85$, $\sigma = 1.03$) รองลงมา ได้แก่ แบบส่งเสริม (การทำนาที่มุ่งเน้นสร้างรายได้เสริมและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้วยการเลี้ยงสัตว์ในนาข้าวเพื่อช่วยกำจัดศัตรูพืชและใช้บริโภคในครัวเรือนหรือจำหน่ายสร้างรายได้ เช่น เป็ด ปลา ปลูกพืชผักสวนครัวในนาข้าวเพื่อเป็นกันชนทางธรรมชาติ นำมูลสัตว์เลี้ยงและศัตรูพืชมาทำปุ๋ยหมัก และปุ๋ยชีวภาพ) ($\mu = 3.00$, $\sigma = 1.30$) และน้อยที่สุด ได้แก่ แบบหนุนเสริม (การทำนาที่มีการประกอบอาชีพควบคู่ จัดสรรพื้นที่ปลูกพืชอื่นเพิ่มรายได้หรือนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน การปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นสลับกับการทำนา) ($\mu = 2.01$, $\sigma = 1.20$)

การดำเนินงานตามแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\mu = 3.61$, $\sigma = 0.74$) โดยการดำเนินงานสูงสุด ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจสีเขียว (การงดเว้นกิจกรรมที่ส่งผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การงดเผาตอซังข้าว การเลิกใช้สารเคมี การทำการเกษตรแบบรักษาสีสิ่งแวดล้อมทั้งดิน น้ำ และอากาศ) ($\mu = 3.86$, $\sigma = 1.04$) รองลงมา ได้แก่ เศรษฐกิจหมุนเวียน (การนำวัสดุเหลือใช้หรือเศษซากทางการเกษตรกลับมาใช้ใหม่ การกำจัดเศษซากด้วยวิธีการทางธรรมชาติ การปลูกพืชหมุนเวียน การทำการเกษตรผสมผสาน) ($\mu = 3.61$, $\sigma = 0.78$) และน้อยที่สุด ได้แก่ เศรษฐกิจชีวภาพ (การนำทรัพยากรชีวภาพในชุมชนมาใช้ในการปลูกข้าว การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวด้วยตนเอง การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ คิดค้นนวัตกรรมเพื่อใช้ในการปลูกข้าว) ($\mu = 3.34$, $\sigma = 0.64$) ตามลำดับ

การดำเนินงานตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\mu = 3.23$, $\sigma = 0.78$) ด้านที่มีการดำเนินงานสูงสุด ได้แก่ ด้านทุนทางสังคม (การมีทัศนคติที่ดีของสมาชิก การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตข้าว การสร้างการเรียนรู้ภายในกลุ่ม) ($\mu = 3.47$, $\sigma = 0.61$) รองลงมา ได้แก่ ด้านการตลาดเชิงสร้างสรรค์ (การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นและสากลในการสร้างสรรค์สินค้า การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ การนำเสนอเรื่องราวของชุมชน ความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ การบริหารการตลาดสมัยใหม่) ($\mu = 3.25$, $\sigma = 1.09$) และน้อยที่สุด ได้แก่ ศักยภาพเครือข่ายทางสังคม (การสร้างเครือข่ายภายนอกกลุ่ม การแบ่งปันทรัพยากรระหว่างกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน สร้างเครือข่ายภายนอกครอบคลุมในระดับต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ความสัมพันธ์กับหน่วยงานราชการและเอกชนที่เกี่ยวข้อง) ($\mu = 2.97$, $\sigma = 0.87$)

ผลลัพธ์ของการใช้แนวคิดการปลูกข้าวแบบ Eco Rice แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์กับการปลูกข้าวเหนียวเขี้ยวงู 8974 ภาพรวมเกิดขึ้นในระดับมาก ($\mu = 3.99$, $\sigma = 0.64$) โดยความยั่งยืนที่เกิดขึ้นสูงสุด ได้แก่ ความยั่งยืนด้านสังคม (ความเป็นอยู่ ในชุมชน การมีผลผลิตการเกษตรที่ปลอดภัย ปัญหาการว่างงาน ปัญหาอาชญากรรมและสุขภาพของคนในชุมชน) ($\mu = 4.10$, $\sigma = 1.33$) รองลงมา ได้แก่ ความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ (การมีรายได้ โอกาสในการประกอบอาชีพ ช่องทางการสร้างรายได้ ความมั่นคงในอาชีพ การลดภาระหนี้สิน) ($\mu = 3.94$, $\sigma = 0.52$) และความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม (คุณภาพของสิ่งแวดล้อม ปัญหามลพิษ คุณภาพของแม่น้ำลำคลอง คุณภาพดิน คุณภาพอากาศ) ($\mu = 3.91$, $\sigma = 0.54$) ตามลำดับ

การปลูกข้าวแบบ Eco Rice ส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อการดำเนินงานตามแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG ที่ระดับ 0.47 สามารถทำนายได้ร้อยละ 22.00 ($R^2 = 0.22$) และส่งผลต่อการดำเนินงานตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ที่ระดับ 0.45 สามารถทำนายได้ร้อยละ 20.00 ($R^2 = 0.20$) นั่นก็หมายความว่า การที่เกษตรกรใช้แนวคิดการปลูกข้าวแบบ Eco Rice จะส่งผลต่อระดับการใช้แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG ของเกษตรกร นอกจากนี้ยังมีผลต่อการนำแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์มาใช้ในกิจกรรมระดับปลายน้ำของเกษตรกรด้วย

การดำเนินงานตามแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG ส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อการดำเนินงานตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่ระดับ 0.48 สามารถทำนายได้ร้อยละ 23.00 ($R^2 = 0.23$) และส่งผลต่อความยั่งยืนที่เกิดขึ้นที่ระดับ 0.39 สามารถทำนายได้ร้อยละ 15.00 ($R^2 = 0.15$) นอกจากนี้ การดำเนินงานตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ส่งผลต่อความยั่งยืนที่เกิดขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ที่ระดับ 0.42 สามารถทำนายได้ร้อยละ 18.00 ($R^2 = 0.18$) นั่นก็หมายความว่า การดำเนินงานตามแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG จะส่งผลต่อระดับ

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษาพบว่า การปลูกข้าวแบบนิเวศอนุรักษ์ของเครือข่ายเกษตรกรแบบเกื้อกูล ประกอบด้วยการลดกิจกรรมในการปลูกข้าวที่ส่งผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม กำจัดตอซังข้าวด้วยวิธีการไถกลบและใช้จุลินทรีย์ช่วยย่อยสลาย ใช้สารอินทรีย์จากธรรมชาติในการปลูกข้าว เพื่อรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมทั้งดิน น้ำ และอากาศ ส่วนการปลูกข้าวแบบส่งเสริมเกษตรกรมีการกำจัดศัตรูพืชในนาข้าว เช่น หอยเชอรี่ หนูนา โดยนำมาผลิตเป็นปุ๋ยหรือน้ำหมักชีวภาพ มีการปลูกต้นกล้วย พืชผักสวนครัว และหญ้าเนเปียร์ เพื่อใช้เป็นกั้นชนทางธรรมชาติ และนำมาบริโภคภายในครัวเรือน จำหน่ายสร้างรายได้เสริมให้แก่เกษตรกร มีการใช้หญ้าเนเปียร์เป็นอาหารเลี้ยงสัตว์ เช่น ปลา เป็ด ที่เลี้ยงร่วมกับการปลูกข้าว สามารถลดต้นทุนค่าอาหารสัตว์ได้ สอดคล้องกับข้อมูลการใช้หญ้าเนเปียร์ในการเลี้ยงปลานิลของสำนักงานประมงจังหวัดอุบลราชธานี (2565) มีการนำฟางข้าว เศษผัก และมูลสัตว์ไปทำปุ๋ยหมักเพื่อเพิ่มความสมบูรณ์ของดินและเป็นประโยชน์ต่อต้นข้าว สอดคล้องกับข้อมูลของ สุภาพร พงศ์ธรพฤษ (2562) ที่ระบุว่า ปุ๋ยหมักจะมีธาตุอาหารหลัก ทั้งไนโตรเจน ฟอสฟอรัส โพแทสเซียม ที่พืชสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ช่วยลดต้นทุนในการใส่ปุ๋ย นอกจากนี้การเลี้ยงสัตว์ในนาข้าวจะช่วยกำจัดศัตรูพืชไปพร้อมกัน โดยสัตว์เลี้ยงเหล่านี้จะกินหอย หนู หรือแมลงศัตรูพืชในนาข้าว เกษตรกรสามารถนำผลผลิตจากสัตว์ที่เลี้ยงไปบริโภคหรือจำหน่ายสร้างรายได้ให้แก่ตนเอง นอกจากนี้ยังได้มีการแปรรูปปุ๋ยที่เป็นศัตรูพืชในนาข้าวให้เป็นอาหารเพื่อรับประทานและจำหน่าย เช่น น้ำปู หรือ มันทูปย่าง สร้างรายได้เพิ่มในระหว่างการทำนา สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ นิภาศักดิ์ คงงาม และคณะ (2561) ที่มีการส่งเสริมให้เกษตรกรแปรรูปปุ๋ยให้เป็นอาหารต่าง ๆ เพื่อสร้างรายได้เสริมให้แก่เกษตรกร

การปลูกข้าวแบบหนุนเสริม มีการจัดสรรพื้นที่ในการปลูกพืชชนิดอื่นเพื่อเพิ่มรายได้ปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นสลับกับการทำนา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพของแต่ละพื้นที่ ในบางพื้นที่มีข้อจำกัดในเรื่องของแหล่งน้ำ นอกฤดูการทำนาเกษตรกรก็จะปลูกพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ ที่ใช้น้ำน้อยเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว ลดการทำเกษตรเชิงเดี่ยวที่ทำให้เกิดปัญหาการสูญเสียหน้าดินและอินทรีย์วัตถุในดินถูกทำลาย (พงษ์ศักดิ์ ปาสาบุตร และคณะ, 2565) ส่วนการประกอบอาชีพเสริมอื่น ๆ ร่วมกับการทำนาปลูกข้าว ดังตัวอย่างของเกษตรกรในอำเภอเชียงแสน ที่มีการประกอบอาชีพเสริมร่วมกับการทำนาอย่างชัดเจน มีการรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจำหน่ายในรูปแบบของไหมดิบและผ้าไหมทอสำเร็จ ซึ่งเกิดจากข้อจำกัดของแหล่งน้ำทำให้เกษตรกรต้องมีการจัดสรรพื้นที่ส่วนหนึ่งเพื่อใช้ปลูกข้าว และพื้นที่อีกส่วนในการปลูกใบหม่อนเพื่อใช้ในการเลี้ยงไหม สร้างอาชีพเสริมควบคู่กับการทำนา ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ภัฏญญาพร โชชัยยะ และ นุจรี ภาคาสัตย์ (2564) ที่กล่าวว่า การที่เกษตรกรมีอาชีพเสริม

นอกจากการทำนา จะทำให้เกิดการหมุนเวียนของรายได้ทั้งรายเดือน รายปี ไม่พึ่งพารายได้จากการทำนาเพียงอย่างเดียวตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างแท้จริง

การดำเนินงานตามแนวคิดพัฒนาเศรษฐกิจ BCG ด้านเศรษฐกิจชีวภาพ เกษตรกรมีการผลิตปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์ น้ำหมักชีวภาพ เพื่อลดการใช้ปุ๋ยเคมี รวมถึงการพัฒนาและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวด้วยตนเอง เพื่อให้ได้เมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพ ลดอัตราการใช้เมล็ดพันธุ์ในการปลูกข้าว ทำให้ต้นทุนของเกษตรกรลดลง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พิกุล พงษ์กลาง (2561) ได้กล่าวว่า ต้นทุนทางตรงของการปลูกข้าว ประกอบด้วย ค่าปุ๋ย ค่ายาปราบศัตรูพืช และค่าเมล็ดพันธุ์ และยังสอดคล้องกับแนวทางสำคัญในการลดต้นทุนจากการศึกษาของ อัญรินทร์ วิเชียร และคณะ (2561) ที่เสนอแนวทางว่า เกษตรกรควรมีการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ที่ดีเพื่อลดอัตราการใช้เมล็ดพันธุ์ในการเพาะปลูก ซึ่งจะทำให้ต้นทุนการปลูกข้าวลดลง

การดำเนินงานด้านเศรษฐกิจหมุนเวียน เกษตรกรมีการกำจัดตอซังข้าวด้วยการไถกลบให้ย่อยสลายในแปลงนา ช่วยเพิ่มธาตุอาหาร ทำให้ได้ผลผลิตสูงขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ บังอร อุบล และคณะ (2555) ที่ได้ทำการเปรียบเทียบการไม่เผาตอซังข้าวจะให้ผลผลิตข้าวสูงกว่าการเผาตอซังอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และการไถกลบตอซังหลังการเก็บเกี่ยวติดต่อกันหลาย ๆ ครั้งจะทำให้อินทรีย์วัตถุในดินเพิ่มขึ้น ลดปัญหาดินเค็มและความเป็นพิษของดินได้อีกด้วย (วิสุทธิ เลิศไกร, ม.ป.ป.) นอกจากนี้ยังมีการลดต้นทุนการผลิตด้วยการนำศัตรูพืช เช่น หอย ปู มาทำเป็นน้ำหมักชีวภาพเพื่อนำมาใช้ในการย่อยสลายตอซังข้าว ส่งผลดีต่อคุณภาพของดิน ทำให้ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุปรานี มั่นหมาย และคณะ (ม.ป.ป.) ที่พบว่าการใช้จุลินทรีย์ในการย่อยสลายตอซังข้าวทำให้ได้ผลผลิตข้าวสูงกว่าการเผาตอซังฟางข้าว

การดำเนินงานด้านเศรษฐกิจสีเขียว เกษตรกรมีความพยายามในการลดกิจกรรมที่ส่งผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม งดเว้นการเผาตอซังข้าว ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้เกิดเขม่าควัน เศษฝุ่นละออง ก๊าซพิษ ที่ส่งผลเสียต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม (วิสุทธิ เลิศไกร, ม.ป.ป.) และกลายเป็นวิกฤตการณ์ฝุ่นพิษ PM 2.5 กลุ่มเกษตรกรจึงได้หันมาหาแนวทางการยกระดับการทำการเกษตรเพื่อรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อมทั้งดิน น้ำ และอากาศ รวมถึงการคัดค้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางชีวภาพในชุมชนมาใช้ในการปลูกข้าว ซึ่งพิสูจน์แล้วว่าสามารถต้นทุนในการผลิตข้าวได้ (กษิตติ์ ใจผาวัง และคณะ, 2565) และยังเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน มีการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการร่วมกันเพื่อให้เกิดการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในระดับชุมชนและพื้นที่ โดยมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเกษตรกรมาแปลงใหญ่เพื่อร่วมกันในการบริหารจัดการน้ำร่วมกัน โดยใช้ศักยภาพเครือข่ายตัวอย่าง เช่น กลุ่มมาแปลงใหญ่ในเขตอำเภอแม่จัน และอำเภอแม่สาย เป็นต้น

การดำเนินงานตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ด้านทุนทางสังคม พบว่า มีการพัฒนาและสร้างกระบวนการเรียนรู้ภายในกลุ่มเพื่อให้เกิดแนวทางการผลิตข้าวที่ดีที่สุด (Best Practice) รวมถึงการมีทัศนคติที่ดีต่อการรวมกลุ่มกันเพื่อพัฒนาการผลิตข้าวเหนียวเขี้ยววู เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่จะประสบปัญหาการประกอบอาชีพเหมือนกัน จึงได้รวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ พรชัย ศุภวิทิตพัฒนา และคณะ (2564) ที่กล่าวว่า การจัดตั้งกลุ่มของชุมชนบางกะเจ้าเกิดจากการความเห็นชอบร่วมกันของกลุ่มคนที่ประสบปัญหาด้านคล้ายคลึงกัน จึงมารวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ร่วมกันแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพหรือตอบสนองความต้องการบางอย่างของสมาชิกหรือคนในชุมชนการจัดการระบบการผลิตและบริโภคในชีวิตประจำวันที่ชุมชนทำได้เอง และส่งเสริมสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชน โดยจะเริ่มต้นจากกลุ่มที่ไม่เป็นทางการก่อนจะพัฒนาสู่การเป็นกลุ่มเกษตรกรที่เป็นทางการ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้ในการผลิตข้าวเหนียวเขี้ยววู เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการทำการเกษตรร่วมกัน

การดำเนินงานด้านการตลาดเชิงสร้างสรรค์ เกษตรกรมีความพยายามในการพัฒนาผลิตภัณฑ์แปรรูปจากข้าวเหนียวเขี้ยววูที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง และมีความพยายามในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่แปรรูปมาจากข้าวเหนียวเขี้ยววู แต่ยังขาดความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ เช่นเดียวกับปัญหาการดำเนินงานของกลุ่มข้าวกล้องอินทรีย์ ตำบลหนองแซง อำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น จากการศึกษาของ จริยา โนนแดง และ สมพันธ์ เตชะ (2562) ส่งผลทำให้ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มยังไม่ได้รับการตอบรับของตลาด จึงได้มีการนำเสนอเรื่องราวของชุมชนร่วมกับการนำเสนอผลิตภัณฑ์จากข้าวเหนียวเขี้ยววู เพื่อให้เกิดแรงจูงใจที่มีผลต่อการซื้อผลิตภัณฑ์ผ่านการเล่าเรื่องราวหรือ Story Telling (จิรภัทร์ พิณจสุวรรณ์ และคณะ, 2563) ใช้เป็นกลยุทธ์ในการสร้างความแตกต่างให้แก่ผลิตภัณฑ์จากการบอกเล่าเรื่องราวให้เหมาะสมกับเงื่อนไขของผลิตภัณฑ์แต่ละจังหวัดหรือพื้นที่ ตามที่ ชวัลนุช พุทธิวัฒนะ และ ปังปอนด์ รักอำนวยกิจ (2564) ได้ให้ข้อเสนอแนะเป็นแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นผ่านการเล่าเรื่องหรือ Story Telling จะเป็นเครื่องมือที่ช่วยผสมผสานระหว่างอารมณ์ ความรู้สึกและข้อมูลเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดความน่าสนใจ และสามารถเพิ่มความต้องการในการซื้อสินค้าของผู้บริโภคได้ (อาลี ปรียากร, 2564) ซึ่งเป็นอีกวิธีการในการเพิ่มมูลค่าให้แก่ผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม

การดำเนินงานตามด้านศักยภาพเครือข่ายทางสังคม มีการสร้างความสัมพันธ์กับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่ม รวมถึงการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่ายภายนอกและกลุ่มของเกษตรกรอื่น ๆ เพื่อสร้างพันธมิตรในการดำเนินงาน เพิ่มศักยภาพในการดำเนินงาน ใช้เครือข่ายสังคมและหน่วยงานภายนอกแก้ไขปัญหาคือเป็นจุดอ่อนหรืออุปสรรคในการดำเนินงาน อันจะทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จ

ตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ สอดคล้องกับผลการวิจัยของ กรรณิกา อุตสาหกรรม และคณะ (ม.ป.ป.) ที่กล่าวว่า การประสานความร่วมมือจากองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ อย่างเหมาะสม และมีประสิทธิภาพ เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการสร้างเครือข่ายของเกษตรกรผู้ผลิตสินค้าเกษตรปลอดภัยในจังหวัดกำแพงเพชร และยังได้ให้ข้อเสนอแนะในการสนับสนุนการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่ายแบบเบญจภาคี ประกอบด้วยชุมชน รัฐ นักวิชาการ องค์กรเอกชน และองค์กรธุรกิจ ครอบคลุมทุกระดับในห่วงโซ่อุปทาน ซึ่งผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ พบว่า กลุ่มเกษตรกรก็ได้มีการดำเนินงานสร้างเครือข่ายให้ครอบคลุมทั้งในระดับต้นน้ำ (ผู้จำหน่ายวัตถุดิบ) กลางน้ำ (ผู้แปรรูป) และปลายน้ำ (ผู้จัดจำหน่าย) เช่นเดียวกันแต่ยังอยู่ในระดับปานกลางเท่านั้น

การศึกษาผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการประยุกต์ใช้แนวคิดการปลูกข้าวแบบ Eco Rice แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG และแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ภาพรวมเกิดขึ้นในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของการขับเคลื่อนโมเดลเศรษฐกิจ BCG ของประเทศ ประกอบด้วย ความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ เกษตรกรสามารถลดภาระหนี้สินเนื่องจากการใช้แนวคิดการปลูกข้าวแบบ Eco Rice แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG และแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ สามารถลดต้นทุนการผลิต และสร้างรายได้เพิ่มให้แก่เกษตรกร ส่งผลให้มีผลตอบแทนจากการปลูกข้าวเพิ่มสูงขึ้น สามารถชำระหนี้สินของเกษตรกรได้ ทำให้เกิดความมั่นคงในอาชีพของเกษตรกรส่งต่ออาชีพให้แก่รุ่นต่อไป สอดคล้องกับ Sulich (2020) ที่กล่าวว่า การดำเนินงานด้านเศรษฐกิจ BCG จะมีส่วนช่วยจัดความยากจนและความอดอยาก บรรเทาและจัดความยากจนและเพิ่มศักยภาพการผลิตทางการเกษตรและความมั่นคงทางอาหารได้อย่างมีนัยสำคัญ ความยั่งยืนด้านสังคมพบว่า ปัญหาอาชญากรรมในชุมชนลดลง ผลผลิตทางการเกษตรมีความปลอดภัยมากขึ้น สามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น ทั้งในเรื่องของความมั่นคงทางอาหารที่สุขภาพของคนในชุมชน ตามเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ของประเทศในการขับเคลื่อน BCG โมเดล (กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, 2562) ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า สามารถแก้ไขปัญหามลพิษภายในชุมชน ยกกระดับคุณภาพของดินและคุณภาพของสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ภายในชุมชน ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับการเศรษฐกิจหมุนเวียน ช่วยลดการเผาตอซังข้าว ช่วยลดปัญหา PM 2.5 รวมทั้งเศรษฐกิจสีเขียว เป็นแนวคิดในการมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นแนวทางการพัฒนาที่ขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมและรักษาสิ่งแวดล้อมหรือเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืนควบคู่กัน ซึ่งสอดคล้องกับ อรรณย์ ศรีรัตน ทาบุญานอน (2566) ที่ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับ BCG Model พัฒนาเศรษฐกิจบนความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมและความเท่าเทียมของสังคม

ความสัมพันธ์ของการดำเนินงานตามแนวคิดการปลูกข้าวแบบ Eco Rice แนวคิดเศรษฐกิจสีเขียว BCG โมเดล และแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์มีความสัมพันธ์ต่อกันในห่วงโซ่อุปทาน

ของการผลิตข้าว โดยโมเดลการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับการปลูกข้าวเหนียวเขียว 8974 จังหวัดเชียงราย นั้นควรมีการประยุกต์ใช้แนวคิดการปลูกข้าวแบบ Eco Rice และแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG ในระดับต้นน้ำและกลางน้ำ ในการเสริมความเข้มแข็งของการผลิตข้าว ใช้ความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อลดต้นทุน เพิ่มผลผลิตของข้าว โดยไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ในขณะเดียวกัน ควรประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์เพื่อเติมเต็มห่วงโซ่ในระดับปลายน้ำ เพื่อให้เกษตรกรสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์จากข้าวที่มีความแตกต่าง สามารถสร้างมูลค่าให้แก่ผลิตภัณฑ์ที่แปรรูปมาจากข้าว เพิ่มโอกาสในการจำหน่ายทั้งข้าวเปลือก ข้าวสาร และผลิตภัณฑ์แปรรูปจากข้าว สร้างรายได้เพิ่ม และเกิดความสมบูรณ์ แข็งแรง และยั่งยืนของห่วงโซ่อุปทานในการผลิตข้าวเหนียวเขียว 8974 แบบครบวงจร ทำให้เกิดการพัฒนารวมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืนในที่สุด

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. จากผลการวิจัย พบว่า การปลูกข้าวแบบ Eco Rice ส่งผลต่อการดำเนินงานตามแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG และการดำเนินงานตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ดังนั้น เพื่อให้เกิดความยั่งยืนตามโมเดลการวิจัย เกษตรกรควรมีการพิจารณาเลือกรูปแบบการปลูกข้าวของตนเองก่อน ว่าเหมาะสมกับการปลูกข้าวแบบใด แล้วจึงกำหนดแนวทางการดำเนินงานตามแนวคิดพัฒนาเศรษฐกิจ BCG โมเดล และแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่สอดคล้องกัน จึงจะทำให้เกิดความยั่งยืนได้
2. การเลือกรูปแบบการปลูกข้าวแบบ Eco Rice แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG และแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ต้องเหมาะสมและสอดคล้องกับศักยภาพของตัวเกษตรกร รวมถึงกลุ่มของเกษตรกร เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงกิจกรรมระดับต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนแก่การปลูกข้าวได้
3. แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์จะเป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในระดับปลายน้ำ เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นจึงเหมาะสำหรับกลุ่มเกษตรกรที่มีการดำเนินงานที่ครบวงจร ตั้งแต่การผลิต การแปรรูป และการจัดจำหน่าย หากกลุ่มเกษตรกรใดที่ไม่สามารถดำเนินการให้ครบวงจรได้ อาจจำเป็นต้องใช้แนวทางในการสร้างภาคีเครือข่ายภายนอกในการเข้ามาเสริมความเข้มแข็งให้แก่การดำเนินงานในระดับปลายน้ำของกลุ่ม จึงจะทำให้เกิดความยั่งยืนในการปลูกข้าวได้

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. การวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาปัจจัยหรือองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับบริบทของการบริหารจัดการกลุ่มของเกษตรกร ที่ส่งผลต่อการดำเนินงานตามแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG และแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมและขับเคลื่อนให้เกิดความยั่งยืนในห่วงโซ่อุปทาน
2. การศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการนำแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ BCG และแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ไปประยุกต์ใช้เพื่อหาจุดอ่อน (Pain Points) ของกลุ่มเกษตรกร เพื่อหาแนวทางในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ห่วงโซ่อุปทานในระดับกลางน้ำ และปลายน้ำของกลุ่มเกษตรกรต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรรณิกา อุตสาสาร, ธวัชณี ลาลิน, อิศราพร กล่อมกล่าม, โอภามา จำเภา, จันทิมา ก้อนจันทร์เทศ, และจำเนียรน้อย สิงห์รักษ์. (ม.ป.ป.). *การพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาเกษตรกรผู้ผลิตสินค้าเกษตรปลอดภัยในจังหวัดกำแพงเพชร*.
<https://huso.kpru.ac.th/h-sd/contents/Files/Kanika02.pdf>
- กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. (2562, 16 ตุลาคม). *BCG Model คืออะไร..ใครอยากรู้บ้าง??*.
<https://www.facebook.com/MHESIThailand/posts/3013987001961693/>
- กษิตศ ใจผาวัง. (2562ก). *การพัฒนาเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตข้าวเหนียวเขี้ยวงู จังหวัดเชียงราย* (รายงานวิจัย). สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร (องค์การมหาชน).
- กษิตศ ใจผาวัง. (2562ข). *ปัจจัยความสำเร็จของการนำแนวคิดเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์เพื่อสร้างความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนภาคเหนือตอนบน* [ดุยฎินิพนธ์บริหารธุรกิจดุยฎิบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.
- กษิตศ ใจผาวัง. (2564). *โมเดลการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับวิสาหกิจชุมชน กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชนเกษตรกรแปรรูปข้าวปลอดภัยแบบยั่งยืน อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย* (รายงานวิจัย). มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.
- กษิตศ ใจผาวัง, เสริมศิริ นิลดำ, นิเวศ จินะบุญเรือง, และศิริพรรณ จินะบุญเรือง. (2565). การใช้ทรัพยากรทางชีวภาพในชุมชนในการลดต้นทุนเพาะปลูก กรณีศึกษาการปลูกข้าวในเขตพื้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย. *วารสารวิจัยวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์*, 6(1), 59-73.

- จริยา โนนแดง และสมพันธ์ เตชะอธิก. (2562). การดำเนินงานและปัญหาการดำเนินงานของกลุ่ม
ชาวกล้งอินทรีย์ ตำบลหนองแซง อำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น. การประชุมวิชาการ
เสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ (น. 2022-2031). มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- จิรภัทร์ พินิจสุวรรณ, ฐานิตา เติงพิงศ์, วณัฐมณี วงเวียน, อาริยา ลาสมะมอ, กฤติเดช อัศวกิจปริชา,
อรจารย์ ทองธีรภาพ, และรุ่งทิพย์ ไทยสม. (2563). จิตวิทยาในการเลือกลักษณะการเล่า
เรื่องผลิตภัณฑ์ที่มีอิทธิพลต่อประชากรไทย. *วารสารบริหารธุรกิจอุตสาหกรรม*, 2(1), 48-61.
- ชวัลนุช พุทธิวัฒนะ และปิงปอนด์ รักอำนวนยกิจ. (2564). แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น
ของจังหวัดรองผ่านกระบวนการสร้าง ตราสินค้าการสร้างบรรจุภัณฑ์และการเล่าเรื่อง
(Branding, Packaging, and Storytelling) เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว: กรณีศึกษา กลุ่มจังหวัด
อีสานใต้ (โยธธร ศรีสะเกษ อำนาจเจริญ). *Journal of Public Administration, Public Affairs,
and Management*, 19(2), 71-96.
- นิภาศักดิ์ ดงงาม, ประภัสรา ศิริจันทร์แสง, และเนลา สำราญดี. (2561). ความหลากหลายของการใช้
ประโยชน์จากปูนาของชุมชนในพื้นที่บริเวณแนวเทือกเขาพนมดงรัก. *วารสารมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์*, 20(special issue), 229-241.
- บ้งอร อุบล, ศุภชัย อำคา, และเครือมาศ สมัครงการ (2555). ผลของการไถพรวนและการจัดการ
เศษเหลือพืชต่อการเติบโต ผลผลิตและการกักเก็บคาร์บอนในพืชและดินในการทำนา.
วารสารดินและปุ๋ย, 34(1-4), 17-26.
- ประชาคมวิจัยด้านเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว. (2561). *สมุดปกขาว
BCG in Action การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรมของประเทศไทย
เพื่อเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว Bio - Circular - Green
Economy*. ประชาคมวิจัยด้านเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว.
- ปวีณา ลีตระกูล, นกุล อินทกุล, กษิตติ์ ใจผาวัง, และพายุพญเบศร์ มากกุล. (2564). โครงการ
พัฒนาความยั่งยืนให้แก่เครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวเขี้ยวงู 8974 ในจังหวัด
เชียงราย (รายงานการวิจัย). สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร (องค์การมหาชน).
- พงษ์ศักดิ์ ปาสาบุตร, ธนากร ลัทธิตีระสุวรรณ, ชีมา โยธาทักดี, และปิยะพิศ ขอนแก่น. (2565).
องค์ประกอบความสำเร็จการทำเกษตรแบบผสมผสานอย่างยั่งยืน ในพื้นที่บ้านสะจุก
บ้านสะแก้ง ตำบลขุนน่าน อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน. *วารสารมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี*, 13(1), 267-275.
- พรชัย ศุภวิทิตพัฒนา, วิจิตรศักดิ์ สงวนวงศ์, ณคุณ ธรณินิธิญาณ, อรรถพล สืบพงศกร, พิมพ์พร
โสวัณณกุล, และกนกอร สีมานนท์. (2564). การศึกษาการรวมกลุ่มเพื่อสร้างความเข้มแข็ง
อย่างยั่งยืนของชุมชนบางกะเจ้า. *วารสารชุมชนวิจัย*, 15(2), 118-130.

- พิบูล พงษ์กลาง. (2561). แนวทางการลดต้นทุนผลิตของการปลูกข้าว. *วารสารเกษตรศาสตร์ธุรกิจประยุกต์*, 10(13), 17-26.
- ภิญญาพร โชชัยยะ และนุจรี ภาคาสัตย์. (2564). สมรรถนะชาวนาไทยที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพการทำนา. *วารสารดุสิตบัณฑิตทางสังคมศาสตร์*, 11(3), 760-774.
- วิสุทธิ เลิศไกร. (ม.ป.ป.). การหมุนเวียนธาตุอาหารและเพิ่มอินทรีย์วัตถุในดินจากเศษซากพืชในแปลงเกษตรกรรมด้วยวิธีการไถกลบตอซัง.
https://alro.go.th/uploads/org/research_plan/download/article/article_20160902102029.pdf
- สำนักงานประมงจังหวัดอุบลราชธานี. (2565, 5 ตุลาคม). การเลี้ยงปลากินพืชด้วยหญ้าเนเปียร์.
<https://thaifarmer.lib.ku.ac.th/news/633e46892b680b0e08092d68>
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2565). ข้าวนาปี : เนื้อที่เพาะปลูก เนื้อที่เก็บเกี่ยว ผลผลิต และผลผลิตต่อไร่ ระดับประเทศ ภาค และจังหวัด ที่ความชื้น 15% ปีเพาะปลูก 2565/66.
[https://www.oae.go.th/assets/portals/1/fileups/prcaidata/files/major%20rice%2065\(1\).pdf](https://www.oae.go.th/assets/portals/1/fileups/prcaidata/files/major%20rice%2065(1).pdf)
- สุปรานี มั่นหมาย, ภาวนา ลิกขานนท์, อธิปัตย์ คลังบุญครอง, สรณยา ขาติบ, ยุทธนา เครือหาญชาญพงศ์, สุภาสิต เสี่ยมพงศ์, พงษ์ศักดิ์ ต่ายก้อนทอง, และพุดนา รุ่งระวี. (ม.ป.ป.). การจัดการตอซังฟางข้าวสำหรับการเตรียมดินในแปลงนาเขตชลประทาน.
http://mis.nsr.ac.th/procresearch/ResearchProjectInfo.aspx?res_id=R000000410
- สุภาพร พงศ์ธรพุกษ์. (2562). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการหมักปุ๋ยชีวมวลเหลือทิ้งในสวนวนเกษตร. *วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม*, 15(2), 79-87.
- อรรณย์ ศรีรัตนทา ทาบุญกานอน. (2566, 7 กุมภาพันธ์). BCG Model พัฒนาเศรษฐกิจบนความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมและความเท่าเทียมของสังคม. <https://op.mahidol.ac.th/ga/mgr-27/>
- อัญรัตน์ วิเชียร, กรองทิพย์ ชัยชาญ, และสุภาวดี มณีเนตร. (2561). กระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกรในการลดต้นทุนการผลิตข้าว: กรณีศึกษาตำบลหินลาด อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา. *Journal of Community Development Research (Humanities and Social Science)*, 11(2), 81-89.
- อาลี ปรียากร. (2564). วิธีการเล่าเรื่องที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อสินค้าออนไลน์ของผู้บริโภค กรณีศึกษา ฮาซันอาหารทะเลตากแห้ง จ.สตูล. *วารสาร มจร การพัฒนาสังคม*, 6(1), 33-44.
- Sulich, A. (2020). The green economy development factors. *Vision 2020*, 6861-6869.

การศึกษาสถานการณ์ปัจจุบันและสภาพปัญหาของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรม ผลิตภัณฑ์สมุนไพรต่อการดำเนินการตามกรอบความตกลงอาเซียน

นุรวานี กาหมะกา¹ จริญญา พรหมจินดา¹ และ อมรารวรรณ เพ็ญตระกูล^{1*}

¹สาขาวิชาเภสัชศาสตร์สังคมและการบริหาร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

*Corresponding author Email: amarawan.p@psu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัจจุบัน และสภาพปัญหาของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรของประเทศไทย ต่อการดำเนินการตามกรอบความตกลงอาเซียน โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ทำการศึกษาโดยการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรในประเทศไทย รวมทั้งสิ้น 7 ราย ประกอบด้วย ผู้ประกอบการที่เคยมีการส่งออกผลิตภัณฑ์สมุนไพรไปต่างประเทศ 4 ราย และผู้ประกอบการที่ไม่เคยส่งออกไปต่างประเทศ 3 ราย โดยการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการศึกษาสถานการณ์ปัจจุบันของผู้ประกอบการ พบว่า การปรับกฎระเบียบและวิธีการรับรองผลิตภัณฑ์สมุนไพรตามกรอบความตกลงอาเซียน ยังไม่เอื้อประโยชน์ต่ออุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรในประเทศไทยเท่าที่ควร เนื่องจากผู้ประกอบการส่วนใหญ่ยังเป็นโรงงานขนาดเล็กถึงกลาง มีข้อจำกัดด้านเงินทุน และไม่มีเป้าหมายที่จะส่งออกผลิตภัณฑ์สมุนไพรไปต่างประเทศ ในขณะที่ผู้ประกอบการรายใหญ่ที่เคยมีการส่งออกและปฏิบัติตามแนวทางของอาเซียนแล้ว ก็พบปัญหานโยบายการกีดกันทางการค้าที่กำหนดขึ้นเองในต่างประเทศ ส่งผลให้ผู้ประกอบการเหล่านี้เห็นว่าการยกระดับมาตรฐานการผลิตตามกรอบความตกลงอาเซียนไม่ได้ช่วยสนับสนุนการส่งออกอย่างแท้จริง และผู้ประกอบการจำนวนหนึ่งยังไม่มีความพร้อมในการปรับเปลี่ยนตามมาตรฐานของอาเซียนในบางข้อกำหนดที่ไม่สอดคล้องกับกฎหมายของประเทศไทย โดยปัญหาหลัก 3 ประการที่ส่งผลกระทบต่อผู้ประกอบการ คือ 1) ภาระค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้นในการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การตรวจทางห้องปฏิบัติการและการทดสอบความคงสภาพ รวมถึงการปรับปรุงสถานที่และการจ้างบุคลากรเฉพาะทางที่เพิ่มขึ้น แต่ไม่ได้ก่อให้เกิดรายได้ที่สูงขึ้น 2) การขาดองค์ความรู้ ขาดคู่มือและช่องทางการสื่อสารในการให้ข้อมูลที่เหมาะสม และ 3) การขาดแรงจูงใจ เนื่องจากผู้ประกอบการต้องลงทุนในการผลิตที่สูงขึ้น และหากไม่สามารถขึ้นราคาผลิตภัณฑ์ได้ก็จะส่งผลให้กำไรในการดำเนินงานลดลง รวมถึงปัจจุบันภาครัฐยังไม่มีมาตรการสนับสนุนการขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ได้มาตรฐานของอาเซียนที่ชัดเจน

คำสำคัญ: ผู้ประกอบการ ผลิตภัณฑ์สมุนไพร กรอบความตกลงอาเซียน

รับบทความ: 24 กันยายน 2566

แก้ไขเสร็จ: 11 กุมภาพันธ์ 2567

ตอบรับบทความ: 27 กุมภาพันธ์ 2567

Study of the Current Situation and Problems Faced by Entrepreneurs in the Herbal Product Manufacturing Industry Regarding the Implementation of the ASEAN Agreement

Nurwanee Karemka¹ Jarinya Promjinda¹ and Amarawan Pentrakan^{1*}

¹Social and Administrative Pharmacy, Faculty of Pharmaceutical Sciences, Prince of Songkla University

*Corresponding author Email: amarawan.p@psu.ac.th

Abstract

This research article was conducted with the major objective to study the current situation and problems faced by entrepreneurs in the herbal product manufacturing industry regarding the implementation of the ASEAN framework agreement in Thailand. The research utilized qualitative method. Data collection was conducted through literature review and in-depth interviews. The sample group consisted of seven entrepreneurs in the herbal product manufacturing industry in Thailand, categorized as follows: four entrepreneurs engaged in international exports and three entrepreneurs not engaged in international exports. Content analysis was employed to analyze and interpret the derived data.

The study findings of the current situation revealed that the adaptation of ASEAN standards framework for herbal product manufacturing did not appear to benefit the herbal product industry in Thailand at the time being due to the predominantly small to medium-sized factories in Thailand with limited capital and no intention to export products internationally. Meanwhile, larger exporting businesses already followed ASEAN guidelines and encountered trade barrier policies imposed by foreign countries, hindering true export support. Therefore, these entrepreneurs did not consider upgrading standards worthwhile to their investment. Some entrepreneurs were found not adequately prepared to adhere to this framework, especially in stringent areas that did not seem to align with Thai laws. The three main problems impacting these entrepreneurs were including: 1) increased expenses for compliance with laboratory testing and stability assessment criteria, including facility improvements and additional specialized personnel, without a corresponding increase in revenue; 2) lack of knowledge resources, guides, and communication channels for providing appropriate information to entrepreneurs; and 3) lack of motivation, as entrepreneurs were obliged to invest in higher production processes, and an inability to increase product prices might have led to reduced profits. Furthermore, the measures to support the sales of herbal products that meet ASEAN standards were still found defined in ambiguous fashion.

Keywords: Entrepreneurs, Herbal products, ASEAN Agreement

Received: 24 September 2023

Revised: 11 February 2024

Accepted: 27 February 2024

บทนำ

กระทรวงสาธารณสุขมีการประกาศลงนามความตกลงของอาเซียนว่าด้วยกรอบการกำกับดูแลด้านยาแผนโบราณ (ASEAN Agreement on Regulatory Framework for Traditional Medicines; TM Agreement) ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2565 ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์กลางที่จะใช้เป็นมาตรฐานสำหรับประเทศสมาชิกในภูมิภาคอาเซียน ซึ่งคาดหวังให้เกิดความเชื่อมั่นในด้านความปลอดภัย คุณภาพ และการกล่าวอ้างคุณประโยชน์ รวมถึงเป็นการเพิ่มมาตรการในการคุ้มครองผู้บริโภค และขยายโอกาสการส่งออกไปจำหน่ายในประเทศสมาชิกอาเซียน (กองผลิตภัณฑ์สมุนไพร สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, 2565ก) ซึ่งในขณะนั้นความหมายของผลิตภัณฑ์สมุนไพร ภายใต้พระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2562 ที่จัดเป็นยาจากสมุนไพร ให้ความหมายรวมถึงยาแผนไทย ยาพัฒนาจากสมุนไพร และยาแผนโบราณที่ใช้กับมนุษย์ด้วย ทำให้ภาครัฐที่ทำหน้าที่กำกับดูแลคุณภาพและความปลอดภัยของผลิตภัณฑ์สมุนไพร จำเป็นต้องทบทวนและปรับกฎระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้มีความสอดคล้องกับมาตรฐานของอาเซียน ส่วนภาคอุตสาหกรรมภายในประเทศก็ต้องปรับตัวและปฏิบัติให้สอดคล้องกับกฎระเบียบที่ได้มีการปรับปรุงหรือจัดทำขึ้นใหม่ด้วย

ผลิตภัณฑ์สมุนไพรถือว่าเป็นทางเลือกที่หลากหลาย ๆ คนเลือกใช้ร่วมกับยาแผนปัจจุบัน เนื่องจากสมุนไพรหลายรายการมีสรรพคุณที่โดดเด่น ราคาไม่แพงมาก และสามารถเข้าถึงได้ง่าย (รักษุสดา ชุติทอง และคณะ, 2565) อีกทั้งสังคมโลกในปัจจุบันได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ผู้บริโภคมีแนวโน้มให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพด้วยผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติมากขึ้น รวมถึงการนำมาใช้ประโยชน์ในช่วงที่มีการแพร่ระบาดของโควิด-19 อย่างหนักที่ผ่านมา ขาดยาแผนปัจจุบันในการรักษาที่เพียงพอ ทำให้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรถูกนำมาใช้กันอย่างแพร่หลายทั่วโลก และมีปริมาณการใช้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จากข้อมูลของกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ ในปี พ.ศ. 2564 พบว่า การค้าปลีกผลิตภัณฑ์สมุนไพรทั่วโลก มีมูลค่า 54.96 พันล้านเหรียญสหรัฐ โดยภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกมีมูลค่าการค้าปลีกสูงที่สุดเป็นอันดับหนึ่ง มีมูลค่าสูงถึง 31.93 พันล้านเหรียญสหรัฐ และจากข้อมูลของประเทศไทย พบว่า มูลค่าการค้าปลีกของผลิตภัณฑ์สมุนไพร ปี พ.ศ. 2564 มีมูลค่าสูงถึง 45.64 พันล้านบาท สามารถช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจและเป็นรายได้สำคัญให้แก่ประเทศ ดังนั้น ปัจจุบันรัฐบาลจึงพยายามส่งเสริมสมุนไพรให้เป็นพืชเศรษฐกิจของประเทศ ยกกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล และผลักดันผู้ประกอบการในประเทศไทยให้ดำเนินการตามกรอบความตกลงอาเซียน

จากการทบทวนวรรณกรรม กรอบความตกลงอาเซียนให้ความสำคัญกับการประกันความปลอดภัย คุณภาพ และประสิทธิภาพ รวมถึงการกล่าวอ้างประโยชน์ทางสุขภาพ ซึ่งจากข้อมูลตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข เกี่ยวกับความตกลงอาเซียนว่าด้วยกรอบการกำกับดูแลยาแผนโบราณ ประกอบด้วยข้อบทต่าง ๆ จำนวน 13 ข้อ และภาคผนวกจำนวน 9 ฉบับ

มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างข้อตกลงร่วมกันที่รับประกันว่า หากยาแผนโบราณของประเทศสมาชิกเป็นไปตามข้อกำหนดดังกล่าว ก็จะสามารถวางจำหน่ายในตลาดของประเทศสมาชิกอาเซียนได้ ซึ่งจะเป็นผลดีต่อการส่งออกและลดอุปสรรคในทางการค้าของภูมิภาคอาเซียน (Association of Southeast Asian Nations, 2018) อย่างไรก็ตาม จากการวิเคราะห์สถานการณ์ก่อนหน้านี้ของประเทศสมาชิกในการดำเนินการตามกรอบความตกลงอาเซียน (Bhavani et al., 2020) ระบุว่าหลายประเทศมีอุปสรรคในการปรับกฎระเบียบที่มีอยู่เดิมให้มีความสอดคล้องกับมาตรฐานของอาเซียน รวมถึงผู้ประกอบการยังเผชิญความท้าทายในการส่งออกรูปแบบอื่น ๆ ดังเช่น การมีอยู่อย่างแข็งแกร่งของผู้ผลิตในท้องถิ่น ความอ่อนไหวด้านราคาของตลาดในบางประเทศ กระบวนการจดทะเบียนและการจัดจำหน่ายที่ซับซ้อน และค่าใช้จ่ายสูง เป็นต้น

นอกจากนี้ ในการศึกษาเพื่อประเมินความพร้อมของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรของประเทศไทยในพื้นที่เขตสุขภาพที่ 3 ต่อการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และวิธีการพื้นฐานตามกรอบความตกลงอาเซียน (ธนัชร อินทอ, 2563) พบว่า ผู้ประกอบการยังขาดความพร้อมในด้านความรู้ เวลา และงบประมาณในการลงทุนอย่างมาก ผลการศึกษาระบุว่าหลายสถานประกอบการยังไม่ทราบข้อมูลที่ชัดเจนเกี่ยวกับกรอบความตกลงอาเซียน และผู้ประกอบการบางส่วนคิดว่าต้องใช้เวลามากกว่า 5 ปีในการปรับตัว เนื่องจากกฎหมายเดิมของประเทศไทยมีรายละเอียดหลายส่วนแตกต่างจากมาตรฐานของอาเซียน บางงานวิจัยระบุอุปสรรคที่เกิดขึ้นตั้งแต่มาตรฐานในการขึ้นทะเบียน (กรแก้ว ไกรแก้ว, 2557) การควบคุมมาตรฐานคุณภาพวัตถุดิบ การปนเปื้อนเชื้อจุลินทรีย์ และสารพิษ (ชนิธรนันท์ สุริยวิทยาเวช, 2562) การสื่อสารและส่งเสริมความรู้ (ณัชชา พัฒนนะกิจ และคณะ, 2565) รวมถึงอุปสรรคด้านการตลาดและการพัฒนานวัตกรรมเพื่อต่อยอดทางการค้าภายในประเทศ (วิชัย โชควิวัฒน์, 2556)

หากกฎระเบียบที่ปรับใช้นั้นยากต่อการปฏิบัติตามหรือยังมีความไม่สอดคล้องกับกฎหมายเดิมของประเทศไทย ภายใต้พระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2562 ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการสำรวจสถานการณ์ปัจจุบันและสภาพปัญหาของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรของประเทศไทยต่อการดำเนินการตามกรอบความตกลงอาเซียน เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สะท้อนให้ภาครัฐและหน่วยงานที่รับผิดชอบเห็นถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับผู้ประกอบการในการปฏิบัติตามมาตรฐานของอาเซียนในปัจจุบัน และหาแนวทางช่วยเหลือผู้ประกอบการในอนาคตต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสำรวจสถานการณ์ปัจจุบันของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรของประเทศไทยต่อการดำเนินการตามกรอบความตกลงอาเซียน

2. เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรของประเทศไทยต่อการดำเนินการตามกรอบความตกลงอาเซียน

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพนี้ ทำการศึกษาโดยการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นรายบุคคล เพื่อสำรวจสถานการณ์ปัจจุบันของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรของประเทศไทย และทำความเข้าใจถึงสภาพปัญหา จากประสบการณ์และความคิดเห็นที่เฉพาะเจาะจงของผู้ประกอบการแต่ละราย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

เกณฑ์การคัดเลือกผู้เข้าร่วมการวิจัย คือ ต้องเป็นผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรของประเทศไทยที่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกอบการไว้กับสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา มีชื่อผู้ประกอบการและที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้ และยินดีที่จะให้ข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์ ซึ่งผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) โดยการคัดเลือกตัวอย่างรายแรกที่รับทราบและติดตามกรอบความตกลงอาเซียน จากการแนะนำของสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา จากนั้นตัวอย่างรายนี้แนะนำตัวอย่างรายอื่น ๆ ต่อไป

ตามเกณฑ์การคัดเลือกดังกล่าว มีผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรในประเทศไทยที่ยินดีให้สัมภาษณ์ในการวิจัยครั้งนี้ จำนวนทั้งสิ้น 7 ราย ประกอบด้วย ผู้ประกอบการที่เคยมีการส่งออกผลิตภัณฑ์สมุนไพรไปต่างประเทศ จำนวน 4 ราย และผู้ประกอบการที่ไม่เคยมีการส่งออกไปต่างประเทศ จำนวน 3 ราย

วิธีดำเนินการวิจัย

เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์ ซึ่งมีแนวคำถามหลัก 2 ส่วน คือ 1) สถานการณ์ของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรของประเทศไทยในปัจจุบัน โดยสอบถามด้านความเข้าใจและความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อกำหนดตามกรอบความตกลงอาเซียน รวมถึงการปรับตัวของสถานประกอบการในการปฏิบัติตามแนวทางของอาเซียน และ 2) ปัญหาและอุปสรรคของผู้ประกอบการในการดำเนินการตามกรอบความตกลงอาเซียน เช่น ปัญหานั้นเกิดกับใครบ้างและเกิดอย่างไร ลักษณะของปัญหามีมากน้อยเพียงใด ผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นหากมีการปรับตัวตามกรอบความตกลงอาเซียนสำหรับผลิตภัณฑ์สมุนไพร และความต้องการเกี่ยวกับมาตรการรองรับจากภาครัฐ รวมถึงข้อเสนอแนะของผู้ประกอบการ เป็นต้น

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้จัดทำใบเชิญชวนให้กลุ่มตัวอย่างได้อ่านและพิจารณาก่อนการตัดสินใจว่าจะเข้าร่วมการวิจัยหรือไม่ โดยมีการชี้แจงรายละเอียดสาระที่จำเป็นอย่างครบถ้วนให้กลุ่มตัวอย่าง

ตัดสินใจโดยอิสระ แบบสัมภาษณ์ในการวิจัยครั้งนี้ ผ่านการตรวจพิจารณาความครอบคลุมของเนื้อหา ความถูกต้องของภาษา และความชัดเจนในข้อความ โดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน กระบวนการวิจัยผ่านการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (หนังสือที่ ม.อ.108/65-3263) และได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากกองทุนวิจัย คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (เลขที่ PHA6604057S)

การรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยทำหนังสือแจ้งไปยังกลุ่มตัวอย่างเพื่อนัดสัมภาษณ์ผ่านช่องทางออนไลน์ พร้อมทั้งชี้แจงขั้นตอนการดำเนินการเกี่ยวกับการสัมภาษณ์ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างมีโอกาสซักถามเกี่ยวกับการวิจัยนี้จนได้รับคำตอบที่พอใจ และก่อนทำการเริ่มสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะขอความยินยอมจากกลุ่มตัวอย่างอีกครั้ง ในการสัมภาษณ์แต่ละครั้ง ใช้เวลาประมาณ 30 นาที ถึง 1 ชั่วโมง โดยใช้การสัมภาษณ์รูปแบบออนไลน์ ผู้วิจัยได้ขออนุญาตบันทึกเสียง (โดยจะไม่มีกรบันทึกวิดีโอหรือถ่ายภาพ) การสัมภาษณ์นี้เป็นไปแบบไม่เป็นทางการ เพื่อสร้างความเป็นกันเองและยืดหยุ่นในการตอบคำถาม ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้นามสมมติของกลุ่มตัวอย่างลงในแบบบันทึกข้อมูลเสียงเพื่อความถูกต้องของเนื้อหา โดยข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาทั้งหมดนี้ ได้ถูกเก็บรักษาไว้อย่างดีโดยทีมนักวิจัย ไม่นำไปเผยแพร่แก่สาธารณชน และได้ทำลายเมื่อการศึกษาค้นคว้าสิ้นสุด ในส่วนของการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกันจากการสัมภาษณ์ ควบคู่กับการสังเกตและจดบันทึก ร่วมกับการตรวจสอบสามเส้า (Investigator Triangulation) ด้านผู้วิจัยตรวจสอบว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยเก็บแต่ละครั้งแตกต่างกันอย่างไร หากไม่แน่ใจในคุณภาพของผู้รวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ปรับเปลี่ยนตัวผู้วิจัยให้มีหลายคนมากขึ้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้ ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยขั้นตอนเริ่มจากการรวบรวมข้อมูลที่สัมภาษณ์และบันทึกทั้งหมด นำมาวิเคราะห์จัดหมวดหมู่ข้อมูล จำแนกประเภทของเนื้อหาและเขียนข้อสรุปในแต่ละประเด็น ร่วมกับการตัดทอนข้อมูลที่ซ้ำซ้อน เพื่อให้เกิดความกระชับ จากนั้นทำการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้และสรุปข้อเท็จจริงทั้งหมดเกี่ยวกับสถานการณ์ปัจจุบันและสภาพปัญหาของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพร

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรของประเทศไทยต่อการดำเนินการตามกรอบความตกลงอาเซียน

แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) สถานการณ์ปัจจุบันของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพร และ 2) สภาพปัญหาของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพร

1. สถานการณ์ปัจจุบันของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพร

ผลการศึกษาสถานการณ์โดยรวมของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรพบว่า ผู้ประกอบการทั้งที่เคยส่งออกและไม่เคยส่งออกผลิตภัณฑ์สมุนไพรไปต่างประเทศให้ความคิดเห็นในทางเดียวกันว่า การปรับกฎระเบียบและวิธีการรับรองผลิตภัณฑ์สมุนไพรตามกรอบความตกลงอาเซียน ยังไม่เอื้อประโยชน์ต่ออุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรในประเทศไทยมากนัก เนื่องจากในปัจจุบันผู้ประกอบการส่วนใหญ่ในประเทศไทยยังเป็นโรงงานขนาดเล็กถึงกลาง เน้นการผลิตเพื่อขายในประเทศ และหลายผู้ประกอบการไม่มีเป้าหมายที่จะส่งออกผลิตภัณฑ์สมุนไพรไปต่างประเทศ เพราะมีข้อจำกัดด้านความรู้และเงินทุน ดังนั้นจึงขาดความพร้อมและแรงจูงใจในการปฏิบัติตามมาตรฐานของอาเซียน ในขณะที่ผู้ประกอบการรายใหญ่ที่เคยมีการส่งออกและปฏิบัติตามแนวทางของอาเซียนแล้ว ก็พบการกีดกันทางการค้าที่กำหนดขึ้นเองในต่างประเทศ ดังเช่น กระบวนการจดทะเบียนที่มีความซับซ้อนของบางประเทศ ความไม่สะดวกในการขนส่งสินค้า และการจัดจำหน่ายที่มีค่าใช้จ่ายสูง เป็นต้น ส่งผลให้ผู้ประกอบการเหล่านี้เห็นว่าการยกระดับมาตรฐานการผลิตตามกรอบความตกลงอาเซียนไม่ได้ช่วยสนับสนุนการส่งออกอย่างแท้จริง จึงไม่เห็นถึงความคุ้มค่าที่จะลงทุนเพิ่ม

นอกจากนี้ ผู้ประกอบการจำนวนหนึ่งจำเป็นต้องมีการปรับปรุงสถานที่และกระบวนการผลิตค่อนข้างมากจากการดำเนินการตามกรอบความตกลงอาเซียน เนื่องจากมีข้อกำหนดที่เข้มงวดขึ้น และบางหลักเกณฑ์มีรายละเอียดไม่สอดคล้องกับกฎหมายของประเทศไทย ซึ่งจากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อเปรียบเทียบข้อกำหนดตามกฎหมายที่มีอยู่เดิม ภายใต้พระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2562 ของประเทศไทย กับข้อกำหนดตามความตกลงอาเซียนว่าด้วยการประกอบการค้ากับดูแลด้านยาแผนโบราณ ทั้ง 9 ภาควงก (Association of Southeast Asian Nations, 2018) พบว่า มีข้อกำหนดที่สอดคล้องกัน 4 เรื่อง (แสดงกฎหมายไทยที่รองรับ ดังตารางที่ 1) และมีข้อกำหนดที่ไม่สอดคล้อง 5 เรื่อง ได้แก่ แนวทางอาเซียนว่าด้วยการลดความเสี่ยงของการแพร่กระจายโรคสมองฝ่อที่เอสอี การศึกษาความคงสภาพและอายุการเก็บรักษา การกล่าวอ้างสรรพคุณและการแสดงหลักฐานเพื่อพิสูจน์ประสิทธิผลของผลิตภัณฑ์ การแสดงหลักฐานเพื่อพิสูจน์ความปลอดภัย และการใช้วัตถุเจือปนและสารปรุงแต่ง ทั้งนี้ ผลการศึกษพบว่าจากภาคผนวกที่ยังไม่มีกฎหมายไทยรองรับ มีบางเรื่องถูกระบุในแนวทางการเตรียมเอกสารเพื่อขออนุญาตผลิตภัณฑ์สมุนไพรในปัจจุบัน อย่างเช่น แนวทางอาเซียนว่าด้วยการศึกษาความคงสภาพและอายุการเก็บรักษาของยาแผนโบราณ และแนวทางอาเซียนว่าด้วยการกล่าวอ้างสรรพคุณ

และการแสดงหลักฐานเพื่อพิสูจน์ประสิทธิผล เป็นต้น จึงทำให้ส่งผลกระทบต่อผู้ประกอบการที่ยังไม่สามารถปฏิบัติตามแนวทางของอาเซียนได้

ตารางที่ 1 ความสอดคล้องของข้อกำหนดตามกรอบความตกลงอาเซียนกับกฎหมายเดิมของประเทศไทยภายใต้พระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2562

ความสอดคล้อง	ข้อกำหนดตามกรอบความตกลงอาเซียน
1.กฎหมายของประเทศไทยมีการรองรับแล้ว	1. แนวทางอาเซียนว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการที่ดีในการผลิต
	- มีประกาศกระทรวงสาธารณสุขของไทย เรื่องหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขเกี่ยวกับการผลิตผลิตภัณฑ์สมุนไพรตามพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพรรองรับ (กองผลิตภัณฑ์สมุนไพร สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, 2565ข)
	2. แนวทางอาเซียนว่าด้วยข้อกำหนดการแสดงผล
	- มีประกาศคณะกรรมการผลิตภัณฑ์สมุนไพร เรื่องการแสดงชื่อของผลิตภัณฑ์สมุนไพรในการขึ้นทะเบียนตำรับ แจ้งรายละเอียด หรือจัดแจ้งผลิตภัณฑ์สมุนไพร และการแสดงผล และเอกสารกำกับผลิตภัณฑ์สมุนไพร (กองผลิตภัณฑ์สมุนไพร สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, 2564ก)
	3. แนวทางอาเซียนว่าด้วยข้อกำหนดของสิ่งปนเปื้อน
	- มีประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่องเกณฑ์มาตรฐาน ค่าความบริสุทธิ์ หรือคุณลักษณะอื่นอันมีความสำคัญต่อคุณภาพสำหรับตำรับผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ขึ้นทะเบียน แจ้งรายละเอียด หรือจัดแจ้ง (กองผลิตภัณฑ์สมุนไพร สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, 2564ข) และตามประกาศคณะกรรมการผลิตภัณฑ์สมุนไพร เรื่องวิธีควบคุมคุณภาพและข้อกำหนดเฉพาะของผลิตภัณฑ์สมุนไพรและหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขเกี่ยวกับหนังสือรับรองผลการวิเคราะห์ผลิตภัณฑ์สมุนไพร (กองผลิตภัณฑ์สมุนไพร สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, 2566ก)
	4. แนวทางอาเซียนว่าด้วยการพิจารณาการรวมเข้าไว้หรือตัดออกจากบัญชีสารสำคัญที่ห้ามใช้
	- มีประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่องชื่อวัตถุที่ห้ามใช้เป็นส่วนผสมในผลิตภัณฑ์สมุนไพร (กองผลิตภัณฑ์สมุนไพร สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, 2566ข)
2.กฎหมายของประเทศไทยยังไม่มีรองรับ	1. แนวทางอาเซียนว่าด้วยการลดความเสี่ยงของแพร่กระจายโรคสมองฝ่อที่เอสอี
	2. แนวทางอาเซียนว่าด้วยการศึกษาความคงสภาพและอายุการเก็บรักษาของยาแผนโบราณ
	3. แนวทางอาเซียนว่าด้วยการกล่าวอ้างสรรพคุณและการแสดงหลักฐานเพื่อพิสูจน์ประสิทธิผล
	4. แนวทางอาเซียนว่าด้วยการแสดงหลักฐานเพื่อพิสูจน์ความปลอดภัย
	5. แนวทางอาเซียนว่าด้วยการใช้วัตถุเจือปนและสารปรุงแต่งของยาแผนโบราณ

2. สภาพปัญหาของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพร

ผู้ประกอบการทั้งที่เคยส่งออกและไม่เคยส่งออกผลิตภัณฑ์สมุนไพรไปต่างประเทศเผชิญปัญหาในหลายด้านจากการปรับกฎระเบียบและวิธีการรับรองยาแผนโบราณตามกรอบความตกลงอาเซียน โดยผู้ประกอบการให้ความคิดเห็นในประเด็นผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบที่จะเกิดต่ออุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพร จากการที่ประเทศไทยลงนามความตกลงของอาเซียนสำหรับผลกระทบทางบวกต่ออุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรของประเทศไทย ผู้ประกอบการมองว่าจะทำให้สถานประกอบการได้เรียนรู้มาตรฐานสากล และกระตุ้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่มีคุณภาพ ปลอดภัย และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งผู้ประกอบการจะมั่นใจในการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่จำหน่ายจากประเทศสมาชิกอาเซียน เป็นผลดีในการส่งออกผลิตภัณฑ์สมุนไพร และการแข่งขันที่มีศักยภาพ อย่างไรก็ตาม ผู้ประกอบการมีความกังวลผลกระทบทางลบที่จะเกิดขึ้นหลายประการ ที่เห็นได้ชัดเจน คือ ด้านค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนที่สูงขึ้นในการปรับเปลี่ยนและดำเนินการตามมาตรฐานของอาเซียน โดยเฉพาะด้านการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การตรวจทางห้องปฏิบัติการและการทดสอบความคงสภาพของยาแผนโบราณ เนื่องจากต้องใช้อุปกรณ์พื้นที่ และเครื่องมือทางห้องปฏิบัติการที่เพิ่มขึ้น ซึ่งในทางปฏิบัติ สำหรับผู้ประกอบการรายเล็กที่มีทุนไม่มากอาจไม่สามารถดำเนินการได้ นอกจากนี้ หลายสถานประกอบการยังขาดความรู้เนื่องจากภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องขาดการสื่อสารในการให้ข้อมูลที่ทั่วถึง อีกทั้งยังประสบปัญหาการขาดบุคลากรที่มีความรู้ความชำนาญมากพอในการปรับวิธีการผลิตให้สอดคล้องกับมาตรฐานของอาเซียน เนื่องจากข้อกำหนดมีรายละเอียดปลีกย่อยค่อนข้างมาก และหลายขั้นตอนต้องใช้บุคคลที่มีความรู้เพื่อดำเนินการตามที่กำหนดไว้ โดยการลงทุนที่สูงขึ้นเหล่านี้ไม่ได้ก่อให้เกิดรายได้ที่เพิ่มขึ้น ส่งผลทำให้ผู้ประกอบการหลายรายขาดแรงจูงใจในการปฏิบัติตามมาตรฐานของอาเซียน

จากการวิเคราะห์เนื้อหาข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยจำแนกปัญหา สาเหตุของปัญหา และผลกระทบต่อผู้ประกอบการที่เคยส่งออกผลิตภัณฑ์สมุนไพรไปต่างประเทศแสดงดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ผลการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการที่เคยส่งออกผลิตภัณฑ์สมุนไพรไปต่างประเทศ

ด้านที่เกี่ยวข้อง	ปัญหา	สาเหตุ	ผลกระทบ
ด้านการส่งออก	ผู้ประกอบการส่งออก	แต่ละประเทศมีหลักเกณฑ์	การดำเนินการตาม
	ยากเหมือนเดิม ขึ้นตอน	ของตนเอง การส่งออก	มาตรฐานอาเซียน
	ยังคงมีความซับซ้อน	และขึ้นทะเบียนในแต่ละ	ผู้ประกอบการต้องปรับตัว
		ประเทศมีความยาก	เยอะมาก ไม่คุ้มค่า และไม่
		เหมือนเดิม	อยากส่งออก

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ด้านที่เกี่ยวข้อง	ปัญหา	สาเหตุ	ผลกระทบ
ด้านการตรวจ	ขั้นตอนในการผลิต	ข้อกำหนดของอาเซียน	ข้อกำหนดของอาเซียน
ความคงสภาพและ	ยุ่งยากเพิ่มขึ้น ขาด	ระบุให้มีการส่งตรวจบ่อย	ส่งผลกระทบให้เสีย
โลหะหนัก	ห้องปฏิบัติการที่ตรวจ	ขึ้นในบางผลิตภัณฑ์	ค่าใช้จ่ายเยอะและใช้เวลา
	ได้ครบถ้วน ค่าตรวจ	รวมทั้งใช้ปริมาณตัวอย่าง	ดำเนินงานนานขึ้น
	นอกสถานที่ราคาสูง	มากขึ้น	
ด้านสถานที่	สถานประกอบการ	ผู้ประกอบการที่ผลิต	เสียค่าใช้จ่ายตอนเริ่มต้น
	ต้องถูกปรับปรุงใหม่	ทั้งยาจากสมุนไพร	เยอะมาก โดยเฉพาะสถาน
	และใช้พื้นที่เพิ่มมากขึ้น	และอาหารเสริมที่มาจาก	ประกอบการที่มีขนาดเล็ก
	สถานที่ที่ตรวจโลหะ	สมุนไพรต้องแยกสถานที่	มีข้อจำกัดด้านสถานที่ผลิต
	หนักและเชื้อมีไม่	ผลิตออกจากกัน	และเงินทุน
	เพียงพอ		
ด้านบุคลากร	สถานประกอบการ	ข้อกำหนดของอาเซียน	หลายขั้นตอนที่ต้องใช้
	ขาดแคลนนักวิจัย	มีรายละเอียดปลีกย่อย	ทรัพยากรบุคคล เวลา
	และผู้เชี่ยวชาญ	ค่อนข้างมาก	และเสียค่าใช้จ่ายเยอะขึ้น
ด้านการโฆษณา	ภาครัฐมีกฎเคร่งครัด	หากผู้ประกอบการยา	ผู้ประกอบการไม่ยอมขึ้น
	และโฆษณาแรงกับยา	สมุนไพรทำผิดด้าน	ทะเบียนยาจากสมุนไพร
	จากสมุนไพรมากเกินไป	โฆษณามีโฆษณาแรงกว่า	พยายามขึ้นเป็นผลิตภัณฑ์
		ผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร	เสริมอาหาร ที่ยืดหยุ่นกว่า
ด้านการสนับสนุน	ผู้ประกอบการไม่มี	ผลิตภัณฑ์ที่มีระดับ	มาตรฐานการผลิตที่สูงขึ้นก็
ทางการตลาด	แรงจูงใจในการปฏิบัติ	มาตรฐานการผลิตที่	ไม่ได้ทำให้ผู้บริโภคเห็น
	ตามมาตรฐานอาเซียน	ต่างกันไม่มีการแบ่งให้เห็น	ความแตกต่างและตัดสินใจ
	เพราะผลลัพธ์ที่ได้ไม่	ถึงความแตกต่างอย่าง	ชัด ผู้ประกอบการจึงไม่มี
	คุ้มค่ากับเงินลงทุน	ชัดเจน ขาดการส่งเสริม	แรงจูงใจในการยกระดับ
		ด้านการตลาดจากภาครัฐ	มาตรฐานการผลิต
ด้านอื่น ๆ	ขาดกฎเกณฑ์รองรับ	บางร้านค้าที่ผลิตภัณฑ์	ผู้ประกอบการลำบากใจ
	ในด้านการควบคุมการ	ของผู้ประกอบการไปตั้ง	ในการต่อรองและกังวลต่อ
	จำหน่ายที่ทั่วถึง	ขาย มีการตั้งมาตรฐาน	การที่ความลับด้านการผลิต
		บางอย่างที่นอกเหนือจาก	ของสถานประกอบการอาจ
		ของภาครัฐ	รู้ไหล

ในขณะที่ ผลการศึกษาสภาพปัญหา สาเหตุของปัญหา และผลกระทบต่อผู้ประกอบการ
ที่ไม่เคยส่งออกผลิตภัณฑ์สมุนไพรไปต่างประเทศ แสดงดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ผลการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการที่ไม่เคยส่งออกผลิตภัณฑ์สมุนไพรไปต่างประเทศ

ด้านที่เกี่ยวข้อง	ปัญหา	สาเหตุ	ผลกระทบ
ด้านส่งออก	การขึ้นทะเบียนส่งออก	ขาดข้อมูลของขั้นตอน	บริษัทจำเป็นต้องลงทุนเพิ่ม
	ทำได้ยาก ขั้นตอน	ส่งออกที่ชัดเจน และ	ทั้งที่ไม่ได้วางแผนส่งออก
	ค่อนข้างซับซ้อน	ขาดเงินทุนที่เพียงพอ	เน้นขายเฉพาะในประเทศ
ด้านการตรวจ	เกณฑ์การตรวจโลหะ	เกณฑ์มาตรฐานของ	บริษัทเสียค่าใช้จ่ายสูง
ความคงสภาพ	หนักและเชื้อต่าง ๆ นอก	อาเซียน มีข้อกำหนด	บริษัทจึงต้องค่อย ๆ
และโลหะหนัก	สถานที่ มีค่าใช้จ่ายที่สูง	เพิ่มขึ้นมาก	ปรับเปลี่ยน ต้องใช้เวลา
ด้านสถานที่	สถานที่สถาน	การผลิตอาหารเสริม	บริษัทต้องลงทุนเพิ่ม
	ประกอบการไม่เพียงพอ	ที่มาจากสมุนไพรและ	ในการปรับเปลี่ยนพื้นที่
	หากทำตามมาตรฐาน	ยาจากสมุนไพรต้อง	ตามมาตรฐานของอาเซียน
	ของอาเซียน	แยกสถานที่ผลิตกัน	
ด้านบุคลากร	สถานประกอบการ	มาตรฐานอาเซียนมีการ	บริษัทต้องจ้างบุคลากร
	ขาดบุคลากร นักวิจัย	ปรับเปลี่ยนข้อกำหนด	ที่มีความรู้ด้านมาตรฐาน
	และผู้เชี่ยวชาญ	จากเดิมที่มีอยู่	เหล่านั้น และเพิ่มนักวิจัย
		ค่อนข้างมาก	ทำให้เพิ่มค่าใช้จ่าย
ด้านความรู้	ผู้ประกอบการ	ภาครัฐยังไม่มีคู่มือ	ผู้ประกอบการปรับเปลี่ยน
	ขาดความรู้ที่ชัดเจน	ที่ชัดเจน ไม่มีการจัด	ได้ซ้ำ ขาดข้อมูลและความรู้
	ขาดการอัปเดตข้อมูล	อบรมให้ความรู้ที่ทั่วถึง	ที่แน่ชัด
	ในบางข้อกำหนด		

ทั้งนี้ จากการสอบถามผู้ประกอบการถึงความต้องการในด้านความช่วยเหลือจากภาครัฐ เพื่อให้สามารถปฏิบัติตามกรอบความตกลงอาเซียน ผู้ประกอบการมีข้อเสนอในหลายประการ โดยสามารถสรุปในประเด็นหลัก ๆ ได้ ดังนี้ 1) ต้องการให้มีการจัดทำเอกสารความรู้ คู่มือสรุปวิธีการ จัดอบรมและประชาสัมพันธ์ให้ทั่วถึงผู้ประกอบการทุกประเภท เพื่อให้สามารถสืบค้นข้อมูล และใช้เป็นเอกสารอ้างอิงได้ง่าย 2) ต้องการให้ใช้ข้อกำหนดที่ต่างกันระหว่างสถานประกอบการที่มีการส่งออกต่างประเทศและสถานประกอบการที่ผลิตจำหน่ายแค่ภายในประเทศ โดยเฉพาะผู้ประกอบการรายเล็ก อยากรู้ให้สามารถใช้ข้อกำหนดภายในประเทศแทนได้ เพื่ออนุรักษ์ผลิตภัณฑ์สมุนไพรแบบดั้งเดิมให้ยังคงอยู่ 3) ต้องการให้ภาครัฐสนับสนุนด้านเงินทุน และอำนวยความสะดวกในการตรวจทางห้องปฏิบัติการเพิ่มขึ้น และ 4) ต้องการเวลาในการปรับตัว เพื่อเตรียมความพร้อมไม่ต่ำกว่า 5 ปี โดยอยากให้ภาครัฐมีแนวทางรองรับหากสถานประกอบการไม่สามารถปรับเปลี่ยนหรือแก้ไขตามมาตรฐานของอาเซียนได้

อภิปรายผลการวิจัย

กรอบความตกลงของอาเซียนมีสาระสำคัญที่ว่าด้วยหลักการและข้อกำหนดเกี่ยวกับคุณภาพของผลิตภัณฑ์เพื่อเป็นแนวทางให้แก่ประเทศสมาชิกปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน หากผลิตภัณฑ์เป็นไปตามข้อกำหนดดังกล่าว ก็จะสามารถวางจำหน่ายในตลาดของประเทศสมาชิกอาเซียนได้ เพิ่มโอกาสการส่งออกให้แก่ผู้ประกอบการ ลดอุปสรรคทางการค้าระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียน และสร้างความมั่นใจด้านความปลอดภัยของผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้แก่ผู้บริโภค อย่างไรก็ตาม จากงานวิจัยเกี่ยวกับการปรับมาตรการสำหรับผลิตภัณฑ์สมุนไพรในต่างประเทศ อย่างเช่น มาเลเซีย ระบุว่าภาครัฐจำเป็นต้องคำนึงถึงบริบทความสามารถในการปรับเปลี่ยนของผู้ประกอบการ และความสอดคล้องกับกฎหมายปัจจุบันของแต่ละประเทศด้วย (Jayaraj, 2010) ซึ่งจากผลการศึกษาสถานการณ์ปัจจุบันและสภาพปัญหาของผู้ประกอบการในการดำเนินการตามกรอบความตกลงอาเซียนในครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า ผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรของประเทศไทยได้รับผลกระทบจากการปรับกฎระเบียบตามมาตรฐานของอาเซียน เนื่องจากมีหลายข้อกำหนดที่มีรายละเอียดแตกต่างจากกฎหมายของประเทศไทย ทำให้ผู้ประกอบการต้องเผชิญปัญหาในการปรับเปลี่ยนหลายด้านและต้องการเวลาในการปรับตัวเพื่อเตรียมความพร้อม

จากการเปรียบเทียบข้อกำหนดของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับผลิตภัณฑ์สมุนไพรของประเทศไทย ภายใต้พระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2562 กับข้อกำหนดตามความตกลงอาเซียนว่าด้วยกรอบการกำกับดูแลด้านยาแผนโบราณ พบว่า ข้อกำหนดโดยรวมมีความสอดคล้องในเชิงหลักการ แต่แตกต่างกันในส่วนรายละเอียดของข้อกำหนดกันอยู่มาก ความตกลงอาเซียนมีการระบุคำอธิบายความหมาย แนวทางปฏิบัติทางวิชาการ เทคนิคเกี่ยวกับความปลอดภัย คุณภาพ ประสิทธิภาพ และขอบเขตการกล่าวอ้างคุณประโยชน์ของผลิตภัณฑ์ที่ค่อนข้างชัดเจนและมีความเข้มงวดมากกว่า สาเหตุส่วนหนึ่งพิจารณาได้ว่า เนื่องจากการจัดประเภทผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่แตกต่างกันในแต่ละประเทศ ซึ่งมาตรฐานของอาเซียนเป็นหลักเกณฑ์การกำกับดูแลด้านยาแผนโบราณ ดังนั้น ข้อกำหนดต่าง ๆ จึงมีความใกล้เคียงกับการควบคุมยาแผนโบราณมากกว่าผลิตภัณฑ์สมุนไพรประเภทอื่น (อรสุรางค์ ชีระวัฒน์ และ มยุรี ดิษย์เมธาโรจน์, 2563) ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่า ข้อกำหนดของอาเซียนมีการกล่าวอ้างการใช้ในการรักษาตามข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ด้วย ซึ่งอาจทำให้เกิดความสับสนในการจัดประเภทการกล่าวอ้างคุณประโยชน์ได้ (ดารณี เพ็ญเจริญ, 2562) นอกจากนี้ สถานประกอบการหลายแห่งกำลังได้รับผลกระทบจากแนวทางตามภาคผนวกของความตกลงอาเซียนที่ยังไม่มีกฎหมายไทยรองรับ แต่ถูกระบุในแนวทางการเตรียมเอกสารเพื่อขออนุญาตผลิตภัณฑ์สมุนไพรในปัจจุบัน ดังเช่น แนวทางอาเซียน

ว่าด้วยการศึกษาความคงสภาพและอายุการเก็บรักษาของยาแผนโบราณ และแนวทางอาเซียน ว่าด้วยการกล่าวอ้างสรรพคุณและการแสดงหลักฐานเพื่อพิสูจน์ประสิทธิผลของยาแผนโบราณ เป็นต้น

ในส่วนของปัญหาและอุปสรรคของผู้ประกอบการต่อการดำเนินการตามกรอบความตกลงอาเซียน ผลการศึกษาพบว่า การปรับกฎระเบียบและวิธีการรับรองผลิตภัณฑ์สมุนไพรตามมาตรฐานของอาเซียน ยังไม่เอื้อประโยชน์ต่ออุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรในประเทศไทยเท่าที่ควร โดยปัญหาหลักที่พบ 3 ประการ คือ 1) ภาระค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้นในการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ของความตกลงอาเซียน เช่น ด้านการตรวจทางห้องปฏิบัติการ ด้านการทดสอบความคงสภาพ ด้านการปรับปรุงสถานที่ และการจ้างบุคลากรเฉพาะทางที่เพิ่มขึ้น แต่ไม่ได้ก่อให้เกิดรายได้ที่สูงขึ้น สอดคล้องกับผลการศึกษาปัญหาและอุปสรรคของกฎหมายที่เกี่ยวกับมาตรฐานการควบคุมความปลอดภัยในการขึ้นทะเบียนตำรับผลิตภัณฑ์สมุนไพร (ศิริทิพย์ ทองสมุทร, 2566) ที่พบว่า การยกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทยสู่สากล อาจทำให้สถานประกอบการขนาดเล็กและขนาดกลางปฏิบัติตามได้ยาก เนื่องจากมีค่าใช้จ่ายในการลงทุนที่สูงขึ้น รวมถึงมีความล่าช้าในการส่งตรวจผลิตภัณฑ์ เนื่องจากห้องปฏิบัติการที่ได้รับการรับรองมีจำนวนค่อนข้างน้อย 2) การขาดองค์ความรู้ ขาดคู่มือ และช่องทางการสื่อสารในการให้ข้อมูลที่เหมาะสมตลอดไปจนถึงขาดการให้คำปรึกษาหรือตอบข้อสงสัย ซึ่งส่งผลให้ผู้ประกอบการขาดความเข้าใจในกฎระเบียบและไม่พร้อมดำเนินงานตามมาตรฐานของอาเซียน ซึ่งสอดคล้องกับรายงานสรุปผลการดำเนินงานภายใต้แผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพร ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2560-2565 (กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2566) ที่ระบุว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมสมุนไพรของประเทศไทยยังมิได้ขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรมมากนัก หน่วยงานภาครัฐสื่อสารและสร้างความเข้าใจแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียยังไม่เพียงพอ จำเป็นต้องเร่งพัฒนาระบบที่สามารถเชื่อมโยงข้อมูลและเผยแพร่ความรู้อย่างทั่วถึงโดยมีการศึกษา (Wang et al., 2018) ที่สนับสนุนว่าความรู้มีความสัมพันธ์เชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญกับการรับรู้ประโยชน์และการปรับตัวตามนโยบายใหม่ และ 3) การขาดแรงจูงใจในการปฏิบัติตามกรอบความตกลงอาเซียน เนื่องจากผู้ประกอบการส่วนใหญ่ในประเทศไทยยังเป็นโรงงานขนาดเล็กถึงกลาง มีข้อจำกัดด้านเงินทุน และไม่มีเป้าหมายที่จะส่งออกผลิตภัณฑ์สมุนไพรไปต่างประเทศ ในขณะที่ผู้ประกอบการรายใหญ่ที่มีการส่งออกและปฏิบัติตามแนวทางอาเซียนแล้ว ก็พบปัญหานโยบายการกีดกันทางการค้าที่กำหนดขึ้นเองในต่างประเทศ ปัญหาเหล่านี้มีผลต่อความเต็มใจในการดำเนินการตามกรอบความตกลงอาเซียน ซึ่งจากการศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพการค้าในประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนของผู้ประกอบการภาคเหนือ (นาถรพี ต้นโซ และ กฤษดา เขียววัฒนสุข, 2565) เสนอว่าอิทธิพลด้านกลยุทธ์ทางการตลาด การมีข้อมูลเพื่อวิเคราะห์แนวโน้มการแข่งขัน รวมทั้งการมีมาตรการสนับสนุนเงินทุนสำรองในการดำเนินธุรกิจและการจัดการ

ด้านโลจิสติกส์ที่มีความสะดวก มีความสำคัญอย่างมากต่อการดำเนินธุรกิจของผู้ประกอบการ เมื่อเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

จากปัญหาดังกล่าว ส่งผลให้ผู้ประกอบการหลายรายขาดความพร้อมในการดำเนินการตามกรอบความตกลงอาเซียน ดังนั้น หากประเทศไทยจะยกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์สมุนไพรตามแนวทางของอาเซียน ภาครัฐจำเป็นต้องทบทวนและปรับปรุงกฎหมายอย่างรอบคอบมากขึ้นในทุกมิติ ให้มีความสอดคล้องกับบริบทในสถานการณ์ของประเทศและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง โดยคำนึงถึงผลกระทบต่อสถานประกอบการทุกขนาดอย่างเหมาะสม

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ผลการศึกษาในงานวิจัยนี้ ช่วยสะท้อนสถานการณ์และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันในการดำเนินการตามกรอบความตกลงอาเซียนของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรของประเทศไทย โดยหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบควรมีการออกแบบมาตรการเพื่อเตรียมความพร้อมและลดผลกระทบให้แก่ผู้ประกอบการในประเทศไทย ได้แก่ การจัดอบรมเรื่องกฎระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับมาตรฐานของอาเซียน การจัดทำคู่มือที่ชัดเจน การมีช่องทางการสื่อสารข้อมูลให้แก่ผู้ประกอบการทุกระดับอย่างทั่วถึง และการสนับสนุนด้านห้องปฏิบัติการที่ต้องให้บริการทดสอบแก่ผลิตภัณฑ์สมุนไพร รวมทั้งการมีมาตรการสนับสนุนการขายผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ได้มาตรฐานอาเซียนที่ชัดเจน เพื่อให้ผู้ประกอบการมีความพร้อมในการปฏิบัติตามกรอบความตกลงอาเซียนได้

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ผลการศึกษานี้เป็นข้อมูลนำเข้าเบื้องต้น เพื่อให้นักวิจัยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปใช้ประโยชน์หรือวิจัยต่อยอด เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้ได้มุ่งศึกษาสถานการณ์ปัจจุบันของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพร และทำความเข้าใจถึงสภาพปัญหาจากประสบการณ์และความคิดเห็นที่เฉพาะเจาะจงในรายละเอียดเชิงลึกของผู้ประกอบการแต่ละรายเท่านั้น ดังนั้น งานวิจัยในอนาคตควรมีการศึกษาข้อมูลในภาพรวม จากการระดมความคิดเห็นผ่านการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ระหว่างผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรทุกระดับ รวมถึงหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อหาแนวทางหรือมาตรการรองรับในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน อีกทั้งควรมีการศึกษาปัจจัยหรือตัวแปรอื่นที่อาจมีอิทธิพลต่อการดำเนินการตามกรอบความตกลงอาเซียนและการยกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทยต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรแก้ว ไกรแก้ว. (2557). ปัญหากฎหมายระหว่างประเทศเกี่ยวกับการเปิดเสรีการค้าบริการ สาขา โลจิสติกส์ ภายใต้กรอบความตกลงการค้าบริการของอาเซียน. *วารสารรามคำแหง ฉบับนิติศาสตร์*, 3(2), 41-56.
- กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและ สหกรณ์. (2566). *สรุปผลการดำเนินงานภายใต้แผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพร ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2560-2565*. <https://www.moac.go.th/herbs-dwl-preview-451091791887>
- กองผลิตภัณฑ์สมุนไพร สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา. (2564ก, 31 พฤษภาคม). *ประกาศ คณะกรรมการผลิตภัณฑ์สมุนไพร เรื่อง การแสดงชื่อของผลิตภัณฑ์สมุนไพรในการ ขึ้นทะเบียนตำรับ แจ้งรายละเอียด หรือจดแจ้งผลิตภัณฑ์สมุนไพร และการแสดงฉลาก และเอกสารกำกับผลิตภัณฑ์สมุนไพร*.
- กองผลิตภัณฑ์สมุนไพร สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา. (2564ข, 1 ธันวาคม). *ประกาศ คณะกรรมการผลิตภัณฑ์สมุนไพร เรื่อง เกณฑ์มาตรฐาน ค่าความบริสุทธิ์ หรือ คุณลักษณะอื่นอันมีความสำคัญต่อคุณภาพสำหรับตำรับผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ขึ้น ทะเบียน แจ้งรายละเอียด หรือจดแจ้ง*.
- กองผลิตภัณฑ์สมุนไพร สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา. (2565ก, 17 สิงหาคม). *การลงนาม ความตกลงของอาเซียนว่าด้วยการประกอบการกำกับดูแลด้านยาแผนโบราณและความตกลง ของอาเซียนว่าด้วยการประกอบการกำกับดูแลผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร*.
- กองผลิตภัณฑ์สมุนไพร สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา. (2565ข, 8 กุมภาพันธ์). *ประกาศ กระทรวงสาธารณสุข เรื่อง หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขเกี่ยวกับการผลิตผลิตภัณฑ์ สมุนไพรตามพระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2562*.
- กองผลิตภัณฑ์สมุนไพร สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา. (2566ก, 26 กรกฎาคม). *ประกาศ คณะกรรมการผลิตภัณฑ์สมุนไพร เรื่อง วิธีควบคุมคุณภาพและข้อกำหนดเฉพาะของ ผลิตภัณฑ์สมุนไพรและหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขเกี่ยวกับหนังสือรับรองผลการ วิเคราะห์ผลิตภัณฑ์สมุนไพร*.
- กองผลิตภัณฑ์สมุนไพร สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา. (2566ข, 7 กรกฎาคม). *ประกาศ กระทรวงสาธารณสุข เรื่อง ชื่อวัตถุที่ห้ามใช้เป็นส่วนผสมในผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2566*.
- ชนิธรนันท์ สุริยวิทยาเวช. (2562). จากยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี สู่แผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วย การพัฒนาสมุนไพรไทยด้วยการบูรณาการการศึกษาเกษตร. *วารสารเศรษฐศาสตร์ อุตสาหกรรม*, 18(1), 240-250.

- ณัชชา พัฒนนะนุกิจ, กนกรัตน์ ยศไกร, รัชณี จันทรเกษ, วัชรภรณ์ นิลเพ็ชร, และพรเพ็ญ ชวลิตธาดา. (2565). การสื่อสารสุขภาพเพื่อพัฒนาความรู้ด้านสุขภาพเกี่ยวกับการแพทย์แผนไทย การแพทย์ทางเลือก และสมุนไพร ทางสื่อออนไลน์ในประเทศไทย. *วารสารจันทรเกษมสาร*, 28(2), 301-315.
- ดารณี เพ็ญเจริญ. (2562). การพัฒนาการควบคุมกำกับดูแล ในการอนุญาตให้จำหน่ายสู่ตลาด สำหรับผลิตภัณฑ์สมุนไพรในประเทศไทย. *วารสารอาหารและยา*, 26(2), 20-42.
- ธนัพร อินโท. (2563). *สถานการณ์และความพร้อมของสถานที่ผลิตยาแผนโบราณในเขตสุขภาพ ที่ 3 ในการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และวิธีการพื้นฐานในการผลิตยาแผนโบราณ พ.ศ. 2559* [วิทยานิพนธ์ปริญญาเภสัชศาสตรมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยนครสวรรค์.
- นาถรพี ดันโซ และกฤษฎา เขียววัฒนสุข. (2565). ศักยภาพการค้าชายแดนในประชาคมเศรษฐกิจ อาเซียนของผู้ประกอบการไทยในพื้นที่ภาคเหนือ. *วารสารเกษมบัณฑิต*, 23(1), 13-27.
- รักษสุดา ชูศรีทอง, ตฤณ ทิพย์สุทธิ, และกัลยา มั่นล้วน. (2565). สมุนไพรที่สำคัญในยุคโควิด สำหรับประชาชนทั่วไป. *วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นมหาวิทยาลัยราชภัฏ มหาสารคาม*, 6(1), 293-300.
- วิชัย โชควิวัฒน์. (2556). ผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทย: สถานภาพปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต. *วารสารการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก*, 11(3), 219-226.
- ศิริทิพย์ ทองสมุทร. (2566). *มาตรฐานการควบคุมความปลอดภัยในการขึ้นทะเบียนตำรับ ผลิตภัณฑ์สมุนไพร* [สารนิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยศรีปทุม.
- อรสุรางค์ ชีระวัฒน์ และมยุรี ดิษย์เมธาโรจน์. (2563). การศึกษาความพร้อมของผู้ประกอบการ ผลิตภัณฑ์เสริมอาหารของประเทศไทย ในการปฏิบัติตามความตกลงอาเซียนว่าด้วย กรอบการกำกับดูแลผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร. *วารสารอาหารและยา*, 27(2), 87-100.
- Association of Southeast Asian Nations. (2018, December 7). *Policy & guidelines: Traditional medicines and health supplement product working group (TMHSPWG)*. ASEAN Main Portal. <https://asean.org/our-communities/economic-community/standard-and-conformance/>
- Bhavani, G. S., Venkatesh, M. P., & Kumar, T. M. (2020). Nutraceutical regulations in ASEAN countries. *Drug Invention Today*, 13(7), 1019-1025.
- Jayaraj, P. (2010). Regulation of traditional and complementary medicinal products in Malaysia. *International Journal of Green Pharmacy*, 4(1), 10-14.
- Wang, S., Wang, J., Li, J., Wang, J., & Liang, L. (2018). Policy implications for promoting the adoption of electric vehicles: Do consumer's knowledge, perceived risk and financial incentive policy matter?. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 117, 58-69.

ประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของเมืองมินบุรี

พรณี บัวเล็ก

สาขาวิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์เชิงท่องเที่ยว คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของเมืองมินบุรี และศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง นับแต่เริ่มต้นตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนต่าง ๆ ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์จนถึงการพัฒนาเข้าสู่สังคมผลิตข้าวและสังคมอุตสาหกรรมในปัจจุบัน งานวิจัยนี้ ใช้วิธีการศึกษาแบบประวัติศาสตร์ที่มีการแบ่งช่วงระยะเวลาการศึกษา โดยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ คือ ระยะเริ่มต้น การตั้งถิ่นฐานของคนกลุ่มต่าง ๆ (สมัยต้นรัตนโกสินทร์ถึงทศวรรษ 2410) ระยะที่สอง สังคมการผลิตข้าว (ทศวรรษ 2420-2490) ในช่วงเวลานี้ ใน พ.ศ. 2445 มีการตั้งเมืองมินบุรี สังคมไทยเดินทางสู่การผลิตข้าวเพื่อการส่งออก และระยะที่สาม ระยะเข้าสู่สังคมเมืองอุตสาหกรรมและเป็นเมืองอยู่ในปริมณฑลของเมืองกรุงเทพฯ (พ.ศ. 2500-ปัจจุบัน) วิถีชีวิตของชาวนาค่อย ๆ หดไป ประชาชนได้ปรับตัวเข้าสู่เมืองใหม่ที่เกิดขึ้นในพื้นที่นี้

คำสำคัญ: เมืองมินบุรี การตั้งถิ่นฐาน การเปลี่ยนแปลงของเมือง

รับบทความ: 31 ตุลาคม 2566

แก้ไขเสร็จ: 26 มกราคม 2567

ตอบรับบทความ: 4 มีนาคม 2567

The History and Changes of Minburi

Punnee Bualek

Program of Geography and History for Tourism, Faculty of Humanities and Social Sciences, Chandrakasem Rajabhat University

Abstract

The purpose of this research was to study the history and changes of Minburi since the beginning settlement of different ethnic groups from the early Rattanakosin Period to the rice productivity, and the industrial society at present. This research was a historical study which was divided into 3 phases including the initial phase, the second phase, and the third phase. As could be observed in the initial phase that the settlements of different groups of people were found in early Rattanakosin Period to the 1867. Upon the second phase: the rice production society (1877–1947), it could be observed in this period in 1902 that Minburi was settled as a city. As Thai society moved forward to rice production for export, there came the third phase: the industrial city and in the periphery of Bangkok (1957–present). Farmer's way of life could be observed to gradually disappeared while the people began to adapt to the modern urbanization arising in this area.

Keywords: Minburi City, Settlement, City Development

Received: 31 October 2023

Revised: 26 January 2024

Accepted: 4 March 2024

บทนำ

พื้นที่ที่เรียกว่า “เมือง มินบุรี” ในอดีตตั้งอยู่ในทุ่งแสลงแถบเหนือ ในอดีตเป็นทุ่งโล่ง ไม่มีชุมชนที่อยู่กันอย่างหนาแน่น มีเพียงชุมชนกลางป่าเพียงไม่กี่แห่งซึ่งไม่มีหลักฐานที่หนักแน่น หลังจากชุดคลองแสนแสบในสมัยรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2380-2384 รัฐบาลมีนโยบายที่จะใช้พื้นที่โล่งนี้เป็นที่สำหรับตั้งถิ่นฐานของเชลยศึกที่ไปกวาดต้อนมา กลุ่มคนที่สำคัญ คือ ลาวและมุสลิม ต่อมาเมื่อเกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจข้าวหลังทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398 ได้มีการอพยพผู้คนอีกหลายกลุ่มเข้ามาในพื้นที่โล่งนี้เพื่อทำการผลิตข้าว มินบุรีได้กลายเป็นพื้นที่ของสังคมพหุวัฒนธรรมที่มีคนหลายกลุ่มคนอยู่อาศัย ได้แก่ ไทย มุสลิม ลาว จีน และมอญ

เมืองมินบุรี จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. 2445 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมท้องที่อำเภอคลองสามวา กับอำเภออื่น ๆ อีก 3 อำเภอ คือ อำเภอแสนแสบ อำเภอเจียรดับ อำเภอหนองจอก รวมเป็น 4 อำเภอ ตั้งเป็นเมืองขนานนามว่า “เมืองมินบุรี” ซึ่งหมายถึง “เมืองปลา” จัดตั้งในทุ่งแสลงแถบ ทั้งนี้เพื่อให้คู่กับ “เมืองธัญบุรี” แปลว่า “เมืองข้าว” ซึ่งจัดตั้งในทุ่งรังสิต เมืองทั้ง 2 ถูกจัดตั้งขึ้นมาโดยรัฐมุ่งหมายที่จะให้เป็นเมืองเศรษฐกิจใหม่ที่สร้างรายได้ให้กับประเทศ ต่อมาใน พ.ศ. 2474 มีเหตุการณ์เศรษฐกิจตกต่ำ รัฐบาลจึงได้ทำการยุบจังหวัดมินบุรี และให้มาอยู่ภายใต้การปกครองของจังหวัดพระนคร (กรุงเทพฯ) โดยมีฐานะเป็นอำเภอ แต่ยังคงมีเขตการปกครองเหมือนเดิม

การเปลี่ยนแปลงเขตท้องที่มีอีกหลายครั้ง ในที่สุดเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500 รัฐได้ประกาศยกฐานะกิ่งอำเภอลาดกระบังขึ้นเป็นอำเภออีกครั้ง และเมื่อได้มีประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 335 ลงวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2515 มินบุรีจึงเปลี่ยนฐานะจากอำเภอมีฐานะเป็นเขตหนึ่งของกรุงเทพมหานคร และใน พ.ศ. 2540 ต่อมาเขตมินบุรีมีประชากรหนาแน่นและมีความเจริญเพิ่มขึ้น ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2540 กระทรวงมหาดไทยจึงได้ประกาศแยกพื้นที่ 5 แขวงทางด้านเหนือของเขตมินบุรีมาจัดตั้งเป็นเขตใหม่เพื่อประโยชน์แก่การปกครอง การให้บริการของรัฐ และความสะดวกของประชาชน และได้ใช้ชื่อเขตใหม่นี้ว่า เขตคลองสามวา

ในงานวิจัยนี้ ต้องการให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เมืองมินบุรีในอดีตที่มีพื้นที่กว้างขวางมาก ครอบคลุมพื้นที่ในปัจจุบัน 4 เขตในปัจจุบัน คือ เขตมินบุรี เขตคลองสามวา เขตลาดกระบัง และเขตหนองจอก ซึ่งเป็นพื้นที่ชานเมืองของกรุงเทพฯ และกำลังพัฒนาไปสู่เมืองที่มีความเจริญมาก เรื่องราวของพื้นที่เมืองมินบุรีที่มีฐานะสำคัญในสมัยที่สังคมไทยเข้าสู่การผลิตข้าวเพื่อส่งออกและเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมและบริบทของสังคมยังไม่มีการศึกษาอย่างจริงจัง การศึกษานี้จะทำการเรียนรู้การพัฒนาของพื้นที่แห่งนี้

ภาพที่ 1 พื้นที่เมืองมีนบุรีในอดีต ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ 4 เขตของกรุงเทพฯ ได้แก่ คลองสามวา มีนบุรี ลาดกระบัง และหนองจอก

คำถามการวิจัย คือ ประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของเมืองมีนบุรีเป็นเมืองอย่างไร และปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแต่ละช่วงเวลาคืออะไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของเมืองมีนบุรี และศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนับแต่เริ่มต้นตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนต่าง ๆ จนถึงการพัฒนาเข้าสู่สังคมผลิตซ้ำและสังคมอุตสาหกรรมในปัจจุบัน

ขอบเขตของการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ กลุ่มคนที่อาศัยในพื้นที่เมืองมีนบุรี ซึ่งประกอบด้วยคนหลายกลุ่มทั้งไทย มุสลิม ลาว มอญ และจีน

สมมติฐานของการวิจัย

งานวิจัยนี้เชื่อว่า ประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของมีนบุรีมาจากปัจจัยสำคัญ 4 ด้าน คือ ภูมิณีเวศของพื้นที่ กลุ่มคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจระดับประเทศ และนโยบายการพัฒนาเมืองของรัฐมีผลต่อการพัฒนาพื้นที่เมืองมีนบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

งานชิ้นนี้เป็นงานวิจัยประวัติศาสตร์ที่ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ การสัมภาษณ์บุคคล ข้อมูลที่ได้มาจะถูกนำมาวิเคราะห์เพื่อหาองค์ความรู้

เครื่องมือการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล หลักฐานชั้นต้นจากหน่วยงานทางราชการ ที่สำคัญคือ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ (หจช.) และสัมภาษณ์บุคคลโดยคัดเลือกแบบเจาะจง ผู้ที่มีความรู้เรื่องราวและมีประสบการณ์กับพื้นที่ การวิเคราะห์ข้อมูล ตามกรอบเวลาที่ได้กำหนด โดยแบ่งเป็น 3 ช่วงเวลา คือ ระยะเริ่มต้น การตั้งถิ่นฐานของคนกลุ่มต่าง ๆ (สมัยต้นรัตนโกสินทร์ถึงทศวรรษ 2410) ระยะที่สอง ระยะเข้าสู่สังคมผลิตข้าว (ทศวรรษ 2420–2490) และระยะที่สาม ระยะเข้าสู่สังคมเมืองอุตสาหกรรมและเป็นเมืองสมัยใหม่ปริมาณพลของเมืองกรุงเทพฯ (ทศวรรษ 2500–ปัจจุบัน)

ผลการวิจัย

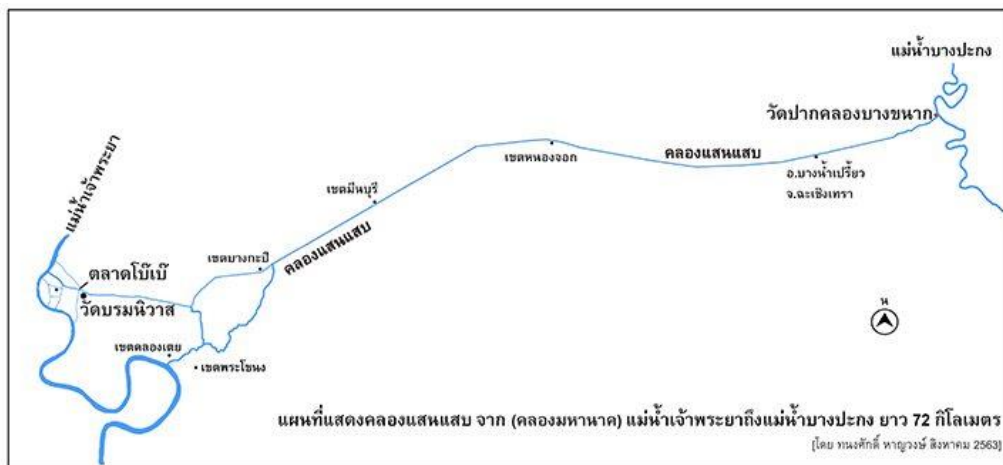
เรื่องราวของประวัติศาสตร์เมืองมีนบุรีมีดังนี้

1. **ระยะเริ่มต้น การตั้งถิ่นฐานของคนกลุ่มต่าง ๆ (สมัยต้นรัตนโกสินทร์ถึงทศวรรษ 2410)**
พื้นที่เมืองมีนบุรีอยู่ทางฝั่งตะวันออกของกรุงเทพฯ มีสภาพภูมิศาสตร์อยู่ในพื้นที่ดินดอนสามเหลี่ยมใหม่แม่น้ำเจ้าพระยา เป็นที่ราบที่อุดมสมบูรณ์เหมาะสมที่จะทำเกษตรกรรม (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2559) สภาพภูมิศาสตร์เดิมเป็นพื้นที่ป่าโปร่ง ป่าละเมาะ และป่าอ้อ ที่เป็นพื้นที่ราบมาจากเทือกเขาใหญ่ จังหวัดนครนายก เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์นานาพันธุ์ ทั้งช้าง เสือ เก้ง กวาง จระเข้ เสือ นกหลากหลายสายพันธุ์และงู เป็นต้น อาณาเขตของพื้นที่ในระยะแรกนี้ ไม่มีการกำหนดเขตพื้นที่ที่แน่นอน มีฐานะเป็นทุ่งของหลวง มีเมืองรอบข้าง คือ ปทุมธานี สมุทรปราการ ฉะเชิงเทรา และนครนายก นอกจากนี้ยังเป็นที่อยู่อาศัยของนายพราน นักล่าสัตว์ที่ใช้ชีวิตอยู่กลางป่าเขา

การตั้งถิ่นฐานในพื้นที่นี้ชุมชนแรกเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2315 ในสมัยกรุงธนบุรี มีหลักฐานว่ามีการสร้างวัดโดยชาวบ้านร่วมใจกัน ปัจจุบัน คือ วัดแสนสุข (พ.ศ. 2315) เขตมีนบุรี ชุมชนนี้เป็นชุมชนชาวไทยไม่ได้ระบุว่ามาจากไหน เป็นวัดที่เกิดจากชุมชนกลางป่า ต่อมาในเขตหนองจอก มีการจัดตั้งชุมชนอีกแห่งหนึ่งที่วัดทรัพย์สโมสรนิกรเกษมหรือวัดคู้ (พ.ศ. 2340) ในสมัยรัชกาลที่ 1 (สมคิด ทองลิมา และ บุญมา ศรีสุรเมธี, 2526)

การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนชาติพันธุ์ต่าง ๆ มีมากขึ้นสมัยรัชกาลที่ 3 รัฐได้นำกลุ่มเชลยศึกชาวลาวที่ถูกกวาดต้อนมาจากเวียงจันทน์ที่พักอยู่บางปะอิน อโยธยา มาไว้ที่บริเวณที่ปัจจุบันคือ วัดบำเพ็ญเหนือ บางชั้น หลักฐานเรื่องราวของคนกลุ่มนี้ได้รับการบันทึกไว้ในการสร้างวัดในรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2367 ว่าชาวบ้านได้สร้างวัดพร้อมกับนิมนต์พระเจ้าอาวาสองค์แรกมาจากเวียงจันทน์มาด้วย (สมคิด ทองลิมา และ บุญมา ศรีสุรเมธี, 2526) ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2384 ถึง ทศวรรษ 2390 รัฐได้ย้ายทาสชาวลาวที่ถูกกวาดต้อนมาในสมัยปราบกบฏเวียงจันทน์ในปี พ.ศ. 2371 และถูกนำไปไว้ตามวังต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ มาไว้ที่ริมคลองแสนแสบ บริเวณที่อยู่ของชุมชนชาวลาวเดิมและใช้ชีวิตอยู่ด้วยการปลูกข้าวในพื้นที่ลุ่มด้านหลังที่อยู่อาศัย ใกล้เคียงกับพื้นที่นี้ยังมีหมู่บ้านของชาวมุสลิมเชลยศึกเช่นกัน (Lauriston & Lucien, 1978)

หลังจากรัชกาลที่ 3 ทรงชุดคลองแสนแสบ (พ.ศ. 2380–2384) โดยมีวัตถุประสงค์ของการชุดคลองเพื่อใช้ลำเลียงคน อาวุธและสิ่งของเพื่อใช้ในสงครามระหว่างไทยกับเขมรแล้ว รัฐบาลได้นำเชลยจากสงครามทั้งชาวลาวและมลายูมาไว้ที่นี่เพิ่มเติม จนเกิดการขยายตัวของชุมชนลาว และชุมชนมุสลิมไปตามริมคลองแสนแสบ กลุ่มชาวลาวจะมีจำนวนน้อยกว่าจะอยู่ในเขตพื้นที่บางชั้น เป็นส่วนใหญ่ เรื่องบันทึกของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนลาวมีน้อยจนในที่สุดไม่สามารถสืบต่อหลักฐานของคนเหล่านี้ได้ งานวิจัยชิ้นนี้ได้ใช้หลักฐานที่อยู่ในงานเรื่องบางชั้น: ประวัติศาสตร์ สังคมและชุมชนชนบทในประเทศไทย ผู้ศึกษา คือ Lauriston and Lucien (1978) ที่กล่าวถึงการตั้งชุมชนลาวและการขยายตัวของชุมชนลาวที่บางชั้น ส่วนชาวมุสลิมตั้งชุมชนยาวไปตามคลองแสนแสบ จนสุดลำคลอง

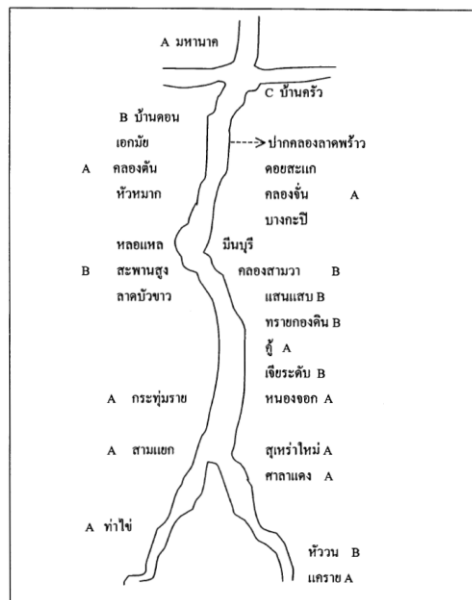

ภาพที่ 2 แผนที่คลองแสนแสบ

หมายเหตุ: จาก https://www.matichonweekly.com/column/article_355137.

กลุ่มคนที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่มีนบุรีที่สำคัญต่อมา คือ มุสลิมจากภาคใต้ ซึ่งเป็นกลุ่มที่รัฐไทยทำสงครามกับรัฐมลายูทางใต้ในสมัยรัชกาลที่ 1 และ รัชกาลที่ 3 ในงานวิจัยชิ้นนี้ได้เก็บข้อมูลเรื่องราวการตั้งชุมชนของชาวมุสลิมในเส้นคลองแสนแสบ 4 แห่งคือ ที่กระทุ่มราย (มาจากปัตตานี) ที่คู (มาจากปัตตานี) ที่เจียรระดับ (มาจากปัตตานี) และที่ทรายกองดิน (มาจากไทรบุรี) มุสลิมทั้ง 4 ชุมชนนี้มีเรื่องเล่าการบุกเบิกพื้นที่ดินในคลองแสนแสบของบรรพบุรุษพร้อมกับการก่อสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ คือ มัสยิดของแต่ละชุมชน การเข้ามาอยู่ในพื้นที่นี้มาจากสงคราม และรัชกาลที่ 3 ทรงมีนโยบายที่ต้องการให้ย้ายเชลยศึกเข้ามาอยู่ที่ทุ่งแสนแสบภายหลังการชุดคลองแล้ว กลุ่มคนมุสลิมได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานไปตามลำคลองแสนแสบนับจากคลองตันไปจนถึงสุดคลองแสนแสบ ซึ่งขณะนั้นยังเป็นที่ว่างเปล่าและยังคงเป็นป่าละเมาะ การเข้ามาอยู่ที่แห่งนี้แม้ว่าเริ่มต้นด้วยความยากลำบากในเรื่องสภาพแวดล้อม แต่คนเหล่านี้ก็ยินดีกับการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ใหม่ ซึ่งทำให้พวกเขาสามารถใช้ชีวิตอย่างอิสระ โดยรัฐไม่ได้เข้ามาควบคุมอย่างเข้มงวด มุสลิมที่อยู่กระทุ่มราย

มีบันทึกเรื่องผู้นำเป็นแม่ทัพจากปัตตานีของตนที่พาผู้คนและครอบครัวออกเดินทางไปตามคลองแสนแสบเพื่อหาพื้นที่ ๆ เหมาะสมการตั้งถิ่นฐาน โดยเลือกกระท่อมรายซึ่งอยู่ห่างไกลที่สุดจากอำนาจรัฐไทยในขณะนั้น ด้วยเหตุผลต้องการใช้ชีวิตอย่างอิสระและสามารถปฏิบัติตามวัฒนธรรมและหลักศาสนาที่ตนนับถือ (สุวินัย สมันเลาะ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 สิงหาคม 2565)

ภาพที่ 3 การแบ่งกลุ่มมุสลิมกลุ่มต่าง ๆ ที่กระจายตัว ตามแนวคลองแสนแสบในช่วงแรก A-มุสลิมจาก ปัตตานี และกลันตัน B-มุสลิมจากไทรบุรี C-มุสลิมจากเขมร

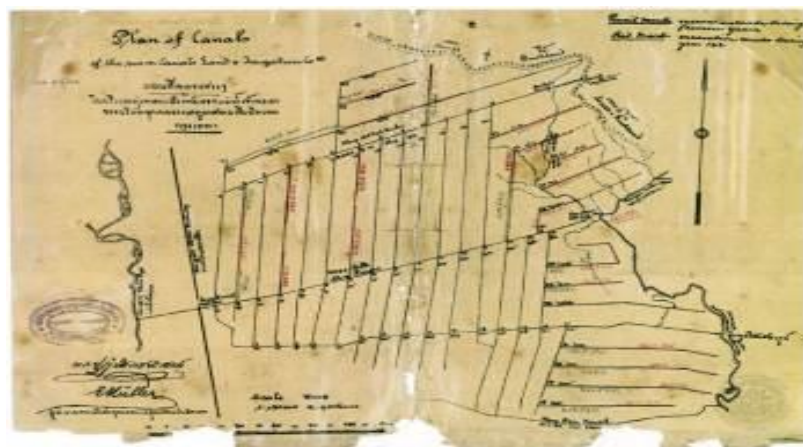
หมายเหตุ: จาก “วิถีชีวิตไทยมุสลิมชุมชนหนองจอก” (31), โดย รัชณี ไผ่แก้ว, 2545, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

หลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง (พ.ศ. 2398) ที่มีการเปิดประเทศเพื่อส่งข้าวออก สถานการณ์ที่เกิดขึ้นนี้เป็นแรงกระตุ้นสำคัญ ทำให้มีการเคลื่อนย้ายของผู้คนที่เข้าไปทำมาหากินในทุ่งแสนแสบมากขึ้น มีทั้งชาวไทยและมอญอพยพมาจากหลายแห่ง มีหลักฐานการจัดตั้งวัดอยู่หลายแห่งด้วยกัน ได้แก่ วัดปลูกศรัทธา (พ.ศ. 2388) ชาวบ้านนิยมเรียกว่า วัดที่สี่และวัดปากบึง (พ.ศ. 2390) วัดลำต้อยติ่ง (พ.ศ. 2407) เดิมมีนามว่า วัดมงคลถาวรหรือวัดมอญ วัดลำพะอง (พ.ศ. 2408) วัดอุ้มทะเกา (พ.ศ. 2410) วัดศรีสุขสถาพรราชบุรุษศรัทธาธรรม (พ.ศ. 2410) ชาวบ้านเรียกว่าวัดศรีสุขหรือวัดคลองเก่า (สมคิด ทองลิมา และ บุญมา ศรีสุรเมธี, 2526) จากข้อมูลจะเห็นได้ว่าในช่วงแรกนี้มีชุมชนตั้งถิ่นฐานกระจายไปทั่วทุ่งแสนแสบ เป็นวัดเล็ก ๆ ของชาวบ้านที่น่าจะมาจากชุมชนบริเวณรอบ ๆ ที่ต้องการขยายขยายหาที่ตั้งชุมชนและทำมาหากิน การตั้งถิ่นฐานจะเริ่มมีมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2367-2393) และรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2393-2410) เมื่อรัฐมีนโยบายที่จะให้มีการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่โล่งแห่งนี้อย่างชัดเจนมากขึ้น

2. ระยะที่สอง ระยะเข้าสู่สังคมผลิตข้าว (ทศวรรษ 2420-2490) สมัยรัชกาลที่ 5
เป็นระยะที่ผลิตข้าวเพื่อส่งออกเพิ่มขึ้นเห็นได้ชัดเจน ข้าวได้เข้ามาเป็นสินค้าเกษตรส่งออกที่สำคัญ

แทนการส่งออกน้ำตาล รัฐได้เห็นว่าข้าวเป็นช่องทางการหารายได้เพื่อใช้ในการพัฒนาประเทศ จึงมีนโยบายที่กระตุ้นให้เกิดการขยายตัวการผลิตข้าว ในปี พ.ศ. 2417 รัฐได้ออกพระราชบัญญัติ สำหรับผู้รักษาเมืองกรมการเสนากำนัน เนื้อหาสำคัญคือให้ยกเว้นภาษีค่านาสำหรับการบุกเบิก ที่รกร้างว่างเปล่า 3 ปี (เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, เล่ม 8, 2478) และต่อมาปีประกาศ พระราชบัญญัติการขุดคลองใน พ.ศ. 2420 เป็นแนวทางใหม่ที่ให้เอกชนและราษฎรเข้ามามีส่วนร่วม ในการขยายพื้นที่ทำนาอย่างเห็นได้ชัด โดยกำหนดว่า ราษฎรสามารถยื่นคำร้องเพื่อให้เกิดการขุดคลอง ต่อรัฐ และรัฐจะเป็นผู้สำรวจพื้นที่ที่เหมาะสม ประเมินราคาค่าขุดคลอง รวมทั้งทำการแบ่งพื้นที่นา ให้ราษฎรครอบครอง โดยราษฎรที่จับจองที่นา 2 ฝั่งคลอง ซึ่งเป็นผู้รับผลประโยชน์โดยตรง ต้องช่วยออกค่าใช้จ่ายหรือเป็นแรงงานในการขุดคลอง รัฐบาลจะรับรองสิทธิในการจับจองพื้นที่ นานี้ แต่ต้องแสดงให้เห็นความก้าวหน้าในการพัฒนาพื้นที่นาของตนด้วย หากไม่มีการพัฒนา ที่ดินรัฐก็สามารถยึดพื้นที่นานั้นคืนได้ รัฐบาลจะยกเว้นค่าภาษีต่อมาได้ขยายเป็น 5 ปี (เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, เล่ม 9, 2478) พระราชบัญญัตินี้เป็นการกระตุ้นสำคัญที่ทำให้ ราษฎรออกไปบุกเบิกพื้นที่นา ทำให้สังคมไทยเข้าสู่ยุคการผลิตข้าว

บริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม (The Siam Land Canals and Irrigation Company) เป็นบริษัท ที่มีบทบาทในการพัฒนาที่ดินมากที่สุด โดยใน พ.ศ. 2432 บริษัทได้รับการผูกขาดการปรับปรุงที่ดิน และการขุดคลองทั่วราชอาณาจักรภายในเวลา 25 ปี ภายใต้สัญญาที่ทั้งรัฐบาลและเอกชน ที่จะเข้ามาดำเนินการปรับปรุงที่ดินและการขุดคลองต้องแจ้งให้บริษัททราบก่อน และต่อเมื่อ บริษัทจะสละสิทธิของตนแล้วบริษัทอื่น ๆ จึงจะสามารถดำเนินการได้ (จอห์นสตัน เดวิด บรูซ, 2530)

ภาพที่ 4 แผนที่การขุดคลองของบริษัทขุดคลองแลคูนาสยามในทุ่งตะวันออก แผนที่แสดงคลองขวางยาวไปสุด แม่น้ำนครนายก ด้านล่างคือคลอง 6 วา และคลองตัดลงจากคลอง 6 วา ที่เข้ามาในทุ่งแสนแสบ ซึ่งตัดเป็นเส้น คลองยาวไปจรดเส้นล่างคือคลองบางขนากหรือคลองแสนแสบเหนือ

หมายเหตุ: จากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ผจ.ร.5 กษ.22 แผนที่คลองต่าง ๆ ในบริเวณทุ่งหลวงฝั่งตะวันออกแม่น้ำ เจ้าพระยาของบริษัทขุดคลองแลคูนาสยามลิมิเตด พ.ศ. 2447

ใน พ.ศ. 2435 บริษัทชุดคลองแลคูนาสยามได้ยื่นโครงการขอปรับปรุงพื้นที่ฝั่งตะวันออกจากแม่น้ำเจ้าพระยาไปทางบางปะกง โดยไปทางเหนือสายหนึ่งและไปทางใต้สายหนึ่ง เท่ากับระบบรังสิตทั้งหมดจะชุดคลองยาวถึง 1,720 กิโลเมตร (จอห์นสตัน เดวิด บรูซ, 2530) บริษัทขอพระบรมราชานุญาตชุดคลองตั้งแต่สระบุรี เมืองนครนายก เมืองฉะเชิงเทรา ตลอดทุ่งแสนแสบ แขวงกรุงเทพฯ เป็นคลองกว้าง 6 วา และคลองกว้าง 4 วา ฝั่งเหนือคลองรังสิต 19 สาย และฝั่งใต้ 22 สาย กับคลองขบคุนา 2 ตอน รวมเป็น 43 สาย (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.ร.5 กษ.9.41 บริษัทชุดคลองแลคูนาสยาม พ.ย. 107.-4 ธ.ค. 118) การยื่นขยายโครงการชุดคลองของบริษัททำให้เกิดการพัฒนาที่ดินในทุ่งแสนแสบโดยเข้าไปชุดคลองในตำบลนี้ 24 คลอง

ความเจริญในเศรษฐกิจข้าวทำให้เกิดการตั้งเมืองมีนบุรีขึ้นมาใน พ.ศ. 2445 โดยรัฐให้ตั้งเมืองใหม่ขึ้นที่ “ทุ่งแสนแสบ” เพื่อให้มีการปกครองเจริญตามเมืองธัญบุรีที่ทุ่งรังสิต เมืองใหม่นี้ในตอนแรกประกอบด้วย 4 อำเภอ คือ อำเภอดองสามวา อำเภอแสนแสบ อำเภอเจียรระดับ และอำเภอหนองจอก เมืองมีนบุรีอยู่ในฐานะเมืองที่ขึ้นอยู่กับการปกครองของกรุงเทพฯ ตามหลักการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล จนถึง พ.ศ. 2474 เมื่อเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจของประเทศ เมืองมีนบุรีได้ถูกยุบไปเป็นฐานะอำเภอหนึ่งที่อยู่ภายใต้การปกครองของกรุงเทพฯ

เศรษฐกิจข้าวทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของคนเข้ามาจัดตั้งชุมชนชาวนาที่ มีทั้งชาวไทย มอญ ลาว มุสลิม และจีน ที่เข้าร่วมในกระบวนการผลิตและการค้าข้าว สามารถสรุปได้ ดังนี้

1) **ด้านการผลิต** การตั้งเมืองมีนบุรี พ.ศ. 2445 ทำให้จำนวนพลเมืองที่เข้ามาในท้องทุ่งแห่งนี้มีมากขึ้น ราษฎรที่อพยพโดยมากมาจากนครเขื่อนขันธ์ เพราะชาวยุทธเมืองนครเขื่อนขันธ์มีที่นาในเมืองนี้มาก หลังจากได้ทราบข่าวว่ามีการตั้งเมืองจึงอพยพมาทำนาในที่ของตนและเช่าที่นาคนอื่นบ้าง ใน พ.ศ. 2446 อัตราการเพิ่มขึ้นจำนวนคนจาก 19,420 คน เป็น 34,596 คน พลเมืองเพิ่มขึ้นถึง 15,176 คน คิดเป็นร้อยละ 43.00 อัตราการเพิ่มขึ้นนี้เห็นได้อย่างชัดเจน แต่ในบางปีที่มีจำนวนพลเมืองและคนทำนาลดน้อยลง สาเหตุมาจากการทำนาไม่ได้ผลจึงมีการเคลื่อนย้ายคนระหว่างทุ่งแสนแสบและทุ่งรังสิต และเมื่อทำนาที่ทุ่งรังสิตไม่ได้ผลก็จะย้ายกลับมาที่ทุ่งแสนแสบอีกครั้งหนึ่ง (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รายงานความเสียหายน้ำมาก น้ำน้อย (30 ต.ค. 2451-26 ส.ค. 2469))

ตารางที่ 1 รวมพื้นที่นาที่ทำในปีต่าง ๆ ในเมืองมีนบุรี

พ.ศ.	จำนวนคนทั้งเมือง (คน)	จำนวนคนทำนา (คน)	นาที่ทำได้ (ไร่)	นาเสีย(ไร่)	จำนวนเงินค่านา (บาท)
2445	19,420	17,479	236,546	27,218	88,704
2446	34,596	31,136	236,969	26,795	76,363
2447	30,849	27,765	170,362	93,402	63,885

ตารางที่ 1 (ต่อ)

พ.ศ.	จำนวนคนทั้งเมือง (คน)	จำนวนคนทำนา (คน)	นาที่ทำได้ (ไร่)	นาเสีย(ไร่)	จำนวนเงินค่านา (บาท)
2448	27,669	24,903	114,801	148,962	143,501
2449	21,180	19,063	169,884	93,880	212,355
2450	21,852	19,667	179,968	83,796	224,995
2451	22,049	19,845	125,228	138,535	156,785
2452	25,757	23,182	131,076	132,687	163,845
2453	29,694	13,938	116,955	146,808	144,723

ที่มา: (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5/1-ร.6/1 น.10.2 ซ/1 รายงานความเสียหายน้ำมากน้ำน้อย (30 ตค. 2451-26 สค.2469))

ตารางที่ 2 บัญชีการทำนาของ 6 จังหวัดในมณฑลกรุงเทพ ในพ.ศ. 2467-2468

จังหวัด	เนื้อที่การทำนา(ไร่)	ร้อยละ
1. พระนคร	160,408	13.83
2. ธนบุรี	111,831	9.64
3. สมุทรปราการ	220,062	18.98
4. พระประแดง	112,198	9.67
5. นนทบุรี	297,277	25.64
6. มีนบุรี	257,906	22.24
รวม	1,159,582	100.00

ที่มา: (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.6.น.43/63 การช่วยเหลือราษฎรในการทำนา ทำสวนที่ต้องอุทกภัย เสียหายเพราะน้ำมากน้ำน้อย (22 สค.-26 สค.2468))

ข้อมูลจากตารางข้างบนจะเห็นได้ว่า มีนบุรีเป็นพื้นที่สำคัญของการทำนาในมณฑลกรุงเทพ เป็นอันดับ 2 รองจากนนทบุรี การบุกเบิกการทำนาอย่างจริงจังนับตั้งแต่ทศวรรษ 2420 เป็นต้นมา ประมาณ 50 ปี นาส่วนใหญ่ในเมืองมีนบุรีถือครองโดยชาวนา ในพ.ศ. 2453 จำนวนนาทั้งหมดมี 263,764 ไร่ ที่ดินส่วนใหญ่ถือครองโดยสามัญชนเกือบร้อยละ 80.00 ผู้มีบรรดาศักดิ์และพระคลังข้างที่ถือครองประมาณร้อยละ 20.00 บริษัทชุดคลองแลคูนาสยามถือครองเพียงร้อยละ 0.90 เท่านั้น (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5/1-ร.6/1 น.10.2 ซ/1 รายงานความเสียหายน้ำมากน้ำน้อย (30 ตค. 2451-26 สค.2469))

2) การค้าข้าว ส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าชาวจีนที่เข้ามาทำหน้าที่นี้ การซื้อขายข้าวตลอดทางนับตั้งแต่จุดเริ่มต้นไปจนถึงโรงสี พ่อค้าชาวเขาเปรียบชาวนาตลอด พ่อค้าได้กำไรในส่วน of ราคาทุกขั้นตอน แล้วยังกำไรจากเครื่องมือในการตวงข้าว พ่อค้าที่เข้ามาสัมพันธ์กับชาวนาสามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม

กลุ่มแรก คือ พวกพ่อค้าซื้อข้าวและตกข้าว(พ่อค้าให้เงินหรือสิ่งของแก่ชาวนาไปก่อน แล้วมาเอาข้าวหลังเก็บเกี่ยวแล้ว) เป็นพ่อค้ารายเล็ก ๆ แต่เป็นจุดเริ่มต้นของวงจรการค้าที่กระจายอยู่ทั่วทุกพื้นที่ พ่อค้าพวกนี้สัมพันธ์กับชาวนา ส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าคนจีน มีทั้งอยู่ในพื้นที่และนอกพื้นที่ ก่อนที่จะปลูกข้าวจะมีพ่อค้านำของใช้ไปขายชาวนา ชาวนาไม่มีเงินจะซื้อเชื้อ โดยตีราคาข้าวแลก พ่อค้าพวกนี้ส่วนใหญ่มีทุนน้อยประมาณ 20 บาท แต่ได้กำไรมากถึงปีละ 200 บาท ถ้ามีทุนมากสามารถแลกข้าว ตกข้าวและให้ชาวนาเชื่อ ปีหนึ่งจะมีรายได้ 400-500 บาท พ่อค้าพวกนี้จะใช้วิธีตกข้าวกับซื้อข้าวและแลกข้าวกับชาวนา พวกพ่อค้าแลกข้าวจะได้กำไรมากกว่าเพราะได้กำไรจากราคาส่งของแล้ว ยังได้กำไรจากการแลกสิ่งของกับข้าวด้วย ชาวนายากจนไม่ขายข้าวไม่ได้เพราะไม่มีกิน ถึงแม้ราคาข้าวถูกก็ขายและต้องใช้นี้ที่มีอยู่มาก

พ่อค้าอีกกลุ่มหนึ่ง คือ พวกพ่อค้าล่องเรือไปขายที่กรุงเทพฯ ต้องลงทุนมาก มีเงินทุนไม่ต่ำกว่า 2,000 บาท เมื่อแลกข้าวจากชาวนาแล้ว พ่อค้าแลกข้าวจะขายให้พ่อค้าล่องข้าวอีกทีหนึ่งเพื่อส่งข้าวเข้ากรุงเทพฯ ซึ่งจะจอดเรืออยู่ที่หน้าโรงสี ข้าวจะถูกถ่ายจากเรือที่หน้าโรงสี เรือพวกนี้ก็จะขายให้กับโรงสีเป็นการเอากำไรอีกชั้นหนึ่ง ถ้าขายให้กับโรงสีต้องเสียค่าแป๊ะเจี๊ยะหรือค่าปากถึงให้กับคนตวง ด้วยเหตุนี้พวกซื้อข้าวจากชาวนาจึงต้องคิดเอากำไรจากชาวนาก่อนที่จะมาขายข้าวให้โรงสี นอกจากค่าโสฬย์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5/1-ร.6/1 น.10.2 ข/1 รายงานความเสียหายน้ำมากน้ำน้อย (30 ต.ค. 2451-26 ส.ค.2469))

กลุ่มสุดท้าย คือ ผู้รับข้าวปลายทาง เจ้าของโรงสี ซึ่งจะตั้งอยู่ในทุก ๆ แหล่งปลูกข้าวตามท้องที่ต่าง ๆ โดยมากเจ้าของโรงสีจะไม่ออกไปรับซื้อข้าวเอง

3) ชาวนาเสียเปรียบพวกซื้อข้าวและโรงสี พวกพ่อค้าแลกข้าวซึ่งเป็นต้นทางที่สัมพันธ์กับชาวนาจะไม่บอกราคาข้าวที่แท้จริง และชาวนาจะไม่กล้าซักถามมากด้วยเกรงใจพ่อค้า ถึงแม้ว่าจะต้องถูกกดราคา เพราะเมื่อเวลาขัดสนก็ต้องไปยืมเงินพ่อค้าพวกนี้ ประมาณว่าพ่อค้าซื้อข้าวจะต้องเอากำไรอย่างน้อยเกินร้อยละ 10 บาท จากชาวนาไว้เป็นเบื้องต้นแล้ว คิดเป็นกำไรร้อยละ 55.00 นอกจากนี้พ่อค้าข้าวยังได้กำไรจากเครื่องมือการตวงที่ไม่ตรงกับมาตรฐาน มีขนาดใหญ่กว่าหรืออาจจะขนาดเล็กแต่กันหรือปากเครื่องมือตวงอาจจะลึกหรือสูงเกินไป (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5/1-ร.6/1 น.10.2 ข/1 รายงานความเสียหายน้ำมากน้ำน้อย (30 ต.ค. 2451-26 ส.ค.2469))

4) ปัญหาของชาวนา ส่วนสำคัญมาจากความประพฤติของชาวนาเอง เมื่อชาวนาได้เงินมาแล้ว โดยมากเอาไปเล่นการละเล่นต่าง ๆ เช่น หว่ย ถั่ว โป กัดปลา ชนไก่ ไฟ และซื้อเครื่องบริโภคนุ่งห่ม ซื้ออาหารรับประทาน คนที่จจะร่ำรวยหรือทำนาได้ผลมีเพียง 1 ใน 100 เท่านั้น ตามความเห็นของชาวนาเอง

5) **สภาพของพื้นที่ดินไม่เหมาะสม** หลังจากมีการทำทางรถไฟแล้วพื้นที่มีปัญหาสำคัญ คือ ที่อำเภอเมือง การมีทางรถไฟ 2 สายกันด้านบนและด้านล่าง ทำให้น้ำไม่สามารถระบายได้ดี คือ ทางด้านบนสายสระบุรี (พ.ศ. 2440) ส่วนทางด้านใต้คือทางรถไฟสายแปดริ้ว (พ.ศ. 2450) และยังมีประตุน้ำกันเส้นทางน้ำไหล คือ ประตูน้ำพระโขนง ประทุมวัน ท่าไข่ และบางเหี้ย การที่กักกันเส้นทางน้ำนี้ ทำให้การทำนาไม่ค่อยได้ผล ถึงหน้าแล้งดินก็ไม่แห้ง กลับมีหญ้ามากทำให้ข้าวไม่งาม พอถึงช่วงเก็บเกี่ยวน้ำก็ยังคงมากอยู่ การที่จะแช่น้ำทั้งวันก็ทำไม่ได้ พื้นดินที่มีน้ำขังตลอดเวลาทำให้สัตว์เลี้ยงล้มตาย เจ้าของนาชาดทุนก็ต้องอพยพไปอยู่ที่อื่น

6) **ชาวนาต้องเสียค่าใช้จ่ายในการทำนาสูง** ค่าเช่าที่ดินแพง อัตราค่าเช่ามีตั้งแต่ไร่ละ 2 บาท จนถึง 4.25 บาท เมื่อชาวนาถางที่รกร้างเพื่อทำนาแล้วเจ้าของมักเรียกที่นาคืน หรือเรียกค่าเช่าที่นาแพง ทำให้ไม่มีใครอยากจะทำนา จากรายงานการสำรวจของภาครัฐพบว่า ในการทำนา 50 ไร่ ชาวนาในเขตอำเภอเมืองต้องลงทุนในปีแรก 1,450 บาท ได้ข้าวไม่เกิน 20 เกวียน ขายข้าวได้ 1,000 บาท ชาวนาต้องขาดทุน 450 บาท ถ้าไม่ต้องเช่าที่นา หรือลงทุนค่ากระบือ เครื่องใช้ในปีหลัง ๆ โดยไม่มีอุบัติเหตุในผลผลิต ชาวนาจึงอยู่ได้ สิ่งที่ชาวนาต้องจ่ายมีทั้งค่าอาหาร ค่าแรงงาน ค่าเช่านา ค่าเช่ากระบือ ค่าปลูกเรือน ค่าเครื่องมือ ค่าเสนา(ภาษี) และค่าอุปกรณ์ต่าง ๆ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5/1-ร.6/1 น.10.2 ข/1 รายงานความเสียหายน้ำมากน้ำน้อย (30 ต.ค. 2451-26 ส.ค. 2469))

7) **เรื่องหนูกัดกินต้นข้าว** เป็นปัญหาสำคัญทำให้ข้าวชาวนาเสียหาย หนูกัดกินต้นข้าวตั้งแต่หว่านหรือตกกล้า ครั้นข้าวท้องหญ้างอกขึ้นใหญ่มากขึ้น กว่าจะตลอดหน้าข้าวหลายเดือน ความเสียหายจะเกิดขึ้นมากมาย

8) **ชาวนาต้องเสียภาษีแลพันธนาการต่าง ๆ กับรัฐ** ได้แก่ อากรค่านา เงินค่ารัชูปราการ ภาษีค่าน้ำ และภาษีเรือ อากรนาสำหรับที่ประเมินส่วนใหญ่เป็นนาเอกโดยเฉพาะที่อำเภอเมืองทำให้ชาวนาชาดกำลังใจที่จะทำนา ปลอยให้นาเป็นที่รกร้าง นอกจากนี้แรงงานในวัยทำงานต้องถูกเกณฑ์เป็นทหาร เหลือแต่คนชราและผู้หญิงก็ไม่ค่อยทำนา ในการทำนาจึงต้องเสียค่าลูกจ้าง เสียค่าไสหุ่ย จึงมักทอดอเพราะไม่มีกำลัง (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5/1-ร.6/1 น.10.2 ข/1 รายงานความเสียหายน้ำมากน้ำน้อย (30 ต.ค. 2451-26 ส.ค. 2469))

การที่ชาวนาต้องเสียต่อการขาดทุนสูงมาก เสียเปรียบพ่อค้าและต้องเสียทั้งค่าใช้จ่าย กำลังคนให้กับรัฐ สิ่งเหล่านี้ได้สร้างปัญหาหนี้สินเรื้อรังให้ชาวนาในทุกแสนสับ อย่างไรก็ตาม การรวมอยู่ของสังคมชาวนาที่มีหลากหลายชาติพันธุ์ไม่ได้สร้างความขัดแย้งที่รุนแรง แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ช่วยเหลือเกื้อกูลกันให้แต่ละกลุ่มสามารถใช้ชีวิตและอยู่ร่วมกันได้

3. ระยะเข้าสู่สังคมเมืองอุตสาหกรรมและเป็นเมืองสมัยใหม่ปริมาณพลของเมือง กรุงเทพฯ (พ.ศ. 2500-ปัจจุบัน)

วิถีชีวิตชาวนาของชาวนาทุ่งแสนแสบที่มีความหลากหลายหลายชาติพันธุ์ได้เปลี่ยนแปลงเมื่อเข้าทศวรรษ 2500 พื้นที่เมืองมีนบุรีได้รับการพัฒนาในโครงการใหญ่ ๆ หลายโครงการ ทั้งของรัฐและเอกชนมีทั้งภาคการผลิต การคมนาคมและภาคการศึกษา เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่สามารถขยายสร้างโครงการใหม่ ๆ ได้ ทางด้านการศึกษา นับตั้งแต่จัดตั้งโรงเรียนเกษตรกรรมเจ้าคุณทหารลาดกระบังใน พ.ศ. 2513 ซึ่งต่อมาใน พ.ศ. 2528 ได้ยกระดับขึ้นเป็น “สถาบันเทคโนโลยี พระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง” หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “พระจอมเกล้าลาดกระบัง” (สถาบันเทคโนโลยีเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, 2566) ใน พ.ศ. 2519 วิทยาลัยช่างศิลป์ได้เข้ามาใช้ที่ดินของโรงเรียนเกษตรเจ้าคุณทหารและก่อตั้งเป็นวิทยาลัยอีกแห่งหนึ่ง ใน พ.ศ. 2521 (วิทยาลัยช่างศิลป์, 2566) โครงการขนาดใหญ่อีกโครงการหนึ่ง คือ การจัดสร้างสนามบินสุวรรณภูมิ เดิมชื่อสนามบินหนองงูเห่า โครงการนี้มีการวางแผนมาตั้งแต่ พ.ศ. 2503 การดำเนินโครงการนี้มีการเวนคืนที่ดินที่อยู่รอบ ๆ สนามบินถึง 20,000 ไร่ ในช่วง พ.ศ. 2506-2516 เป็นเวลา 10 ปี โครงการยืดเยื้อ กว่าจะได้ลงมือก่อสร้างอย่างจริงจังใน พ.ศ. 2543 และเสร็จสิ้นในปี พ.ศ. 2545 (สำนักงานสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566) การก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่เหล่านี้ทำให้มีการเวนคืนที่ดินจำนวนมาก ซึ่งสร้างผลกระทบกับนิเวศวิถีชีวิตสังคมเกษตรแบบเดิม

พื้นที่เมืองมีนบุรีได้ถูกวางให้อยู่ในเขตการพัฒนาอุตสาหกรรม ใน พ.ศ. 2515 มีการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมบางชันซึ่งเป็นนิคมอุตสาหกรรมแห่งแรกของประเทศไทยและต่อมาใน พ.ศ. 2519 ได้จัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมลาดกระบัง ซึ่งเป็นนิคมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่แห่งที่สองของประเทศ ได้ถูกจัดตั้งขึ้นที่มีนบุรีเช่นกัน การพัฒนาด้วยโครงการขนาดใหญ่ได้นำทั้งคนและการพัฒนาต่าง ๆ เข้ามาสู่พื้นที่นี้ ถนนหลายสายถูกตัดเข้ามาในพื้นที่เพื่อเป็นโครงสร้างพื้นฐานของโรงงานอุตสาหกรรม รวมทั้งการสร้างหมู่บ้านจัดสรรขึ้นหลายแห่งมีทั้งขนาดเล็กขนาดใหญ่ที่มีในทุกพื้นที่ สิ่งเหล่านี้ได้เปลี่ยนพื้นที่เกษตรกรรมไปสู่พื้นที่อุตสาหกรรม

ความเข้มข้นในการพัฒนาของรัฐมีมากขึ้นโดยเฉพาะหลังจากที่รัฐมีนโยบาย เรื่องการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งตะวันออก พื้นที่เมืองมีนบุรีถูกกำหนดให้เป็นจุดตั้งวางโกดังคลังสินค้าเพื่อลำเลียงต่อไปในภาคตะวันออกแหลมฉบัง ใน พ.ศ. 2537 ได้มีการจัดตั้งสถานีบรรจุและแยกกล่องสินค้าลาดกระบัง (ICD) (Inland Container Depot) คือ สถานีตู้สินค้าที่มีพิธีการศุลกากรทั้งสินค้าขาเข้าและสินค้าขาออกหรือที่เรียกว่า โรงพักสินค้าเพื่อตรวจปล่อยของขาเข้าและบรรจุของขาออกที่ขนส่งด้วยตู้คอนเทนเนอร์นอกเขตท่าเทียบท่าเรือ ซึ่ง ICD ลาดกระบัง เป็นสถานีรถไฟชั้นพิเศษของการรถไฟแห่งประเทศไทยที่สร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้แก่ผู้นำเข้าและผู้ส่งออก

ในกิจกรรมทุกอย่างเกี่ยวกับสินค้าประเภทตู้คอนเทนเนอร์ ทั้งขาเข้าและขาออก เสมือนท่าเรือบก ตั้งอยู่ในเขตลาดกระบัง มีเนื้อที่จำนวน 645 ไร่

ภาพที่ 5 การขนส่งตู้ระหว่าง ICD ลาดกระบังไปยังท่าเรือแหลมฉบัง

หมายเหตุ: จาก <http://www.lissom-logistics.co.th/articles-details>

จากภาพด้านบนที่แสดงการขนส่งจากลาดกระบังไปยังแหลมฉบัง แสดงผลกระทบจากการใช้พื้นที่ในบริเวณรอบ ๆ เป็นอย่างมาก หลังจากจัดตั้งสถานี ICD แล้ว พื้นที่นาลาดกระบังและบริเวณใกล้เคียงได้ทั้งถูกเวนคืน และถูกซื้อขายเป็นที่ตั้งจุดพักสินค้าและที่จอดรถสำหรับขนส่งสินค้า

การพัฒนาพื้นที่เมืองมีนบุรีเดิมจากเมืองเกษตรกรรมให้เป็นพื้นที่อุตสาหกรรม และเป็นพื้นที่รองรับการขยายตัวของเมืองหลวงในเรื่องที่อยู่อาศัย มีหมู่บ้านจัดสรรทั้งขนาดใหญ่ และขนาดเล็กเกิดขึ้นมากในที่เคยเป็นพื้นที่ทำนา โครงการหมู่บ้านเหล่านี้รองรับทั้งคนที่ทำงานในเมือง และคนที่เข้ามาทำงานในนิคมอุตสาหกรรม ในปัจจุบันการพัฒนาเมืองด้วยการสร้างเส้นทางรถไฟฟ้าเชื่อมโยงทุกมุมเมืองของกรุงเทพฯ ทำให้พื้นที่เมืองมีนบุรีเป็นส่วนหนึ่งของเมืองหลวง

อภิปรายผลการวิจัย

งานชิ้นนี้สามารถเป็นตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่และการตั้งถิ่นฐานของผู้คน นับตั้งแต่เริ่มต้นเป็นพื้นที่ธรรมชาติ ป่า จนพัฒนาเข้าสู่เศรษฐกิจเพื่อการค้าการผลิตข้าว และอุตสาหกรรม โดยแบ่งการพัฒนาเป็น 3 ช่วงเวลา

การเปลี่ยนแปลงทั้ง 3 ช่วงเวลามาจากปัจจัยสำคัญ 4 ด้าน คือ ด้านภูมิณีเวศของพื้นที่ ด้านนโยบายการพัฒนาเมืองของรัฐในช่วงต่าง ๆ ด้านการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจระดับโลก และชาติและพื้นฐานของกลุ่มคนต่าง ๆ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน เมืองมีนบุรีตั้งอยู่ในภูมิณีเวศที่มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ อยู่ในดินดอนสามเหลี่ยมเจ้าพระยา การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในระยะแรกมาจากนโยบายของรัฐ ในรัชกาลที่ 3 รัฐเริ่มเข้ามาขุดคลองแสนแสบเพื่อใช้เป็นเส้นทางในการทำสงครามกับเขมร หลังจากขุดคลองแสนแสบ รัฐได้ใช้พื้นที่นี้เป็นรองรับเชลยสงคราม

ที่กวาดต้อนมาทั้งจากทางมลายูและลาว ต่อมาพลังการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงมาจากการค้าระหว่างประเทศ และรัฐต้องการพัฒนาเศรษฐกิจไปสู่การผลิตข้าวเพื่อส่งออก รัฐได้ใช้พื้นที่นี้เป็นแหล่งผลิตข้าวขนาดใหญ่ของประเทศ เพื่อสนองกับนโยบายนี้โดยรัฐได้ตั้งเมืองมินบุรีใน พ.ศ. 2445 กลุ่มคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ประกอบด้วยหลายชาติพันธุ์ทั้งไทย ลาว มุสลิม มอญและจีน และเมื่อประเทศต้องการพัฒนาเข้าสู่ประเทศอุตสาหกรรมหลังทศวรรษ 2500 จนไปสู่อุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก พื้นที่เมืองมินบุรีถูกใช้เป็นพื้นที่ตอบสนองนโยบายนี้ของรัฐเนื่องจากมีพื้นที่ตั้งที่สามารถเชื่อมต่อกับท่าเรือขนาดใหญ่ คือ แหลมฉบังได้ พร้อมกับการพัฒนาพื้นที่แห่งนี้เป็นส่วนหนึ่งของกรุงเทพฯ

งานวิจัยชิ้นช่วยขยายความรู้ ให้กับงานวิจัย 2 ชิ้น คือ เรื่อง บางชัน: ประวัติศาสตร์สังคมและชุมชนชนบทในประเทศไทยของ Lauriston and Lucien (1978) และ เรื่อง การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์และสถานการณ์ของพื้นที่เกษตรกรรมฝั่งตะวันออกของกรุงเทพมหานครท่ามกลางกระแสความเป็นเมืองของ วชิร สอแสง และ ดนัย ทายตะคุ (2555) งานทั้ง 2 นี้เน้นการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่บางชัน งานวิจัยชิ้นนี้ขยายขอบเขตพื้นที่การศึกษาที่กว้างกว่าเดิม ทำให้เข้าใจเรื่องราวของภาพรวมเมืองมินบุรีและกลุ่มคนหลายชาติพันธุ์ที่เข้ามา นอกจากนี้ยังทำให้เห็นการพัฒนาเศรษฐกิจของชนบทไทยและการพัฒนาของเมืองกรุงเทพฯ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. งานวิจัยชิ้นนี้สามารถนำไปใช้ในการเรียนวิชาท้องถิ่นศึกษา และการศึกษาเรื่องราวของทุ่งแสนแสบ เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงของเมืองมินบุรีและกรุงเทพฯ
2. งานวิจัยนี้สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาเมืองและส่งเสริมทางวัฒนธรรม ทั้งเขตคลองสามวา ลาดกระบัง มินบุรีและหนองจอก พื้นที่เขตทั้ง 4 มีการพัฒนาทางประวัติศาสตร์มีความหลากหลายชาติพันธุ์ร่วมกัน มีวิถีชีวิตเดิมเป็นสังคมชาวนา

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีงานวิจัยที่ศึกษาในแต่ละพื้นที่ แต่ละกลุ่มวัฒนธรรมที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานและศึกษาการเปลี่ยนแปลงเมื่อเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรมหลังทศวรรษ 2500 จนถึงปัจจุบันมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- จอห์นสตัน เดวิด บรูซ. (2530). สังคมชนบทและภาคเศรษฐกิจข้าวของประเทศไทย 2423-2473. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- รัชนี ไผ่แก้ว. (2545). *วิถีชีวิตไทยมุสลิมชุมชนหนองจอก* [วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท]. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

- วชิร สอแสง และดนัย ทายตะคุ. (2555). การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์และสถานการณ์ของพื้นที่เกษตรกรรม ฝั่งตะวันออกของกรุงเทพมหานครท่ามกลางกระแสความเป็นเมือง. *วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม*, 8(1): 1-19.
- วิทยาลัยช่างศิลป์. (2566, 7 กรกฎาคม). *ประวัติโรงเรียนช่างศิลป์*. www.bpi.ac.th
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2559). *สังคมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา: พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง*. มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์.
- สถาบันเทคโนโลยีเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.(2566, 4 กรกฎาคม). *ประวัติคณะเทคโนโลยีการเกษตร*. www.agrikmitlalumni.com
- สมคิด ทองลิมา และบุญมา ศรีสุรเมธี. (2526). *ประวัติวัดทั่วพระราชอาณาจักร เล่ม 2. กรมพุทธศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ*ที่การปกครองของกรุงเทพมหานคร.
- สำนักงานสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566, 4 กรกฎาคม). *สนามบินสุวรรณภูมิ 45 ปีที่รอคอย*. <https://www.nesdc.go.th>
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2563, 11 ตุลาคม). *คลองแสนแสบคือคลองมหานาคกรุงเทพเชื่อมคลองบางขนาก ฉะเชิงเทรา*. https://www.matichonweekly.com/column/article_355137
- เสถียร ลายลักษณ์, บุญเรือง นาคินพคุณ และบุญธรรม ศิริฤทธิ์ (รวบรวม). (2478). ประชุมกฎหมายประจำศก จศ. 1230-1236 (พ.ศ. 2411-2417) เล่ม 8 พ.ศ. 2478. กรุงเทพฯ.
- เสถียร ลายลักษณ์, บุญเรือง นาคินพคุณ และบุญธรรม ศิริฤทธิ์ (รวบรวม) (2478). ประชุมกฎหมายประจำศก จ.ศ. 1237-1239 (พ.ศ. 2418-2420) เล่ม 9. กรุงเทพฯ.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ผจ.ร.5 กษ. 22 แผนที่คลองต่าง ๆ ในบริเวณทุ่งหลวงฝั่งตะวันออกแม่น้ำเจ้าพระยาของบริษัทชุดคลองแลคูนาสยามลิมิเตด พ.ศ. 2447.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 กษ.9.41 บริษัทชุดคลองแลคูนาสยาม พ.ย. 107.-4 ธ.ค. 118.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.6.น.43/63 การช่วยเหลือราษฎรในการทำนา ทำสวนที่ต้องอุทกภัยเสียหายเพราะน้ำมากน้ำน้อย (22 ส.ค.-16 ส.ค. 2468).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5/1-ร.6/1 น.10.2 ซ/1 รายงานความเสียหายน้ำมากน้ำน้อย (30 ต.ค. 2451-26 ส.ค. 2469).
- Lauriston, S., & Lucien, M. H. (1978). *Bang Chan: Social History of a Rural Community in Thailand*. Cornell University Press.
- Lissom Logistics. (2566, 7 กรกฎาคม). *การขนส่งตู้ระหว่าง ICD ลาดกระบังไปยังท่าเรือแหลมฉบัง และท่าเรือแหลมฉบังมายัง ICD ลาดกระบัง ขนส่งทางรถไฟทำอย่างไร?*. <http://www.lissom-logistics.co.th/articles-details>

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทล ในจังหวัดเชียงใหม่ตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่

จิรวรรณ บุญมี¹ และ ธวัชชัย บุญมี¹

¹สาขาวิชาการจัดการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทลตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลปัจจัยด้านธุรกิจโฮสเทลจากผู้ประกอบการธุรกิจโฮสเทลที่ตั้งอยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 30 แห่ง โดยใช้แบบสัมภาษณ์ และแบบประเมินการปฏิบัติตามมาตรการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่ หลังจากนั้นใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลปัจจัยด้านผู้ใช้บริการ และความพึงพอใจของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทลตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่ จากลูกค้าชาวไทยและชาวต่างชาติ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบปกติ

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจต่อการปฏิบัติตามมาตรการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่ ของธุรกิจโฮสเทลในระดับมากที่สุด ปัจจัยด้านผู้ใช้บริการที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทลตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ได้แก่ อายุ เชื้อชาติ เหตุผลที่เข้าพัก จำนวนคืนที่เข้าพัก ประเภทห้องพัก จำนวนผู้เข้าพัก ประเภทลูกค้า ความเครียดและความกังวลใจต่อสถานการณ์โควิด-19 ปัจจัยด้านธุรกิจโฮสเทลที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทลตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ได้แก่ รูปแบบการประกอบธุรกิจ อายุธุรกิจ การไม่มีสาขา จำนวนผู้ให้บริการ การได้รับมาตรฐาน SHA และการปฏิบัติตามมาตรการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่

คำสำคัญ: ความพึงพอใจ ผู้ใช้บริการ โฮสเทล ท่องเที่ยววิถีปกติใหม่

Factors Affecting the Hostel Customers' Satisfaction in Chiang Mai under the New Normal Standard

Jirawan Boonmee¹ and Thawatchai Boonmee¹

¹Management Program, Faculty of Management Sciences, Chiang Mai Rajabhat University

Abstract

This research aimed to study the factors affecting the satisfaction of hostel customers under the new normal standard. The researcher collected data concerning the hostel business factors from 30 hostels located in Mueang District, Chiang Mai Province using interviews and self-assessments of compliance with the new normal standard for tourism measurement. Subsequently, a questionnaire was utilized as a tool to gather data on customer factors and satisfaction of hostel customers under the new normal of tourism, from both Thai and foreign customers. Statistical analysis was utilized for data analysis, including frequency, percentage, mean, standard deviation, and enter multiple regression analysis.

The research findings revealed that the sample group had the highest level of satisfaction with the new normal tourism practices of hostel businesses. Customer factors influencing the satisfaction of hostel customers under the new normal tourism was statistically significant factors at the .05 significance level including age, ethnicity, reasons for stay, length of stay, room type, number of guests, customer type, the level of stress and anxiety about the COVID-19 situation. Hostel business factors influencing customer satisfaction of hostel customers under the new normal tourism at the .05 significance level including type of business, age of business, lack of branches, number of staff, certified SHA standards, and the implementation of the new normal standard.

Keywords: Satisfaction, Customer, Hostel, New Normal Tourism

Received: 7 June 2023

Revised: 23 April 2024

Accepted: 2 May 2024

บทนำ

ธุรกิจท่องเที่ยวและที่พักของไทยมีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว สามารถสร้างรายได้ให้กับประเทศในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก โดยในปี พ.ศ. 2562 ประเทศไทยมีรายได้จากการท่องเที่ยวรวม 3.06 ล้านล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 20.00 ของมูลค่าเศรษฐกิจประเทศไทย มีอัตราเติบโตเฉลี่ยร้อยละ 5.80 ต่อปีในช่วงปี พ.ศ. 2560-2562 ตลาดนักท่องเที่ยวที่สำคัญ ได้แก่ จีน (ร้อยละ 27.60) กลุ่มประเทศอาเซียน (ร้อยละ 26.80) และกลุ่มประเทศยุโรป (ร้อยละ 16.90) โดยมีสัดส่วนรวมกันมากกว่าร้อยละ 70.00 ของจำนวนนักท่องเที่ยวทั้งหมด อย่างไรก็ตามเมื่อต้องเผชิญกับภาวะวิกฤตอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนจากการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด-19) ตั้งแต่ช่วงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2562 ทำให้รัฐบาลหลายประเทศทั่วโลกออกมาตรการปิดเมือง (Lockdown) เพื่อควบคุมการเดินทางระหว่างประเทศ ส่งผลให้จำนวนนักท่องเที่ยวทั่วโลกลดลงเป็นประวัติการณ์ องค์การท่องเที่ยวโลกประเมินว่าการท่องเที่ยวทั่วโลกหดตัวมากถึงร้อยละ 60-80 (รฐฐ เลียงจันทร์, 2564) เห็นได้อย่างชัดเจนว่าในปี พ.ศ. 2563 มีนักท่องเที่ยวต่างชาติเดินทางเข้ามาท่องเที่ยว 6,692,775 คน และในปี พ.ศ. 2564 มีจำนวนลดลงเหลือเพียง 106,117 คน ลดลงสูงสุดคิดเป็นร้อยละ 98.00 (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2564)

ธุรกิจภาคบริการรายย่อย (Micro) ขนาดย่อม (Small) และขนาดกลาง (Medium) ได้รับผลกระทบอย่างมากจากสถานการณ์โควิด-19 เนื่องจากธุรกิจบริการมีความเกี่ยวข้องกับการเดินทางและการท่องเที่ยวโดยตรง เมื่อนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติหายไป ทำให้ธุรกิจโรงแรมมีผลประกอบการลดลงอย่างรวดเร็วจากการยกเลิกการเดินทาง (ศุภชัย เหมือนโพธิ์, 2565) ในขณะที่มาตรการกระตุ้นการเดินทางท่องเที่ยวของภาครัฐ ทั้งโครงการเราเที่ยวด้วยกัน หรือการเพิ่มวันหยุดราชการเป็นกรณีพิเศษ แม้ว่าจะช่วยกระตุ้นการเดินทางภายในประเทศได้บ้าง แต่ก็ยังไม่สามารถทำให้สถานการณ์การท่องเที่ยวกลับเข้าสู่ภาวะปกติได้ (เกียรติศักดิ์ จันทร์แก้ว, 2564) เสาวณี จันทะพงษ์ และ เจริญชัย เอกมาไพศาล (2564) กล่าวว่า ธุรกิจโรงแรมขนาดเล็กจะประสบปัญหารุนแรงกว่าโรงแรมขนาดใหญ่และขนาดกลาง เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านเงินทุนและการหารายได้ ทำให้ผู้ประกอบการโรงแรมขนาดเล็กมีความกังวลต่อสถานการณ์โควิด-19 มากกว่าผู้ประกอบการโรงแรมขนาดใหญ่ และขนาดกลาง ทั้งนี้การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ส่งผลให้โรงแรมขนาดเล็กและขนาดกลางหลายแห่งต้องปิดกิจการชั่วคราวหรือถาวร (พุทธรชาด ลุนคำ และรฐฐ เลียงจันทร์, 2564) โดยเฉพาะอย่างยิ่งธุรกิจโฮสเทล (Hostel) ซึ่งเป็นธุรกิจบริการขนาดเล็กให้บริการห้องพักสำหรับนักท่องเที่ยวต่างชาติ ที่ได้รับผลกระทบรุนแรงและมีแนวโน้มฟื้นตัวได้ช้า เหตุเพราะก่อนเกิดวิกฤติโควิด-19 ธุรกิจนี้กำลังอยู่ในกระแสนิยมเป็นที่พักทางเลือกสำหรับนักเดินทางยุคใหม่ที่แสวงหาประสบการณ์ที่แตกต่าง จนได้รับความสนใจอย่างมากจากนักท่องเที่ยว เนื่องจากมีจุดเด่นคือ ไม่จำเป็นต้องใช้เงินลงทุนสูงมาก มีอิสระและคล่องตัวในการบริหารจัดการ และมีแนวโน้ม

ว่าจะเติบโตได้ดี รวมถึงรัฐบาลยังไม่มีข้อมูลกฎหมายของธุรกิจนี้อย่างชัดเจน จึงมีช่องว่างในเรื่องของข้อกำหนดโครงสร้างพื้นฐานของไฮสเทค ทำให้มีผู้ประกอบการรายใหม่สนใจที่จะทำธุรกิจนี้มากขึ้น ส่งผลให้เกิดปัญหาอุปทานมีมากกว่าอุปสงค์ (บุญนิดา แก้วกิริยา และ รุ่งอาทิตย์ บุญอินทร์, 2564; วัชรพงศ์ รติสุขพิมล, 2562)

ผู้ประกอบการธุรกิจไฮสเทค รวมถึงธุรกิจบริการที่พักรูปแบบอื่น ๆ จำเป็นต้องเร่งปรับตัวครั้งใหญ่ให้เข้ากับวิถีปกติใหม่ ซึ่งเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตแบบใหม่ที่แตกต่างจากอดีต โดยการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการดำเนินธุรกิจ (ทองศักดิ์ แสงสว่างวัฒนะ และคณะ, 2563) เพื่อเพิ่มยอดขาย ควบคุมค่าใช้จ่าย ตลอดจนลดการติดต่อและเสี่ยงการสัมผัสที่ไม่จำเป็น การทำความสะอาดฆ่าเชื้อ สถานที่และพื้นผิวต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข เพื่อป้องกันการแพร่กระจายเชื้อโควิด-19 การให้ลูกค้า บุคลากร รวมถึงผู้เกี่ยวข้องปฏิบัติตามมาตรการป้องกันและควบคุมการแพร่ระบาดของโรคอย่างเคร่งครัดเพื่อสุขภาพและอนามัยที่ดี เช่น สวมหน้ากากอนามัยตลอดเวลา คัดกรองเพื่อตรวจวัดอุณหภูมิก่อนเข้าพื้นที่ ล้างมือด้วยสบู่หรือเจลแอลกอฮอล์บ่อย ๆ เว้นระยะห่างอย่างน้อย 1-2 เมตร (Social Distancing) จำกัดจำนวนผู้ใช้บริการ ฉีดวัคซีนสร้างภูมิคุ้มกันโรค ตรวจหาเชื้อโควิด-19 หลีกเลี่ยงการเดินทางไปในพื้นที่แออัดหรือพื้นที่ปิดเพื่อความปลอดภัย และสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้ใช้บริการ อันจะนำไปสู่ความเชื่อมั่นและไว้วางใจต่อธุรกิจในภาวะวิกฤติโควิด-19 (ศิริรัตน์ โกศการิกา, 2564)

ธุรกิจโรงแรมขนาดกลางและขนาดเล็ก รวมถึงธุรกิจไฮสเทคในจังหวัดเชียงใหม่ ที่ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง ซึ่งเป็นย่านเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้รับผลกระทบอย่างหนักเพราะจำนวนผู้เข้าพักลดลงอย่างต่อเนื่องเป็นเวลายาวนานในช่วงภาวะวิกฤติโควิด-19 ส่งผลให้ผู้ประกอบการจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ไม่ว่าจะเป็นการปรับลดราคาห้องพัก ให้มีความสำคัญกับการบริการที่มีความยืดหยุ่นมากขึ้น เพื่อสร้างความประทับใจแก่ลูกค้า การหารายได้เพิ่มจากช่องทางอื่นทดแทนรายได้หลักที่มาจากการขายห้องพัก การลดค่าใช้จ่ายด้านพนักงาน เช่น การเลิกจ้าง การลดจำนวนพนักงาน การลดวันเวลาทำงาน ตลอดจนการควบคุมค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เช่น ค่าสาธารณูปโภค ค่าวัสดุสิ้นเปลือง ค่าอาหารและเครื่องดื่ม รวมถึงดำเนินการตามมาตรฐานความปลอดภัยด้านสุขอนามัย การทำความสะอาด การเว้นระยะห่างทางสังคม เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ลูกค้า (ธวัชชัย บุญมี และ จิรวรรณ บุญมี, 2566; ภูษณิศ ทิพย์วงศ์ และคณะ, 2566; เหลียว คุณ และคณะ, 2566)

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของผู้ใช้บริการธุรกิจไฮสเทคตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ใช้บริการธุรกิจไฮสเทคที่ตั้งอยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งถือเป็นพื้นที่เศรษฐกิจสำคัญของภาคเหนือ และเป็นพื้นที่นำร่องด้านการท่องเที่ยว 1 ใน 17 จังหวัด ที่รองรับการเปิดประเทศเพื่อการท่องเที่ยวและฟื้นฟู

เศรษฐกิจ ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงรูปแบบการบริหารงานของผู้ประกอบการธุรกิจโฮสเทลให้สอดคล้องกับวิถีปกติใหม่เพื่อสร้างความพึงพอใจสูงสุดแก่ผู้ใช้บริการ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทลตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่

ขอบเขตของการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากธุรกิจโฮสเทลที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ 8 ตำบล ของอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 30 แห่ง (ใช้เกณฑ์อย่างน้อยร้อยละ 25 ของ ชีรวุฒิ เอกะกุล, 2550) โดยใช้การกำหนดโควตา (รายละเอียดดังปรากฏในตารางที่ 1) และใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย ด้วยวิธีการจับฉลาก จากโฮสเทลทั้งหมด 104 แห่ง ประกอบกับการเลือกตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง กล่าวคือ เลือกเฉพาะโฮสเทลที่ผู้ประกอบการประสงค์จะให้ความร่วมมือและต้องการเข้าร่วมโครงการวิจัยเท่านั้น

ตารางที่ 1 ธุรกิจโฮสเทลที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

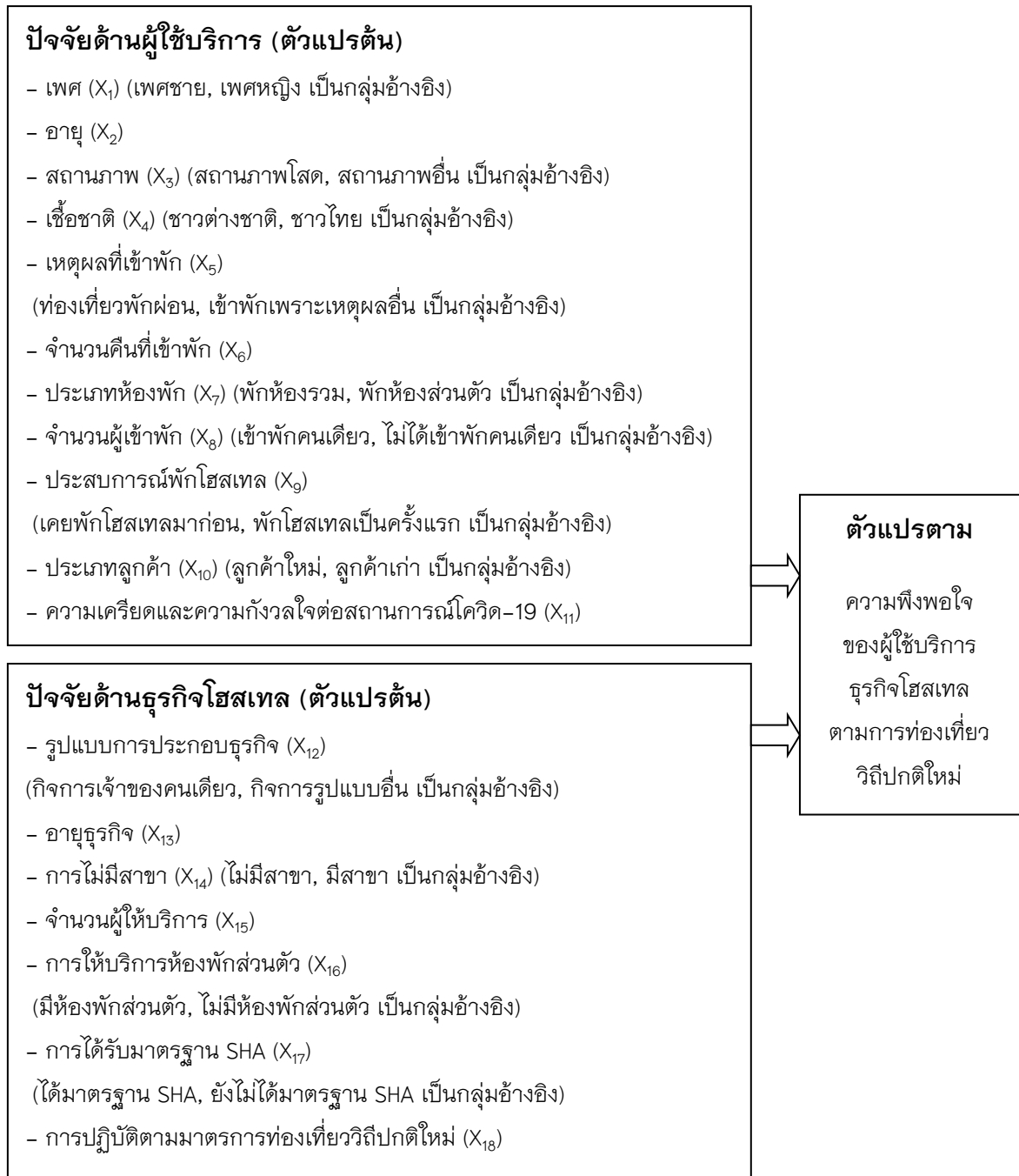
ตำบล	จำนวนประชากร (แห่ง)	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง (แห่ง)
ศรีภูมิ	40	12
พระสิงห์	16	5
สุเทพ	12	3
ช้างเผือก	9	3
หายยา	8	2
ช้างคลาน	7	2
ช้างม่อย	7	2
วัดเกต	5	1
รวม	104	30

ที่มา: (การสำรวจข้อมูล ณ วันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2565 จากเว็บไซต์จองที่พักออนไลน์ ได้แก่ Hostelworld.com, Booking.com, Agoda.com, Expedia.co.th และ Hotelworld.com)

ด้วยประชากรมีขนาดใหญ่และไม่ทราบจำนวนที่แน่นอน ผู้วิจัยจึงคำนวณขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของ Cochran กำหนดสัดส่วนประชากรร้อยละ 40 ค่าความคลาดเคลื่อนร้อยละ 5 ณ ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง 369 ตัวอย่าง ผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบไม่อาศัยความน่าจะเป็น โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างตามความสะดวก จากลูกค้า

ชาวไทยและชาวต่างชาติผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทลทั้ง 30 แห่ง ๆ ละไม่เกิน 30 ตัวอย่าง รวมแจกแบบสอบถามทั้งสิ้น 900 ชุด ทั้งนี้เพื่อป้องกันปัญหาการไม่ตอบกลับ การสูญหาย และความไม่สมบูรณ์ของแบบสอบถาม ผู้วิจัยได้รับแบบสอบถามที่สมบูรณ์กลับคืนมาจำนวน 456 ชุด คิดเป็นร้อยละ 50.67 ซึ่งถือว่ามียอดการตอบกลับอยู่ในเกณฑ์ดี (นิศาชล รัตนมณี และ ประสพชัย พสุนนท์, 2562) และมากกว่าจำนวนกลุ่มตัวอย่างขั้นต่ำที่กำหนดได้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ 1) แบบสัมภาษณ์ผู้ประกอบการ เป็นแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างแน่นอน (Structured Interview) เพื่อเก็บข้อมูลปัจจัยด้านธุรกิจโฮสเทล ซึ่งเป็นข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับธุรกิจ 2) แบบประเมินตนเองของสถานประกอบการ (Self-Assessment) มีลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) เพื่อให้คะแนนระดับการปฏิบัติตามแนวทางการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่ จำนวน 3 ด้าน ได้แก่ การปฏิบัติตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่สำหรับผู้เข้าพัก ผู้ใช้บริการ ผู้มาติดต่อ และบุคคลภายนอก การปฏิบัติตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่สำหรับผู้ประกอบการ และการปฏิบัติตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่ในพื้นที่ของสถานประกอบการ ด้านละ 20 ข้อ รวมทั้งสิ้น 60 ข้อ และ 3) แบบสอบถามความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ (Questionnaire) แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทล มีลักษณะเป็นคำถามปลายปิด เพื่อเก็บข้อมูลปัจจัยด้านผู้ใช้บริการ และส่วนที่ 2 ความพึงพอใจของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทลตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่ แบ่งออกเป็น 4 ด้าน ด้านละ 5 ข้อ ได้แก่ การบริการ ความปลอดภัยและความสะอาดของสถานที่ พนักงานผู้ให้บริการ และมาตรฐานของที่พัก ความพึงพอใจในการเข้าพักในโฮสเทล มีลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ คือ 5 = มากที่สุด, 4 = มาก, 3 = ปานกลาง, 2 = น้อย และ 1 = น้อยที่สุด

ผู้วิจัยได้ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือโดยนำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน เป็นอาจารย์ทางด้านบริหารธุรกิจ จำนวน 1 คน ด้านการท่องเที่ยวและธุรกิจบริการ จำนวน 1 คน และด้านการตลาด จำนวน 1 คน เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหาและความเหมาะสมของภาษา ผลการคำนวณหาค่าดัชนีความสอดคล้องของข้อคำถามแต่ละข้อกับวัตถุประสงค์ (Index of Item-Objective Congruence: IOC) พบว่าทุกข้อคำถามมีค่า IOC เท่ากับ 1 อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้นำข้อเสนอแนะต่าง ๆ จากผู้เชี่ยวชาญมาปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถามให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น หลังจากนั้นจึงนำแบบสอบถามไปทดลองใช้กับผู้ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างจำนวน 50 คน เพื่อหาค่าความเชื่อมั่นเฉพาะข้อมูลประเภทมาตราส่วนประมาณค่า ด้วยวิธีหาค่าสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) ได้ค่า 0.881 (Cronbach, 1951)

การรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้ประกอบการทั้ง 30 แห่ง เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยด้านธุรกิจโฮสเทล ได้แก่ รูปแบบการประกอบธุรกิจ อายุธุรกิจ การมีสาขา จำนวนผู้ให้บริการ รูปแบบห้องพัก และการได้รับมาตรฐาน SHA แล้วให้ตัวแทนผู้ประกอบการประเมินตนเองเกี่ยวกับการปฏิบัติตามแนวทางการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่ ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2565 ต่อมาในเดือนเมษายน-พฤษภาคม พ.ศ. 2565 ผู้วิจัยจึงเก็บรวบรวมข้อมูลปัจจัยด้านผู้ใช้บริการ

และความพึงพอใจของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทลตามการท่องเที่ยวยุติวิถีปกติใหม่ จากลูกค้าชาวไทย และชาวต่างชาติโดยใช้แบบสอบถาม

การวิเคราะห์ข้อมูล

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบปกติ (Enter Multiple Regression Analysis)

ผลการวิจัย

1. ข้อมูลทั่วไปของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทล

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติ ร้อยละ 59.60 และเป็นชาวไทย ร้อยละ 40.40 ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ร้อยละ 52.40 และเป็นเพศหญิง ร้อยละ 47.60 มีอายุเฉลี่ย 27.07 ปี มีอายุสูงสุด 63 ปี มีอายุน้อยสุด 15 ปี ส่วนใหญ่มีอายุ 21-30 ปี ร้อยละ 62.30 มีสถานภาพโสด ร้อยละ 80.50 มีการศึกษาระดับปริญญาตรี ร้อยละ 63.40 ส่วนใหญ่เข้าพักเพื่อท่องเที่ยว หรือ พักผ่อน ร้อยละ 82.90 มีระยะเวลาในการเข้าพักในโฮสเทลเฉลี่ย 2.91 คืน โดยมีระยะเวลาในการเข้าพัก 1-2 คืน ร้อยละ 59.00 เข้าพักในห้องนอนรวม ร้อยละ 62.30 และเข้าพักในห้องนอนส่วนตัว (Private) ร้อยละ 37.70 ส่วนใหญ่เข้าพักพร้อมกับบุคคลอื่น ร้อยละ 55.30 และเข้าพักเพียงคนเดียว ร้อยละ 44.70 กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ร้อยละ 60.70 เคยเข้าพักที่พักรประเภทโฮสเทล มาก่อน ร้อยละ 39.30 เข้าพักที่โฮสเทลเป็นครั้งแรก เป็นลูกค้าใหม่ของโฮสเทลที่เข้าพักเป็นครั้งแรก ร้อยละ 81.10 และเป็นลูกค้าเก่าของโฮสเทลเคยเข้าพักมาก่อนแล้ว ร้อยละ 18.90 ลูกค้าส่วนใหญ่ร้อยละ 43.40 ระบุว่ามีความเครียดและความกังวลใจต่อสถานการณ์โควิด-19 ในระดับน้อย (ค่าเฉลี่ย 2.28 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.92)

2. ข้อมูลธุรกิจโฮสเทลที่ใช้บริการ

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ใช้บริการจากโฮสเทลที่ดำเนินธุรกิจรูปแบบเจ้าของคนเดียว ร้อยละ 63.80 มีอายุกิจการ 3-4 ปี ร้อยละ 55.00 เป็นโฮสเทลที่ไม่มีสาขา ร้อยละ 90.40 มีผู้ให้บริการ 1-2 คน ร้อยละ 40.80 รองลงมาเป็นผู้ให้บริการ 3-4 คน ร้อยละ 36.20 เข้าพักในธุรกิจโฮสเทลที่มีการให้บริการห้องพักส่วนตัว ร้อยละ 86.00 และยังไม่ได้รับมาตรฐาน SHA ร้อยละ 65.40 ทั้งนี้มีกลุ่มตัวอย่างเพียงร้อยละ 34.60 เท่านั้นที่เข้าพักในธุรกิจโฮสเทลที่ได้รับมาตรฐาน SHA ร้อยละ 55.00 ของกลุ่มตัวอย่างเข้าพักในธุรกิจโฮสเทลที่ประเมินตนเองว่ามีการปฏิบัติตามมาตรการท่องเที่ยวยุติวิถีปกติใหม่ในระดับมาก รองลงมาเข้าพักในธุรกิจโฮสเทลที่ประเมินตนเองว่ามีการปฏิบัติตามมาตรการท่องเที่ยวยุติวิถีปกติใหม่ในระดับมากที่สุด ร้อยละ 32.30 ทั้งนี้ธุรกิจโฮสเทลทั้ง 30 แห่งประเมินตนเองว่ามีการปฏิบัติตามมาตรการท่องเที่ยวยุติวิถีปกติใหม่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 4.11 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 1.42) มีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ 2 การประเมินตนเองของสถานประกอบการตามแนวทางการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่

การปฏิบัติตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับการปฏิบัติ
สำหรับผู้เข้าพัก ผู้ใช้บริการ และบุคคลภายนอก	3.98	1.45	มาก
สำหรับบุคลากรของสถานประกอบการ	4.09	1.39	มาก
ในพื้นที่ของสถานประกอบการ	4.27	1.41	มาก
รวม	4.11	1.42	มาก

3. ความพึงพอใจของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทลตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่

ความพึงพอใจของกลุ่มตัวอย่างผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทลตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่ ทั้ง 4 ด้าน นำเสนอในตารางที่ 3 มีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ 3 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความพึงพอใจต่อการปฏิบัติตาม การท่องเที่ยววิถีปกติใหม่

การปฏิบัติตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ระดับความ พึงพอใจ
ความพึงพอใจในการเข้าพักในโฮสเทล	4.83	0.33	มากที่สุด
ความพึงพอใจในความปลอดภัยและความสะอาดของสถานที่	4.81	0.29	มากที่สุด
ความพึงพอใจในคุณภาพการให้บริการ	4.74	0.34	มากที่สุด
ความพึงพอใจในพนักงานผู้ให้บริการและมาตรฐานของที่พักร	4.61	0.51	มากที่สุด
รวม	4.75	0.25	มากที่สุด

จากตารางที่ 3 พบว่า โดยภาพรวมความพึงพอใจของกลุ่มตัวอย่างผู้ใช้บริการธุรกิจ โฮสเทล ตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่จัดอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีความพอใจทุกประเด็น ในระดับมากที่สุด เช่นเดียวกัน ได้แก่ ความพึงพอใจในการเข้าพักในโฮสเทล ความพึงพอใจในความปลอดภัยและ ความสะอาดของสถานที่ ความพึงพอใจในคุณภาพการให้บริการ และความพึงพอใจในพนักงาน ผู้ให้บริการและมาตรฐานของที่พักร

4. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทลตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทล ตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่ โดยใช้การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบปกติ มีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ 4 ผลวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบปกติ เพื่อค้นหาปัจจัยด้านผู้ใช้บริการ และปัจจัยด้านธุรกิจโฮสเทล ที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทลตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่

ตัวแปร	B	S.E.B	Beta	t	Sig	Tolerance	VIF
ค่าคงที่	4.182	0.133	-	31.512	0.000**	-	-
ปัจจัยด้านผู้ใช้บริการ							
อายุ (X_2)	-0.006	0.002	-0.165	-3.856	0.000**	0.547	1.829
ชาวต่างชาติ (X_4)	0.037	0.019	0.075	1.997	0.046*	0.705	1.419
ท่องเที่ยวพักผ่อน (X_5)	0.116	0.024	0.179	4.851	0.000**	0.736	1.358
จำนวนคืนที่เข้าพัก (X_6)	0.010	0.004	0.105	2.876	0.004*	0.754	1.326
พักห้องรวม (X_7)	-0.044	0.019	-0.087	-2.269	0.024*	0.678	1.476
เข้าพักคนเดียว (X_8)	0.088	0.017	0.178	5.141	0.000**	0.830	1.205
ลูกค้าใหม่ (X_{10})	0.048	0.022	0.078	2.203	0.028*	0.805	1.242
ความเครียดและความกังวลใจ							
ต่อสถานการณ์โควิด-19 (X_{11})	-0.035	0.009	-0.132	-3.958	0.000**	0.894	1.119
ปัจจัยด้านธุรกิจโฮสเทล							
กิจการเจ้าของคนเดียว (X_{12})	-0.156	0.029	-0.307	-5.388	0.000**	0.309	3.239
อายุธุรกิจ (X_{13})	-0.024	0.006	-0.196	-4.387	0.000**	0.503	1.989
ไม่มีสาขา (X_{14})	0.189	0.028	0.229	6.657	0.000**	0.847	1.181
จำนวนผู้ให้บริการ (X_{15})	-0.044	0.006	-0.372	-7.425	0.000**	0.398	2.515
ได้มาตรฐาน SHA (X_{17})	0.209	0.020	0.407	10.664	0.000**	0.685	1.459
การปฏิบัติตามมาตรการ	0.172	0.023	0.321	7.528	0.000**	0.549	1.821
ท่องเที่ยวปกติวิถีใหม่ (X_{18})							

R = 0.750, R Square (R^2) = 0.563, Adjust R Square (AR^2) = 0.545, Durbin-Watson = 1.610

Std. Error of the Estimate (S.E.E) = 0.165, F = 31.302, Sig. = 0.000**

* หมายถึง มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ** หมายถึง มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

ผลวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณด้วยวิธีนำตัวแปรเข้าทั้งหมด ในตารางที่ 4 พบว่า ปัจจัยด้านผู้ใช้บริการ ได้แก่ อายุ เชื้อชาติ เหตุผลที่เข้าพัก จำนวนคืนที่เข้าพัก ประเภทห้องพัก จำนวนผู้เข้าพัก ประเภทลูกค้า ความเครียดและความกังวลใจต่อสถานการณ์โควิด-19 และปัจจัยด้านธุรกิจโฮสเทล ได้แก่ รูปแบบการประกอบธุรกิจ อายุธุรกิจ การไม่มีสาขา จำนวนผู้ให้บริการ การได้มาตรฐาน SHA การปฏิบัติตามมาตรการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่ มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทลตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่ มีอำนาจในการพยากรณ์ร้อยละ 56.30 ($R^2 = .563$) สร้างสมการถดถอยพหุคูณรูปแบบคะแนนดิบ และคะแนนมาตรฐานได้ ดังนี้

$$Y = 4.182 - 0.006X_2 + 0.037X_4 + 0.116X_5 + 0.010X_6 - 0.044X_7 + 0.088X_8 + 0.048X_{10} - 0.035X_{11} - 0.156X_{12} - 0.024X_{13} + 0.189X_{14} - 0.044X_{15} + 0.209X_{17} + 0.172X_{18}$$

$$\hat{Y} = -0.165X_2 + 0.075X_4 + 0.179X_5 + 0.105X_6 - 0.087X_7 + 0.178X_8 + 0.078X_{10} - 0.132X_{11} - 0.307X_{12} - 0.196X_{13} + 0.229X_{14} - 0.372X_{15} + 0.407X_{17} + 0.321X_{18}$$

จากสมการสามารถอธิบายได้ว่าเมื่อควบคุมปัจจัยอื่นให้คงที่...

1. ผู้ใช้บริการที่มีอายุน้อยลง 1 ปี จะมีความพึงพอใจต่อธุรกิจโฮสเทลตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่เพิ่มขึ้น 0.006 หน่วย
2. ผู้ใช้บริการชาวต่างชาติ จะมีความพึงพอใจ มากกว่าชาวไทย 0.037 หน่วย
3. ผู้ใช้บริการที่เข้าพักเพื่อท่องเที่ยวพักผ่อน จะมีความพึงพอใจ มากกว่าผู้ที่เข้าพักเพราะเหตุผลอื่น 0.116 หน่วย
4. ผู้ใช้บริการที่เข้าพักเพิ่มขึ้น 1 คืน จะมีความพึงพอใจ เพิ่มขึ้น 0.010 หน่วย
5. ผู้ใช้บริการที่พักรั้วส่วนตัว จะมีความพึงพอใจ มากกว่าผู้ที่พักรั้วรวม 0.044 หน่วย
6. ผู้ใช้บริการที่เข้าพักคนเดียว จะมีความพึงพอใจ มากกว่าผู้ที่ไม่ได้เข้าพักคนเดียว 0.088 หน่วย
7. ผู้ใช้บริการที่เป็นลูกค้าใหม่ จะมีความพึงพอใจ มากกว่าลูกค้าเก่า 0.048 หน่วย
8. ผู้ใช้บริการที่มีความเครียดและความกังวลใจต่อสถานการณ์โควิด-19 ลดลง 1 หน่วย จะมีความพึงพอใจ เพิ่มขึ้น 0.035 หน่วย
9. ผู้ใช้บริการที่เข้าพักในธุรกิจโฮสเทลที่เป็นกิจการรูปแบบอื่น จะมีความพึงพอใจ มากกว่าผู้ที่เข้าพักในธุรกิจโฮสเทลที่เป็นกิจการเจ้าของคนเดียว 0.156 หน่วย
10. ผู้ใช้บริการที่เข้าพักในธุรกิจโฮสเทลที่มีอายุธุรกิจน้อยลง 1 ปี จะมีความพึงพอใจ เพิ่มขึ้น 0.024 หน่วย
11. ผู้ใช้บริการที่เข้าพักในธุรกิจโฮสเทลที่ไม่มีสาขา จะมีความพึงพอใจ มากกว่าผู้ที่เข้าพักในธุรกิจโฮสเทลที่มีสาขา 0.189 หน่วย
12. ผู้ใช้บริการที่เข้าพักในธุรกิจโฮสเทลที่มีจำนวนผู้ให้บริการน้อยลง 1 คน จะมีความพึงพอใจ เพิ่มขึ้น 0.044 หน่วย
13. ผู้ใช้บริการที่เข้าพักในธุรกิจโฮสเทลที่ได้มาตรฐาน SHA จะมีความพึงพอใจ มากกว่าผู้ที่เข้าพักในธุรกิจโฮสเทลที่ยังไม่ได้มาตรฐาน SHA 0.209 หน่วย
14. ผู้ใช้บริการที่เข้าพักในธุรกิจโฮสเทลที่มีการปฏิบัติตามมาตรการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่ เพิ่มขึ้น 1 หน่วย จะมีความพึงพอใจ เพิ่มขึ้น 0.172 หน่วย

ทั้งนี้ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทลตามการท่องเที่ยว
วิถีปกติใหม่มากที่สุด คือ การได้รับการรับรองมาตรฐาน SHA ของธุรกิจโฮสเทล ($\text{Beta} = 0.407$)

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติ เพศชาย มีอายุ 21-30 ปี
มีสถานภาพโสด มีการศึกษาระดับปริญญาตรี ส่วนใหญ่เข้าพักเพื่อท่องเที่ยว หรือพักผ่อน เข้าพัก
ในโฮสเทลเฉลี่ย 2.91 คืน มีระยะเวลาในการเข้าพัก 1-2 คืน นิยมเข้าพักในห้องนอนรวมมากกว่า
ห้องนอนส่วนตัว ไม่ได้เข้าพักเพียงคนเดียว เคยเข้าพักที่พักระเบียงโฮสเทลมาก่อน แต่เป็นลูกค้า
รายใหม่ยังไม่เคยเข้าพักในโฮสเทลแห่งนั้น ลูกค้าส่วนใหญ่ระบุว่ามีความเครียดและความกังวลใจ
ต่อสถานการณ์โควิด-19 ในระดับน้อย สอดคล้องกับ ปราชญ์ ปุณณศุภการมย์ และ ชวัญฤทัย ครองยุติ
(2564) ที่พบว่า นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่เข้าพักโฮสเทล ในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนใหญ่
เป็นเพศชาย มีการศึกษาระดับปริญญาตรี และสอดคล้องกับ สุนทรีย์ ศิริจันทร์ และ กมลทิพย์ คำใจ
(2561) ที่พบว่า นักท่องเที่ยวที่ใช้บริการที่พักแบบโฮสเทลในเขตพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 21-30 ปี สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี มีสถานภาพโสด
รวมถึงสอดคล้องกับ บุญนิดา แก้วกิริยา และ รุ่งอาทิตย์ บุชาอินทร์ (2564) ที่พบว่า นักท่องเที่ยว
ชาวต่างชาติที่ใช้บริการโฮสเทลในเขตกรุงเทพมหานคร ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย จบการศึกษาระดับ
ปริญญาตรี มีวัตถุประสงค์ในการเดินทางเพื่อท่องเที่ยว หรือพักผ่อน และใช้ระยะเวลาในการเข้าพัก
โฮสเทลเป็นเวลา 2 วัน

สถานการณ์โควิด-19 ส่งผลกระทบต่อโรงแรมขนาดเล็กทำให้มีการลดราคาห้องพัก
ให้ต่ำลง โดยพบว่าในช่วงมาตรการปิดเมืองเดือนเมษายน พ.ศ. 2563 ราคาห้องพักเฉลี่ยลดต่ำลงมาก
ที่สุดถึง 254 บาทต่อคืน (สุเมธ กมลศิริวัฒน์ และ บุษรา โปวาทอง, 2564) เมื่อคู่แข่งทางตรง
ปรับลดราคาลง ผู้ประกอบการธุรกิจโฮสเทลจึงจำเป็นต้องลดราคาให้ต่ำลงไปอีก ทำให้ระดับราคา
ห้องพักรายวันเริ่มต้นต่ำสุดเพียง 99 บาทต่อคนต่อคืนเท่านั้น ทั้งนี้ธุรกิจโฮสเทลในจังหวัดเชียงใหม่
ส่วนใหญ่ ร้อยละ 43.30 ตั้งราคาห้องพักรายวันไม่เกินคืนละ 200 บาทต่อคน (ธวัชชัย บุญมี และ
จิรวรรณ บุญมี, 2566) ส่งผลให้ลูกค้ามีทางเลือกห้องพักราคาประหยัดเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นผู้ใช้บริการ
ธุรกิจโฮสเทลในจังหวัดเชียงใหม่จึงเกิดความพึงพอใจในระดับมากที่สุด เนื่องจากรู้สึกถึงความคุ้มค่า
ของบริการที่ได้รับจากการเข้าพักในโฮสเทล สอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับความพึงพอใจที่ระบุว่า
ลูกค้าจะรู้สึกพึงพอใจมากเมื่อบริการที่ได้รับจริงสูงกว่าบริการที่ลูกค้าคาดหวัง (Kotler, 2016
อ้างถึงใน กานต์พิชชา พัฒนากิจธนโชติ และ สวัสดิ์ วรรณรัตน์, 2565) โดยลูกค้าประเมินความคุ้มค่า
จากอรรถประโยชน์ของสินค้าและบริการที่ได้รับหลังมีประสบการณ์ตรงจากการใช้สินค้า
หรือบริการนั้น ๆ รวมถึงประเมินความคุ้มค่าที่ได้รับเมื่อเทียบกับราคาที่จ่ายไป (ฉัฐสรณ์
กาญจนศิลาพันธ์, 2559)

เมื่อสุขภาพและความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรกในสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (Mirzaei et al., 2023) จึงมีงานวิจัยที่ยืนยันว่าลูกค้ามีแนวโน้มที่จะมีความพึงพอใจสูงขึ้นเมื่อโรงแรมให้ความสำคัญกับมาตรการป้องกันและควบคุมการแพร่ระบาดของโรค รวมถึงการปฏิบัติตามมาตรฐานด้านสุขอนามัยและความสะอาด ซึ่งช่วยลดความเสี่ยงด้านสุขภาพให้แก่ผู้ใช้บริการ (Saydam et al., 2022; Yang et al., 2024) สอดคล้องกับผลการวิจัยที่พบว่า การได้รับการรับรองมาตรฐาน SHA ของธุรกิจโฮสเทล และโฮสเทลที่ปฏิบัติตามมาตรการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่ เป็นปัจจัยมีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทล

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทลตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่ที่มีคุณลักษณะต่อไปนี้ มีแนวโน้มที่จะมีความพึงพอใจน้อยกว่าผู้เข้าพักกลุ่มอื่น คือ มีอายุมาก เป็นลูกค้าชาวไทย เข้าพักเพราะเหตุผลที่ไม่ใช่เพื่อท่องเที่ยวพักผ่อน พักในระยะสั้น ในห้องพักรวม เป็นกลุ่ม เป็นลูกค้าเก่า มีความเครียดและความกังวลใจต่อสถานการณ์โควิด-19 ค่อนข้างมาก โดยกลุ่มดังกล่าวจัดเป็นกลุ่มเปราะบางที่มีโอกาสเกิดความไม่พึงพอใจ หรือมีความพึงพอใจในระดับต่ำ ดังนั้นผู้ประกอบการควรให้ความสำคัญกับลูกค้ากลุ่มนี้มากเป็นพิเศษ เช่น ให้คำแนะนำหรือข้อมูลอย่างละเอียด สอบถามความต้องการด้านต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ ให้บริการตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ ดูแลเอาใจใส่ช่วยเหลืออย่างเต็มที่ เพื่อสร้างประสบการณ์การเข้าพักที่น่าประทับใจ เกิดการซื้อซ้ำ หรือการบอกต่อส่งผลเชิงบวกโดยตรงต่อรายได้ และภาพลักษณ์ของธุรกิจ

2. ผู้ใช้บริการที่เข้าพักในธุรกิจโฮสเทลที่ได้มาตรฐาน SHA จะมีความพึงพอใจมากกว่าผู้ที่เข้าพักในธุรกิจโฮสเทลที่ยังไม่ได้มาตรฐาน SHA ซึ่งปัจจัยดังกล่าวมีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทลตามการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่มากที่สุด แต่โฮสเทลส่วนใหญ่มากถึงร้อยละ 65.40 ยังไม่ได้รับมาตรฐาน SHA หรือ SHA Plus (SHA+) ซึ่งเป็นตราสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นว่าได้ดำเนินการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง และปฏิบัติตามแนวทางการควบคุมโรคโควิด-19 อย่างเคร่งครัดสม่ำเสมอ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตใหม่ ดังนั้นผู้ประกอบการควรเร่งดำเนินการขอรับเครื่องหมาย และปฏิบัติตามข้อกำหนดมาตรฐาน โดยศึกษาข้อมูล จัดเตรียมเอกสารหลักฐานภาพถ่าย และขอรับการรับรองผ่านเว็บไซต์ www.thailandsha.com

3. ผู้ใช้บริการที่เข้าพักในธุรกิจโฮสเทลที่มีการปฏิบัติตามมาตรการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่ จะมีความพึงพอใจเพิ่มขึ้น ดังนั้นผู้ประกอบการจำเป็นต้องตระหนักถึงความสำคัญของการให้บริการบนพื้นฐานของการปฏิบัติตามแนวทางการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ใน 4 ประเด็น ได้แก่ การเว้นระยะห่าง การทำความสะอาด แนวปฏิบัติความปลอดภัยด้านสุขอนามัยของที่พัก

และการรับรองมาตรฐานการท่องเที่ยวปลอดภัย ถึงแม้ว่าสถานการณ์ของโรคจะมีแนวโน้มที่ดีขึ้นในบางช่วงเวลา ทั้งนี้เพื่อเป็นการรักษามาตรฐานความปลอดภัยด้านสุขอนามัยในภาคอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวของประเทศไทย และถือเป็นการปฏิบัติตามมาตรการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่ อันจะส่งผลเชิงบวกโดยตรงต่อความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ นอกจากนี้ผู้ประกอบการควรนำนวัตกรรมเพื่อการท่องเที่ยววิถีใหม่มาใช้ในธุรกิจเพิ่มขึ้น เช่น เทคโนโลยีไร้สัมผัส การชำระเงินแบบไร้สัมผัส การเช็คอินและเช็คเอาท์ออนไลน์ เพื่อลดต้นทุนและค่าใช้จ่ายด้านแรงงาน ซึ่งนอกจากจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ และประสิทธิผลในการบริหารธุรกิจได้ดียิ่งขึ้นแล้ว ยังสามารถสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้เข้าพัก เพราะเป็นการหลีกเลี่ยงการพบปะ หรือสัมผัสพื้นผิวสิ่งของสาธารณะ ทำให้เกิดความสะอาดสบาย สร้างความปลอดภัย และเพิ่มความมั่นใจ

4. ผู้ใช้บริการที่เข้าพักในธุรกิจโฮสเทลที่มีอายุธุรกิจน้อยลง 1 ปี จะมีความพึงพอใจเพิ่มขึ้น ดังนั้นธุรกิจโฮสเทลที่เปิดให้บริการมาเป็นระยะเวลานานควรตรวจสอบสภาพอาคาร ห้องพัก ห้องน้ำ และพื้นที่โดยรวมอย่างสม่ำเสมอ ควรซ่อมแซม ปรับปรุง ตกแต่งสถานที่ และปรับภูมิทัศน์ ให้อยู่ในสภาพที่ดีไม่ทรุดโทรม

5. ผู้ประกอบการธุรกิจโฮสเทลควรศึกษาและปฏิบัติตามมาตรฐานความปลอดภัยในสถานประกอบการประเภทโรงแรม เพื่อยกระดับมาตรฐานการบริการให้สูงขึ้น ส่งผลดีต่อภาพลักษณ์และชื่อเสียง สามารถสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ใช้บริการ และดึงดูดลูกค้ากลุ่มใหม่

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาความต้องการ และความคาดหวังของผู้ใช้บริการธุรกิจโฮสเทลต่อการบริหารจัดการธุรกิจตามแนวทางการท่องเที่ยววิถีปกติใหม่

เอกสารอ้างอิง

- กานต์พิชชา พัฒนากิจธนโชติ และสวัสดี วรรณรัตน์. (2565). แบบจำลองสมการโครงสร้าง ผลกระทบของคุณภาพการบริการด้านโลจิสติกส์ที่ส่งผลต่อความพึงพอใจความไว้วางใจ และความจงรักภักดีของลูกค้าธุรกิจอีคอมเมิร์ซ. *วารสารเกษตรศาสตร์ธุรกิจประยุกต์*, 16(24), 29-48.
- เกียรติศักดิ์ จันทร์แก้ว. (2564, 29 มกราคม). *สถานการณ์โควิด-19 และประเด็นที่ส่งผลต่อ SMEs*. <https://tdri.or.th/2021/01/covid-58/>
- ฉัฐสรณ์ กาญจนศิลาพันธ์. (2559). การสร้างคุณค่าและความพึงพอใจแก่ลูกค้าในธุรกิจโรงแรม. *วารสารอิเล็กทรอนิกส์ Veridian มหาวิทยาลัยศิลปากร (มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ)*, 9(2), 154-168.

- ทองศักดิ์ แสงสว่างวัฒนะ, นิชนันท์ ศิริไสยาสน์, และโชติ บดีรัฐ. (2563). “New normal” วิถีชีวิตใหม่ และการปรับตัวของคนไทยหลังโควิด-19: การงาน การเรียน และธุรกิจ. *วารสารการบริหาร การปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น*, 4(3), 371-386.
- ธวัชชัย บุญมี และจิรวรรณ บุญมี. (2566). การจัดการธุรกิจโฮสเทลในจังหวัดเชียงใหม่ตาม การท่องเที่ยววิถีใหม่ ในสถานการณ์โควิด-19. *วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์*, 40(2), 31-60.
- ธีรวุฒิ เอกะกุล. (2550). *ระเบียบวิธีวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์* (พิมพ์ครั้งที่ 5). วิทยาออฟเซทการพิมพ์.
- นิศาชล รัตนมณี และประสพชัย พสุนนท์. (2562). อัตราการตอบกลับของแบบสอบถามในงานวิจัย เชิงปริมาณ. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธนบุรี*, 13(3), 181-188.
- บุญนิดา แก้วกิริยา และรุ่งอาทิตย์ บุชาอินทร์. (2564). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจ ของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติในการเลือกใช้บริการโฮสเทลในเขตกรุงเทพมหานคร. *วารสารการบริการและการท่องเที่ยวไทย*, 3(16), 3-11.
- ปราชนีย์ ปุณณศุการมย์ และขวัญฤทัย ครองยุติ. (2564). ความคาดหวังของนักท่องเที่ยวต่างชาติ ที่เข้าพักโฮสเทล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี*, 15(1), 183-199.
- พุทธชาติ ลุนคำ และรชฏ เลียงจันทร์. (2564, 8 มกราคม). *ธุรกิจท่องเที่ยวและโรงแรมหลัง COVID-19*. https://www.krungsri.com/getmedia/ab21638a-4089-4bb4-bb8a-62ba89d2c7da/RI_Future_of_Tourism_210121_TH.pdf.aspx
- ภุชณิศา ทิพย์วงศ์, นิรมล พรหมนิล, และวรัชต์ มัชฌิมบุรุษ. (2566). แนวทางการปรับตัวของธุรกิจ โรงแรมขนาดกลางในจังหวัดเชียงใหม่ ช่วงภาวะวิกฤติโควิด-19. *วารสารวิชาการ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์*, 10(1), 111-125.
- รชฏ เลียงจันทร์. (2564, 18 ตุลาคม). เปิดท่องเที่ยวไทยอย่างไรให้ได้สมดุลระหว่างเศรษฐกิจ และการติดเชื้อ. https://www.krungsri.com/getmedia/cff0f9aa-cde7-4bd1-88b0-f90e7b6834d7/RI_Restarting_Tourism_211018_TH.pdf.aspx
- วัชรพงศ์ รติสุขพิมล. (2562). การวิเคราะห์ธุรกิจโฮสเทลในเขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร: โครงสร้าง ตลาดและการแข่งขัน. *วารสารสุขโขทัยธรรมมาธิราช*, 32(1), 43-62.
- ศิริรัตน์ โกศการิกา. (2564). กลยุทธ์การฟื้นฟูการให้บริการธุรกิจร้านอาหารที่ส่งผลต่อความพึงพอใจ ในบริการ และความเชื่อมั่นในตราสินค้าในภาวะวิกฤติโควิด-19 ของประเทศไทย. *วารสารเกษตรศาสตร์ธุรกิจประยุกต์*, 15(23), 1-20.

- ศุภชัย เหมือนโพธิ์. (2565). รูปแบบการปรับตัวของกลุ่มธุรกิจบริการ เพื่อบริการรับการเข้าสู่สังคมวิถีชีวิตใหม่ New normal. *วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยเวสเทิร์น มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 8(1), 89-104.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2564). *รายงานสรุปผลการดำเนินการตามยุทธศาสตร์ชาติ ประจำปี 2564*. สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สุนทรีย์ ศิริจันทร์ และกมลทิพย์ คำใจ. (2561). พฤติกรรมผู้บริโภคที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกใช้บริการที่พักแบบโฮสเทลในเขต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารสหวิทยาการจัดการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์*, 2(1), 11-21.
- สุเมธ กมลศิริวัฒน์ และบุษรา ไพวาททอง. (2564). กลยุทธ์การปรับตัวของผู้ประกอบการโรงแรมที่ได้รับมาตรฐาน SHA ต่อผลกระทบ COVID-19 ในเขตกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2563. *สารศาสตร์*, 4(3), 650-663.
- เสาวณี จันทะพงษ์ และเจริญชัย เอกมาไพศาล. (2564, 26 ตุลาคม). *ผลกระทบและการปรับตัว (Resilience) ของผู้ประกอบการธุรกิจโรงแรมและร้านอาหารช่วงโควิด-19: วิเคราะห์จากหลักคิด Outside-In*.
https://www.bot.or.th/Thai/ResearchAndPublications/DocLib_/Article_26Oct2021.pdf
- เหลียว คุณ, วินิตรา สีสะพัฒนา, กীরติ ตระการศิริวานิช, ยุทธการ ไวยอาภา, และสุธีรา สิทธิกุล. (2565). รูปแบบการปรับตัวเชิงบริหารของธุรกิจโรงแรมขนาดกลางและขนาดเล็กใน สถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19: กรณีศึกษา อำเภอเมือง จังหวัด เชียงใหม่. *วารสารสหวิทยาการวิจัย: ฉบับบัณฑิตศึกษา*, 11(2), 178-187.
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 16(3), 297-334.
- Mirzaei, R., Sadin, M., & Pedram, M. (2023). Tourism and COVID-19: changes in travel patterns and tourists' behavior in Iran. *Journal of Tourism Futures*, 9(1), 49-61.
- Saydam, M. B., Olorunsola, V. O., Avci, T., Dambo, T. H., & Beyar, K. (2022). How about the service perception during the COVID-19 pandemic: an analysis of tourist experiences from user-generated content on TripAdvisor. *Tourism Critiques*, 3(1), 16-41.
- Yang, Y., Lin, M. S., & Magnini, V. P. (2024). Do guests care more about hotel cleanliness during COVID-19? Understanding factors associated with cleanliness importance of hotel guests. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 36(1), 239-258.

การพัฒนารูปแบบการจัดการแปลงสมุนไพรและการสร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพร สู่การลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจของวิสาหกิจชุมชนสมุนไพร พื้นที่ตำบลบึงทวาย อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร

อัสชรา นามโธสง^{1*} ศักดิ์ดา แสนสุพรรณ¹ สันติ ผิวผ่อง¹ ญาณวิจา คำพรมมา¹

เทพกร ลีลาแต้ม² และ วุฒิชัย รสชาติ²

¹สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

²ศูนย์เทคโนโลยีที่เหมาะสม คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

*Corresponding author Email: aschara@snru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนารูปแบบการจัดการแปลงปลูกสมุนไพรสู่การเพิ่มศักยภาพการผลิต และ 2) สร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรด้วยเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยกลุ่มเป้าหมายจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพร กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพร และกลุ่มที่ได้รับประโยชน์โดยตรงและโดยอ้อม ในพื้นที่ตำบลบึงทวาย อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร ด้วยวิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง จำนวน 40 คน โดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์เชิงลึก และจัดเสวนากลุ่ม เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล และใช้การวิเคราะห์เนื้อหา ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่า 1) รูปแบบการจัดการแปลงปลูกสมุนไพร มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ส่วน คือ (1) ระบบบริหารจัดการแปลงสมุนไพรมาตรฐานแบบเกื้อกูลที่สามารถเพิ่มปริมาณการเพาะปลูก 2,321 ต้นไร่ คิดเป็น 4.00 เท่า (2) ระบบการจัดการกลุ่มบนฐานการผลิต และผลิตภัณฑ์อย่างมีส่วนร่วม และ (3) การจัดการข้อมูลชุมชนสู่คู่มือองค์ความรู้ที่กระตุ้นการเรียนรู้ สู่การสร้างรายได้ของชุมชน และ 2) การสร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรด้วยเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหยก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ใหม่เพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจชุมชน ได้แก่ น้ำมันนวดสมุนไพร ถ่านหอมสมุนไพร และน้ำมันหอมระเหยสมุนไพร จากการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบนฐานข้อมูล ความรู้ และเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อใช้ประโยชน์ในการดูแลเกื้อกูลชุมชน และลดการพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอก ก่อเกิดรายได้เฉลี่ยหลังมีโครงการ 53,785 บาท/ปี/ครัวเรือน ส่งผลให้จำนวนผู้มีรายได้ไม่น้อยกว่าเส้นความยากจนลดลง 0.14 เท่า ซึ่งเห็นว่าการวิจัยในครั้งนี้เกิดการลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจ

คำสำคัญ: เศรษฐกิจชุมชน การลดความเหลื่อมล้ำ น้ำมันหอมระเหย วิสาหกิจชุมชนสมุนไพร การบริหารจัดการ

รับบทความ: 3 กุมภาพันธ์ 2567

แก้ไขเสร็จ: 25 เมษายน 2567

ตอบรับบทความ: 8 พฤษภาคม 2567

Developing a Management Model for Herbal Gardens and Creating Value Added Herbal Products to Reduce the Economic Disparities Dimension of Community Herbal Enterprises in Bueng Thawai, Sub–district, Tao Ngoi District, Sakon Nakhon Province

Aschara Namthaisong^{1*} Sakda Sansupan¹ Santi Phewphong¹ Yanwija Kampromma¹

Tappagon Leelatam² and Wuttichai Roschat²

¹Research and Development Institute, Sakon Nakhon Rajabhat University

²Appropriate Technology Center, Faculty of Science and Technology, Sakon Nakhon Rajabhat University

*Corresponding author Email: aschara@snru.ac.th

Abstract

This research article aims to achieve two primary objectives: 1) to formulate a management model for herbal planting plots to enhance production potential; and 2) to create the added value to herbal produce through the application of essential oil extraction technology. The targeted demographic included participants from the herbal community enterprise group, herbal farmer group, and other related groups in Bueng Thawai Sub–district, Tao Ngoi District, Sakon Nakhon Province. This qualitative study was conducted following the research methodology of participatory action research. The total of 40 participants in this study were derived through purposive sampling method. In order to collect qualitative data, in–depth interviews and group discussions were implemented. Then the derived data were analysed using content analysis method.

The findings revealed that 1) the herbal plantation management model could be found consisting of three crucial components as follows: (1) a standardized management system for plantation management resulting in a cultivation increasing to 2,321 plants/rai, equivalent to a quadruple increase; (2) a participatory group management system based on production and products; and (3) community data management leading to knowledge guides that could stimulate learning towards generating income for the community. Furthermore, 2) value addition to herbal produce through essential oil extraction technology had been found to create new products which could strengthen community economic stability, including herbal massage oil, herbal incense, and herbal essential oil. These results had been achieved through participatory community management based on appropriate data, knowledge, and appropriate technology of supporting the community and reducing reliance on external resources. This had also resulted in an average income of 53,785 baht/year/household after the project, leading to a decrease in the number of people earning less than the poverty line by 0.14 times. It could thus be observed that this research could address an alternative solution to reduce economic disparity.

Keywords: Community Economy, Reducing Inequality, Essential Oil, Herbal Community Enterprise, Management

Received: 3 February 2024

Revised: 25 April 2024

Accepted: 8 May 2024

บทนำ

สถานการณ์ในช่วงโควิด-19 พืชสมุนไพรไทยเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง เนื่องจากสามารถใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยเบื้องต้นของโรคได้ (กรมสุขภาพจิต, 2564) โดยพืชสมุนไพรเศรษฐกิจที่จังหวัดสกลนครส่งเสริมให้เพิ่มพื้นที่ปลูก คือ พืชหลายใจ กระชายขาว ชิง โพล ขมิ้นชัน และสมุนไพรท้องถิ่นอื่น ๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่าพืชเหล่านี้เป็นพืชที่สามารถผลิต และแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วยเบื้องต้น ผลิตภัณฑ์อาหาร และเครื่องดื่มสมุนไพรได้ภายในครัวเรือน และสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับเกษตรกร ชุมชน จังหวัดสกลนคร (คณะกรรมการบริหารจังหวัดแบบบูรณาการ (ก.บ.จ.) สกลนคร, 2564)

บทเรียนการดำเนินงานของกลุ่มเป้าหมาย ผู้มีส่วนได้เสีย จากการลงพื้นที่ของคณะผู้วิจัย เมื่อวันที่ 4-10 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2564 พบว่า ปัจจัย ขัดจำกัด ทิศทาง และโอกาสในการพัฒนาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพร เป็นดังนี้ 1) ศักยภาพแปลงและระบบผลิตยังไม่พร้อมเข้าสู่การตรวจรับรองมาตรฐาน เนื่องจากยังขาดองค์ความรู้เชิงลึกในการจัดการแปลงอย่างมีระบบ 2) ผลผลิตจำนวน 2 แปลง มีสมุนไพร จำนวน 8 ชนิด (โพล ขมิ้นชัน ขมิ้นอ้อย ตะไคร้หอม ว่านหางจระเข้ พืชหลายใจ กระเจียว และมะกรูด) ซึ่งยังไม่เพียงพอต่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้เกิดความต่อเนื่อง ส่งผลต่อความไม่ชัดเจนของรายได้เพิ่มขึ้น 3) ชุมชนมีฐานความรู้ เครื่องมือเดิมที่ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นด้วยช่างชุมชนซึ่งไม่เหมาะสมต่อการใช้งาน และผลผลิตน้ำมันหอมระเหยที่ได้ไม่เพียงพอต่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย คณะผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์ร่วมกับกลุ่มเป้าหมายและผู้มีส่วนได้เสียเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหยที่เหมาะสมเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มจากสมุนไพรสู่การยกระดับเศรษฐกิจและลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจในพื้นที่ และ 4) ชุมชนมีการใช้น้ำมันหอมระเหยสมุนไพร ซึ่งมีการนำเข้าจากภายนอกเพื่อเป็นสารตั้งต้น ในส่วนผสมของผลิตภัณฑ์ โดยพบว่า ผลิตภัณฑ์เดิมของกลุ่มเป็นที่ต้องการของผู้บริโภค เห็นได้จากการกลับมาซื้อซ้ำของผู้บริโภคในพื้นที่ จะเห็นได้ว่าน้ำมันหอมระเหยเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของโอกาส ในการยกระดับเศรษฐกิจของชุมชน คณะผู้วิจัย กลุ่มเป้าหมาย และผู้มีส่วนได้เสีย จึงพิจารณาร่วมกันถึงการยกระดับผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายจากน้ำมันหอมระเหยบริสุทธิ์ที่สกัดมาจากสมุนไพรในชุมชนเพื่อให้สอดคล้องกับรูปแบบการใช้ประโยชน์ในอนาคต

สถานการณ์ความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจในพื้นที่ พบว่า รายได้ประจำเฉลี่ย/คน/เดือน จังหวัดสกลนคร อยู่ที่ 2,562 บาท/คน /เดือน โดยที่จำนวนคนจน ที่มีรายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคเฉลี่ย/คน/เดือน ต่ำกว่าเส้นความยากจนของประเทศ จำนวน 77,800 คน มากสุดเป็นอันดับที่ 6 ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2565) ซึ่งในงานพัฒนานั้น กลไกการถูกเอาเปรียบในระบบเศรษฐกิจ มีตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจทั้ง 4 มิติ คือ 1) การเพิ่มการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่น คือ การลดการพึ่งพาภายนอก 2) การสร้างมูลค่าเพิ่ม คือ การเพิ่ม

คุณค่าของทรัพยากรสินค้าท้องถิ่น 3) การเพิ่มกันชนทางการเงิน คือ การจัดการความเสี่ยงทางการเงิน และ 4) การเพิ่มส่วนแบ่งของผู้ผลิต คือ การเพิ่มอำนาจต่อรองในการแลกเปลี่ยน (เดชรัต สุขกำเนิด, 2564) และจากการวิเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์เศรษฐกิจ (รายได้) 6 หมวด (ค่าแรงกำไรจากธุรกิจ กำไรจากการเกษตร สวัสดิการ/เงินช่วยเหลือ การเงิน และรายได้ที่ไม่เป็นตัวเงิน) ของกลุ่มเป้าหมาย 40 คน ก่อนการดำเนินงานของคณะผู้วิจัย พบว่า มีกลุ่มที่ 1 รายได้น้อยกว่าเกณฑ์ความยากจน จำนวน 14 ราย (ร้อยละ 35.00) กลุ่มที่ 2 รายได้น้อยกว่าร้อยละ 40.00 ที่จนที่สุด จำนวน 17 ราย (ร้อยละ 43.00) กลุ่มที่ 3 มีรายได้สูงกว่าร้อยละ 40.00 ล้างแต่น้อยกว่ามัธยฐาน จำนวน 3 ราย (ร้อยละ 8.00) และกลุ่มที่ 4 มีรายได้สูงกว่ามัธยฐาน จำนวน 6 ราย (ร้อยละ 25.00) โดยมีรายได้เฉลี่ย 52,329 บาท/ครัวเรือน/ปี (4,361 บาท/ครัวเรือน/เดือน) ซึ่งให้เห็นว่าโครงการวิจัยในครั้งนี้ทำงานกับกลุ่มผู้มีรายได้น้อย สอดคล้องกับเป้าหมายการลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจ เพื่อสร้างโอกาสในการเข้าถึงรายได้ที่เพิ่มขึ้นบนฐานทรัพยากร และความรู้ชุมชน

ดังนั้น งานวิจัยครั้งนี้มีรูปแบบการดำเนินวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ร่วมกับแนวทางกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research: CBR) เพื่อขับเคลื่อนการดำเนินงาน ผ่านระบบและกลไกของการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมวิเคราะห์ ร่วมจัดการ ร่วมวางแผน เป็นเหตุเป็นผล เป็นระบบ บนฐานของความรู้และข้อมูล ซึ่งเน้นปฏิบัติการร่วมกับกลุ่มเป้าหมายที่มีส่วนผสมของกลุ่มผู้มีรายได้น้อยในการพัฒนารูปแบบการจัดการแปลงปลูกสมุนไพรเพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรในพื้นที่ และสร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรด้วยเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหยบนฐานทรัพยากรสมุนไพรในพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพสู่การลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจของวิสาหกิจชุมชนสมุนไพร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการแปลงปลูกสมุนไพรสู่การเพิ่มศักยภาพการผลิต ของกลุ่มวิสาหกิจสมุนไพรพื้นที่ตำบลบึงทวาย อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร
2. เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรด้วยเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหย

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ใช้ระยะเวลา 1 ปี ตั้งแต่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2565–30 เมษายน พ.ศ. 2566

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน ผู้สูงอายุ เครือข่ายผู้ปลูกสมุนไพร กลุ่มวิสาหกิจสมุนไพร เครือข่ายผู้ประกอบการ/ร้านค้าชุมชน กลุ่มผู้มีรายได้น้อย ประชาชนผู้สนใจ หน่วยงานราชการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในพื้นที่ตำบลบึงทวาย อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร

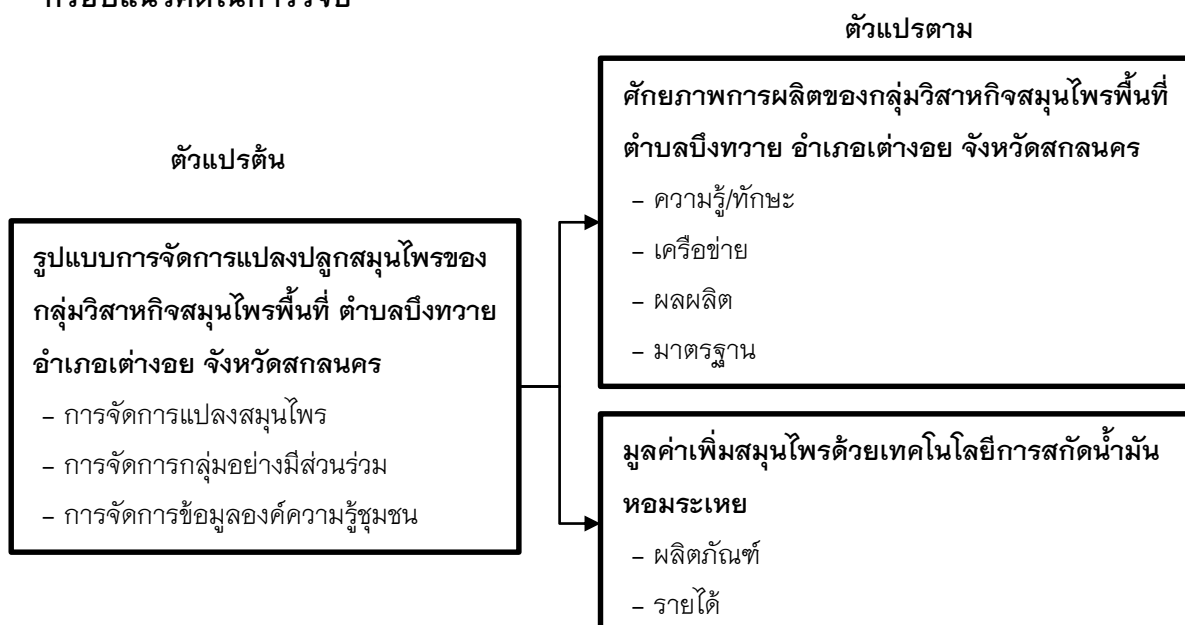
กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้มีองค์ความรู้ เคยได้รับการพัฒนาศักยภาพที่เกี่ยวข้องด้านสมุนไพร มีศักยภาพในการดำเนินงาน มีจิตสาธารณะ และเป็นผู้มีความจำเป็นต้องได้รับโอกาสในการลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ได้รับประโยชน์โดยตรง และโดยอ้อมจากการงานวิจัยในครั้งนี้ โดยคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และสมัครใจเข้าร่วมการวิจัย จำนวน 40 คน ได้แก่

1. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพร และเครือข่ายผู้ปลูกสมุนไพร ตำบลบึงทวาย อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร ผู้มีองค์ความรู้ เคยได้รับการพัฒนาศักยภาพที่เกี่ยวข้องด้านสมุนไพร ประกอบด้วย กลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรไทหนองบัว กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพร และกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชุมชน จำนวน 15 คน

2. ผู้นำชุมชน หรือปราชญ์ชุมชน เป็นกลุ่มผู้มีองค์ความรู้ มีความเข้มแข็งและศักยภาพในการดำเนินงาน มีใจ (จิตสาธารณะ) ในการสร้างรายได้และส่งเสริมการใช้ทรัพยากรในชุมชน เพื่อเป็นสวัสดิการในการดูแลสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของคน ในชุมชน จำนวน 5 คน

3. กลุ่มผู้มีรายได้ไม่น้อยจากเกณฑ์รายได้สูงสุดของกลุ่มประชากรปี 2560 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) ผู้มีความจำเป็นต้องได้รับโอกาสในการลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ และต้องการได้รับโอกาสในการพัฒนาทักษะ องค์ความรู้ และพัฒนาอาชีพ เพื่อสร้างโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร และเพิ่มรายได้ ซึ่งกลุ่มนี้เป็นอาสาสมัคร และสมัครใจ จำนวน 20 คน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัยในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นพัฒนาด้วยข้อมูลเชิงลึกของลักษณะทางกายภาพและสังคมผ่านปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ด้วยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งเป็นเกลียวของวงจรการสะท้อนคิด และการปฏิบัติ อาศัยการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นการเรียนรู้อย่างเป็นระบบเป็นพลวัตร เป็นการพัฒนา และเป็นการวิเคราะห์สถานการณ์อย่างมีวิจารณ์ญาณ (อมาวสี อัมพันศิริรัตน์ และ พิมพิมล วงศ์ไชยา, 2560)

เครื่องมือการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์แบบลึก (In-depth Interview) เพื่อศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ ฐานข้อมูล ทวนเดิมการดำเนินงาน เช่น ชนิด ปริมาณ ขนาดพื้นที่ ระบบการจัดการ การใช้ประโยชน์ ฯลฯ ในกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 40 คน เพื่อนำข้อมูลที่ได้สู่การจัดระเบียบข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งแบบสัมภาษณ์ดังกล่าวได้ผ่านการตรวจสอบคุณภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิในงานวิจัย จากกลไกงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสาน มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่นอีสาน และผู้ทรงคุณวุฒิจากแหล่งทุนวิจัย

2. การจัดเสวนากลุ่ม (Group Discussion) เพื่อเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วมของกลุ่ม เป้าหมายทั้ง 3 กลุ่ม รวม 40 คน ซึ่งแบ่งการเสวนาออกเป็นรายกลุ่ม ผ่านเครื่องมือ แบบสัมภาษณ์แบบเชิงลึกสรุปข้อมูล ระดมความคิด ออกแบบวางแผนการดำเนินงานในประเด็นต่าง ๆ เพื่อความเข้าใจที่ตรงกันอย่างชัดเจนตลอดการดำเนินงาน

3. การจัดเวทีชุมชน (Public Forum) ร่วมกับกลุ่มเป้าหมายและผู้มีส่วนได้เสีย เพื่อเป็นการคืนข้อมูล สื่อสารข้อมูลการดำเนินงานให้กับสาธารณะได้รับทราบ สร้างการรับรู้ร่วมกันทุกภาคส่วน เช่น การลงมติในการจัดการร่วมกัน และการนำเสนอผลงานวิจัย เป็นต้น

4. การสังเกต แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม (Participant and Non-participation Observation) เพื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบของการดำเนินงาน ปัจจัยที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงาน เช่น ปฏิกริยาของผู้เข้าร่วมเวที ทักษะของผู้ร่วม อุปนิสัย บุคลิกภาพ การแสดงออก การเก็บประเด็น สรุปประเด็นที่ตกหล่นระหว่างการดำเนินงานเพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไข เพื่อสรุปผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ก่อน ระหว่าง และหลังการดำเนินงานทุกขั้นตอน

5. อุปกรณ์การกลั่นน้ำมันหอมระเหยสมุนไพร เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรเป็นต้นแบบเชิงรุกเพื่อสร้างแนวการพัฒนาเกษตรสมุนไพรและผลิตภัณฑ์สมุนไพรของวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรในพื้นที่

6. อุปกรณ์ภาคสนาม เช่น เครื่องบันทึกภาพ เครื่องบันทึกเสียง และฟลิปชาร์ต เป็นต้น

การรวบรวมข้อมูล

1. ข้อมูลทุติยภูมิ เอกสารรายงานงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แผนพัฒนาพื้นที่ รายงานสรุปผลการดำเนินงานของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในประเด็น บทเรียนการดำเนินงาน ปัญหาข้อจำกัด ทิศทางการพัฒนาในอนาคต บริบทพื้นที่ และองค์ความรู้ศักยภาพของพื้นที่ ตลอดจนแนวคิดต่าง ๆ ที่นำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาตลอดโครงการวิจัย

2. ข้อมูลปฐมภูมิ ข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์และมุ่งค้นหาข้อเท็จจริงจากการเก็บข้อมูลความคิดเห็นและการปฏิบัติในงานวิจัย

ขั้นตอนการวิจัย

ระยะที่ 1 สร้างความเข้าใจ และออกแบบปฏิบัติการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม ดังนี้ 1) ประชุมชี้แจงข้อมูลการวิจัยให้กับชุมชนเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้าใจในการดำเนินงานร่วมกัน 2) สร้างความเข้าใจร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อพิจารณาขอบเขตพื้นที่กลุ่มเป้าหมาย ออกแบบแผนงาน และบทบาทการดำเนินงาน 3) ออกแบบเครื่องมือการเก็บข้อมูลเพื่อสร้างการเรียนรู้ของกลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติงาน 4) ลงพื้นที่สำรวจและจัดเก็บข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญและจำเป็นในการดำเนินงานวิจัย และสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน 5) ทบทวนผลการดำเนินงาน ตลอดจนวิเคราะห์โอกาสการสร้างมูลค่าเพิ่มจากผลผลิต และพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ เพื่อสร้างรายได้ และยกระดับเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน และ 6) ออกแบบปฏิบัติการ กำหนดพื้นที่ แปลงต้นแบบ ชนิดพันธุ์ และรูปแบบการจัดการพื้นที่ เพื่อเตรียมความพร้อมปฏิบัติการวิจัย

ระยะที่ 2 ระยะปฏิบัติการ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) พัฒนารูปแบบการจัดการแปลงปลูกสมุนไพรเพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิต ดังนี้ 1.1 พัฒนาและยกระดับความรู้การผลิตสมุนไพร 1.2 พัฒนาและยกระดับความรู้ มาตรฐานแบบ SDGsPGS พร้อมทั้งร่วมกันออกแบบระบบการจัดการสมุนไพรของชุมชนในพื้นที่ 1.3 ปฏิบัติการปลูกสมุนไพร 1.4 ติดตามผลการเจริญเติบโตสมุนไพรรวมถึงกำหนดบทบาทหน้าที่ในการร่วมกันกำกับดูแล และความร่วมมือเกื้อกูลกันของกลุ่มเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็ง และ 1.5 ตรวจสอบผู้การรองรับมาตรฐานแบบ SDGsPGS 2) สร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรด้วยเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหย ดังนี้ 2.1 พัฒนานวัตกรรมเครื่องสกัดน้ำมันหอมระเหย (นวัตกรรมรับใช้ชุมชนท้องถิ่น) โดยการวิเคราะห์ขีดความสามารถศักยภาพและความต้องการใช้งาน 2.2 ทดลองสกัดน้ำมันหอมระเหย ตะไคร้หอม และมะกรูด 2.3 แปรรูปผลิตภัณฑ์จากสารสกัดน้ำมันหอมระเหยเพื่อให้มีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายเหมาะสมสำหรับการใช้ประโยชน์ของคนในพื้นที่ และ 2.4 ทดลองจำหน่ายผลิตภัณฑ์เพื่อทดลองผลิตภัณฑ์รับฟังการสะท้อนผลจากการใช้งานผลิตภัณฑ์ นำข้อเสนอแนะกลับมาปรับปรุงผลิตภัณฑ์

ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด เพื่อเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายมีรายได้/มูลค่าเพิ่มที่เกิดจากการใช้ความรู้และทรัพยากรสมุนไพรในพื้นที่

ระยะที่ 3 สรุปและประเมินผล เพื่อให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และเสริมพลังให้กับชุมชนได้มีโอกาสในการพัฒนา ดังนี้ 1) สื่อสารข้อมูลองค์ความรู้ด้านพืชสมุนไพรสู่เกษตรกรในรูปแบบหนังสือออนไลน์ (E-Book) การเพิ่มการใช้ประโยชน์สมุนไพร และการพัฒนาแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพรครบวงจรเพื่อสร้างความมั่นคงทางสุขภาพของชุมชน 2) สื่อสารข้อมูลสร้างตัวตน สร้างการรับรู้ ให้เป็นที่รู้จัก อันเป็นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ สร้างความเข้มแข็งสู่สายพานการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง และยั่งยืนของกลุ่ม และ 3) สังเคราะห์ ค้นข้อมูล สรุปบทเรียนการดำเนินงาน ประเมินผลสำเร็จและแผนการดำเนินงานระยะต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative Data Analysis) จากการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยสถิติที่ใช้ คือ จำนวน (n) และร้อยละ เพื่อทราบอธิบายลักษณะของข้อมูล

2. การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม มาจัดระเบียบ และถอดสรุปข้อมูล จัดพิมพ์ และจัดเป็นหมวดหมู่ จากนั้นอธิบายข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์ สรุป และนำข้อมูลมาตรวจสอบหาความถูกต้องน่าเชื่อถือ ความสมบูรณ์ โดยการคืนข้อมูลแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ผลสู่ข้อสรุปตามวัตถุประสงค์การวิจัยต่อไป

ผลการวิจัย

การพัฒนารูปแบบการจัดการแปลงสมุนไพรและการสร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรสู่การตลาดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจของวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรพื้นที่ตำบลบึงหวาย อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร สามารถตอบวัตถุประสงค์การดำเนินงาน ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 พัฒนารูปแบบการจัดการแปลงปลูกสมุนไพรสู่การเพิ่มศักยภาพการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจสมุนไพรพื้นที่ตำบลบึงหวาย อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร

ผลการพัฒนารูปแบบการจัดการแปลงปลูกสมุนไพรเพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิต มีการพัฒนาแบบองค์รวม ผ่านการเรียนรู้จากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรร่วมกับเครือข่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในพื้นที่ สร้างโอกาสในการเพิ่มรายได้ การพึ่งพาตนเองบนฐานทรัพยากรในท้องถิ่น และการเพิ่มการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในพื้นที่ เชื่อมโยงการเป็นเมืองสมุนไพรประกอบด้วยระบบการจัดการ 3 ส่วน ดังนี้

1. ระบบบริหารจัดการแปลงสมุนไพรมาตรฐานแบบเกื้อกูล ดังนี้ 1) ระบบการบริหารจัดการแปลงรวมอย่างมีส่วนร่วม จำนวน 6 แปลง ได้แก่ สวนมีชัย สวนสมุนไพร

ตาเอ็ก สวนสมุนไพรหนึ่งฤทัย สวนพอเพียง สวนสมุนไพรแม่เนียม และสวนศึกษาอนุรักษ์ป่าบ้านหนองสลาม ซึ่งแต่ละแปลงมีรูปแบบการดำเนินงานภายใต้คณะดำเนินงานที่เอื้อประโยชน์ต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ตามบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบ และศักยภาพที่แตกต่างกันของกลุ่มเป้าหมายแบบมีส่วนร่วมอย่างเกื้อกูล 2) ระบบการเกื้อกูลของกลุ่มสมุนไพรในพื้นที่ด้วยรูปแบบการจัดสวัสดิการชุมชนเกื้อกูลกลุ่มเปราะบาง และหนุนเสริมกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ 3) เพิ่มศักยภาพ การผลิต โดยมีชนิดพันธุ์เพิ่มเป็น 26 ชนิด ผลผลิตรวม 9,574 ตัน (เพิ่มปริมาณการเพาะปลูกเป็น 2,321 ตัน/ไร่) ซึ่งเพิ่มขึ้นจากเดิม จำนวน 7,660 ตัน หรือ เพิ่มขึ้น 3,300 กิโลกรัม คิดเป็น 4 เท่า (400%) ของการใช้ประโยชน์ ดังนี้ ไพล 4,086 ตัน (เพิ่มขึ้น 5.59 เท่า) ขมิ้นชัน 3,312 ตัน (เพิ่มขึ้น 6.16 เท่า) ขิง 2,088 ตัน (เพิ่มขึ้น 45 เท่า) ตะไคร้หอม 200 ตัน (เพิ่มขึ้น 2 เท่า) กระเจี๊ยบแดง 50 ตัน (เพิ่มขึ้น 1 เท่า) ทั้งนี้ ผลผลิตเพิ่มขึ้นจากกลุ่มเป้าหมาย 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 มีผลผลิตเพิ่มขึ้น 7.46 เท่า และกลุ่มที่ 2 มีผลผลิตเพิ่มขึ้น 3.76 เท่า 4) เกษตรกรเป็น Smart Farmer ในการทำเกษตรปลอดภัยและเปลี่ยนผ่านไปสู่การทำเกษตรอินทรีย์ ร่วมกับสมาพันธ์เกษตรกรกรมยั่งยืน จังหวัดสกลนคร นำไปสู่การพึ่งพาตนเอง พัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและผู้บริโภค จึงได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรกรรมยั่งยืน SDGSPGS ในระยะปรับเปลี่ยน ทั้ง 6 แปลง และ 5) รายได้สุทธิที่เกิดขึ้นจากผลผลิตสมุนไพรสดในพื้นที่ของกลุ่มเป้าหมายทั้งหมด จำนวน 76,500 บาท โดยแบ่งผลประโยชน์ ดังนี้ รายได้สุทธิแก่สมาชิก 45,900 บาท (60%) เก็บเป็นทุน/ปัจจัยการผลิต 22,950 บาท (30%) และสวัสดิการชุมชน/บริหารจัดการกลุ่ม 7,650 บาท (10%)

2. ระบบการจัดการกลุ่มบนฐานการผลิตและผลิตภัณฑ์อย่างมีส่วนร่วม จำนวน 6 ระบบ ดังนี้ 1) ระบบบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจ 2) ระบบบริหารจัดการด้านการตลาด 3) ระบบบริหารจัดการทรัพยากรบุคคล 4) แผนบริหารจัดการงบประมาณ/การเงิน 5) แผนการใช้ประโยชน์ทรัพยากร/นวัตกรรมอย่างมีส่วนร่วม และ 6) การดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วม/การสร้างเครือข่ายบนฐานผลิตภัณฑ์ใหม่ จำนวน 3 ผลิตภัณฑ์ คือ 1) น้ำมันหอมระเหยสมุนไพร 2) น้ำมันนวดสมุนไพร และ 3) ถ่านหอมสมุนไพร เพื่อเป็นระบบกลไกสำคัญที่ช่วยให้การดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจสมุนไพรมีความเข้มแข็ง และขับเคลื่อนได้อย่างต่อเนื่อง

3. การจัดการข้อมูลชุมชนสู่คู่มือองค์ความรู้พร้อมใช้ ดังนี้ 1) สื่อข้อมูลองค์ความรู้ด้านพืชสมุนไพรในรูปแบบหนังสือออนไลน์ (E-Book) ที่เป็นช่องทางการสื่อสาร สร้างการรับรู้ การมีส่วนร่วมของ “กลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพร” ทำให้เกษตรกรมีรายได้/มูลค่าเพิ่มขึ้นที่เกิดจากการใช้ความรู้ (วิทยาการถ่ายทอดความรู้) ภายใต้แนวคิดการพัฒนาสื่อสารเรียนรู้ (เบื้องหลังกลยุทธ์การทำสื่อเพื่อนำทาง ร่วมทาง ส่งทาง) ร่วมมือกับ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านดงหลวง และเครือข่าย เพื่อตอบสนองความต้องการในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เข้าถึงได้ง่าย

และเป็นเอกสารประกอบการสร้างการเรียนรู้ ขยายผลไปยังเครือข่ายผู้ใช้สมุนไพรและยังสอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ของกลุ่ม และ 2) สร้างและขยายผลการเรียนรู้สู่ชุมชนใกล้เคียง ผ่านการเป็นวิทยากรตัวคูณของชุมชนเพื่อถ่ายทอดความรู้ด้านสมุนไพร ร่วมกับเครือข่ายที่เข้ามาหนุนเสริมการทำงาน จึงทำให้กลุ่มวิสาหกิจเป็นที่รู้จักของเครือข่าย ซึ่งเห็นได้จากการเข้ามาติดต่อค้าขายของกลุ่มพ่อค้าคนกลางในพื้นที่ เพื่อสั่งซื้อผลผลิตและผลิตภัณฑ์ รวมไปถึงส่วนราชการในพื้นที่ เข้ามาร่วมพัฒนากลุ่มสมุนไพร และเกิดการบูรณาการความร่วมมือในการจัดการพื้นที่ สนับสนุนและต่อยอดการดำเนินงานด้านสมุนไพรในพื้นที่ตำบลบึงหวาย

วัตถุประสงค์ที่ 2 สร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรด้วยเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหย ผลการสร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรด้วยเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหย โดยใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างนวัตกรรมทางสังคมของชุมชนพื้นที่ สู่การเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์และโอกาสในการเพิ่มรายได้ พึ่งพาตนเองบนฐานทรัพยากรในท้องถิ่น เชื่อมโยงการเป็นเมืองสมุนไพร ส่งผลให้เกิดกระบวนการเพื่อนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจชุมชน 2 ส่วน ดังนี้

1. มูลค่าเพิ่มจากนวัตกรรมทางสังคมผ่านเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหย จากการสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมสู่การเลือกใช้เทคโนโลยีร่วมกับชุมชน พบว่า

1) เกิดนวัตกรรมทางสังคมผ่านเทคโนโลยีนวัตกรรมเครื่องกลั่นน้ำมันหอมระเหยสมุนไพร จำนวน 1 ต้นแบบ ซึ่งผ่านการวิเคราะห์ฐานทุนความรู้เดิม ศักยภาพ ความต้องการใช้ประโยชน์ โอกาส และทางเลือกที่เพิ่มขึ้น โดยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม “ร่วมคิด ร่วมค้นหา ร่วมพัฒนา ร่วมทดลอง และร่วมปรับปรุง” ผ่านขั้นตอนการพัฒนานวัตกรรมทางสังคม 9 ขั้นตอน ดังนี้ 1.1 การเข้าใจบริบท ศักยภาพ ปัญหาของพื้นที่ 1.2 ร่วมคิดหาแนวทางในการสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับศักยภาพพื้นที่ (ระบุปัญหา สาเหตุและผลกระทบ) 1.3 พัฒนาออกแบบกระบวนการสร้างการเปลี่ยนแปลง 1.4 ร่วมค้นหาด้านแบบ (Prototype) เทคโนโลยีที่เหมาะสม 1.5 พัฒนาและทดสอบต้นแบบเทคโนโลยีชุมชน 1.6 ประเมินผลการพัฒนาต้นแบบและถอดบทเรียน 1.7 ปรับปรุงเทคโนโลยีต้นแบบ 1.8 ทดสอบต้นแบบที่ปรับปรุง และ 1.9 ประเมินผลการดำเนินงานและขยายผลการเรียนรู้ ทั้งนี้ วัตถุประสงค์ที่นำเข้าสู่กระบวนการคือ ตะไคร้หอม และมะกรูด ซึ่งเป็นสารสกัดน้ำมันหอมระเหยตั้งต้นในการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ที่หลากหลายเหมาะกับการใช้ประโยชน์ของคนในพื้นที่ สร้างรายได้แก่กลุ่มเป้าหมาย และเครือข่ายการดำเนินงานด้านสมุนไพรตำบลบึงหวาย อำเภอเต่างอย จังหวัดสกลนคร (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 เทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหยสมุนไพร

2) เกิดการสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยใช้น้ำมันหอมระเหยซึ่งเป็นผลผลิตจากเทคโนโลยีนวัตกรรมเครื่องสกัดน้ำมันหอมระเหยมาเป็นสารตั้งต้น และส่วนประกอบในการยกระดับมูลค่าผลิตภัณฑ์ใหม่ที่สอดคล้องกับความต้องการใช้ประโยชน์ของผู้บริโภคในพื้นที่ และศักยภาพของกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 3 ผลิตภัณฑ์ คือ น้ำมันหอมระเหยสมุนไพร น้ำมันนวดสมุนไพร และถ่านหอมสมุนไพร ทำให้กลุ่มเป้าหมายมีรายได้เพิ่มขึ้น จำนวน 21,795 บาท/รอบการผลิต (จำนวน 1 รอบการผลิต/ปี) แบ่งผลประโยชน์ ดังนี้ รายได้สุทธิ แก่สมาชิก 13,007 บาท ร้อยละ 60.00 เก็บเป็นทุน/ปัจจัยการผลิต 6,539 บาท ร้อยละ 30.00 และสวัสดิการชุมชน/บริการจัดการกลุ่ม 2,179 บาท ร้อยละ 10.00 ซึ่งสามารถสร้างอาชีพทางเลือก และเข้าถึงโอกาสในการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพชุมชนทุกช่วงวัย ลดการพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอก และสร้างสมดุลสุขภาวะของชุมชนพื้นที่ ตลอดจนการสร้างเครือข่ายความร่วมมืออย่างต่อเนื่องและยั่งยืนของกลุ่ม (ภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 การสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ของกลุ่มวิสาหกิจ

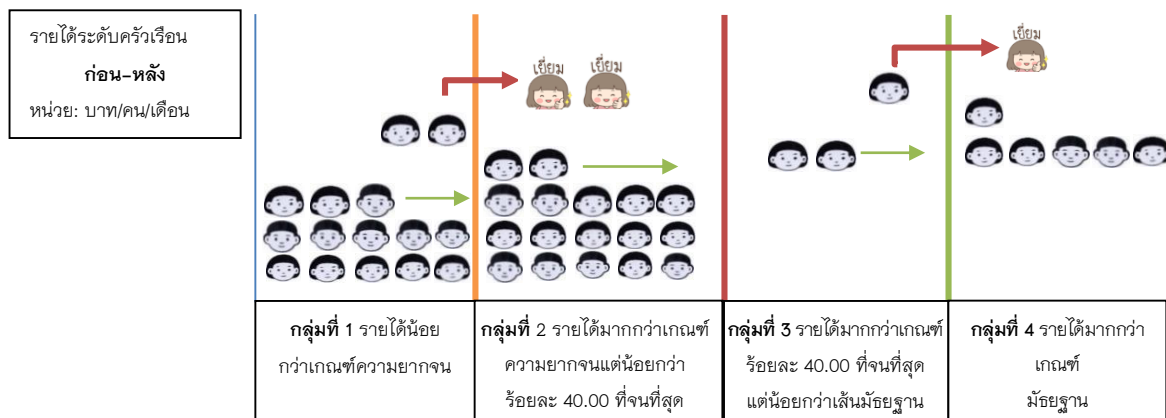
2. มูลค่าเพิ่มจากทรัพยากรสมุนไพรสู่การลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่ พบว่า ผลจากการดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความเข้าใจ สร้างการตระหนักรู้

และออกแบบวางแผนปฏิบัติการ “ร่วมคิด ร่วมออกแบบ ร่วมปฏิบัติการ ร่วมรับผลประโยชน์” เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ เทคโนโลยี นวัตกรรมที่เหมาะสมในการเพิ่มศักยภาพการผลิตอย่างเป็นระบบบนฐานทรัพยากรสมุนไพรที่ได้รับการรับรองมาตรฐานในพื้นที่ ตลอดจนการยกระดับความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างการเรียนรู้ของกลุ่มวิสาหกิจสมุนไพรและขยายผลไปสู่ชุมชนพื้นที่ใกล้เคียง นำไปสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ที่สร้างมูลค่าเพิ่มจากผลผลิตและผลิตภัณฑ์สมุนไพรของกลุ่มเป้าหมาย เกิดรายได้สุทธิของสมาชิกกลุ่มจากการจำหน่ายผลผลิตสมุนไพรสด และผลิตภัณฑ์ใหม่ เฉลี่ยหลังมีโครงการเพิ่มเป็น 53,785 บาท/ปี/ครัวเรือน หรือร้อยละ 2.78 เมื่อเทียบกับรายได้เฉลี่ยก่อนมีโครงการ แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงรายได้ของกลุ่มเป้าหมายจากมูลค่าเพิ่มสมุนไพรภายใต้โครงการวิจัยสู่การลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจ

ตารางที่ 1 การเปลี่ยนแปลงของกลุ่มเป้าหมายด้านความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจ

รายการ	กลุ่มที่ 1		กลุ่มที่ 2		กลุ่มที่ 3		กลุ่มที่ 4	
	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง
จำนวน (คน)	14	12	17	19	3	2	6	7
ร้อยละ	35.00	30.00	42.50	47.50	7.50	5.00	15.00	17.50
การเปลี่ยนแปลง	- 14.29 (ลดลง)		11.76 (เพิ่มขึ้น)		- 33.33 (ลดลง)		16.67 (เพิ่มขึ้น)	

จากตารางที่ 1 พบว่า เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงของรายได้ที่เกิดขึ้น ส่งผลต่อการขยายหรือการเปลี่ยนระดับกลุ่มเป้าหมาย โดยจำแนกเป็นรายกลุ่ม พบว่า กลุ่มที่ 1 กลุ่มที่มีรายได้น้อยกว่าเกณฑ์ความยากจน (<33,156 บาท/คน/ปี) มีจำนวนลดลง 2 คน ร้อยละ 14.29 (0.14 เท่า) ซึ่งให้เห็นว่าการวิจัยในครั้งนี้เกิดการลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจ ซึ่งมีการก้าวข้ามเส้นรายได้ไปสู่รายได้ที่สูงขึ้น (เคลื่อนย้ายจากรายได้กลุ่มที่ 1 ไปสู่กลุ่มที่ 2) และกลุ่มที่ 3 กลุ่มที่มีรายได้มากกว่า ร้อยละ 40.00 ที่จนที่สุด แต่น้อยกว่าเส้นมัธยฐาน (78,372 บาท/คน/ปี) มีจำนวนลดลง 1 คน ร้อยละ 33.33 (0.33 เท่า) ซึ่งมีการก้าวข้ามเส้นความยากจนไปสู่รายได้ที่สูงขึ้น (เคลื่อนย้ายจากรายได้กลุ่มที่ 3 ไปสู่กลุ่มที่ 4) จากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การวิจัยครั้งนี้มีส่วนช่วยในการลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจของชุมชนพื้นที่ และสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจชุมชนจากฐานการดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรแบบมีส่วนร่วม (ภาพที่ 4)

ภาพที่ 4 การเปลี่ยนแปลงระดับรายได้สู่การลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจ

อภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยในครั้งนี้ส่งผลให้เกิดรูปแบบ ชุดความรู้ และแนวทางในการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรสู่การลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจในพื้นที่ตำบลบึงทวาย อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร สามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ ได้ดังนี้

1. รูปแบบการจัดการแปลงปลูกสมุนไพรเพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิต พบว่ามีรูปแบบจัดการแปลงปลูกสมุนไพรด้วยการบริหารจัดการแปลงรวมแบบเกื้อกูลอย่างมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจ ขยายผลสู่การจัดสวัสดิการชุมชนแบบเกื้อกูลกลุ่มเปราะบางในพื้นที่จากการใช้ประโยชน์ที่เพิ่มขึ้น ภายใต้แนวคิดการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีสำหรับพืชสมุนไพร สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2564) ทำให้ผลผลิตที่ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรกรรมยั่งยืนระยะปรับเปลี่ยน และผลิตภัณฑ์สมุนไพร นำไปสู่การพัฒนาวิสาหกิจร่วมกับภาคีเครือข่าย เสริมการพึ่งตนเองบนฐานทรัพยากรในท้องถิ่นเพื่อสร้างโอกาสในการเพิ่มรายได้และยกระดับเศรษฐกิจชุมชน สอดคล้องกับบัญชา นวนสาย และคณะ (2566) กล่าวว่า การบริหารจัดการเกษตรแปลงรวมในพื้นที่สาธารณะเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตครัวเรือนยากจนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สร้างอาชีพ และเกิดสังคมเกื้อกูลที่ยั่งยืน ซึ่งงานวิจัยในครั้งนี้ได้ดำเนินการบริหารจัดการแปลงรวมขยายผลสู่การจัดสวัสดิการชุมชนแบบเกื้อกูลบนฐานทรัพยากรสมุนไพรในท้องถิ่น และสอดคล้องกับ ธวัชชัย พินิจใหม่ และคณะ (2560) กล่าวว่า การพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจจากทรัพยากรพืชสมุนไพรภายในชุมชน เป็นการสร้างรายได้และเกิดประโยชน์ร่วมกันระหว่างสมาชิก รวมถึงการบริหารจัดการกลุ่มบนฐานผลผลิตและผลิตภัณฑ์สมุนไพรอย่างมีส่วนร่วมเพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิต โดยมีระบบกลไกการดำเนินงานที่ขับเคลื่อนได้อย่างต่อเนื่องและเข้มแข็ง ผ่านระบบบริหารจัดการกลุ่ม การจัดการบุคคล การเงิน การใช้ประโยชน์เทคโนโลยี นวัตกรรม การตลาด และการสร้างเครือข่าย สอดคล้องกับ เขมิกา สงวนพวง

และ จิตรลดา รอดพลอย (2564) กล่าวว่า การพัฒนาศักยภาพวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้าน คือ การทำงานที่เป็นระบบ มีการวางแผน การบริหารจัดการเงินทุนหมุนเวียน และพึ่งพาเทคโนโลยีการผลิต งานวิจัยในครั้งนี้ได้มีการจัดการข้อมูลชุมชนสู่องค์ความรู้ชุมชนในรูปแบบหนังสือออนไลน์ (E-Book) เพื่อเสริมศักยภาพของกลุ่มในการพัฒนากระบวนการผลิตที่สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์บนทักษะ ความรู้ เทคโนโลยี และเชื่อมโยงเครือข่ายที่ช่วยสร้างความเข้มแข็งของชุมชน พร้อมทั้งเกื้อกูลกลุ่มเปราะบาง กลุ่มผู้มีรายได้น้อยในพื้นที่บนฐานทรัพยากรสมุนไพรพัฒนาไปสู่พื้นที่แห่งการเรียนรู้ เพื่อเพิ่มโอกาสในการพัฒนาชุมชนและลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจในพื้นที่ สอดคล้องกับ ศุภชัย สระทองหัก (2565) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ชุมชนเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ชุมชน คือ กระบวนการสร้างความรู้และการใช้ความรู้ของชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนพื้นที่ ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยในครั้งนี้ที่ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อเรียนรู้และพัฒนาเป็นองค์ความรู้ขยายผลสู่การพัฒนาพื้นที่ได้อย่างต่อเนื่อง

2. การสร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรด้วยเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหย พบว่า มีการสร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรด้วยความเข้มแข็งของกลุ่มผ่านกระบวนการสร้างนวัตกรรมทางสังคมและเทคโนโลยีที่เหมาะสม 9 ขั้นตอน เพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหย ทักษะความรู้ อย่างเป็นระบบ นำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยผลิตภัณฑ์ใหม่ที่หลายหลายสอดคล้องกับศักยภาพกลุ่มและความต้องการใช้ประโยชน์ของผู้บริโภคในพื้นที่และสร้างการเปลี่ยนแปลงรายได้ ที่เพิ่มขึ้น ลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจในพื้นที่ สอดคล้องกับ ชญานันท์ ดิยะตระการชัย (2565) กล่าวว่า การพัฒนาทักษะของเกษตรกรสู่การบริหารจัดการอย่างมืออาชีพ ต้องใช้เทคโนโลยีการเกษตรเพื่อให้ผลผลิตเพิ่มขึ้น เปรียบเสมือนการปฏิรูปการเกษตรซึ่งเป็นบันไดก้าวไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ยกย่องรายได้ของคนในชุมชน และลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจในพื้นที่ โดยงานวิจัยครั้งนี้ส่งผลให้รายได้เฉลี่ยหลังมีโครงการเพิ่มขึ้นเป็น 53,785 บาท/ปี/ครัวเรือน หรือ ร้อยละ 2.78 เมื่อเทียบกับรายได้เฉลี่ยก่อนมีโครงการ และยังพบว่าการก้าวข้ามเกณฑ์ความยากจนไปสู่รายได้ที่เพิ่มขึ้น ทำให้จำนวนผู้มีรายได้น้อยกว่าเกณฑ์ความยากจน มีจำนวนลดลง ร้อยละ 14.29 (0.14 เท่า) ซึ่งเห็นว่าการวิจัยครั้งนี้มีส่วนช่วยในการลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจของชุมชนพื้นที่บนฐานทรัพยากรสมุนไพร ซึ่งเป็นต้นทุนวัตถุดิบในการพัฒนาของชุมชน และต้นทุนทางสังคมที่เป็นศักยภาพทรัพยากรบุคคลในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน รวมไปถึงองค์ความรู้ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพ และเครือข่ายความร่วมมือในการดำเนินงานเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจชุมชน สอดคล้องกับ โขจิต ไชยประสิทธิ์ (2564) กล่าวว่า ความสำเร็จของการลดความเหลื่อมล้ำ ต้องนำทุนทางสังคมของแต่ละชุมชนมาใช้ในการดำเนิน ได้แก่ บุคคล องค์กร กลุ่มที่มีอยู่ในชุมชน เครือข่ายชุมชน ภูมิปัญญาอันจะก่อให้เกิดรายได้เพิ่ม เศรษฐกิจมีความเข้มแข็งเพื่อที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ และสังคม

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

จากผลจากงานวิจัย สามารถสร้างรูปแบบการจัดแปลงและมูลค่าเพิ่มจากสมุนไพร ด้วยข้อมูล ความรู้ ศักยภาพกลุ่ม และความร่วมมืออย่างเกื้อกูลบนฐานทรัพยากรและการเรียนรู้ ร่วมกันของกลุ่มเป้าหมายในการยกระดับเศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ ดังนั้น ภาครัฐและหน่วยงานในพื้นที่สามารถใช้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยขยายผลรูปธรรมความสำเร็จ เพื่อสร้างพื้นที่แห่งการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ที่ชุมชนสามารถเข้าถึงได้ง่าย เพื่อเพิ่มโอกาสในการพัฒนา อย่างเข้มแข็ง ตรงจุด และแม่นยำ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

วิจัยและพัฒนาช่องทางการตลาด เทคโนโลยี นวัตกรรมที่เหมาะสม เพื่อยกระดับผลผลิตทางการเกษตร (พืชสมุนไพร) และสินค้าทางวัฒนธรรม ต่อยอดและประยุกต์ภูมิปัญญาชุมชนสู่การสร้างรายได้แก่คนในชุมชน

เอกสารอ้างอิง

กรมสุขภาพจิต. (2564, 3 กุมภาพันธ์). 5 สมุนไพรพื้นบ้านช่วยต้านโควิด-19.

<https://dmh.go.th/news-dmh/view.asp?id=30588>.

เขมิกา สงวนพวก และจิตรลดา รอดพลอย. (2564). แนวทางการพัฒนาศักยภาพวิสาหกิจชุมชน กลุ่มแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้านในตำบลบ้านทราย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี. *วารสารบริหารธุรกิจและสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง*, 4(3), 64-84.

คณะกรรมการบริหารจังหวัดแบบบูรณาการ (ก.บ.จ.) สกลนคร. (2564). *แผนพัฒนาจังหวัดสกลนคร 5 ปี (พ.ศ. 2566-2570) ฉบับปีงบประมาณ พ.ศ. 2566*.

https://skko.moph.go.th/dward/document_file/d_sawangdaendin/tender_file_name/20240308094733_106948905.pdf

โฆษิต ไชยประสิทธิ์. (2564). การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาดำเนินงานโครงการเพิ่มความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากตามแนวทางพระราชัฐ จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารบัณฑิตศึกษมหาจุฬาลงกรณ*, 9(2), 173-188.

ชญานันท์ ดิยะตระการชัย. (2565). การขจัดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจของไทยในบริบทการแก้ปัญหารายได้ของชาวนาไทย. *วารสารรัฐสาริรักษ์*, 64(3), 42-53.

- เดชรัด สุขกำเนิด. (2564, 18–19 มกราคม). ตัวชี้วัดการลดความเหลื่อมล้ำสำหรับงานวิจัยเศรษฐกิจฐานราก (งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น). ใน วิจิตรา สุจริต (ประธาน), *การประชุมเชิงปฏิบัติการหลักการออกแบบรายละเอียดตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจเพื่อตอบเป้าหมายของโครงการและแนวทางในการเก็บข้อมูลความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจ*. มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- ธวัชชัย พิณีใหม่, สุदारตน์ แซ่มเงิน, สาวิตรี รังสิภัทร และทิพวัลย์ สีจันทร์. (2560). การพึ่งตนเองของวิสาหกิจชุมชน: กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชนแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้าน นาโพธิ์ตำบลท่าแร่ อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. *วารสารการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 10(3), 70–80.
- ปัญญา นวนสาย, เอกพล แสงศรี, เทพพร โลมารักษ์, คณางค์ ช่อชู และภาวิดา แสนวันดี. (2566). นวัตกรรมการบริหารจัดการแปลงรวมในพื้นที่สาธารณะเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนจังหวัดบุรีรัมย์. *วารสารวิจัยและนวัตกรรมท้องถิ่น*, 18(2), 39–49.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565, 27 กุมภาพันธ์). รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2560. https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=10855&filename=social
- สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2564). *การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีสำหรับพืชสมุนไพร*. http://e-book.acfs.go.th/Book_view/298
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2565, 25 กุมภาพันธ์). *การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2562 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. <https://www.nso.go.th/nsoweb/download/eyJwYXJlOiJoic3RvcnFnZWVvc3VydmV5X2RldGFpbFwvMjAyM1wvMjAyMzA1MDMxOTMyMjFfOTY1OTlucGRmliwiZW5hbWUiOiJmdWxscmVwb3J0X25lXzYzLnBkZiJ9>
- ศุภชัย สระทองหัก. (2565). กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนชาติพันธุ์ไทยทรงดำ บ้านดอนทราย ตำบลสระกะเทียม อำเภอมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม. *Journal of Roi Kaensarn Academi*, 7(9), 75–95.
- อมารสิ อัมพันศิริรัตน์ และพิมพ์มล วงศ์ไชยา. (2560). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม: ลักษณะสำคัญและการประยุกต์ใช้ในชุมชน. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 36(6), 192–202.

การวิเคราะห์เนื้อหาผลงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ทางเทคโนโลยีดนตรีของนักศึกษา ระดับปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาดนตรีสากล มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

ปองภพ สุกิตติวงศ์¹ ธนัช ขววิสุทธิกุล^{2*} ประเสริฐ ฉิมท้วม³ รณชัย ชลวิจิต² และ พิลิษฐ์ เอมดวง²

¹สาขาวิชาดนตรีสากลศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

²สาขาวิชาดนตรีสากล คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

³สาขาวิชาเทคโนโลยีดนตรีสร้างสรรค์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

*Corresponding Author E-mail: fordmagicflute@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาผลงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ทางเทคโนโลยีดนตรีของนักศึกษาระดับปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาดนตรีสากล มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม ในปีการศึกษา 2566 จำนวน 21 งาน วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เครื่องมือวิจัย คือ แบบบันทึกการวิเคราะห์เนื้อหา การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการตีความและให้รหัสเพื่อจำแนกงานวิจัยตามลักษณะและประเด็นการศึกษาทั้ง 4 ด้าน คือ 1) แรงบันดาลใจและแนวคิด 2) รูปแบบงานสร้างสรรค์ 3) เทคนิควิธีและเทคโนโลยี และ 4) เนื้อหาสาระ สถิติที่ใช้วิเคราะห์ คือ สถิติเชิงบรรยาย ได้แก่ ความถี่ และร้อยละ

ผลการวิจัยพบว่า 1) แรงบันดาลใจและแนวคิดในการวิจัยเชิงสร้างสรรค์ ได้แก่ การใช้ประสบการณ์ในอดีต ความท้าทายในการทดลองใช้เทคโนโลยี อิทธิพลทางดนตรี งานอดิเรก วรรณกรรมและเรื่องราวในจินตนาการ และมุมมองและทัศนคติส่วนบุคคล 2) รูปแบบงานสร้างสรรค์ ได้แก่ การแสดงดนตรีประกอบภาพเคลื่อนไหวแบบถ่ายทำจากเหตุการณ์จริง การแสดงดนตรีประกอบภาพเคลื่อนไหวแอนิเมชัน การแสดงดนตรีประกอบภาพยนตร์ และการแสดงดนตรีโดยใช้นวัตกรรมควบคุมอุปกรณ์ 3) เทคนิควิธีและเทคโนโลยีที่ใช้ เช่น โฟลีย์ (Foley) ออดิโอแซมปลิง (Audio Sampling) การสังเคราะห์เสียง สตอปโมชัน การสร้างภาพเคลื่อนไหวโดยใช้ปัญญาประดิษฐ์ ลูป แกรนูลาร์ ซินทีซิส (Granular Synthesis) เป็นต้น และ 4) เนื้อหาสาระด้านจิตลักษณะที่ใช้ ได้แก่ ทรู-คอมโพส และเวิร์ล-คอรส์ ข้อเสนอแนะ คือ ควรผลักดันให้นักศึกษาดำเนินการวิจัยสร้างสรรค์บนฐานของผลงานในอดีต โดยสนับสนุนให้อาจารย์ที่ปรึกษาแนะแนวทางบนพื้นฐานของข้อค้นพบจากงานวิจัยนี้ และควรขยายการศึกษาแบบการสังเคราะห์งานวิจัยให้ครอบคลุมผลงานวิจัยสร้างสรรค์ทางดนตรีที่มีทั้งหมด โดยอาจจัดทำในรูปแบบงานวิจัยประเภทการทบทวนขอบเขต (Scoping Review)

คำสำคัญ: เทคโนโลยีดนตรี การวิจัยเชิงสร้างสรรค์ทางดนตรี การวิเคราะห์เนื้อหา

รับบทความ: 8 เมษายน 2567

แก้ไขเสร็จ: 10 มิถุนายน 2567

ตอบรับบทความ: 13 มิถุนายน 2567

A Content Analysis of Creative Research Works in Music Technology by Undergraduates Students in Western Music Program, Chandrakasem Rajabhat University

Pongpob Sukittiwong¹ Thanach Chawawisuttikoon² Prasert Chimtoun³

Ronnachai Chonwichit² and Pisit Aimduang²

¹Western Music Education Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Chandrakasem Rajabhat University

²Western Music Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Chandrakasem Rajabhat University

³Creative Music Technology Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Chandrakasem Rajabhat University

*Corresponding Author E-mail: fordmagicflute@gmail.com

Abstract

This research aimed to analyze the content of artistic research in music technology of undergraduate students majoring in Western Music Program at Chandrakasem Rajabhat University, during the academic year 2023, encompassing 21 works. The methodology employed was documentary research. The research tool was a content analysis form. Data analysis was conducted through content analysis, which involved interpreting and coding to categorize students' research based on four aspects: 1) inspiration and concepts, 2) forms of creative works, 3) techniques and technology, and 4) content. The statistics used for analysis were descriptive statistics, including frequency and percentage.

The findings revealed that: 1) the inspirations and concepts in artistic research included past experiences, challenges in experimenting with technology, musical influences, hobbies, literature and imaginative stories, and personal perspectives and attitudes; 2) the forms of creative works consisted of music performances accompanied by live-action footage, animation, films, and music performances using device control innovations; 3) techniques and technologies used included Foley, audio sampling, sound synthesis, stop motion, animation creation using artificial intelligence, looping, and granular synthesis; and 4) the musical content utilized was primarily through-composed and verse-chorus structures. Based on the findings of this present study, recommendations could be raised as follows. First, students should be encouraged to further their artistic research based on past works, with advisors guiding them through following the findings from this research. In addition, it could also be suggested that further synthesis of more creative research studies should be conducted to gain more insight into a scoping review that encompasses all artistic types of research in music works.

Keywords: Music Technology, Creative Research in Music, Content Analysis

Received: 8 April 2024

Revised: 10 June 2024

Accepted: 13 June 2024

บทนำ

การวิจัยเป็นกระบวนการค้นหาความรู้ที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับการศึกษาระดับอุดมศึกษา การจัดการศึกษาในสาขาวิชาต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่ประยุกต์กระบวนการวิจัยเพื่อใช้บ่มเพาะและพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของนักศึกษา แม้ในสาขาวิชาทางด้านศิลปะ ก็กำหนดให้นักศึกษาทำวิจัยตั้งแต่ระดับปริญญาตรี โดยระบุอยู่ในชื่อกลุ่มวิชาศิลปนิพนธ์หรือดุริยนิพนธ์ตามแต่สาขาวิชา (ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี สาขาศิลปกรรมศาสตร์ พ.ศ. 2558, 2559) ทั้งนี้ในหลักสูตรทางด้านดนตรีโดยเฉพาะหลักสูตรดุริยางคศาสตรบัณฑิตที่มุ่งเน้นด้านการแสดงดนตรี มีการกำหนดให้นักศึกษาทำวิจัยเช่นกัน โดยอาจใช้ชื่อรายวิชาที่แตกต่างกันตามบริบทและนโยบายของสถาบัน เช่น ดุริยนิพนธ์ (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2565; หลักสูตรดุริยางคศาสตร์, 2565) ดนตรีนิพนธ์ (มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, 2565) การวิจัยทางดนตรี (มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม, 2564) เป็นต้น

นอกเหนือจากหลักสูตรทางดุริยางคศาสตรบัณฑิตแล้ว หากพิจารณาหลักสูตรที่เกี่ยวกับดนตรีทั้งหมดอาจสามารถแบ่งเป็นหลักสูตรในสาขาวิชาด้านวิชาการและปฏิบัติการ โดยหลักสูตรด้านวิชาการ เช่น ดนตรีศึกษา ดนตรีวิทยา ธุรกิจดนตรี เป็นต้น และสาขาวิชาที่เน้นด้านปฏิบัติการ เช่น การแสดงดนตรี การประพันธ์ดนตรี ทั้งนี้หลักสูตรทั้งสองกลุ่มมีปรัชญาและกระบวนการในการทำวิจัยที่แตกต่างกัน โดยสาขาวิชาที่เน้นด้านวิชาการมีวิธีการวิจัยที่ประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์ สังคมวิทยา และมนุษยวิทยาเป็นพื้นฐานสำคัญ อย่างไรก็ตามสำหรับกลุ่มสาขาวิชาที่เน้นปฏิบัติการ มุ่งเน้นด้านการแสดงดนตรีหรือการประพันธ์ดนตรี จึงมีจุดมุ่งหมายในการปฏิบัติทางดนตรีเป็นสำคัญ ทั้งผ่านทางการบรรเลงดนตรี ดีความดนตรี สร้างสรรค์บทประพันธ์ และอำนวยการเพลง กระบวนการที่ใช้ในการวิจัยในกลุ่มนี้จึงมีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงสร้างสรรค์ทางดนตรี (Artistic Research) หรือการวิจัยที่มีฐานมาจากการปฏิบัติทางศิลปะ (Artistic Practice as Research หรือ Practice-based Research) (Dogantan-Dack, 2015) โดยวิธีการวิจัยดังกล่าวให้ความสำคัญกับการปฏิบัติทางศิลปะเป็นเครื่องมือสำคัญในการค้นคว้าวิจัย โดยผลของการปฏิบัติ (เช่น การแสดง บทประพันธ์) นั้นเป็นหลักฐานของการค้นพบองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งมีลักษณะของการใช้ทักษะที่กว้างขวางและการลงมือทำมากกว่ากระบวนการวิจัยแบบดั้งเดิม (Nelson, 2013) ที่เน้นระเบียบแบบแผนในการทดลองหรือการสำรวจ นอกจากนี้การวิจัยเชิงสร้างสรรค์ทางศิลปะจึงมีลักษณะเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้วิจัยเป็นสำคัญ และมีธรรมชาติของความเป็นอัตวิสัย (Subjective) เกิดขึ้นอย่างเฉียบพลัน (Emergent) และใช้บูรณาการองค์ความรู้แบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary) (Barrett & Bolt, 2019)

สาขาวิชาดนตรีสากล คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม (2564) มีการจัดการศึกษาระดับปริญญาตรีในหลักสูตรดุริยางคศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาดนตรีสากล

โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญในการผลิตบัณฑิตที่มีความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ และความชำนาญในวิชาชีพดนตรี โดยแบ่งแผนการเรียนออกเป็นกลุ่มวิชาการแสดงดนตรีที่เน้นการประพันธ์และการทักษะปฏิบัติดนตรี และกลุ่มวิชาเทคโนโลยีทางดนตรี ที่เน้นทักษะในการผลิตดนตรี บันทึกเสียง และการจัดการระบบขยายเสียงสำหรับการแสดงดนตรี ทั้งนี้หลักสูตรมีการกำหนดให้นักศึกษาต้องทำวิจัยเช่นเดียวกัน โดยระบุอยู่ในรายวิชา WTMU4902 การวิจัยทางดนตรี (ปองภพ สุกิตติวงศ์, 2567) ซึ่งมีคำอธิบายรายวิชาครอบคลุมการให้นักศึกษาสร้างสรรค์ผลงานทางดนตรีหรือนวัตกรรมทางเทคโนโลยีดนตรีจากฐานข้อการศึกษาค้นคว้า และจัดทำรายงานแสดงแนวคิด จุดมุ่งหมาย วิธีดำเนินการ และผลการศึกษาค้นคว้าอย่างครบถ้วน กล่าวได้ว่าเนื้อหาสาระของวิชาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับกระบวนการวิจัยเชิงสร้างสรรค์ทางดนตรีอย่างชัดเจน

ในการจัดการเรียนการสอนของรายวิชา WTMU4902 การวิจัยทางดนตรี (ปองภพ สุกิตติวงศ์, 2567) มีการกำกับดูแลให้นักศึกษาพัฒนาหัวข้อวิจัยเชิงสร้างสรรค์ทางดนตรี การสอบปากเปล่า และการนำเสนอผลงานสู่สาธารณะผ่านการจัดแสดงคอนเสิร์ตเชิงวิชาการ ที่มีการสาธิตอธิบายแนวคิดและการบวนการในการสร้างสรรค์ผลงานควบคู่ไปกับการแสดงดนตรี ทั้งนี้รายวิชาได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง และมีผลงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ระดับปริญญาบัณฑิตที่เกิดขึ้นจำนวนมาก โดยมีการเก็บรวบรวมเป็นไฟล์ดิจิทัลตั้งแต่ปีการศึกษา 2558 มาถึงปัจจุบันมากถึง 300 ชิ้นงาน (ในบางปีไม่ได้มีการเก็บรวบรวมด้วยข้อจำกัดของการบริหารจัดการ) ทั้งนี้ในปีการศึกษา 2566 มีผลงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้นในรายวิชาจำนวน 49 ผลงาน แบ่งออกเป็นด้านการแสดงดนตรี จำนวน 28 งาน และด้านเทคโนโลยีดนตรี จำนวน 21 งาน โดยงานวิจัยนี้มุ่งเน้นวิเคราะห์ผลงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์เฉพาะด้านเทคโนโลยีทางดนตรี เนื่องจากเป็นอัตลักษณ์ในการต่อยอดหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษาของมหาวิทยาลัยในอนาคต

การพัฒนาผลงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ทางดนตรีที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและยาวนานต้องอาศัยการศึกษาและค้นคว้าต่อยอดจากงานวิจัยเดิมที่มีในอดีต จึงจะสามารถดำเนินการวิจัยที่มีพัฒนาการและสร้างองค์ความรู้ที่เป็นนวัตกรรมได้ การวิจัยในรูปแบบการสังเคราะห์งานวิจัย (Research Synthesis) จึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการวิเคราะห์งานวิจัยที่มีปริมาณมาก และนำเสนอข้อสรุปที่สร้างความเข้าใจในภาพรวมได้ชัดเจน ทั้งนี้จากการทบทวนงานวิจัยในอดีตเกี่ยวกับการสังเคราะห์งานวิจัยด้านดนตรีในประเทศไทย พบว่าส่วนใหญ่เป็นการสังเคราะห์งานวิจัยทางด้านดนตรีบำบัด (นัทธี เชียงชนะ และ สมชัย ตระการรุ่ง, 2558; ภาณุ เจริญเสริมสกุล, 2561; สมชัย ตระการรุ่ง และ นัทธี เชียงชนะ, 2557) และการสังเคราะห์งานวิจัยด้านดนตรีศึกษา (นัทธี เชียงชนะ, 2550; โอฟาร์ ผลพานิช และ อินทรา รอบรู้, 2563) อย่างไรก็ตาม ยังไม่พบงานวิจัยที่เน้นสังเคราะห์ผลงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ในประเทศไทย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในผลงานขอบข่ายของมหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

เงื่อนไขดังกล่าวจึงเป็นช่องว่างของการศึกษาวิจัยที่สำคัญอันเป็นที่มาของการวิจัย ซึ่งเป็นการสังเคราะห์ผลงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้นในช่วงปีการศึกษา 2566 เพื่อบรรยาย และสรุปภาพรวมของลักษณะงานวิจัยที่เกิดขึ้น แสดงให้เห็นทิศทางการสนใจในการทำวิจัย ของนักศึกษา ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงช่องว่างในการศึกษาที่อาจพัฒนาเป็นโจทย์วิจัยในอนาคต โดยการศึกษาใช้กระบวนการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ที่เป็นระบบในการวิเคราะห์ และแจกแจงความถี่ของประเด็นการศึกษาที่เกิดขึ้น ซึ่งจะเป็นข้อสรุปที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา ต่อ ยอด ทั้งสำหรับนักศึกษาในรุ่นต่อไปและนักวิชาการและนักศึกษาต่างสถาบันได้ศึกษาเรียนรู้ ข้อมูลในมุมมองภาพรวมของการวิจัยเชิงสร้างสรรค์ทางเทคโนโลยีดนตรีในแนวทางของหลักสูตร ดุริยางคศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาดนตรีสากล ของมหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษมได้ชัดเจน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาผลงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ทางเทคโนโลยีดนตรีของนักศึกษาระดับปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาดนตรีสากล มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม ในปีการศึกษา 2566

ขอบเขตของการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

รายงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ทางเทคโนโลยีดนตรีของนักศึกษาระดับปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาดนตรีสากล ในปีการศึกษา 2566 คัดเลือกเฉพาะด้านการเทคโนโลยีดนตรี จำนวน 21 งาน

ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

ตัวแปรที่ใช้ในการวิเคราะห์ผลงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ทางเทคโนโลยีดนตรี ประกอบด้วย

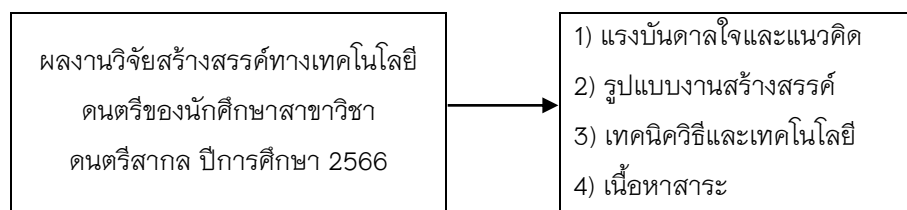
- 1) แรงบันดาลใจและแนวคิด 2) รูปแบบงานสร้างสรรค์ 3) เทคนิควิธีและเทคโนโลยี และ 4) เนื้อหาสาระ

กรอบแนวคิดการวิจัย

องค์ประกอบของเนื้อหาในรายงานวิจัยสร้างสรรค์ทางดนตรีของสาขาวิชาดนตรีสากล มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม ได้มีการประยุกต์ใช้รูปแบบโครงสร้างมาตรฐานของรายงานวิจัย ทางวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ โดยหลักสูตรมีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดหัวข้อย่อย ให้สอดคล้องกับลักษณะการวิจัยเชิงสร้างสรรค์ทางดนตรี (ปองภพ สุกิตติวงศ์ และ ธนิน กรอพิพงศ์, 2564) ประกอบด้วย บทนำ เอกสารและแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้อง วิธีดำเนินการ การวิเคราะห์ ผลงานทางดนตรี และสรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

จากองค์ประกอบของรายวิจัยสร้างสรรค์ทางดนตรีข้างต้น จะเห็นว่านักศึกษาจะต้อง ทำการวิเคราะห์และอธิบายผลงานของตนเองอย่างเป็นระบบ และคำนึงถึงความครอบคลุม

ตั้งแต่ปัจจัยนำเข้า (Input) วิธีการ (Process) และผลลัพธ์ (Output) อย่างไรก็ตามการศึกษาวิเคราะห์งานวิจัยต้องอาศัยกรอบความคิดที่ช่วยให้สามารถสรุปมโนทัศน์ (Concept) ออกมาจากรายละเอียดได้ชัดเจน ทั้งนี้ ปรีชา เกาทอง (2557) ได้นำเสนอโครงสร้างของการสร้างสรรค์ศิลปะ-วิจัย ซึ่งเป็นมโนทัศน์ที่กว้างขวาง และสามารถใช้เป็นประเด็นในการพิจารณาวิเคราะห์ในงานวิจัยนี้ ซึ่งสามารถสรุปโดยประยุกต์ให้เหมาะกับการศึกษาดนตรีเป็น 5 ประเด็น ได้แก่ 1) สาเหตุและแรงบันดาลใจ 2) แนวคิดและทฤษฎี 3) รูปแบบงานสร้างสรรค์ 4) เทคนิควิธีและเทคโนโลยี และ 5) เนื้อหาสาระ กรอบแนวคิดดังกล่าวจะถูกใช้เพื่อวิเคราะห์เนื้อหางานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ โดยสามารถแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรที่ศึกษาได้ตามกรอบแนวคิดต่อไปนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

เครื่องมือการวิจัย

แบบบันทึกการวิเคราะห์เนื้อหางานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ทางเทคโนโลยีดนตรีของนักศึกษาประกอบด้วยประเด็นหลักการบันทึก คือ 1) ข้อมูลพื้นฐานของงานวิจัย เช่น ชื่อวิจัย เครื่องมือเอกชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา เป็นต้น 2) แรงบันดาลใจและแนวคิด มีประเด็นย่อย ได้แก่ แรงบันดาลใจ แนวคิดและทฤษฎี ศิลปินต้นแบบ 3) รูปแบบงานสร้างสรรค์ มีประเด็นย่อย ได้แก่ รูปแบบผลงาน จำนวนสมาชิกในวง เครื่องดนตรีที่ใช้ 4) เทคนิควิธีและเทคโนโลยี มีประเด็นย่อย ได้แก่ เทคนิคที่ใช้ เทคโนโลยีหรือเครื่องมือที่สำคัญ และ 5) เนื้อหาสาระ มีประเด็นย่อย ได้แก่ ความยาว บทเพลง สไตล์ ฤกษ์แจเสียง อัตราจังหวะ ความเร็ว คีตลักษณ์ ทั้งนี้แบบบันทึกสร้างขึ้นด้วยโปรแกรมกูเกิลชีท (Google Sheet) มีลักษณะเป็นตารางบันทึกข้อมูล แกนแนวตั้งบรรยายการงานวิจัยสร้างสรรค์ แกนแนวนอนระบุประเด็นการบันทึก ถูกพัฒนาขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรมโดยออกแบบประเด็นบันทึกตามตัวแปรของกรอบแนวคิดการวิจัย

การรวบรวมข้อมูล

แบ่งออกเป็น 7 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การรวบรวมไฟล์รายงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ทางเทคโนโลยีดนตรีตามขอบเขตของการศึกษา 2) การอ่านเพื่อตีความและให้รหัสกับเนื้อหาของงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ตามประเด็นของการศึกษา 3) การจัดบันทึกที่รหัสลงในแบบบันทึกการวิเคราะห์เนื้อหา 4) การอ่านและตรวจสอบยืนยันความถูกต้อง 5) ตรวจสอบและทำความสะอาดข้อมูลที่ไม่เกี่ยวข้อง

และแก้ไขรหัสให้เป็นระบบเดียวกัน 6) จัดกลุ่มข้อมูลรหัสและสร้างชื่อกลุ่มรหัสใหม่ และ 7) การนำแบบบันทึกมาสังเคราะห์หาข้อสรุป

การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการตีความและให้รหัสเพื่อจำแนกงานวิจัยตามลักษณะและประเด็นการศึกษา ทั้งนี้ใช้สถิติเชิงบรรยาย ได้แก่ ความถี่ และร้อยละในการวิเคราะห์แสดงภาพรวมของข้อมูล

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยแบ่งเป็น 4 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. แรงบันดาลใจและแนวคิด

แรงบันดาลใจและแนวคิดในการทำวิจัยเชิงสร้างสรรค์แบ่งออกเป็น 3 ประเด็น ได้แก่

1.1 แรงบันดาลใจ

ลักษณะของแรงบันดาลใจที่นักศึกษาใช้ในการสร้างผลงานเรียงตามลำดับความถี่ของข้อมูลจากมากไปน้อย ได้แก่

1.1.1 การใช้ประสบการณ์ในอดีต มีจำนวน 7 งาน ร้อยละ 33.30 ทั้งนี้เป็นประสบการณ์ที่ประทับใจหรือสะท้อนใจในอดีต เช่น การต่อสู้ฝ่าฟันในการศึกษา การทำงาน การสูญเสียสมาชิกในครอบครัว การสูญเสียสัตว์เลี้ยง เป็นต้น

1.1.2 ความท้าทายในการทดลองใช้เทคโนโลยี มีจำนวน 5 งาน ร้อยละ 23.80 โดยเป็นการนำสิ่งที่ค้นคว้าหรือเรียนรู้มาทดลองใช้โดยท้าทายศักยภาพหรือความเป็นไปได้ในการสร้างสรรค์

1.1.3 อิทธิพลทางดนตรี มีจำนวน 4 งาน ร้อยละ 19.00 เป็นการนำเอาความชื่นชอบจากดนตรีประเภทหนึ่งมาเป็นแรงขับเคลื่อนเพื่อสร้างผลงาน

1.1.4 งานอดิเรก มีจำนวน 2 งาน ร้อยละ 9.50 โดยมาจากการตีความเรื่องราวจากงานอดิเรกมาสู่เนื้อหาของผลงานดนตรี เช่น การตกปลา เป็นต้น

1.1.5 วรรณกรรมและเรื่องราวในจินตนาการ จำนวน 2 งาน ร้อยละ 9.50 โดยเป็นการนำเอาเรื่องเล่า นิยาย หรือเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ มาเป็นโครงเรื่องและเนื้อหาหลักในการสร้างสรรค์ดนตรี

1.1.6 มุมมองและทัศนคติส่วนบุคคล (ความเชื่อและความคิดเห็นส่วนตัว) จำนวน 1 งาน ร้อยละ 4.80

1.2 แนวคิดและทฤษฎีหลักที่ใช้พัฒนาผลงาน

การวิเคราะห์แนวคิดและทฤษฎีหลักที่ถูกใช้พัฒนาผลงานแต่ละชิ้นอาจมีจำนวน

มากกว่า 1 หลักการ ดังนั้นจึงนำเสนอเฉพาะปริมาณความถี่ของข้อมูลโดยไม่วิเคราะห์ค่าร้อยละประกอบ โดยสามารถจัดกลุ่มแนวคิดและทฤษฎีที่ถูกต้องได้เป็น 5 กลุ่ม โดยเรียงตามลำดับความถี่ของข้อมูลจากมากไปน้อยได้ดังนี้

1.2.1 กลุ่มศิลปะเสียง (Sonic Art) ถูกใช้ในผลงานจำนวน 21 ครั้ง ตัวอย่างที่น่าสนใจ ได้แก่ เสียงแอมเบียนท์ (Ambient Sound) การออกแบบเสียง (Sound Design) หลักการประพันธ์ดนตรีประกอบภาพยนตร์ (Film Score) และเสียงรบกวน (Noise)

1.2.2 กลุ่มเทคนิคการผลิตเสียง (Music Production Technique) ถูกใช้ในผลงานจำนวน 11 ครั้ง ตัวอย่างที่น่าสนใจได้แก่ โฟลีย์ (Foley) เสียงเอฟเฟกต์ (Sound Effect) และแกรนูลาร์ซินทีซิส (Granular Synthesis)

1.2.3 กลุ่มสไตล์ดนตรี ถูกใช้ในผลงานจำนวน 11 ครั้ง ตัวอย่างที่น่าสนใจได้แก่ ดนตรีโล-ไฟ (Lo-fi Music) ดนตรีอิเล็กทรอนิกส์ป๊อป (Electronic Pop Music) ดนตรีบัลลาดป๊อป (Pop Ballads Music) ดนตรีฮิปฮอป (Hip-hop Music) ดนตรีเมทัลคอร์ (Metalcore) ดนตรีแมทร็อก (Math Rock) และดนตรีเจป๊อป (J-pop Music)

1.2.4 กลุ่มทฤษฎีดนตรี ถูกใช้ในผลงานจำนวน 9 ครั้ง ตัวอย่างที่น่าสนใจได้แก่ การเปลี่ยนกุญแจเสียง (Modulation) คอร์ดยืม (Borrowed Chord) โหมด (Mode) และคอร์ดแทน (Substitute Chord)

1.2.5 กลุ่มเทคนิคการผลิตภาพเคลื่อนไหว ถูกใช้ในผลงานจำนวน 5 ครั้ง ตัวอย่างที่น่าสนใจ ได้แก่ การใช้โปรแกรมทัชดีไซน์เนอร์ (Touch Designer) สร้างภาพเคลื่อนไหว การสร้างแอนิเมชันจากภาพวาด และการสร้างภาพเคลื่อนไหวโดยใช้ปัญญาประดิษฐ์

1.3 ศิลปินต้นแบบ

ศิลปินต้นแบบที่ถูกอ้างอิงเป็นแรงบันดาลใจหลักในการสร้างสรรค์ผลงานแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ทั้งนี้บางผลงานมีการอ้างอิงศิลปินต้นแบบมากกว่า 1 ศิลปิน และบางผลงานไม่มีการระบุ ดังนั้นจึงนำเสนอเฉพาะปริมาณความถี่ของข้อมูลโดยไม่วิเคราะห์ค่าร้อยละประกอบ โดยเรียงตามลำดับความถี่ของข้อมูลจากมากไปน้อย ดังนี้

1.3.1 กลุ่มวงดนตรีร็อก ถูกอ้างอิงในผลงานจำนวน 12 ครั้ง ตัวอย่างที่น่าสนใจได้แก่ วงดรีม เธียเตอร์ (Dream Theater) วงพอลิเฟีย (Polyphia) วงบริง มี เดอะ ฮอไรซัน (Bring Me the Horizon) วงแอนนาไลน์ (Annelynn) วงซอน (CHON) วงเดอะ ดาร์kest โรแมนซ์ (The Darkest Romance)

1.3.2 กลุ่มวงดนตรีนักร้องหรือนักแต่งเพลง ถูกอ้างอิงในผลงานจำนวน 6 ครั้ง ตัวอย่างที่น่าสนใจได้แก่ จอห์น เดนเวอร์ (John Denver) จอห์น เมเยอร์ (John Mayer) โจจิ (Joji) เวิลด์ นพรุจ ศรีม่วง

1.3.3 กลุ่มนักประพันธ์ดนตรีประกอบภาพยนตร์ ถูกอ้างอิงในผลงานจำนวน 3 ครั้ง ตัวอย่างที่น่าสนใจได้แก่ ฮานส์ ซิมเมอร์ (Hans Zimmer) ดนตรีประกอบภาพยนตร์ ดิสนีย์ ดนตรีประกอบภาพยนตร์เรื่องมิดซอมมาร์ (Midsommar)

2. รูปแบบงานสร้างสรรค์

รูปแบบงานสร้างสรรค์สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น โดยเรียงตามลำดับความถี่ของข้อมูลจากมากไปน้อย ได้แก่

2.1 รูปแบบผลงาน

รูปแบบของผลงาน สามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

2.1.1 การแสดงดนตรีประกอบภาพเคลื่อนไหวแบบถ่ายทำจากเหตุการณ์จริง มีจำนวน 11 งาน ร้อยละ 52.40 โดยเป็นการถ่ายทำภาพเคลื่อนไหว นำมาตัดต่อลำดับภาพเป็นเรื่องราวตามแรงบันดาลใจและโครงเรื่องที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ และสร้างสรรค์ดนตรีที่สนับสนุนหรือขับเคลื่อนเรื่องราว

2.1.2 การแสดงดนตรีประกอบภาพเคลื่อนไหวแอนิเมชัน มีจำนวน 7 งาน ร้อยละ 33.30 โดยเป็นภาพเคลื่อนไหวแอนิเมชันที่มีพื้นฐานมาจากการออกแบบกราฟิกทั้งที่เป็นภาพวาดด้วยมือ ภาพวาดด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ การใช้เทคนิคสตอปโมชัน และการสร้างขึ้นโดยใช้ปัญญาประดิษฐ์

2.1.3 การแสดงดนตรีประกอบภาพยนตร์ มีจำนวน 2 งาน ร้อยละ 9.50 โดยเป็นการใช้ภาพเคลื่อนไหวต้นฉบับเป็นมาจากภาพยนตร์ หรือการถ่ายทำขึ้นด้วยรูปแบบภาพยนตร์

2.1.4 การแสดงดนตรีโดยใช้นวัตกรรมควบคุมอุปกรณ์ มีจำนวน 1 งาน ร้อยละ 4.80 เป็นการแสดงดนตรีโดยใช้การแปลงสัญญาณจากเครื่องดนตรีให้สามารถควบคุมอุปกรณ์หรือโปรแกรมได้ตามค่าที่กำหนดไว้

2.2 สมาชิกในวง

จำนวนสมาชิกในวงที่ใช้ในการแสดงดนตรีในคอนเสิร์ตเผยแพร่ผลงานสู่สาธารณะของนักศึกษา โดยเรียงตามลำดับความถี่ของข้อมูลจากมากไปน้อย ได้แก่ 1) ควอเท็ต มีจำนวน 7 งาน ร้อยละ 33.30 2) ทรีโอ มีจำนวน 5 งาน ร้อยละ 23.80 3) ควินเท็ต มีจำนวน 3 งาน ร้อยละ 14.3 4) เซปเต็ต มีจำนวน 2 งาน ร้อยละ 9.50 5) โซโล มีจำนวน 2 งาน ร้อยละ 9.50 6) ออกเท็ต มีจำนวน 1 งาน ร้อยละ 4.80 และ 7) ดูโอ มีจำนวน 1 งาน ร้อยละ 4.80

ทั้งนี้มีความหลากหลายของการใช้เครื่องดนตรีในวงดนตรี โดยผลงานส่วนใหญ่มีการใช้เครื่องดนตรีกลุ่มริธึม ได้แก่ กลองชุด เบสกีตาร์ กีตาร์ไฟฟ้า และคีย์บอร์ดไฟฟ้า อย่างไรก็ตามมีจุดเด่นที่แตกต่าง เช่น มีนักร้องนำ จำนวน 5 งาน ร้อยละ 23.80 มีการใช้เครื่องลมไม้และ

เครื่องลมทองเหลือง จำนวน 1 งาน ร้อยละ 4.80 และมีการขับร้องประสานเสียงจำนวน 1 งาน ร้อยละ 4.80 นอกจากนี้ในด้านเครื่องดนตรีเสริมและอุปกรณ์ที่มีความน่าสนใจพบว่ามี การใช้เครื่องสังเคราะห์เสียงเบส (Bass Synthesizer) มีดี คอนโทรลเลอร์ (MIDI Controller) และดิจิทัล ออดีโอเวิร์กสเตชัน (DAW) และแบคคิง แทร็ค (Backing Track) ประกอบการแสดงดนตรี

3. เทคนิควิธีและเทคโนโลยี

การใช้เทคนิควิธีการและเทคโนโลยีที่น่าสนใจในการสร้างสรรค์และแสดงดนตรี สามารถแสดงเฉพาะความถี่โดยไม่แสดงค่าร้อยละ ได้แก่ 1) การใช้เทคนิคโพลีซี จำนวน 3 งาน 2) การใช้ซอไดโอแซมปลิง (Audio Sampling) จำนวน 4 งาน 3) การสังเคราะห์เสียง จำนวน 4 งาน 4) การใช้เทคนิคสตอปโมชันจำนวน 1 งาน 5) การสร้างภาพเคลื่อนไหวโดยใช้ปัญญาประดิษฐ์ จำนวน 1 งาน 6) การใช้ลูป (Looping) จำนวน 1 งาน และ 7) การใช้เทคนิคแกรนูลาร์ ซินทีซิส (Granular Synthesis) จำนวน 1 งาน

นอกจากนี้ยังมีการใช้เครื่องมือและโปรแกรมที่น่าสนใจ เช่น 1) การใช้โปรแกรมสังเคราะห์เสียงและตัวอย่างเสียงเพื่อจำลองเสียงเครื่องดนตรีจากตัวอย่างเสียง เช่น คอนแทค (Kontakt) ฮาลิออน โซนิค เอสอี (Halion Sonic SE) กรูฟ เอเจนต์ เอสอี 5 (Groove Agent SE 5) 2) การใช้โปรแกรมเอเบิลตัน लाइฟ (Ableton Live) เพื่อเล่นเสียงจากตัวอย่างเสียงและสร้างเสียงวนซ้ำไปพร้อมกับแสดงสด 3) การใช้โปรแกรมปัญญาประดิษฐ์มิดเจอร์นีย์ (Midjourney) และรันเวย์เอ็มแอล (RunwayML) ในการสร้างภาพเคลื่อนไหว 4) การใช้เกมเอนจิน (Game Engine) ในการสร้างภาพเคลื่อนไหว ตามเรื่องราวที่ต้องการ 5) การใช้โปรแกรมทัชดีไซน์เนอร์ (TouchDesigner) ในการสร้างภาพเคลื่อนไหวจากการกำหนดค่าและคำสั่ง และ 6) การใช้โปรแกรมจำลองเสียงแอมป์ และเอฟเฟกต์ เช่น แฟร็กทัล ออดีโอ เอฟเอ็ม3 (Fractal Audio FM3) นูรัล ดีเอสพี (Neural DSP) ดีเวียส แมชีนส์ อินฟิเลเตอร์ (Devious Machines Infiltrator)

4. เนื้อหาสาระ

เนื้อหาสาระของผลงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์สามารถแบ่งประเด็นการพิจารณาได้แก่ 5 ด้าน ได้แก่

4.1 ความยาวบทเพลง

ความยาวของบทเพลงทั้ง 21 งาน สามารถแบ่งกลุ่มตามช่วงความยาวของเวลา โดยเรียงตามลำดับความถี่ของข้อมูลจากมากไปน้อย ได้แก่ 1) บทเพลงความยาว 3.30-3.59 นาที จำนวน 5 งาน ร้อยละ 23.80 2) บทเพลงความยาว 4.00-4.29 นาที จำนวน 5 งาน ร้อยละ 23.80 3) บทเพลงความยาว 4.30-4.59 นาที จำนวน 4 งาน ร้อยละ 19.00 4) บทเพลงความยาว 5.00-5.29 นาที จำนวน 4 งาน ร้อยละ 19.0 5) บทเพลงความยาว 5.30-5.59 นาที จำนวน 2 งาน ร้อยละ 9.50 และ 6) บทเพลงความยาว 3.00-3.29 นาที จำนวน 1 งาน ร้อยละ 4.80

4.2 กุญแจเสียง

กุญแจเสียงที่ถูกใช้ในการสร้างสรรค์บทเพลง สามารถแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ 1) การใช้เฉพาะกุญแจเสียงเมเจอร์ มีจำนวน 14 งาน ร้อยละ 66.70 และ 2) การใช้เฉพาะกุญแจเสียงไมเนอร์ จำนวน 7 งาน ร้อยละ 33.30 อย่างไรก็ตามไม่พบการเปลี่ยนกุญแจเสียงระหว่างเมเจอร์และไมเนอร์ มีเฉพาะการเปลี่ยนโน้ตโทนิคในกุญแจเสียงประเภทเดียวกัน

4.3 อัตราจังหวะ

อัตราจังหวะที่ถูกใช้ในการสร้างสรรค์บทเพลง สามารถแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ โดยเรียงตามลำดับความถี่ของข้อมูลจากมากไปน้อย ได้แก่ 1) การใช้เฉพาะอัตราจังหวะ 4/4 มีจำนวน 4 เพลง ร้อยละ 66.70 2) การใช้เฉพาะอัตราจังหวะ 4/4 ร่วมกับอัตราจังหวะซ้อนต่าง ๆ เช่น 5/4 7/8 11/8 มีจำนวน 5 เพลง ร้อยละ 23.80 3) การใช้เฉพาะอัตราจังหวะ 6/8 มีจำนวน 1 เพลง ร้อยละ 4.80 และ 4) การใช้เฉพาะอัตราจังหวะ 3/4 มีจำนวน 1 เพลง ร้อยละ 4.80

4.4 ความเร็วจังหวะ

ความเร็วจังหวะที่ถูกใช้ในการสร้างสรรค์บทเพลง สามารถแบ่งออกเป็น 6 ระดับ โดยเรียงตามลำดับความถี่ของข้อมูลจากน้อยไปมาก โดยสามลำดับแรกมีจำนวนผลงานเท่ากัน ได้แก่ 1) เพลงที่มีจังหวะเร็วขึ้น (Upbeat) หรือ 110–139 จังหวะต่อนาที มีจำนวน 5 งาน ร้อยละ 23.80 2) เพลงที่มีจังหวะปานกลาง (Moderate) หรือ 90–109 จังหวะต่อนาที มีจำนวน 5 งาน ร้อยละ 23.80 3) เพลงที่มีจังหวะเร็ว (Fast) หรือ 140–159 จังหวะต่อนาที มีจำนวน 5 งาน ร้อยละ 23.80 4) เพลงที่มีหลายความเร็ว มีจำนวน 5 งาน ร้อยละ 23.80 5) เพลงที่มีจังหวะเร็วมาก หรือมากกว่า 160 จังหวะต่อนาที มีจำนวน 1 งาน ร้อยละ 4.80 และ 6) เพลงที่มีจังหวะเร็วช้า หรือ 90–109 จังหวะต่อนาที มีจำนวน 1 งาน ร้อยละ 4.80

4.5 คีตลักษณ์

คีตลักษณ์ที่ถูกใช้ในการสร้างสรรค์บทเพลง สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) คีตลักษณ์แบบทูล-คอมโพส (Through-Composed) มีจำนวน 13 งาน ร้อยละ 61.90 และ 2) คีตลักษณ์ดนตรีสมัยนิยมแบบเวิร์ส-คอรัส (Verse-Chorus) มีจำนวน 8 งาน ร้อยละ 38.10

อภิปรายผลการวิจัย

1. ด้านแรงบันดาลใจและแนวคิดที่นักศึกษาส่วนใหญ่ใช้ในการสร้างผลงานมากที่สุด อันดับแรก ได้แก่ การใช้ประสบการณ์ในอดีต สะท้อนให้เห็นว่านักศึกษาสามารถประยุกต์ใช้ประสบการณ์ที่มีในชีวิตเชื่อมโยงมาสู่การสร้างสรรค์เป็นผลงานได้ และในลำดับที่สอง นักศึกษาสามารถสร้างสรรค์ผลงานจากแรงบันดาลใจของความท้าทายในการทดลองใช้เทคโนโลยี ซึ่งเป็นผลสะท้อนจากความรู้ที่นักศึกษาได้เรียนรู้และค้นคว้า นำมาสู่การทดลองปฏิบัติจริงในขอบเขต

ที่ชัดเจนในรูปแบบการวิจัย นอกจากนี้ยังแรงบันดาลใจด้านอื่น ๆ ที่ถูกใช้ในการสร้างสรรค์งาน ได้แก่ อิทธิพลทางดนตรี งานอดิเรก วรรณกรรมและเรื่องราวในจินตนาการ และมุมมองและทัศนคติส่วนบุคคล อย่างไรก็ตามจะพบว่ายังมีทางเลือกอีกหลากหลายแง่มุมที่ยังไม่มีนักศึกษานำมาใช้ เมื่อเปรียบเทียบกับผลงานวิจัยสร้างสรรค์ในปีการศึกษาที่ผ่านมา เช่น การใช้ปัญหาและข้อจำกัดในวิชาชีพมาเป็นแรงขับเคลื่อนในการสร้างนวัตกรรมเทคโนโลยีดนตรีเพื่อใช้แก้ไขปัญหาหรือลดต้นทุนในการสร้างสรรค์ผลงานดนตรี (ดุจสดี สุพงษ์, 2558; อนุสรณ์ กิจวิจารณ์, 2558) การพัฒนาเครื่องดนตรีที่ทำทนายวิธีการใช้งานเครื่องดนตรีแบบดั้งเดิม (จักรกฤษ ชุมเมฆ, 2558) การใช้แรงบันดาลใจจากท้องถิ่นที่อยู่ในการสร้างผลงานเชิงสารคดีเพลง (ชยุตพงศ์ สองศรี, 2559) การใช้แนวคิดเชิงอนาคต (Futurism) ในการสร้างสรรค์ผลงาน (ปัญจพล จึงมีผลบุญ, 2559) ประเด็นเหล่านี้เป็นช่องว่างการศึกษาที่น่าสนใจในการนำแรงบันดาลใจของผลงานวิจัยสร้างสรรค์ที่เคยเกิดในอดีตมาเป็นแนวคิดในการพัฒนาต่อยอด

2. ด้านรูปแบบงานสร้างสรรค์ของนักศึกษา จะเห็นว่าผลงานเกือบทั้งหมด จำนวน 20 งาน จาก 21 งาน เป็นผลงานรูปแบบการแสดงดนตรีประกอบสื่อภาพเคลื่อนไหว แม้จะมีลักษณะที่แตกต่างกันในรายละเอียด แต่สะท้อนให้เห็นว่าแนวโน้มของนักศึกษามีความสนใจค่อนข้างจำกัด ทั้งนี้จากการศึกษาวิจัยในอดีต จะพบว่ามี การสร้างสรรค์ดนตรีประกอบสื่อประเภทอื่นที่มีทางเลือกน่าสนใจ เช่น การฉายภาพเคลื่อนไหวแบบ 3 มิติแบบติดตั้ง (Installation) (ชาคริต สิทธิอำพร, 2559) หรือการพัฒนางานวิจัยลักษณะอื่น เช่น การประพันธ์เพลงบทพื้นฐานแนวคิดภูมิทัศน์ทางเสียง (Soundscape) (สุชานันท์ กันทะขู้, 2563) การพัฒนาลังเสียง (จิระสิทธิ์ สุวรรณศรี, 2559) และการพัฒนาสื่อการเรียนรู้ดนตรี (ธีรวิทย์ กลศาสตร์เสนี, 2558) นอกจากนี้เมื่อพิจารณาในด้านรูปแบบวงดนตรีและเครื่องดนตรีที่ใช้แสดง พบว่ามี การใช้เครื่องลมไม้ เครื่องลมทองเหลือง และการขับร้องประสานเสียงในการบรรเลงน้อยมาก ซึ่งเป็นช่องว่างในการศึกษาที่สำคัญที่ควรขยายขอบข่ายรูปแบบของการวิจัยเชิงสร้างสรรค์ให้ครอบคลุมลักษณะผลงานและการใช้เครื่องดนตรีที่หลากหลาย

3. ด้านเทคนิควิธีและเทคโนโลยี พบข้อสังเกตว่ามีผลงานที่ใช้วิธีการสร้างภาพเคลื่อนไหวโดยใช้ปัญญาประดิษฐ์มิดเจอร์นีย์ (Midjourney) และรันเวย์เอ็มแอล (RunwayML) (ไชยวัฒน์ นนทะบุรณ์, 2566) ซึ่งเป็นวิธีการที่น่าสนใจ เนื่องจากการสร้างภาพเคลื่อนไหวส่วนมากนั้นมีต้นทุนในการถ่ายทำหรือวาดสูงและใช้เวลาในการผลิตมาก อีกทั้งยังมีข้อจำกัดในด้านขีดความสามารถที่ไม่อาจรองรับจินตนาการที่เหนือจริงได้มาก นอกจากนี้กระบวนการผลิตภาพเคลื่อนไหวยังเป็นเนื้อหาที่อยู่นอกเหนือจากขอบข่ายของรายวิชาและหลักสูตร ซึ่งการมุ่งผลิตภาพเคลื่อนไหวนั้นทำให้รบกวนเวลาการพัฒนาผลงานดนตรี อย่างไรก็ตามด้วยความก้าวหน้าของเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ในปัจจุบัน มีศักยภาพที่สามารถสร้างภาพเคลื่อนไหวตามคำสั่ง

ได้กว้างขวางและตอบสนองต่อความต้องการอย่างมาก จึงควรพัฒนาต่อยอดเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์มาใช้สร้างสรรค์ภาพเคลื่อนไหวเพื่อลดข้อจำกัดที่มีอยู่

4. ด้านเนื้อหา พบว่ามีการใช้กฎแจเสียงในการสร้างสรรค์บทเพลงที่จำกัดอยู่ในเฉพาะกฎแจเสียงเมเจอร์ และไมเนอร์ ไม่พบการเปลี่ยนกฎแจเสียงระหว่างเมเจอร์และไมเนอร์ มีเฉพาะ การเปลี่ยนโน้ตโทนิคในกฎแจเสียงประเภทเดียวกัน สะท้อนให้เห็นความท้าทายที่จำกัดของนักศึกษา ว่าอาจยังไม่สามารถประยุกต์ใช้ความรู้ด้านเสียงประสานมาพัฒนาบทประพันธ์ให้มีความหลากหลายของเสียงประสานมากขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่าคิตลักษณ์ที่ถูกใช้ในการสร้างสรรค์บทเพลงจำกัดอยู่ในประเภททรู-คอมโพส (Through-Composed) และคิตลักษณ์ดนตรีสมัยนิยมแบบเวิร์ส-คอรัส (Verse-Chorus) เท่านั้น อย่างไรก็ตามยังมีลักษณะคิตลักษณ์อื่น ๆ ที่เป็นทางเลือกที่น่าสนใจ เช่น คิตลักษณ์แบบบลูส์ 12 ห้อง หรือการคิตลักษณ์แบบฮิมหลักเป็นเฮด (Head) ซึ่งนิยมใช้ในดนตรีแจ๊ส โดยอาจมีโครงสร้างภายในเฮดเป็นแบบ 16 หรือ 32 (เช่น AABA) จะสามารถสร้างทางเลือกในการประพันธ์อย่างมาก

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ควรผลักดันให้นักศึกษาต่อยอดการทำวิจัยสร้างสรรค์บนฐานของผลงานในอดีต โดยสนับสนุนให้อาจารย์ที่ปรึกษาแนะแนวทางบนพื้นฐานของข้อค้นพบจากงานวิจัยนี้ ทั้งนี้ด้านแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานที่ควรมีความหลากหลายมากขึ้น อีกทั้งยังด้านการนำเครื่องดนตรีที่หลากหลายมาใช้งาน และการใช้องค์ประกอบดนตรีและเทคนิคที่มีความทันสมัยและต่อยอดจากผลงานเดิมได้ชัดเจน โดยมุ่งเน้นสมรรถนะด้านความคิดริเริ่มและความเป็นต้นแบบเป็นสำคัญ

2. ควรปรับปรุงรายวิชาพื้นฐานที่เกี่ยวข้องในหลักสูตร ให้มีการฝึกฝนทักษะการใช้องค์ประกอบดนตรีและเทคโนโลยีดนตรีที่หลากหลาย โดยการฝึกหัดด้วยบทเพลงที่มีโครงสร้างที่ซับซ้อน และมีคิตลักษณ์หลากหลายรูปแบบ มุ่งเน้นให้นักศึกษาวิเคราะห์และนำมาใช้ประพันธ์เพลงได้ นอกจากนี้ควรสอดแทรกวิธีการใช้งานเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ ทั้งในด้านการช่วยสร้างสรรค์ดนตรีและภาพเคลื่อนไหว จะช่วยขยายศักยภาพในการสร้างสรรค์งานให้มีความคิดริเริ่มและมีอิสระยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรขยายการศึกษาแบบการสังเคราะห์งานวิจัยให้ครอบคลุมผลงานวิจัยสร้างสรรค์ทางดนตรีที่มีทั้งหมด โดยอาจจัดทำในรูปแบบงานวิจัยประเภทการทบทวนขอบเขต (Scoping Review) ซึ่งจะช่วยให้มองเห็นขอบข่ายของการศึกษา ตลอดจนช่องว่างในการศึกษาในภาพรวมได้ตลอด ซึ่งจะเป็นฐานข้อมูลสำคัญในการต่อยอดงานวิจัยในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- จักรกฤษ ชุมเมฆ. (2558). *การพัฒนาโมดูลคอนโทรลเลอร์แบบสัมผัสบนตัวกีตาร์* [รายงานวิจัย
ปริญญาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม].
<https://lookerstudio.google.com/s/hYR9HMUiIC4>
- จิระสิทธิ์ สุวรรณศรี. (2559). *การพัฒนาฐานข้อมูลเสียงและออกแบบเสียงสำหรับบทประพันธ์
เพลง“เลาะโขงเป็เมืองนครพนม”* [รายงานวิจัยปริญญาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏ
จันทรเกษม]. <https://lookerstudio.google.com/s/hYR9HMUiIC4>
- ชยุตพงศ์ สองศรี. (2559). *การประพันธ์สารคดีเพลงประกอบภาพเคลื่อนไหวของจังหวัด
นครศรีธรรมราชโดยเน้นเทคนิคอิเล็กทรอนิกส์ [รายงานวิจัยปริญญาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม]. <https://lookerstudio.google.com/s/hYR9HMUiIC4>*
- ชาคริต สิทธิอัมพร. (2559). *การประพันธ์ดนตรีประกอบการฉายภาพเคลื่อนไหวสามมิติใน
บทเพลง “FLY AWAY” (3D Projection Mapping Music)* [รายงานวิจัยปริญญาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม]. <https://lookerstudio.google.com/s/hYR9HMUiIC4>
- ไชยวัฒน์ นนทะบุญ. (2566). *บทประพันธ์ Fight until I die* [รายงานวิจัยปริญญาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม]. <https://lookerstudio.google.com/s/hYR9HMUiIC4>
- ดุจสดี สุพงษ์. (2558). *Mix Machine: การพัฒนานวัตกรรมระบบขับมิกซ์และเมโทรโนม*
[รายงานวิจัยปริญญาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม].
<https://lookerstudio.google.com/s/hYR9HMUiIC4>
- ธีรวิทย์ กลศาสตร์เสนี. (2558). *การพัฒนาสื่อการสอนกีตาร์สำหรับช่วงวัย 9-12 ปี* [รายงานวิจัย
ปริญญาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม].
<https://lookerstudio.google.com/s/hYR9HMUiIC4>
- นัทธี เชียงชนะ และสมชัย ตระการรุ่ง. (2558). *วิธีการบำบัดทางดนตรี: การวิเคราะห์เนื้อหา
จากงานวิจัย. วารสารสาธารณสุขศาสตร์, 45(2), 116-133.*
- นัทธี เชียงชนะ. (2550). *การสังเคราะห์งานวิจัยทางดนตรีศึกษา: การวิเคราะห์อภิमानและการ
วิเคราะห์เนื้อหา [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ไม่ได้ดีพิมพ์]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*
- ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ. (2558, 30 ธันวาคม). *มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี สาขา
ศิลปกรรมศาสตร์ พ.ศ. 2558.*
https://www.ubu.ac.th/web/files_up/46f2016031715160316.pdf
- ปรีชา เกาทอง. (2557). *แนวทางการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ด้านการสร้างสรรค์ศิลปะวิชาการ.*
วารสารสมาคมนักวิจัย, 19(2), 5-11.

ปองภพ สุกิตติวงศ์. (2567, 15 มกราคม). WTMU4902 การวิจัยทางดนตรี.

<https://sites.google.com/chandra.ac.th/aj-pongpopb>.

ปองภพ สุกิตติวงศ์ และธนิศ กรอติพงศ์. (2564). *คู่มือการจัดทำรายงานการวิจัยทางดนตรีและการเสนอผลงานทางดนตรี* [ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม.

ปัญญาพล จึงมีผลบุญ. (2559). บทประพันธ์ “สงครามแห่งอนาคต”(Entering The Future War) [รายงานวิจัยปริญาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม].

<https://lookerstudio.google.com/s/hYR9HMUiIC4>

ภาณุ เจริญเสริมสกุล. (2561). *การสังเคราะห์บทความวิจัยด้านดนตรีบำบัดในโรงเรียน: การทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบ* [วิทยานิพนธ์ปริญามหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยมหิดล.

มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (2565). *หลักสูตรดุริยางคศาสตรบัณฑิต หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2565* [หลักสูตรไม่ได้ตีพิมพ์].

มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม. (2564). *หลักสูตรดุริยางคศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาดนตรีสากล หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2564* [หลักสูตรไม่ได้ตีพิมพ์].

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา. (2565). *หลักสูตรดุริยางคศาสตรบัณฑิต หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2565* [หลักสูตรไม่ได้ตีพิมพ์].

สมชัย ตระการรุ่ง และนที เชียงชนะนา. (2557). เครื่องมือที่ใช้ประเมินผลในงานวิจัยทางดนตรีบำบัด: การวิเคราะห์เนื้อหา. *วารสารวิทยาลัยราชสุดาเพื่อการวิจัยและพัฒนาคนพิการ*, 10, 92-106.

สุชานันท์ กันทะขู้. (2563). *การประยุกต์ใช้ Soundscape ร่วมกับบทประพันธ์เพลงบรรเลง Pearl โดยโปรแกรม Cubase* [รายงานวิจัยปริญาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม].

<https://lookerstudio.google.com/s/hYR9HMUiIC4>

หลักสูตรดุริยางคศาสตรบัณฑิต (2565). *สาขาวิชาดุริยางคศาสตร์สากล หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2565* [หลักสูตรไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยทักษิณ.

อนุสรณ์ กิจวิจารณ์. (2558). *การพัฒนาไดเรคทีวีกซ์แบบปรีแอมป์หลอดสูญญากาศ* [รายงานวิจัยปริญาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม].

<https://lookerstudio.google.com/s/hYR9HMUiIC4>

โอฬาร ผลพานิช และอินทิรา รอบรู้. (2563). การสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสอนทักษะปฏิบัติ วิธีการสอนดนตรีของโคดาเย และชุดการสอนมัลติมีเดีย. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ*, 14(1), 57-70.

- Barrett, E., & Bolt, B. (2019). *Practice as Research: Approaches to Creative Arts Enquiry* (1st Ed.). Bloomsbury.
- Dogantan-Dack, M. (2015). *Artistic Practice as Research in Music: Theory, Criticism, Practice*. Ashgate Publishing Company.
- Nelson R. (2013). *Practice as research in the arts: principles protocols pedagogies resistances*. Palgrave Macmillan.

บทบาทของผ้าทอในพิธีกรรมกินแขก-กุนตายของคนไทในลุ่มน้ำโขง

พรรณวดี ศรีขาว¹ ภัทรลดา ทองเภาว¹ แลนต้า เกตุคำ² และ ไอลดา ทิพย์เสนา³

¹สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

²คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสรวงนนะเขต ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

³นักวิจัยอิสระ

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของผ้าทอในพิธีกรรมการแต่งงาน และพิธีกรรมหลังความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่อาศัยอยู่ลุ่มแม่น้ำโขง 3 ชุมชน ได้แก่ 1) บ้านโพหนอง อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม ประเทศไทย 2) บ้านตาแหลว เมืองจำพอน แขวงสรวงนนะเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว 3) บ้านจำ เขตปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน เก็บข้อมูลภาคสนามระหว่างเดือนธันวาคม พ.ศ. 2565 ถึง เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2566 โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 15 คน ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสัมภาษณ์กลุ่ม วิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ไททั้ง 3 ชุมชน ยังมีแนวปฏิบัติพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตทั้งพิธีกรรมการแต่งงาน (กินดอง หรือกินแขก) และพิธีกรรมหลังความตาย (งันเฮือนดี หรือกุนตาย) โดยพิธีกรรมดังกล่าวใช้ผ้าทอมือเป็นวัตถุสัญลักษณ์สำคัญในการประกอบพิธีกรรมในพิธีกรรมกินดองผู้หญิงจะผลิตผ้าทอและหาซื้อผ้าทอเพื่อใช้เป็นเครื่องแต่งกาย เครื่องไหว้เครื่องใช้ และเครื่องนอน ส่วนพิธีกรรมกุนตายผ้าทอจะถูกนำมาใช้เป็นเครื่องแต่งกายศพ ผ้าคลุมโลงศพ ตลอดจนการประกอบพิธีกรรมอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายก็นิยมทอดทุงหรือธูง เพื่อเป็นสัญลักษณ์ส่งวิญญาณผู้ตาย ผ้าทอจึงสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของกลุ่มชนชาติไทที่ผูกพันกับความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ด้านบทบาทของผ้าทอในพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต พบว่ามีบทบาท 4 ด้าน ประกอบด้วย 1) บทบาทในการแสดงตัวตนของผู้หญิง 2) บทบาทในการแสดงโลกทัศน์โลกหลังความตาย 3) บทบาทการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจของชุมชน และ 4) บทบาทในการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนไท

คำสำคัญ: บทบาทของผ้าทอในพิธีกรรม พิธีกรรมแต่งงาน พิธีกรรมหลังความตาย ชนชาติพันธุ์ไทในลุ่มน้ำโขง

The Role of Woven Textiles in Marriage and the After-Death Rituals of Tai Ethnic Groups in the Mekong River Basin

Pannawadee Srikhao¹ Pattalada Thongthow¹ Lanta Ketoukham² and Irada Thipsana³

¹Thai Department, Faculty of Humanities and Social Sciences, Sakon Nakhon Rajabhat University

²Faculty of Education, Savannakhet University, Lao PDR

³Independent Researcher

Abstract

This article aims to study the role of woven textiles in marriage and the after-death rituals of Tai ethnic groups living in the Mekong River Basin: 1) Ban Phon Thong, Ban Phaeng District, Nakhon Phanom Province, Thailand; 2) Ban Ta Laew, Cham Phon District, Savannakhet Province, Lao PDR; and 3) Ban Ja, Xishuangbanna, Yunnan Province, People's Republic of China. Field data was collected from December 2022 to May 2023 with 15 key informants using in-depth and group interviews. Analyze the content data and present the data using descriptive analysis.

It was found that all three Tai ethnic groups also have ritual practices and rites of passage, including marriage ceremonies (Kin Dong or Kin Khaek) and after-death ceremonies (Ngan Huen Dee or Kun Tay). Hand-woven cloth is an essential symbolic object in rituals. In the marriage ceremony, women produce woven textiles and purchase the woven textiles to use as clothing, offerings, utensils, and bedding. As for the after-death ritual, the woven textiles will be used as funeral clothing and coffin covers. In addition to performing rituals to dedicate merit to the deceased, it is also popular to weave Tung or Thung to symbolize the deceased's spirit. The woven textile, therefore, reflects the way of life of the Tai ethnic group, which is associated with traditional and Buddhist beliefs. Regarding the role of woven textiles in life rituals, it was found that there are four roles, consisting of 1) the role of expressing the identity of women, 2) the role of expressing the worldview of the world after death, 3) the role of creating additional economic value for the community and, 4) the role of maintaining the cultural identity of the Tai people.

Keywords: The Role of Woven Textiles, The Marriage Rituals, The After-Death Rituals, Tai Ethnic Groups in the Mekong River Basin

Received: 8 February 2024

Revised: 20 June 2024

Accepted: 27 June 2024

บทนำ

ผ้าทอเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของคนแต่ละกลุ่มที่ผ่านกระบวนการผลิตที่ซับซ้อนเกี่ยวเนื่องกับกลไกทางสังคม กล่าวคือ ผ้าทอมีปัจจัยแวดล้อมทั้งภูมิโนเวศ ทรัพยากร ความเชื่อ ศาสนา และลักษณะทางชาติพันธุ์เป็นตัวกำหนด ผ้าทอเกิดจากการสั่งสม การปรับเปลี่ยน และถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ด้วยกระบวนการสั่งสอนผ่านมุขปาฐะและการฝึกปฏิบัติ จนกลายเป็นทักษะและความเชี่ยวชาญของกลุ่มคน

กระบวนการผลิตผ้าทอต้องอาศัยการฝึกฝนเรียนรู้เป็นระยะเวลานาน สุริยา สมุทคุปดี และ พัฒนา กิตติอาษา (2536) กล่าวว่า ผู้หญิงเรียนรู้กรรมวิธีของการทอผ้าตั้งแต่เป็นเด็กเล็ก เมื่อย่างเข้าสู่วัยสาว การทอผ้า นับเป็นคุณสมบัติสำคัญของการเลือกคู่ตามค่านิยมของชาวอีสาน ส่วนกลุ่มชนชาติไทที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณราบลุ่มแม่น้ำโขง ตั้งแต่ตอนใต้ของสาธารณรัฐประชาชนจีน เรื่อยมาจนถึงสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป. ลาว) และประเทศไทย ต่างก็มีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับผ้าทอ เช่น กลุ่มลาวไตใน สปป. ลาว (Cheesman, 2007) จะทอผ้าไว้ใช้ในชีวิตประจำวันและพิธีกรรม มีผ้าทอสำหรับพิธีศพ ผ้าถุง หรือผ้าซิ่น (Spirit Skirts) มัดหมี่ (Ikot) เป็นลวดลายที่แสดงถึงความตาย เช่น โลงศพ หลุมศพ หรือลวดลายแม่น้ำและลวดลายนาคร ด้านชาวกะเลิงบ้านโพทอง จังหวัดนครพนม ประเทศไทย ชาวผู้ไทบ้านตาแหลว แขวงสะหวันนะเขต สปป. ลาว และชาวไทลื้อบ้านจำ เขตปกครองตนเองชนชาติไทลื้อสองปันนา สาธารณรัฐประชาชนจีน ยังคงคติและแนวปฏิบัติการใช้ผ้าทอในพิธีกรรม ทั้งเครื่องไหว้ เครื่องแต่งกาย และเครื่องใช้ในพิธีกรรมการแต่งงานและพิธีกรรมหลังความตาย

ด้วยความสำคัญข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้ทบทวนวรรณกรรมที่ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของผ้าทอ พบว่า มีจำนวน 5 เรื่อง ได้แก่ การศึกษาพัฒนาการของการทอผ้าและการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในหมู่บ้านอีสาน ของ สุริยา สมุทคุปดี และคณะ (2537) การศึกษาเครื่องนุ่งห่ม และเอกลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ของ ชนัญ วงษ์วิภาค (2540) การศึกษาผ้าไทลื้อ : การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ของ ทรงศักดิ์ ปรารงค์วัฒนากุล และ แพทริเซีย ซีสแมน แนนหนา (2542) การศึกษา “ผ้า” สื่อกลางระหว่างความเชื่อกับพิธีกรรม : กรณีศึกษา ผ่านาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ของ ชนกมลย์ คงยก (2558) และการศึกษาบทบาทหน้าที่และความเชื่อผ่านผ้าทอไทซิ่น : กรณีศึกษาหมู่บ้านต้นแห่น อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ของ ภัคพล คำน้อย (2565) การศึกษาข้างต้นแสดงให้เห็นบทบาทของผ้าทอด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และด้านเศรษฐกิจ โดยยังไม่ปรากฏการศึกษาบทบาทของผ้าทอในชุมชนคนไทลื้อน้ำโขง การศึกษาครั้งนี้จึงสนใจศึกษาบทบาทของผ้าทอในพิธีกรรมการแต่งงานและพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายของกลุ่มคนไทที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง 3 ชุมชน เพื่อแสดงให้เห็นความสำคัญของผ้าทอพื้นเมืองที่มีต่อผู้คนและชุมชนคนไทลื้อน้ำโขงในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาบทบาทของผ้าทอในพิธีกรรมการแต่งงานและพิธีกรรมหลังความตายของกลุ่มชนชาติไทลุ่มน้ำโขง

ขอบเขตของการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

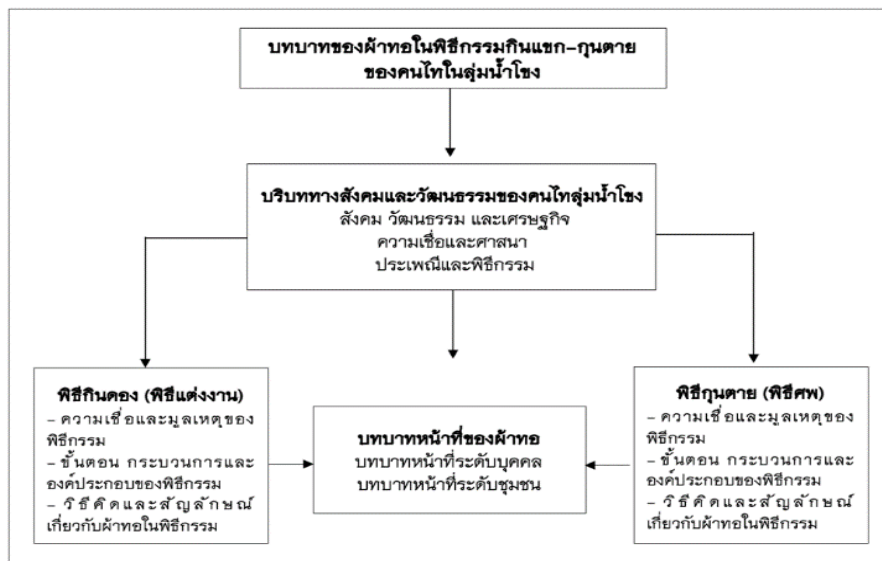
ประชากรในการวิจัยเป็นกลุ่มชนชาติไทที่ยังดำเนินกิจกรรมหรือประกอบอาชีพเกี่ยวกับการทอผ้าที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และสาธารณรัฐประชาชนจีน 3 ชุมชน ประกอบด้วย 1) กลุ่มวิสาหกิจทอผ้ามัดหมี่บ้านโพนทอง อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม ประเทศไทย 2) กลุ่มช่างทอบ้านตาแหลว เมืองจำปอน แขวงสะหวันนะเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และ 3) กลุ่มช่างทอบ้านจำ เขตปกครองตนเองชนชาติไทลีสองปันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน โดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงจำนวน 15 คน ได้แก่ ปราชญ์ชุมชน คือ ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรมของชุมชน จำนวน 3 คน ผู้นำชุมชน คือ ผู้นำระดับท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมของชุมชน และกิจกรรมของกลุ่มทอผ้า จำนวน 3 คน ช่างทอผ้า คือ ผู้ที่มีทักษะในการทำผ้าทอมือทุกกระบวนการ หรือมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น การทำเส้นใย การออกแบบลวดลาย การมัดหมี่ การย้อมสี การทอ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน จำนวน 9 คน

ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

1. **ตัวแปรต้น** ได้แก่ บริบทชุมชน ประเพณีพิธีกรรมชุมชน ผ้าทอในพิธีแต่งงานและพิธีศพ ความรู้ความเชี่ยวชาญของช่างทอ ความรู้และกระบวนการทำผ้าทอ
2. **ตัวแปรตาม** ได้แก่ สัญลักษณ์และความหมายของผ้าทอ บทบาทของผ้าทอในพิธีแต่งงานและพิธีศพทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว และระดับชุมชน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ประยุกต์ใช้แนวคิดบทบาทหน้าที่ของคติชนของ วิลเลียม อาร์ บาสคอม (Bascom, 1965) และแนวคิดของ เอมีล เดอโดร์ม์ (Durkheim, 2514 อ้างถึงใน ลิวอิส เอ. โคเซอร์., 2535) เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ กรอบแนวคิดในการวิจัยมีดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

เครื่องมือการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ได้สร้างเครื่องมือวิจัย 2 รูปแบบ ได้แก่ 1) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) เพื่อใช้สัมภาษณ์เชิงลึกเฉพาะบุคคล แบบสัมภาษณ์ มี 2 ตอน ตอนที่ 1 คำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ และ ตอนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชน โครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ ภูมินิเวศชาติพันธุ์ ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม พิธีแต่งงาน และพิธีศพ ผ้าทอในพิธีกรรม ความรู้และกระบวนการทำผ้าทอ และ 2) แบบสัมภาษณ์กลุ่ม (Group Interview) เพื่อใช้สัมภาษณ์และพูดคุยเชิงลึกแบบกลุ่ม โดยกำหนดประเด็นเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ของผ้าทอ ลวดลายผ้าทอ สัญลักษณ์และความหมายของผ้าทอ รวมถึงคำถามเกี่ยวกับอัตลักษณ์ผ้าทอของชุมชน

การรวบรวมข้อมูล

เก็บข้อมูลจากภาคสนามในพื้นที่วิจัยระหว่างเดือนธันวาคม พ.ศ. 2565 ถึง เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2566 โดยรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์จำนวน 3 ครั้ง ครั้งที่ 1 การสัมภาษณ์เชิงลึกเฉพาะบุคคล (In-depth Interview) ได้แก่ ปราชญ์ชุมชน ผู้นำชุมชน ช่างทอผ้า โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ครั้งที่ 2 การสัมภาษณ์เชิงลึกเฉพาะบุคคล โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง เก็บข้อมูลเกี่ยวกับบริบทผ้าทอและผ้าทอในพิธีกรรม ครั้งที่ 3 การสัมภาษณ์กลุ่ม โดยรวมกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในสถานที่และเวลาเดียวกัน ชุมชนละ 5 คน จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้ไปรวบรวม เรียบเรียง และจัดระบบข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ด้วยการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) ด้านวิธีการเก็บข้อมูล แล้วนำผลของข้อมูลมาหาข้อสรุป และนำเสนอด้วยการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis)

ผลการวิจัย

บทบาทของผ้าทอในพิธีกรรมการแต่งงานและพิธีกรรมหลังความตายของกลุ่มชนชาติไทลุ่มน้ำโขง แบ่งผลการวิจัยออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาติไทลุ่มน้ำโขง

บริเวณประเทศภูมิภาคลุ่มน้ำโขงมีความหลากหลายของชาติพันธุ์มีจารีต ประเพณี ศาสนา และภาษาที่ปะปนกันอย่างซับซ้อนที่สุด (เมฆ สอดส่องกฤษ, 2556) ตามการศึกษาของนักวิชาการหลายคน อาทิ สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ (2547); อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2548); สุวัฒนา เลี่ยมประวัตติ (2551) ที่กล่าวถึงกลุ่มชนชาติไทในมิติของสังคม วัฒนธรรม และภาษา โดยจัดกลุ่มผู้พูดภาษากะเลิง ผู้ไท และไทลื้อ อยู่ในภาษาถิ่นตระกูลไท-ไต ทั้งสิ้น

ชาวกะเลิงบ้านโพนทองมีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่ สปป. ลาว ในอดีตมักทำผ้าทอใช้ทุกครัวเรือน ผู้ชายนิยมสวมใส่เสื้อแขนกระบอก นุ่งโสร่ง และกางเกงขาก๊วย ผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่นย้อมสีครามและสีธรรมชาติ นิยมมัดหมี่เป็นลวดลาย หมากรับ ลายเกล็ดเต่า ลายนาคร หรือหมี่คั่น หากเป็นงานบุญหรืองานแต่งงาน ผู้หญิงจะสวมเสื้อแขนยาวทรงกระบอก ชายเสื้อเป็นแพรแถบแดง ต่างจากตอนไปทำงานในไร่นาที่มักสวมใส่ชุดสีเข้ม ปัจจุบันชาวบ้านโพนทองแต่งกายตามสมัยนิยมโดยเฉพาะวัยเด็กไปถึงวัยกลางคน ส่วนผู้หญิงสูงวัยยังคงแต่งกายแบบเดิม

ส่วนชาวผู้ไทบ้านตาแหลว อพยพครัวเรือนมาจากเมืองวังอ่างคำ (เมืองวิไลบุรี ในปัจจุบัน) แขวงสะหวันนะเขต ชาวผู้ไทบ้านตาแหลวมักสวมเสื้อย้อมครามสีเข้มเรียกว่า “เสื้อย้อมหม้อ” ในชีวิตประจำวัน ผู้หญิงจะสวมเสื้อคอกลม แขนสั้นหรือแขนยาว กระดุมขด นุ่งผ้าซิ่นลายดอกแก้ว นาคเครี ย้อมสีครามเข้มเช่นเดียวกับเสื้อ ผู้ชายมักสวมเสื้อคอกลมแขนยาว กระดุมขดเช่นเดียวกับผู้หญิง สวมกางเกงเอวผูก เรียกว่า “ซ่งหัวฮู้ด” และโสร่ง ในงานบุญประเพณี ผู้หญิงจะใช้ผ้าเปี่ยงทับบนเสื้อ ผู้ชายจะใช้ผ้าขาวม้าผูกเอวและใช้เป็นผ้าเปี่ยง ปัจจุบัน ผู้หญิงวัยรุ่นและวัยทำงานมักแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่ทอจากโรงงานมีคอกลมแขนยาว แต่ยังคงนุ่งซิ่นมัดหมี่เช่นเดิม หากไปวัดจะใส่ผ้าเปี่ยง ส่วนผู้ชายจะสวมเสื้อผ้าไหมคอกลมหรือเช็ด สวมกางเกงขายาว

ด้านชาวไทลื้อบ้านจำ เป็นชนพื้นเมืองกลุ่มหนึ่งในเขตปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองปันนามณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน คนไทลื้อในสมัยก่อนมีเสื้อผ้าไม่กี่ชุด สำคัญ คือ จะมีชุดสำหรับไปงานบุญโดยจะสวมใส่ชุดผ้าทอสีขาว ส่วนชุดไปทำงานจะเป็นชุดสีกำ (สีเข้ม) ย้อมคราม

และฮ่อม ผู้ชายใส่เสื้อแขนสั้น นุ่งเตว (กางเกง) ส่วนผู้หญิงสวมเสื้อแขนกระบอก คอเสื้อตั้ง ผูกเชือกที่سابเลื้อยด้านซ้าย นุ่งซิ่นไทลื้อ ท้องซิ่นต่อตีนซิ่นยาวถึงข้อเท้า ปัจจุบัน ชาวไทลื้อยังแต่งกายด้วยชุดผ้าทอ โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มช่างทอผ้า ส่วนวัยเด็กถึงวัยกลางคนนิยมสวมใส่ชุดตามสมัยนิยม

จากข้อมูลข้างต้น สรุปได้ว่า กลุ่มคนไททั้ง 3 ชุมชน ยังคงสืบทอดความรู้และทักษะในการผลิตผ้าทอ ทั้งยังนิยมย้อมสีคราม ทั้งสีย้อมไปจนถึงสีเข้มซึ่งใช้ได้ในชีวิตประจำวัน และพิธีกรรมสำคัญของชีวิต

2. พิธีกรรมการแต่งงานและพิธีกรรมหลังความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลุ่มน้ำโขง

พิธีกรรมการแต่งงานและพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย เป็นพิธีกรรมที่เปลี่ยนสถานภาพครั้งสำคัญในชีวิต พิธีแต่งงานนับเป็นการยึดโยงให้คนเป็นกลุ่มเดียวกัน สร้างความเป็นพวกพ้องและความอุดมสมบูรณ์ในชีวิต ด้านพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายนับเป็นสิ่งสุดท้ายที่กระทำให้แก่ญาติพี่น้องในโลกแห่งความเป็นจริง เพื่อส่งวิญญาณไปสถิตย์ยังดินแดนหลังความตาย การประกอบพิธีกรรมต้องผ่านขั้นตอนที่ซับซ้อนและมีเครื่องประกอบพิธีจำนวนมาก เพื่อให้ถูกต้องตามจารีตและให้เกิดความสบายใจ พิธีแต่งงานและพิธีศพของคนไทลุ่มน้ำโขงมีดังนี้

2.1 กินดอง-กินแขก: พิธีแต่งงานของคนไทลุ่มน้ำโขง

พิธีแต่งงาน ตามคำเรียกของชาวกะเลิงบ้านโพนทอง เรียกว่า “กินดอง” ชาวผู้ไทบ้านตาแหลว สป.ลาว เรียกว่า “กินดอง” ส่วนในภาษาไทลื้อบ้านจำ เรียกว่า “กินแขก”

พิธีกินดอง หรือพิธีแต่งงานของชาวกะเลิง เริ่มมาจากการที่หนุ่มสาวพบกันในการลงช่วง เซ็นฝ้าย งานประเพณีต่าง ๆ หรือผู้ใหญ่เป็นผู้เลือกคู่ครองให้ กิจกรรมเกี่ยวกับผ้าทอจะเป็นหน้าที่หลักของเจ้าสาว แม่ ย่า ยาย ในอดีตผู้หญิงจะผลิตผ้าทอด้วยตนเองทุกขั้นตอน เพื่อใช้เป็นชุดเจ้าสาว เครื่องไหว้ เครื่องใช้ และเครื่องนอน ทอผ้าซิ่น (ผ้าถุง) เป็นลายลูกแก้ว ลายหมากจับ ลายนาคร หนึ่งคั่นเป็นต้น ทอผ้าสีขาวเพื่อตัดเย็บเป็นเสื้อ ทอผ้าแพรว (ผ้าขาวม้า) ผ้าซิ่น ผ้าโสร่ง ผ้าฝืน ปลอกหมอน และผ้าปูที่นอน เพื่อใช้เป็นเครื่องสมมาญาติฝ่ายชาย (เครื่องไหว้) และนำมาใช้ในครอบครัวของตนหลังแต่งงาน ส่วนเจ้าบ่าวจะมีแม่เป็นผู้ทอชุดให้ นิยมใช้เสื้อสีขาวไม่มีลวดลาย กางเกงตัดเย็บมาจากผ้าสีเข้ม

นอกจากนี้ ยังมีผ้าทอสำหรับห่อสินสอดหรือรองพานสินสอด ส่วนเครื่องสมมา (เครื่องไหว้) เจ้าสาวจะมอบให้ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าบ่าวหลังพิธีสู่ขวัญ เมื่อแต่งงานอยู่กินกันไปหากเขยหรือสะใภ้กระทำผิด เช่น ล่วงเกินพ่อแม่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ต้องปรับไหมเขยสะใภ้ตามจารีต โดยแต่งขันห้า (ดอกไม้และเทียนอย่างละ 5 คู่) เหล้า 1 ขวด ผ้าขาวม้า 1 ผืน พร้อมกับเงินค่าคาย

12 บาท ปัจจุบัน ชุดบ่าวสาวนิยมซื้อและเช่าตามยุคสมัย แต่ยังกำหนดให้มีเครื่องสมมาตามเดิม ใช้ได้ทั้งผ้าที่ทอขึ้นเองและที่หาซื้อในชุมชน

ภาพที่ 2 ผ้าเปียงของชาวผู้ไทบ้านตาแหลวที่ใช้ในพิธีแต่งงาน

พิธีกินดองของชาวผู้ไทบ้านตาแหลว มักผ่านการเลือกคู่ครองจากพิธีลงวงเซ่นผ้าย ก่อนพิธีแต่งงาน ผู้หญิงต้องทอผ้าเพื่อใช้เป็นชุดเจ้าสาว เครื่องสมมา และเครื่องนอน คล้ายคลึงกับชาวกะเลิง เลื้อเจ้าสาวจะทอเป็นผ้าสีขาวติดกระดุมขด และสวมชั้นลายตาขวางต่อตีน พาดผ้าเปียงซึ่งแตกต่างจากผ้าเปียงสำหรับไปงานบุญที่นิยมใช้ผ้าสีขาว ส่วนเลื้อเจ้าบ่าวทอเป็นสีขาว นุ่งโสร่งซ่อนเตี่ยวสีแดง พาดผ้าตาโล่ (ผ้าขาวม้า) ซึ่งในชีวิตประจำวันผู้ชายนิยมพาดผ้าตาโล่ที่บ่า หรือผูกที่เอว ทั้งนี้ เครื่องแต่งกายของเจ้าบ่าวจะมีแม่เป็นผู้จัดเตรียม ส่วนเครื่องประกอบพิธีสมมา ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าบ่าวจะมีเจ้าสาวเป็นผู้จัดเตรียม เครื่องสมมา ประกอบด้วย ผ้าแพร ผ้าชิ้น ผ้าห่ม เลื้อ หมอน ปัจจุบัน หลายครอบครัวยังทอเครื่องแต่งกายของบ่าวสาวแบบดั้งเดิม บางครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีมักซื้อหรือเช่าชุดตามความนิยม อย่างไรก็ตาม ยังคงชนบทการใช้ผ้าทอในเครื่องสมมาอย่างเคร่งครัด

ส่วนพิธีแต่งงานของชาวไทลื้อ หรือพิธีกินแขก ในอดีตคู่บ่าวสาวมักพบเจอกันจากการเข้าร่วมลงโงซึ่งคล้ายคลึงกับประเพณีลงวงเซ่นผ้ายของชาวผู้ไทและกะเลิง เมื่อตกลงแต่งงานกัน ฝ่ายชายมาสู่ขอและตกลงค่าข้าวป้อนน้ำนม (ค่าสินสอด) ก่อนพิธีแต่งงาน ฝ่ายหญิงจะทอชุดเจ้าสาวเป็นลวดลายธรรมชาติ เช่น ดอกไม้ พุ่มนา นก และต้นสน นิยมสีแดงในงานมงคล ทั้งเลื้อ ผ้าชิ้น และผ้าเปียง ผู้หญิงยัง “ตำผ้ายฮ้ำ” (ทอผ้ายด้วยฝ้ายสีขาว-ฮ้ำ คือ ฝ้ายสีขาว) ไว้จำนวนหนึ่ง เพื่อเป็นทรัพย์สินหลังการแต่งงาน ทั้งยังทอผ้าเครื่องสมมา (เครื่องไหว้) ประกอบด้วย หมอน ผ้าห่ม ผ้าหลบ (ผ้าปูที่นอน) เลื้อ (ที่นอน) วันงานพิธีกินแขก ฝ่ายชายเตรียม หมูขั้วญ ไก่ อ้อย เกลือ ข้าวสุก และไหมขั้วญ (ฝ้ายผูกแขน) มอบให้ฝ่ายหญิง เมื่อเสร็จพิธีแห่ขบวนสู่ขอและพิธีผูกข้อต่อแขนจะรับฝ่ายหญิงพร้อมเครื่องสมมา (เครื่องไหว้) กลับมาที่บ้านฝ่ายชาย หลังงานแต่งงานหากครอบครัวมีที่นาจำนวนมากจะประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก หากที่นาไม่มากจะทอผ้าเลี้ยงชีพเป็นหลัก

2.2 จันเฮือนดี-กุนตาย: พิธีศพของคนไทลุ่มน้ำโขง

พิธีศพในภาษาผู้ไทและกะเลิงเรียกว่า “จันเฮือนดี” ภาษาไทลื้อเรียกว่า “กุนตาย” นอกจากนี้ยังมีพิธีทำบุญให้แก่ผู้เสียชีวิต เพื่อสร้างกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับและตน สมัยก่อนชาวกะเลิงจะทำโลงศพขึ้นเอง เมื่อมีคนตายจะอาบน้ำศพและห่อศพด้วยผ้าห่มของผู้ตาย หรือผ้าห่มที่ใช้ในครอบครัว หากตายจากภาวะความเจ็บป่วยจะสวดศพตามหลักพระพุทธศาสนา ระหว่างพิธีสวดศพจะตั้งเครื่องประกอบพิธี เช่น รูป เทียน ดอกไม้ มะพร้าว หมาก พลุ พาดาวพาหวน รุ่งสามเหลี่ยม เสื้อผ้าของผู้ตาย เสื้อผ้าใหม่ เครื่องนอน ญาติจะสวมเสื้อผ้างลับด้านให้แก่ผู้ตาย บนโลงศพมีผ้าคลุมฝาโลง ผ้าผืนนี้จะใช้เฉพาะการคลุมโลงศพเท่านั้น อาจนำไปเผาพร้อมกับศพ และเสื้อผ้าของผู้ตาย หรือญาติพี่น้องเก็บไว้ได้ หลังพิธีศพจะจัดพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับ ซึ่งในพิธีนี้จะต้องมีธุงขาว ธุงโคม ที่ทอและจัดแต่งอย่างงดงามใช้ในการประกอบพิธี

ส่วนพิธีศพของชาวผู้ไท หากมีคนเสียชีวิตในบ้านหรือคาดว่าจะเสียชีวิต สมาชิกในบ้านจะตัดต้นไม้ในที่ดินของตนทำเป็นโลงศพ หากผู้ตายเป็นหญิงที่ยังไม่เคยแต่งงานจะวาดรูปอวัยวะเพศชายไว้ที่โลงศพ หากผู้ตายเป็นชายที่ยังไม่เคยแต่งงานจะวาดรูปอวัยวะเพศหญิงไว้ที่โลงศพ อาบน้ำศพด้วยน้ำมันแล้วจึงสวมเสื้อผ้าให้ผู้ตาย โดยสวมกลับด้านเช่นเดียวกับชาวกะเลิง ห่อศพด้วยผ้าห่มหรือผ้าที่มีขนาดเท่ากับตัวผู้ตาย พร้อมกับนำเงินใส่ไว้ในมือของผู้ตาย และเตรียมเครื่องร้อย ได้แก่ ตำเมียง คำหมาก กอกยา ใบขนุน ข้าวตอกแตก ผักกั้นหน้าผาก ต้นเงิน เครื่องใช้ เทียน และพาดาวพาหวน เสื้อผ้าของผู้ตาย เสื้อผ้าใหม่ เครื่องนอน โดยปักธงสีขาวที่แสดงสัญลักษณ์ของเครื่องร้อย การเผาศพจะทำที่ป่าช้า โดยเผาไปพร้อมกับเครื่องร้อย เสื้อผ้าของผู้ตาย และเสื้อผ้าใหม่ วันต่อมาญาติจะเก็บกระดูก หลังพิธีศพจะทำบุญแจกข้าวเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย โดยมีเครื่องกองบุญ เช่น ธุงผ้าทอ ธุงขาว ต้นเงิน หมอน ที่นอน เสื้อ

ส่วนพิธีศพของชาวไทลื้อ หากมีผู้เสียชีวิตจะทำพิธีอาบน้ำศพ ญาติจะนำเสื้อผ้าชุดใหม่มาสวมใส่ให้ แล้วจึงห่อศพด้วยผ้าทอสีขาว ซึ่งปกติทอไว้สำหรับใช้สอยในครัวเรือน จากนั้นนำเครื่องประดับหรือของมีค่าต่าง ๆ อาทิ ต่างหู เข็มขัด ใส่ลงไปในโลงและนำศพไปเผาพร้อมเสื้อผ้าของผู้ตายและเสื้อผ้าใหม่ เมื่อเสร็จพิธีเผาจากป่าช้า ผู้ไปร่วมงานต้องนำน้ำส้มป่อยรดตามร่างกาย เพื่อชำระสิ่งไม่ดีจากป่าช้าไม่ให้ติดตัว วันที่สองจะทำบุญกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย วันที่สามเป็นพิธีมัดขวัญผูกแขนผู้เฒ่าที่นับถือและให้ผู้เฒ่าอวยพรลูกหลาน เมื่อครบสามวันจะเป็นพิธีเก็บกระดูก ต้องเก็บของมีค่าที่หลงเหลือไว้ในภาชนะเพื่อฝังในป่าช้า พิธีนี้ห้ามคนไปร่วมงานกินอาหารหมักดอง เพราะเชื่อว่าคนตายจะไม่มาหาหรือไม่มาปกป้องรักษา หลังจากนั้นจะจัดพิธีตานบุญ (ทานบุญ) โดยจัดเตรียมอาหารคาวหวาน ผลไม้ ผ้าทอที่เป็นเครื่องนุ่งห่มเครื่องใช้ และเครื่องนอน และทอตุ่งที่มีลวดลายต่าง ๆ มาใช้ในพิธีกรรม เพื่อส่งวิญญาณผู้ตายและเป็นสร้างกุศลให้แก่ผู้ตายและตนเอง

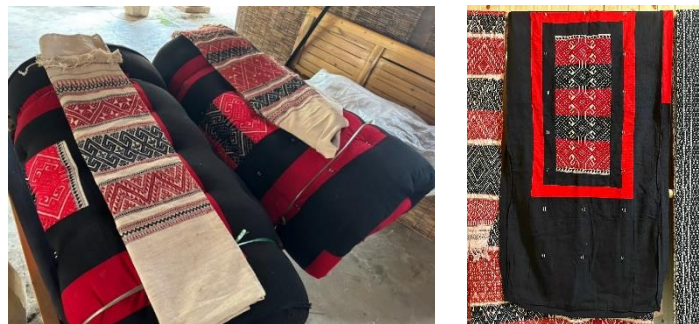
จากข้อมูลผ้าทอกับพิธีกรรมกินแขก-กุนต่าย ปัจจุบัน กลุ่มคนไทลุ่มน้ำโขง สืบทอดพิธีลงช่วงในรูปแบบการแสดงทางวัฒนธรรมและคำบอกเล่า และยังคงจารีตในการใช้ผ้า ประกอบพิธีกรรม ทั้งผ้าไหว้ เครื่องแต่งกาย เครื่องนอน ผ้าคลุมโลงศพ และธง หรือตุ่ง

3. บทบาทของผ้าทอในพิธีกรรมการแต่งงานและพิธีกรรมหลังความตาย ของกลุ่มคนไทลุ่มน้ำโขง

การศึกษารoles of weaving in wedding and post-death rituals of the Lao people in the Mekong region พบว่า ผ้าทอมีบทบาท 4 ด้าน คือ 1) บทบาทในการแสดงตัวตนของผู้หญิง 2) บทบาทในการแสดงโลกทัศน์โลกหลังความตาย 3) บทบาทการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจของชุมชน และ 4) บทบาทในการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนไท รายละเอียดมีดังนี้

3.1 ผ้าทอกับการแสดงตัวตนของผู้หญิง

ผ้าทอกับบทบาทในการแสดงตัวตนของผู้หญิงที่สะท้อนให้ผู้อื่นและสังคมได้เห็นว่า ผู้หญิงมีทักษะ ความรู้ และความเชี่ยวชาญในการทำผ้าทอ กล่าวได้ว่า พิธีลงช่วง-ลงช่วง เป็นพื้นที่สำคัญต่อการแสดงทักษะของผู้หญิงที่พร้อมจะมีครอบครัว โดยผู้หญิงต้องเรียนรู้ การผลิตผ้าทอจากแม่ ย่า และยาย เมื่อถึงวัยอันเหมาะสมผู้หญิงจะเข้าร่วมลงช่วงมานั่งเข็นฝ้าย อีวฝ้าย ตีดฝ้าย หรือทอผ้าช่วยกัน ผู้หญิงที่สามารถทำผ้าทอได้อย่างงดงาม มีวาจาดีและรูปร่าง หน้าตาสวยสมวัย ภาษาไทลื้อเรียกว่า “นางตัวดี”

ภาพที่ 3 ที่นอนและผ้าปู (ผ้าหลบ) เครื่องสมมาในพิธีแต่งงานของชาวไทลื้อบ้านจำ

พิธีแต่งงานยังเป็นการแสดงตัวตนของผู้หญิงในครอบครัวได้อย่างเด่นชัด เนื่องจาก ผู้หญิงต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และขนบในการจัดเตรียมผ้าทอสำหรับพิธีแต่งงาน ทั้งผ้าที่เป็น เครื่องแต่งกายของเจ้าสาว ผ้าแพรและผ้าผืนในพิธีสู่ขวัญบ่าวสาว เครื่องสมมา (เครื่องไหว้) ได้แก่ ผ้าห่ม ที่นอน ผ้าปูที่นอน ผ้าคลุมที่นอน และหมอน ผ้าเหล่านี้จะต้องครบถ้วนเพื่อความอุดมสมบูรณ์ และความมั่นคงของชีวิต ทั้งยังต้องมีสีสันและลวดลายงดงามซึ่งว่าที่เจ้าสาวได้แสดงฝีมือในการทอผ้า ให้เห็นอย่างประจักษ์ ในพิธีแต่งงานยังมีพิธียกเครื่องสมมา หรือเครื่องสมมาให้แก่ญาติฝ่ายเจ้าบ่าว

นับเป็นการใช้ผ้าเพื่อแสดงความเคารพผู้ใหญ่ ขณะเดียวกันก็มีนัยยะถึงการยอมรับเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว อีกด้านหนึ่ง ผู้หญิงในฐานะแม่ของเจ้าบ่าวก็เป็นคนทอและตัดเย็บชุดให้ลูกชาย บางขั้นตอนอาจอาศัยความร่วมมือของคนในครอบครัว เช่น การทำโองหมี่ กี่ทอผ้า และสีย้อมผ้า น่าสนใจว่า ไม่ว่าผู้หญิงจะอยู่ในสถานภาพใด ต่างต้องผลิตผ้าทอเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน หรือโอกาสพิเศษของชีวิตตนและคนในครอบครัว

3.2 ผ้าทอกับการแสดงโลกทัศน์โลกหลังความตาย

ผ้าทอกับบทบาทในการแสดงโลกทัศน์โลกหลังความตายของกลุ่มคนไท ปรากฏผ่านลวดลาย รูปแบบ และชนบทการใช้ผ้าในพิธีศพและพิธีทำบุญหลังงานศพ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ตายมีอาหาร เครื่องแต่งกาย ผ้าและของใช้สำหรับโลกหน้า ทั้งกลุ่มชาวผู้ไท ชาวกะเลิง และไทลื้อ เมื่อมีคนตาย ญาติพี่น้องจะแต่งกายให้ผู้ที่เสียชีวิตด้วยการสวมชุดผ้าทอแบบดั้งเดิม หรือชุดที่ผู้เสียชีวิตชื่นชอบ กลับเอาตะเข็บด้านในออกมา แล้วห่อศพด้วยผ้าดิบ ผ้าทอ หรือ ผ้าห่ม ก่อนนำไปใส่โลงจะรองพื้นโลงด้วยผ้าขาว แต่เดิมผ้าที่ใช้ในพิธีกรรมนี้มาจากผ้าที่ทอเป็นประจำทุกวัน เมื่อสมาชิกในบ้านตายจะนำผ้าที่มีอยู่แล้วมาใช้ ไม่จำเป็นต้องหาซื้ออย่างในปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังมีการใช้ “ตุ้ง” สีขาว เป็นสัญลักษณ์ถึงสิ่งของสำหรับผู้เสียชีวิต

โลกทัศน์โลกหลังความตายของคนไทลื้อที่เกี่ยวข้องกับผ้าทอยังปรากฏในการใช้ “ผ้าเจ็ดโม” หรือ “ผ้าเจียดโม” สำหรับพิธีการเชื่อเชิญมาร่วมงานบุญ โดยจะไปบอกกล่าวบุคคลหนึ่ง ๆ พร้อมนำผ้าเจ็ดโมห่อเทียนและเงินไปพร้อมด้วย คล้ายกับการแต่ง “ขันห้า” ของชาวอีสาน ที่มักนำเทียนพร้อมดอกไม้ไปขอขมาหรือเชิญผู้อาวุโสมาร่วมงานพิธีต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีประเพณี “ตาน” หรือการ “ทาน” ที่ชาวกะเลิง ผู้ไท และไทลื้อใช้ผ้าทอเป็นสัญลักษณ์ในการอุทิศบุญกุศลแก่ผู้ล่วงลับผ่าน “ตุ้ง” หรือ “ตุ้ง” ประทับใจ สิกขา (2555) กล่าวว่า คนอีสานมีความเชื่อเกี่ยวกับตุ้งว่าเป็นการอุทิศถวายทางพระพุทธศาสนา เป็นการสร้างกุศลให้แก่ตนเองและผู้ล่วงลับ

“ตุ้ง” หรือ “ตุ้ง” ที่ปรากฏในพิธีกรรมหลังความตายของกลุ่มคนไทลื้อมี 2 ลักษณะ ลักษณะแรก คือ ตุ้งสีพื้น เป็นผ้าสีขาว ใช้ปักบนเครื่องประกอบพิธีศพและเครื่องถวายทาน ลักษณะที่สอง ตุ้งที่มีลวดลาย ใช้สำหรับงานอุทิศส่วนกุศลและงานบุญต่าง ๆ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของคนไทลื้อมี 5 ด้าน ประกอบด้วย 1) สัญลักษณ์ประจำกลุ่มชน โดยเฉพาะชาวไทลื้อสิบสองปันนา จะใช้สัญลักษณ์นกยูงในตุ้ง แม้กระทั่งตายไปก็ยังแสดงสัญลักษณ์ของกลุ่มชนผ่านลายนกยูงในผืนผ้า 2) การนับถือพระพุทธศาสนา ชนชาติไทส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา จึงมักใช้ลวดลายแสดงพุทธบูชา ได้แก่ ลายอุโบสถ (บัวสุด) ลายกองบุญ ลายที่จีเทียน (เชิงพระประทับ) 3) การนับถือผีและวิญญาณ (Animism) ซึ่งเป็นศาสนาดั้งเดิมของคนไททุกกลุ่ม เพื่อแสดงความระลึกและความเคารพในความศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อดั้งเดิม เช่น ลายนาคน้อย ลายนาคสามตัว ลายธาตุ (ที่เก็บกระดูก)

4) ความเชื่อเรื่อง 12 ราศี หรือปีนักษัตร นับเป็นโลกทัศน์ของชนชาติไทยที่มีต่อสัตว์ประจำปีเกิด เช่น ลายสิงห์ (ราชสีห์) ลายช้าง ลายหงส์เหิน ลายนาค ลายงู ลายเลื้อยกายกอน ลายม้า ลายไก่ เป็นต้น และ 5) ดินแดนหลังความตาย ปรากฏชัดเจนบนตุ๊กตของชาวไทลื้อ ซึ่งเป็นลวดลายที่สื่อถึงดินแดนหลังความตาย มักเป็นลวดลายปราสาทหลังใหญ่ที่งดงาม เช่น ลายผาสาท (ปราสาท) ลายม้าต่างปราสาท (ลายม้าและปราสาท 12 ชั้น) ลายช้างต่างโคตาน (เจ้านางทรงช้าง) ลายเฮือลำเปา (เรือลำเปา) ลวดลายข้างต้น สะท้อนให้เห็นการนับถือพระพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมอย่างกลมกลืน สะท้อนโลกหลังความตายที่อุดมสมบูรณ์และสงบสุข ซึ่งวิญญูณได้ไปอยู่หลังวาระสุดท้ายของชีวิต

ภาพที่ 4 ลวดลายนกยูง ช้างต่างโคตาน เฮือลำเปา ปราสาท และอุโบสถบนตุ๊กตของชาวไทลื้อ

3.3 ผ้าทอกับการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจของชุมชน

ผ้าทอถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่ใช้ประโยชน์ได้หลากหลายจากการศึกษา พบว่า สาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผ้าของกลุ่มคนไทลื้อน้ำโขงได้รับความสนใจ สามารถจำหน่ายทั้งในและนอกกลุ่ม ทั้งยังช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจในครอบครัวและชุมชนได้ คือ การเป็น “ผ้าทอมือของชาติพันธุ์” ด้วยการเป็นสินค้าที่มาจากธรรมชาติ ทอด้วยมือ และเกิดมาจากวัฒนธรรมการดำรงชีวิตที่สื่อสารผ่านลวดลายและเรื่องเล่า โดยการจำหน่ายผ้าทอ 2 รูปแบบ ได้แก่ 1) ผ้าทอแบบดั้งเดิมที่ใช้ในชีวิตประจำวันของชาวกะเลิงและผู้ไท เช่น ผ้าผืน ผ้าชิ้น ผ้าแพร ส่วนกลุ่มไทลื้อ เช่น ตุ๊ก ผ้าชิ้น ผ้าแพร ผ้าปูที่นอน ผ้าคลุมไหล่ และ 2) ผลิตภัณฑ์ผ้าทอแบบใหม่ของชาวกะเลิง ผู้ไท และไทลื้อ เช่น เสื้อสำเร็จรูป กระโปรงและผ้าชิ้นสำเร็จรูป กระเป๋า ย่อมเบาะรองนั่ง หมอน ผ้าพันคอ เป็นต้น ทั้งนี้ ชุมชนชาวกะเลิงและชาวผู้ไท สามารถจำหน่ายผ้าทอที่เป็นเครื่องนุ่งห่มและเครื่องใช้ ยังไม่เกิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกี่ยวกับผ้าอย่างเป็นรูปธรรม ดังกลุ่มชาวไทลื้อบ้านจำที่สามารถผนวกผลิตภัณฑ์ผ้าทอให้เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว

เชิงวัฒนธรรม กล่าวคือ ชุมชนมีการจัดการท่องเที่ยวให้ผู้คนได้มาเยี่ยมชมและเรียนรู้วิถีชีวิตชาวไทลื้อ ทั้งสถาปัตยกรรมของบ้านและวัด รับประทานอาหาร ชมการแสดง เรียนรู้อาชีพ เรียนรู้การทอผ้าและซื้อผ้าทอจากช่างทอผ้าของชุมชนไทลื้อได้

3.4 ผ้าทอกับการดำรงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนไท

อัตลักษณ์ คือ ลักษณะเฉพาะของสิ่งหนึ่ง อาจเป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลหรือลักษณะเฉพาะของกลุ่ม ศิราพร ณ ถลาง (2562) กล่าวว่า จะมองเห็นอัตลักษณ์ หรือ Identity ของตนเอง กลุ่มชน ท้องถิ่น หรือชาติพันธุ์ได้ชัดเจนอาศัยข้อมูลด้านคติชนประกอบ ด้วยเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นว่าตนแตกต่างจากคนอื่นอย่างไร การศึกษาครั้งนี้ พบว่าอัตลักษณ์ร่วมของผ้าของคนไทยลุ่มน้ำโขง ได้แก่ 1) อัตลักษณ์ของผ้าทอที่เป็นคำบอกเล่าในพิธีกรรมการแต่งงาน หญิงสาวจะได้รับการสั่งสอนให้เตรียมผืนผ้าไว้ใช้เป็นผ้าสวมใส่ในชีวิตประจำวัน และผ้าที่ใช้เป็นของกำนัลญาติผู้ใหญ่ ล้วนเป็นการดำรงคำสอนในการทำมาเลี้ยงชีพ การเลือกคู่ครอง และการปฏิบัติตน คำสอนจากอดีตจนถึงปัจจุบันอยู่ในรูปแบบมุขปาฐะและประสบการณ์ร่วมกันของผู้หญิง และ 2) อัตลักษณ์ของผ้าทอด้านสีและเส้นใย ผ้าทอของกลุ่มคนไทลุ่มน้ำโขงส่วนใหญ่ใช้เส้นใยธรรมชาติ ทั้งฝ่ายขาว ฝ่ายน้ำตาล และไหม ย้อมสีจากธรรมชาติ เช่น สีจากพืช สัตว์ แร่ธาตุในดิน ทำให้ได้ผ้าทอสีน้ำเงิน สีแดง สีเขียว สีเหลือง โดยเฉพาะสีน้ำเงินที่ได้จากต้นครามซึ่งเป็นพืชให้สีที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สะท้อนให้เห็นว่าสีครามเป็นสีที่ได้รับความนิยมในการผลิตผ้าทอของกลุ่มคนไทลุ่มน้ำโขง

ด้านอัตลักษณ์ร่วมของกลุ่มคนไทในลุ่มน้ำโขง ปรากฏในลวดลายผ้าที่สืบทอดกันมา จากบรรพบุรุษทั้งการมัดหมี่ การยก และการขีด โดยชาวกะเลิงบ้านโพนทองมีอัตลักษณ์ของลวดลายจากการมัดหมี่สะท้อนให้เห็นธรรมชาติและความคิดดั้งเดิม เช่น หมี่นาค หมี่คัน หมี่ลูกแก้ว หมี่ดอกแก้ว หมี่นก หมี่ตุ้ม หมี่กาบ หมี่กง หมี่ขอ กลุ่มชาวผู้ไทบ้านตาแหลวมีอัตลักษณ์ของลวดลายจากการมัดหมี่ การยกเป็นลายดอกแก้ว ขิดนาคเควี่ และทอผ้าขัดเป็นลายตาขวาง กลุ่มไทลื้อบ้านจำมีอัตลักษณ์ของลวดลายจากการขีดหลากหลายรูปแบบทั้งลายนาค ลายนกยูง และปรากฏลวดลายเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ปีนักษัตร ความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณ ทั้งนี้ ลวดลายอัตลักษณ์ของกลุ่มคนไทลุ่มน้ำโขง คือ ลวดลายนาค ไม่ว่าจะใช้เทคนิคมัดหมี่ ยก หรือขีดต่างแสดงให้เห็นความเชื่อเรื่องนาคผ่านผืนผ้า

ผ้าทอในพิธีกรรมการแต่งงานและพิธีกรรมหลังความตายของกลุ่มคนไทลุ่มน้ำโขง มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตชาวกะเลิง ชาวผู้ไท และชาวไทลื้อ ทั้งในโลกปัจจุบันและโลกหลังความตาย สำคัญต่อการสะท้อนภาพแทนผู้หญิง สะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม สะท้อนความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของคนเป็นในโลกมนุษย์และคนตายในดินแดนหลังความตาย ตลอดจนการยกระดับเศรษฐกิจในครัวเรือนและชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาเรื่องบทบาทของผ้าทอในพิธีกรรมกินแขก-กุนตายเป็นคนไทในลุ่มน้ำโขง พบว่า กลุ่มคนไทลุ่มน้ำโขงทั้ง 3 ชุมชน ได้สืบทอดพิธีกรรมแต่งงานและพิธีกรรมหลังความตาย ทั้งพิธีศพและพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตายไว้ ในอดีตผู้หญิงในแต่ละครอบครัวต้องผลิตผ้าทอเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันและพิธีกรรมต่าง ๆ จึงมีการถ่ายทอดความรู้การผลิตผ้าทอผ่านวิธีปฏิบัติในครอบครัว ปัจจุบัน ผ้าทอยังมีความสำคัญในการประกอบพิธีกรรม แต่เงื่อนไขเกี่ยวกับการทำผ้าของผู้หญิงไม่เคร่งครัดดังในอดีต สามารถซื้อวัสดุจากท้องตลาด ย้อมสีตามสมัยนิยม สร้างสรรค์รูปแบบผลิตภัณฑ์ขึ้นตามการใช้งานในปัจจุบัน ทั้งนี้ สิ่งสำคัญที่ยังคงสืบมา คือ ลวดลายและขนบในการใช้ผ้าในพิธีกรรม

ด้านบทบาทของผ้าทอในพิธีแต่งงานและพิธีศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทในลุ่มน้ำโขง มี 4 ด้าน ได้แก่ บทบาทในการแสดงตัวตนของผู้หญิง บทบาทในการแสดงโลกทัศน์โลกหลังความตาย บทบาทการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจของชุมชน และบทบาทในการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนไท

บทบาทในการแสดงตัวตนของผู้หญิงและการเป็นที่ยอมรับของครอบครัว นับเป็นบทบาทสำคัญที่ปรากฏในสังคมคนไทลุ่มน้ำโขง ข้อค้นพบนี้ สะท้อนให้เห็นว่าผ้าทอไม่เพียงเป็นงานหัตถกรรมที่สวยงามเท่านั้น แต่ยังแฝงไปด้วยนัยยะเกี่ยวกับองค์ความรู้และทักษะของผู้หญิง ความเชี่ยวชาญ ความอดทน และความละเอียดอ่อนในการคัดเลือกคู่ครอง สอดคล้องกับการศึกษาของ สุริยา สมทุคปต์ และคณะ (2537) ที่กล่าวว่ากิจกรรมการทอผ้าเป็นกิจกรรมที่เอื้อให้ผู้หญิงมีบทบาทและสถานภาพทางสังคมที่เกื้อหนุนกับผู้ชาย โดยผู้ชายจะมีบทบาทสำคัญในงานไร่นา ส่วนผู้หญิงจะรับผิดชอบงานในครัวเรือน ผู้หญิงจำเป็นต้องมีทักษะและความชำนาญในการทอผ้าจะช่วยเปิดโอกาสมีบทบาทในครอบครัว ชุมชน และนอกชุมชน ส่วนบทบาทในการแสดงโลกทัศน์โลกหลังความตายบนลวดลายผ้า เพื่อส่งผู้ตายไปสู่ดินแดนหลังความตาย สอดคล้องกับการศึกษาของ วรณา วุฒชะกุล และ ยุรรัตน์ พันธุ์ยุรา (2536) ที่กล่าวว่าในพิธีศพจะใช้ผ้าทอคลุมโลงศพเป็นเครื่องแสดงฐานะ ใช้ตุ้งหรือธงนำศพเชื่อว่าเป็นการนำวิญญาณของผู้ตายไปสู่สุคติ บทบาทด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจของชุมชน ถือเป็นบทบาทที่เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสความสนใจวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ ด้วยผ้าทอถือเป็นภาพแทนของชาติพันธุ์ เกิดการผลิตซ้ำในรูปแบบเดิมและสร้างสรรค์รูปแบบใหม่ขึ้นมาตามความต้องการของตลาด จากวัตถุประสงค์ของการใช้ในครัวเรือน กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม สอดคล้องกับการศึกษาของ ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และ แพทรีเซีย ซีสแมน หนาแน่น (2542) กล่าวว่า การผลิตซ้ำผ้าทอเพื่อจำหน่ายนับเป็นสินค้าจากวัฒนธรรมการดำเนินเรื่องความต้องการของตลาด อาจทำให้ผ้าทอขาดความงามอย่างงานหัตถกรรมพื้นบ้าน ส่วนบทบาทในการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนไท นับเป็นบทบาทที่แตกต่างไปจาก

การศึกษาเรื่องอื่น เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ได้นำเสนอลักษณะเฉพาะผ้าทอของคนไทลุ่มน้ำโขง 3 กลุ่ม ซึ่งเป็นการดำรงอัตลักษณ์ของคนไทลุ่มน้ำโขงผ่านเรื่องเล่า ลี แล่นโย และลวดลาย ทั้งการดำรงอัตลักษณ์ร่วมและอัตลักษณ์เฉพาะชุมชน

อย่างไรก็ตาม บทบาทของผ้าทอของคนไทลุ่มน้ำโขงที่ปรากฏในปัจจุบันยังสะท้อนให้เห็น การปรับตัวของผ้าทอไปตามปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งการผลิตเพื่อจำหน่ายส่งผลให้ผ้าทอ ยังดำรงอยู่ในชุมชนคนไทลุ่มน้ำโขงและเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความจดจำท่ามกลาง ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ขณะเดียวกัน ควรตระหนักถึงการสืบทอดอัตลักษณ์ ไม่เปลี่ยนแปลง ไปตามการกระแสทุนนิยมจนลืมรากฐานดั้งเดิม ผ้าทอจึงจะดำรงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลุ่มน้ำโขงต่อไปได้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ควรมีการศึกษาวัฒนธรรมผ้าทอของกลุ่มชาติพันธุ์ไทและบทบาทของผ้าที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับกลไกการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไทในลุ่มน้ำโขง
2. ควรนำผลการศึกษาวิจัยไปพัฒนาความร่วมมือในภาคประชาชนและภาครัฐ เพื่อยกระดับเศรษฐกิจของกลุ่มคนไทในลุ่มน้ำโขงผ่านวัฒนธรรมผ้าทอให้เกิดความยั่งยืน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาพลวัตของผ้าทอในพิธีกรรมอื่น ๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ในลุ่มแม่น้ำโขง
2. การศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมผ้าทอของกลุ่มชาติพันธุ์ไทและกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในประเทศลุ่มแม่น้ำโขง เพื่อนำไปสู่การพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือและส่งเสริมมรดก ภูมิปัญญา ในภูมิภาคอาเซียน

เอกสารอ้างอิง

- ชนัญ วงษ์วิภาค. (2540). *เครื่องนุ่งห่มและเอกลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชนกมลย์ ดงยก. (2558). “ผ้า” สื่อกลางระหว่างความเชื่อกับพิธีกรรม : กรณีศึกษา ผ่านาหมื่นศรีอำเภอนาโยง จังหวัดตรัง. *วารสารรุสมิแระ*. 37(1), 79–96.
- ประทับใจ ลิกขา. (2555). *หุงอีสาน*. มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย ซีสแมน แน่นหนา. (2542). *ผ้าไทลื้อ : การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม*. ใน ศิราพร ณ ถลาง และสุกัญญา ภัทรราชย์ (บ.ก.), *คติชนกับคนไทย-ไท : รวมบทความทางด้านคติชนวิทยาในบริบททางสังคม* (258–263). โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ภัคพล คำน้อย. (2565). บทบาทหน้าที่และความเชื่อผ่านผ้าทอไทซิ่น : กรณีศึกษาหมู่บ้านต้น
แหน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร*. 6(2), 35–51.
- เมษ สอดส่องเกษ. (2556). การจัดทำฐานข้อมูลกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศลุ่มน้ำโขง: กลุ่มชาติพันธุ์
ในประเทศจีนตอนใต้ (ยูนนาน และกวางสี) ต้นสายธารอารยธรรมลุ่มน้ำโขง.
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- ลิวอิส, เอ. โคเซอร์. (2535). *Master of Sociological Thought: Ideas in Historical and Social Context*
[แนวความคิดทฤษฎีสังคมวิทยา ตอน เอมีล เดอโคม]. (นฤจร อธิธิจิระจรัส, ผู้แปล).
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรรณ วุฒทะกุล และยุราร์ตน์ พันธุ์ยุรา. (2536). *ผ้าทอกับวิถีชีวิตชาวไทย*. สำนักงาน
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2562). *คติชนสร้างสรรค์ : บทสังเคราะห์และทฤษฎี* (พิมพ์ครั้งที่ 2).
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- สุริยา สมุทคุปดี และพัฒนา กิตติอาษา. (2536). *ฮัตบ้านคองเมือง : รวมบทความทางมานุษยวิทยา
ว่าด้วยสังคมและวัฒนธรรมอีสาน*. โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยาของ
อีสาน หอไทยศึกษานิตยสารสำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- สุริยา สมุทคุปดี, พัฒนา กิตติอาษา, และนันทิยา พุททะ. (2537). *แม่หญิงต้องต่ำหูก: พัฒนาการ
ของกระบวนการการทอผ้าและการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในหมู่บ้านอีสาน
ปัจจุบัน*. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุวัฒนา เลี่ยมประวัติ. (2551). *การศึกษาภาษาถิ่น: ภาษาตระกูลไท*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์, สุจิตลักษณ์ ตีผดุง, เอกพงศ์ สุวรรณเกษร์, อภิญา บัวสรวง, อิสระ ชูศรี,
โสภณา ศรีจำปา, มยุรี ถาวรพัฒน์, อมร ทวีศักดิ์, และประภาศรี คำสอาด. (2547).
แผนที่ ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทย. โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2548). *ภาษาในสังคมไทย : ความหลากหลาย การเปลี่ยนแปลง และ
การพัฒนา* (พิมพ์ครั้งที่ 4). โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Bascom, W. R. (1965). Four Functions of Folklore. In Alan Dundes (Eds.), *The Study of
Folklore*. (pp. 279–298). Vintage Book.
- Cheesman, P. (2007). Spirit Skirts of the Lao–Tai People of Laos. In Jane Puranananda (Eds.),
The secrets of Southeast Asian textiles: myth, status and the supernatural.
(pp. 134–149). River Books.

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิในการพิจารณาบทความ (Reviewers)
ที่ลงเผยแพร่ในวารสารจันทร์เกษมสาร ปีที่ 30 ฉบับที่ 1 มกราคม–มิถุนายน 2567

รายชื่อ

รศ.ดร.กานดา	เต๊ะขันหมาก
รศ.ดร.ณัฏฐ์	กุลิสร์
รศ.ดร.นาฏสุดา	เชมนะสิริ
รศ.ดร.เนื่ออ่อน	ขวัญทองเขียว
รศ.ดร.ปาจรีย์	ผลประเสริฐ
รศ.ดร.พิทักษ์	ศิริวงศ์
รศ.ดร.ศิริพร	ดาบเพชร
รศ.ดร.สยาม	อรุณศรีมรกต
รศ.ดร.สัญญา	สะสง
รศ.ดร.สุภาภรณ์	จินตามณีโรจน์
รศ.ไทยโรจน์	พวงมณี
รศ.วิไลลักษณ์	พรมเสน
ผศ.ดร.ชนม์ณัฐชา	กั๊วณศุภพันธ์
ผศ.ดร.ณัฐดนัย	สุภัทรากุล
ผศ.ดร.ดรณศักดิ์	ตติยะลาภะ
ผศ.ดร.เทพิกา	รอดสการ
ผศ.ดร.พิสิษฐ์	พจนจารุวิทย์
ผศ.ดร.ภาณุพงศ์	อุดมศิลป์
ผศ.ดร.ภาณุวัฒน์	เสงี่ยม
ผศ.ดร.รุจิภาส	ภูธนัยนฤภัทร
ผศ.ดร.สถาพร	ถาวรอธิวาสน์
ผศ.ดร.สุกัญญา	พยุ่งสิน
ผศ.ดร.อนรรฆ	จรรย์ยานนท์
ผศ.ดร.อัญธิชา	รุ่งแสง
ผศ.จุฬารัตน์	เสงี่ยม
ผศ.พีรชัย	กุลชัย
ผศ.วิชาญ	ตอรรรัมย์

หลักเกณฑ์การลงตีพิมพ์ในวารสารจันทร์เกษมสาร

เวลาเผยแพร่	เผยแพร่เป็นประจำทุกปี ๆ ละ 2 ฉบับ โดยกำหนดออกตรงตามเวลาอย่างต่อเนื่อง คือ ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน และ ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม
เจ้าของวารสาร	มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทร์เกษม
ติดต่อกองบรรณาธิการ	สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทร์เกษม โทร 0-2942-6800 (ต่อ 9001-9009) อีเมล: research.rdi@chandra.ac.th

มาตรฐานวารสาร

ปฏิบัติตามเกณฑ์มาตรฐานวารสารวิชาการกลุ่มสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ โดยกองบรรณาธิการ ประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิตามเกณฑ์ที่ อว. และ สกสว. กำหนด ทั้งจากภายในและภายนอก ในสัดส่วนที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมากกว่าผู้ทรงคุณวุฒิภายใน ระบบการพิจารณาประเมินบทความใช้ระบบที่ผู้เขียนและผู้อ่านไม่ทราบชื่อซึ่งกันและกัน (Double Blind) โดยผู้อ่าน (Reviewer) เป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีตำแหน่งทางวิชาการ และ/หรือเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในระดับปริญญาเอก มีความเชี่ยวชาญในสาขาและมีผลงานวิจัยอย่างต่อเนื่องหรือสอดคล้องกับบทความที่นำเสนออย่างน้อย 3 คน

เรื่องที่ลงวารสาร

1. เป็นบทความวิจัย (Research Articles) หรือบทความวิชาการ (Articles) ในกลุ่มสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
2. ต้องเป็นบทความที่ไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ที่ใดมาก่อน รวมทั้งไม่อยู่ระหว่างการพิจารณาหรือส่งเพื่อตีพิมพ์ที่อื่นซ้ำในเรื่องเดียวกัน
3. เนื้อหา ส่วนประกอบใด ๆ ของบทความ เป็นความคิดเห็นของผู้เขียนแต่ละท่าน กองบรรณาธิการไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยหรือรับผิดชอบ
4. ต้นฉบับที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารจันทร์เกษมสารต้องผ่านการพิจารณาจากผู้ประเมินบทความตามกระบวนการ และได้รับการยอมรับจากผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความอย่างน้อย 3 คน
5. ผู้เขียนต้องยินยอมปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กองบรรณาธิการวารสารกำหนด รวมทั้งต้องยินยอมให้บรรณาธิการแก้ไขความสมบูรณ์ของบทความได้ก่อนเผยแพร่
6. ผู้เขียนต้องกรอกข้อมูลในระบบฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์กลางของประเทศไทย (Thai Journals Online–ThaiJO) โดยเข้าไปที่ www.tci-thaijo.org

คำแนะนำการเตรียมต้นฉบับ

1. บทความทุกบทที่ส่งมาให้พิจารณา ต้นฉบับพิมพ์ในกระดาษเอ 4 ความยาวระหว่าง 14–16 หน้า โดยใช้ชนิดและขนาดของตัวอักษรตามที่กำหนด

2. บทความทุกบทต้องมีชื่อเรื่อง ชื่อผู้เขียนทุกคน บทคัดย่อ คำสำคัญ ที่เป็นภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ชื่อภาษาอังกฤษเฉพาะคำขึ้นต้นให้พิมพ์เป็นตัวพิมพ์ใหญ่ โดยแยกบทคัดย่อออกจากเนื้อหา ใช้ตัวอักษรแบบ TH Niramit AS

3. หัวข้อในบทความประกอบด้วย

3.1 บทคัดย่อ (ภาษาไทย) ประกอบด้วย ชื่อเรื่อง ใช้ตัวหนา ขนาด 18 ชื่อผู้เขียน ใช้ตัวหนา ขนาด 15 สังกัดที่ทำงาน ใช้ตัวปกติ ขนาด 12 ให้ระบุไว้ในบรรทัดต่อจาก ชื่อ-สกุล บทคัดย่อ ใช้ตัวหนาขนาด 16 เนื้อความใช้ตัวปกติ ขนาด 16

ชื่อเรื่องภาษาไทย (ขีดขวา)

ชื่อผู้เขียนภาษาไทย¹ (ขีดขวา)

¹สังกัดที่ทำงานภาษาไทย (ขีดขวา)

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนาแบบฝึกทักษะภาษาฝรั่งเศสเพื่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและการโรงแรมเพื่อพัฒนาสมรรถนะข้ามวัฒนธรรมสำหรับนักศึกษาระดับปริญญาตรี

3.2 บทคัดย่อ (ภาษาอังกฤษ) ประกอบด้วย ชื่อเรื่อง ใช้ตัวหนา ขนาด 18 ชื่อผู้เขียน ใช้ตัวหนา ขนาด 15 สังกัดที่ทำงาน ใช้ตัวปกติ ขนาด 12 ให้ระบุไว้ในบรรทัดต่อจาก ชื่อ-สกุล บทคัดย่อ ใช้ตัวหนาขนาด 16 เนื้อความใช้ตัวปกติ ขนาด 16

ชื่อเรื่องภาษาอังกฤษ (ขีดขวา)

ชื่อผู้เขียนภาษาอังกฤษ¹ (ขีดขวา)

¹สังกัดที่ทำงานภาษาอังกฤษ (ขีดขวา)

Abstract

The purposes of this research were 1) to develop French for Tourism and Hotel Industries Lessons for Developing Cross-cultural Competency Among Undergraduates

3.3 คำสำคัญทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ (Keywords) อยู่ต่อจากบทคัดย่อ 3–5 คำ ใช้ตัวปกติขนาด 14 ส่วนหัวข้อคำว่าคำสำคัญใช้ตัวหนา ขนาด 14

3.4 เนื้อหาบทความ แบ่งเป็น 1 คอลัมน์ หัวข้อใช้ตัวหนา ขนาด 16 เนื้อความใช้ตัวปกติ ขนาด 16

3.5 เนื้อหาบทความวิจัยประกอบด้วยหลักสำคัญคือ บทนำที่กล่าวถึงความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย (ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย) กรอบงานวิจัย (ถ้ามี) สมมติฐานการวิจัย (ถ้ามี) วิธีดำเนินการวิจัย (เครื่องมือการวิจัยการรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล) ผลการวิจัย (ให้นำเสนอข้อมูลหรือตารางผลการวิเคราะห์ สังเคราะห์) อภิปรายผลการวิจัย ข้อเสนอแนะการวิจัย (ข้อเสนอแนะสำหรับการปฏิบัติ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป) เอกสารอ้างอิง

3.6 เนื้อหาบทความวิชาการ ประกอบด้วยหลักสำคัญคือ บทนำ เนื้อหา บทสรุป เอกสารอ้างอิง

4. รูปแบบตาราง ชื่อตาราง ใช้ตัวหนา ขนาด 16 หัวข้อตาราง ใช้ตัวหนา ขนาด 14 เนื้อหาในตาราง ใช้ตัวปกติ ขนาด 14 ดังนี้

ตารางที่ 1 คะแนนเฉลี่ยความพึงพอใจแต่ละด้านของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่สถานสงเคราะห์ผู้สูงอายุหญิง (n=29)

ความพึงพอใจ	M	SD	ระดับความพึงพอใจ
ด้านที่พักอาศัย	x.xx	x.xx	มากที่สุด
ด้านอาหาร	x.xx	x.xx	มาก

5. เอกสารอ้างอิง ใช้รูปแบบการอ้างอิงเอกสารแบบ APA7 ตามคู่มือการเขียนเอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรม APA7th edition วารสารจันทร์เกษมสาร มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทร์เกษม

6. ห้ามใช้เลขข้ออัตโนมัติ

7. ต้องทำการตั้งค่ากระดาษ ดังนี้

7.1 ตั้งค่าน้ำกระดาษ

- บน-ล่าง 3 ซม. - ซ้าย-ขวา 2.54 ซม.
- เย็บกระดาษ 0.91 ซม. - ตำแหน่งเย็บกระดาษ ซ้าย

7.2 ตั้งค่าการย่อหน้า (Paragraph)

การจัดแนว กระจายแบบไทย

ระดับเค้าร่าง เนื้อความ

การเยื้อง ซ้าย-ขวา 0 ซม. พิเศษ ไม่มี

ระยะห่าง ก่อน-หลัง 0 w. ระยะห่างบรรทัด หนึ่งเท่า

7.3 ตั้งค่า tabs

1.0.6 นิ้ว/1.52 ซม.

1.10.85 นิ้ว/2.16 ซม.

1.1.11.1 นิ้ว/2.79 ซม.

1)1.35 นิ้ว/3.34 ซม.

วารสารจันทร์เกษมสาร ปีที่ 30 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2567)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเผยแพร่ความรู้ ความคิด และผลงานที่เกี่ยวกับการศึกษาและการวิจัย ในแนวทางสร้างสรรค์ และเป็นประโยชน์ทางวิชาการของมหาวิทยาลัย
2. ส่งเสริมให้คณาจารย์ บุคลากรของมหาวิทยาลัย ผลิตผลงานทางวิชาการ เผยแพร่ต่อสาธารณชน ในรูปแบบบทความวิชาการและวิจัย
3. เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนแนวคิด หรือความรู้ที่เกี่ยวข้องกับผลงานวิชาการ ระหว่าง นักวิชาการในมหาวิทยาลัยกับสังคมภายนอก

ที่ปรึกษา

อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏจันทร์เกษม
รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการและวิจัย
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนา

บรรณาธิการ

ผศ.ดร.ณพัชญ์ปภา สว่างนุวัตรกุล

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

ดร.กัลยกร วงศ์รักษ์

กองบรรณาธิการ

ศาสตราจารย์ ดร.ปราโมทย์ ประสาทกุล	มหาวิทยาลัยมหิดล
รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณดี สุทธิธินรากร	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.วาสนา คุณาอภิสิทธิ์	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.ภูมิ โชคเหมาะ	มหาวิทยาลัยศรีปทุม
รองศาสตราจารย์ ดร.สุกิจ พลประถม	มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
รองศาสตราจารย์ ดร.พิทักษ์ ชุมงคล	มหาวิทยาลัยรังสิต
รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ดาบเพชร	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ศาสตราจารย์ ดร.ชมนาด กิจจันทร์	มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทร์เกษม

กองจัดการ

รองศาสตราจารย์ ดร.วิศิษฐ์	ปิ่นทองวิชัยกุล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์.ดร.ทิพย์อนงค์	จินตวิจิต
เรืออากาศเอกหญิง ดร.พิรดา	อนุเวช
ดร.นรรชนา	ทาสวรรณ
ดร.ผกาดี	ไวกลีกรรม
ดร.พิมพ์ผกา	ใจมุข
นางรัชนี	พลพิบูลย์
นางสาวศิริพร	สุวัฒนสุข

เลขากองจัดการ

นางสาวดวงทอง	มากเอียด
นายวิศรุต	พิพิธกุล

ศิลปกรรม-ภาพปก

ดร.นรรชนา	ทาสวรรณ
-----------	---------

หน่วยงานที่รับผิดชอบ

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม
 39/1 ถนนรัชดาภิเษก แขวงจันทรเกษม เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร 10900
 โทรศัพท์ 0-2942-6800 ต่อ 9005
 E-mail: research.rdi@chandra.ac.th

Institute of
Research
and ***Development***
Chandrakasem Rajabhat University

ISSN (Online) : 2651-1975
ISSN (Print) : 0858-0006

**สถาบันวิจัยและพัฒนา
มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม**

39/1 ถนนรัชดาภิเษก แขวงจันทรเกษม เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900
โทรศัพท์ : 0-2942-5800, 0-2942-6800 (ต่อ 9001-9007)
อีเมล : research.rdi@chandra.ac.th